REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

LUI

GREGORIU G. TOCILESCU

VOLUMUL VI

Cu 27 xilografiĭ

BUCURESCI

TIPOGRAFIA CURȚIĬ REGALE, F. GÖBL FII, PASSAGIUL ROMÂN, NO. 12.

1891

Din cause independente de Redacțiune, aparițiunea acestuĭ fascicul a întârziat până acum. Cu dênsul se completéză volumul VI aŀ publicațiuneĭ, care este și cel din urmă volum al abonamentuluĭ pe anul al treilea. Volumul al VII se aflǎ deja pus sub tipar.

REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

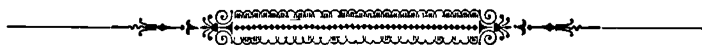
LUI

GREGORIU G. TOCILESCU

VOLUMUL VI

Cu 27 xilografiĭ

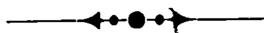

BUCURESCI

TIPOGRAFIA CURȚIĬ REGALE, F. GÖBL FII, PASSAGIUL ROMÂN, NO. 12.

1891

TABLA DE MATERII A VOLUMULUI VI

ANONYMUS LUGOSHIENSIS

CEL MAĬ VECHIŬ DICȚIONAR AL LIMBEĬ ROMÂNE, DUPĂ MANUSCRIPTUL DIN BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚIĬ DIN PESTA

Intr'o scrisóre din Pesta dela 1 August 1871, publicată atuncĭ în *Columna luĭ Traian*, Anul II, No. 30, pag. 117, eŭ ḑiceam între altele :

«Scólele fiind în vacațiune, Biblioteca Universitățiĭ din Pesta este închisă. Mulțămită «amabilitățiĭ d-luĭ Dr Francisc Toldy, profesor, bibliotecar și unul dintre învĕțațiĭ ceĭ «maĭ renumițĭ aĭ Ungarieĭ, ea mi se deschise pentru vr'o treĭ óre. Acest interval «maĭ mult decât scurt, mĭ-a procurat totușĭ ocasiunea de a face doĕ descoperirĭ «fórte prețióse, maĭ cu sémă din punctul de vedere al linguisticeĭ române. Cea din«tâiŭ, este un manuscript cu totul necunoscut, intitulat : *Dictionarium Valachico-«Latinum*.....»

Maĭ târḑiŭ, pe la 1878, același manuscript ademenise în trécĕt băgarea de sémă a d-luĭ N. Densușianu, care 'l mențiónéză în interesantul seŭ raport despre misiunea sciințifică ce i se încredințase din partea Academieĭ Române, *Anale*, ser. II, t. 2, secț. I, p. 202.

Nicĭ eŭ însă la 1871, nicĭ d. N. Densușianu maĭ în urmă, nu studiarăm manuscriptul în cestiune de aprópe, ci numaĭ dóră în pripă, ceĭa ce ne rătăcise pe amîndoĭ, ast-fel că eŭ îl consideram de proveninţă transilvană şi anume de pe la 1700, ĭar urmașul meŭ îl credea scris la 1742 și coprinḑênd «166 pag. + 9 foĭ» ; patru asertiunĭ — doĕ ale mele și doĕ ale d-sale — de o potrivă inexacte.

De astă dată, în véra din 1883, mĕ oprisem în Pesta maĭ multe ḑile pentru a trage o copiă de pe o bună parte a manuscriptuluĭ. De aci, întorcêndu-mĕ in țéră, el mi s'a trimis chiar la Bucurescĭ, grațiă extremeĭ amabilitățĭ a capilor Biblioteceĭ Universitare din Pesta, dd. Dr. Szilágyi și Dr. Szádeczky. In acest mod am putut să'mĭ întregesc lucrarea și s'o maĭ revĕḑ, avênd originalul pe 'naintea ochilor.

Inainte de 1742, *Dictionarium Valachico-Latinum* forma un volum nelegat de 172 pagine, aruncat unde-va cu ne'ngrijire, așa că ultimele șése foĭ, începênd dela pagina 161, muceḑiseră de umeḑélă. Ajuns în acéstă stare, manuscriptul a fost dat ca să se lege în pele la un loc cu 92 foĭ de hârtiă albă. Legătorul însă era atât de nedibacĭu, încât din unele foĭ a tăiat câte un rînd scris, saŭ cel puțin o parte din litere. După ce s'a legat bine-reŭ, posesoriĭ succesivĭ aŭ început a scrie câte ce-va pe foile cele albe, dintre carĭ unul : «Itinerarium An. 1742 à 28 9bris ad 16 10bris. Cibinium. Szelendek vel Stolczenburg. Markseg etc.», ĭar altul : «Connotationes ex Adagiis. Anno Salutis MDCCLXX». Aceste diverse notițe fiind scrise tóte în urma legăriĭ, rîndurile lor aŭ rĕmas intacte la marginĭ. Faptul este dară că *Dictionarium*, muced deja în parte pînă a nu fi trecut prin fórfecele legătoruluĭ, e cu mult anterior anuluĭ 1742.

Inainte de a se da la legat, manuscriptul pare a fi colindat prin diferite

mâinĭ. Scris de autorul seŭ cu o cernélă rădăcinia, aprópe gălbuiă, şi cu o ortografiă propriă, maĭ mult saŭ maĭ puţin raţionată, despre care noĭ vom vorbi maĭ la vale, el s'a completat apoĭ din când în când cu câte un cuvînt scris la margine de alt cine-va, ba chiar de alţĭ doĭ şi treĭ, cu o cernélă generalmente négră saŭ negriciósă, cu nisce caractere divergințĭ, cu ortografia curat ungurésca şi cu o învederată nepricepere a foneticeĭ române. Cel maĭ vechiŭ dintr'aceştĭ adăogětorĭ a scris întregele doě pagine 171—172 dela fine. Un altul şĭ-a însemnat numele «Loncsa Josika» pe pag. 20. Maĭ sînt vr'o câte-va adaosurĭ cu mâna posesoruluĭ dela 1742, care tot el pe primele patru pagine s'a încercat a da sinonimica ungară a cuvintelor române, de ex: «Abure. Vapor. (Goz. Parah)».

Iată şi un fac-simile de pe pag. 16 :

Bebésk. Obstetricor. Bebury.
Bëcuniésk. Villicor
Bëdé. vel Bade Frater major natu — Badiera Uxor Fratis
Bezéruxé. Imponno
Bëzeruxé. Latio oculorum pp vniolas.
Belós. Bilious. Phlegmaticus
Benyésk Humor cudo.
Benyésh. Humor cudens [illegible]
Benyeshesh —
~~B[illegible]~~
Bélesk. Excorio Decortico
Bélit. Excoriavi Decorticavi.
Bélituré. Excoriatio Decorticatio.
Bélitor. Excoriator
Bélony. Bos albus
Belgradul Unguresk Alba Regalis
Bëlgradul Turcesk. Alba Graeca. Taurunum
Bëlgradul Ardealuluj. Alba Julia
Bël. — Albus Belsugul Vanitas
Bënuiésk Doleo
Bënuiesh. Ago cum aliquo. Tracto Cum gero
Bënuiésk —
Bënuialé —
Bënuitor. —
[illegible]rácsk. Amicus

In acest fac-simile totul e scris de aceĭaşĭ mână şi cu aceiaşĭ cernelă, afară de :

«vel Báde. Frater major natu».
«Badicza. Uxor Fratris».
«Belusagul. Vanitas» ;

adaosurĭ doveditóre că acela care le făcuse — şi este anume adăogĕtorul cel maĭ vechiŭ — nu sciea bine românesce, după cum o scieaŭ şi maĭ puţin ceĭlalţĭ adăogĕtorĭ posteriorĭ, pe când autorul primitiv poseda limba română în perfecţiune, adică dialectul seŭ provincial.

Dacă vom considera acum că :

1. Manuscriptul a fost legat nu maĭ târḑiŭ de anul 1742, probabilmente însă înainte de acel an ;

2. Pînă a nu fi fost legat, el trecuse prin vr'o doĭ saŭ treĭ stăpânĭ, carĭ îl adauseră pe rînd ;

3. Inainte de a fi fost adaus în acest mod, el zăcuse un timp óre-care în umeḑélă, unde cât p'aci era să se strice;

4. In tesă generală, manuscriptele schimbă pe posesoriĭ lor cu mult maĭ încet decât cărţile tipărite ;

dacă — ḑic — vom lua în sémă tóte acestea, atuncĭ va fi o socotélă fórte cumpĕtată de a pune data dicţionaruluĭ în cestiune, aşa cum eşise din condeĭul primuluĭ autor, cu vr'o cincĭ-ḑecĭ de anĭ înainte de 1742, adică în a doua jumătate a seculuĭ XVII.

Sub raportul hârtieĭ, primele 172 pagine, adică Dicţionarul propriŭ ḑis, se deosebesc cu totul de cele 92 foĭ adause la legarea cărţiĭ. Aceste din urmă sînt de o hârtiă grósă fără nicĭ un semn de fabrică. Cele dintâiŭ sînt de o hârtiă fină, avênd ca semn de fabrică : de o parte, doĕ cheĭ încrucişate; de alta, acele treĭ glónţe şi doĕ litere, carĭ aprópe tot aşa figuréză în documentele române de pe la începutul seculuĭ XVII şi chiar de pe la capĕtul seculuĭ XVI, de exemplu în actele dela 1596, 1605 şi 1636, reproduse în *Cuvente den bătrâni* t. 1 p. 66, 140 şi 229. Acelaşĭ semn peste tot atât glónţele cu literele precum şi cheile, ba încă întocmaĭ aceiaşĭ calitate de hârtiă, ne întimpină într'un zapis inedit din 30 decembre 1680 al episcopieĭ de Argeş, aflător în Archivul Statuluĭ din Bucurescĭ. Iată-ne dară iarăşĭ în a doua jumătate a seculuĭ XVII, ca şi pe temeĭul celor patru considerante de maĭ sus. Aci însă, ca şi acolo, rĕmâne deschisă posibilitatea ca manuscriptul să fie maĭ vechiŭ.

Să se observe, că singurul oraş din Moldova, pe care 'l menţionéză *Dictionarium*, este Sucéva. Acéstă particularitate, la prima vedere, ar permite a urca data manuscriptuluĭ pînă la anul 1600 şi chiar maĭ sus, căcĭ de atuncĭ încóce Sucéva perde orĭ-ce însemnătate faţă cu Iaşul, noua capitală a Moldoveĭ. Noĭ totuşĭ nu punem un mare temeiŭ pe acéstă împregĭurare, de óră ce autorul putea să fi cunoscut numele Suceveĭ din fântâne maĭ vechĭ în

carĭ nu va fi găsit nemic despre Iașĭ. Nu avem decât a cita un exemplu. Intr'o carte a luĭ «Paul Conrad Balthasar Han», intitulată *Alt und Neu Pannonia* și tipărită în Nürnberg la 1686 în-4, se dă următórea enumerațiune a orașelor Moldoveĭ: «Die vornehmsten Märkte (dann es gibt keine Stadt «darinnen) in der Moldau sind Z u c c a v i a oder S o c z o v a (ein anderer «Author nennets S u c h a n a) d a s i c h d e r F ü r s t a u f h ä l t. Niemeck, «so allein mit dem Schloss Romaniwiwar, unter allen andern mit einer Maur «umgeben, Vasluy, Totras, Barlaw, Varna (?), Orazzonia, Cutinari und Co-«cina». Pe prima liniă Sucéva ca reședință princiară, apoĭ despre Iașĭ — nicăirĭ, și acésta la 1686! Iată dară că rĕmânem și aci de o cam dată *plus-minus* în a doua jumătate a secoluluĭ XVII.

Un criteriŭ interesant în aparință, este că autorul cunósce deja porumbul: *kukurudz*, pe care primul seŭ adăugĕtor îl are de asemenea în lista plantelor dela finea manuscriptuluĭ: «turcicum triticum — *kukuriza*». In România porumbul, moldovenesce popușoiŭ, s'a introdus cam pe la inceputul secoluluĭ XVIII. Maĭ nainte, rolul acesteĭ cereale juca la noĭ meĭul, după cum o spune un misionar catolic din Moldova intr'o scrisóre din 1670: «totus ille populus pane ex milio vescitur» (ap. Kemény, *Ueb. d. Bisthum zu Bakov* in Kurz's *Magazin* t. 2 p. 76). Acésta însă nu forméză o obiecțiune seriósă contra vechimiĭ manuscriptuluĭ. In maĭ tótă Europa, porumbul a fost bine cunoscut încă din secolul XVI, dacă nu în cultura de câmp, cel puțin în grădinăriă (cfr. Hehn, *Kulturpflanzen*, ed. 3, p. 443—4). Afară de acésta, în manuscript figuréză *kukurudz* fără nicĭ o explicațiune. Cuvîntul *mamaligă* nu e de loc. Vorba *malaĭu*, «mĕlaj», e tradusă prin: «milliaceus panis», adecă «pâne de meĭu», «panis ex milio» după expresiunea misionaruluĭ de maĭ sus. Maĭ pe scurt, ne aflâm tot în secolul XVII.

Dacă nu timpul, încaĭ locul unde s'a scris *Dictionarium*, ĭar prin urmare dialectul pe care'l represintă, se póte precisa cu destulă certitudine; și iată cum.

Din Moldova, precum am vĕḑut, autorul cunósce numaĭ *Sucéva*.

Din Ţéra-Românéscă, el indică treĭ localitățĭ tóte de o însemnătate istorică:

Argish. Oppidum in Valachia Transalpina.
Bukureshty. Oppidum Valachiae Transal.
Kraiova. Oppidum Transalpinae.

Pe lîngă acestea, o particularitate interesantă:

Olt. Aluthas fl.
Oltan.

Din Transilvania următórele:

Bĕlgradul Ardaluluj. Alba Julia.
Deva. Arx in Transylvania.

Haczeg. Districtus sub Comitatu Hunyad.
Koloshvar. Claudiopolis.
Sibiny Cibinium.
Strej. Fluvius Haczagiensis.

Din acest tabel de un-spre-dece numĭ, noĭ ne încredințâm deja că partea occidentală a Țěreĭ-Românescĭ *(Kraiova. — Olt. — Oltan)* și a Transilvaniei *(Sibiny. — Deva. — Haczeg. — Strej)*, adecă partea cea apropiată de Banat, era maĭ familiară autoruluĭ, căruia Clujul îĭ este cunoscut sub forma ungurĕscă *Koloshvar*, ĭar Brașovul saŭ Făgărașul de loc.

Dacă trecem acum la Banat, *Dictionarium* ne dă următórea nomenclatură:

Kricsova. Nomen pagi.
Logosh. Logassium. Oppidum Hung. Infer.
Macsovĕ. Pagus in districtu Sebesiensi.
Marga. Pagus in fine Portae ferreae.
Marmure. Porta ferrea. Angustiae Transylvaniae ex parte Hungariae inferioris.
Strem. Sirmium. Plateae Caranseb. nomen.
Teius. Tilietum. Promontorium Caransebesiense.
Timish. Themisius fl.
Timishan. Themisiensis.
Timishorĕ. Themisvarium. Themisiopolis.

Să maĭ adăogâm :

Krish. Fluvius Chrysius.
Krishan. Accola Chrysij.
Krisheneck. Chrysiensis.

Din tóte acestea resultă nu numaĭ că autorul era Bănățĕn, dar încă anume din regiunea L u g o ș u l u ĭ.

In manuscriptul întreg nu sînt nicăirĭ menționate nesce simple sate saŭ puncturĭ topografice fără vre-o importanță, afară de cele cincĭ: *Cricĭova*, *Macĭova*, *Marga*, *Strem*, *Teĭuș*, și maĭ încă altele treĭ, despre carĭ vom vorbi maĭ la vale, tóte în vecinătatea Lugoșuluĭ, precum nu departe de acolo și *Marmure*. Căutând în Hornyánsky *(Geograph. Lexikon d. Königreichs Ungarn*, Pest, 1858), noĭ vedem că Cricĭova (Kricsova) este un sat românesc cu vr'o 900 locuitorĭ; Macĭova (Macsova), un alt sat românesc cu vr'o 300 locuitorĭ; Marga, ḑisă și Vama-Margă, iarășĭ un sat românesc cu vr'o 1200 locuitorĭ; câte-trele în așa numitul cerc al Lugoșuluĭ» (Bezirk Lugos), la marginea Hațeguluĭ, de unde vine cunoscința maĭ de aprópe a autoruluĭ cu acéstă singură parte a Transilvanieĭ. Tot lîngă Lugoș trebue să fie și pădurea *Iepurĕscă*, menționată ca un adăpost de haĭducĭ :

Iepuraska. Saltus Hajdonicus.

Autorul dară, cu o perfectă siguranță, este un B ă n ă ț ĕ n d i n L u g o ș.

Și tocmaĭ acésta ne deschide un noŭ câmp de cercetărĭ, căcĭ tocmaĭ regiunea Lugoșuluĭ, coprinḑĕnd Caransebeșul cu hotarul Hațegan, și tocmaĭ în a doua jumătate a seculuĭ XVII, între 1640—1700, era din partea Româ-

nilor teatrul uneĭ remarcabile mişcărĭ literare óre-cum omogene, adică romănesce cu litere latine.

Pe acest teatru ne sînt cunoscuţĭ pînă aci treĭ actorĭ : Stefan Fogarasi, Mihaiŭ Haliciŭ şi Ion Viski, cătră carĭ se maĭ adaugă acum un al patrulea, ba încă cel maĭ preţios.

Despre Fogarasi, a se vedé *Cuvente den bătrâni* t. 2 pag. 724—27. Preut din Lugoş, Symista Oppidi Lugas», el a publicat la 1647 în Alba-Julia : *Catechismus Latino-Ungarico-Valachicus*, 48 foĭ în 8, unde se scrie romănesce cu litere latine, de ex :

Cred entrun Dumnedzeu, en Tatel á tot Puternik, roditorul tseruluj şi a poemen-«tuluj etc...

Haliciŭ, din Caransebeş lîngă Lugoş, a publicat în Basel la 1674 un vers în onórea amiculuĭ seŭ dr. Franciscus Papai, retipărit apoĭ în *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia*, Leipzig, 1774, p. 127—8, de unde l'a reprodus intr'un mod cu totul greşit rĕposatul Pumnul în *Lepturariu rumănesc* t. 3 p. 67—8, şi pe care noĭ îl dăm aci după o copiă corectă, făcută de d. N. Densuşianu :

Kent szenetate, szerund la voi, Romanus Apollo.
La totz, ketz szvente 'n Empereczie sedetz.
De unde kunostince asteptem, si stince : fericse
De Amstelodam, pren chetz szte 'n omenie typar.
Legse derapte au dat fiumosze csetate Geneva;
Ecz vine Franciscus, cinete Leida, Paris!
Prindetz maene sorory, ku cseszt nou oszpe : nainte,
Fratzi, Fretaczi, Nymphele, pasze kurund
Domny buny, Mary Doctory, Daszkely, 's bunele Domnae
Cu patse ej fitz, cu payne si szare, rugem.

In fine, Ion Viski este o interesantă descoperire a d-luĭ Dr. Gr. Silasi în biblioteca Colegiuluĭ Reformat din Cluj, unde d-sa a dat peste un gros manuscript întitulat :

A luj szvent David kraj si prorokul o szutye si csincs dzecs de soltari, cari au szkrisz cu menile lui Viski János en Boldogfalva 1697.

A se vedé studiul d-luĭ Silasi în revista *Transilvania*, 1875, No. 12, 13 şi 14, unde d-sa constată că Psaltirea luĭ Viski a fost «scrisă parte în Sântă-«Maria (Boldogfalva) lîngă Haţeg, parte în Gioagĭul-de-jos, în carĭ comune «respectivul pare a fi fost predicator reformat.»

Ceĭa ce a scăpat din vederea d-luĭ Silasi, este că însuşĭ numele scriitoruluĭ în cestiune indică o localitate, probabilmente aceea de unde se trăgea el însuşĭ saŭ cel puţin familia sa. *Viski*, cu postfixul unguresc adjectival *i*, însemnéză «din Viska». Eĭ bine, peste Carpaţĭ se află numaĭ treĭ sate romănescĭ numite *Viscă*, din carĭ doĕ în ţéra Haţeguluĭ (Windisch *Geogr. d. Grossfuerst. Siebenbuergen*, Pressburg, 1790, p. 111—112), ĭar unul în Banat lîngă Lugoş (Hornyánsky, op. cit. p. 406 : «Viszak, rum. Dorf, VI., C. Krassó, Bez.

Lugos). In acest mod, dacă nu prin locul unde trăia, încaĭ prin origine, Ion Viski era Haţegan saŭ Lugoşan, una din doĕ.

D. Silasi crede că Psaltirea din 1697 ar fi o copiă după un original «de pre la mijlocul seclulu XVII, de nu şi maĭ de mult.» D-sa totuşĭ nu ne dă despre acésta nicĭ o probă decisivă; ş'apoĭ puţin ne impórtă o distanţă de câţĭ-va anĭ în plus saŭ în minus.

Lîngă Fogarasi, lîngă Haliclu, lîngă Viski, ca represintând aceĭaşĭ mişcare literară curat lugoşénă dintre 1640—1700, maĭ avem dar acuma pe acela căruĭ i se datoresce *Dictionarium Valachico-Latinum* şi pe care noĭ îl numim *Anonymus Lugoshiensis*, pe cât timp nu scim cum îl chiamă. In adevĕr, pe pag. 172 a manuscriptuluĭ el scrisese ceva încurmezişĭ, de unde se maĭ póte recunósce :...... *Iacobus Olass*. Dar óre să fie acesta numele autoruluĭ, iar nu cum-va al vre-unuĭ alt personagiŭ? Deşi în apropiare de Lugoş se găsesce un sat romănesc numit *Ollóság*, de unde le putea să fi fost acel *Olass*, totuşĭ noĭ preferim a nu risca o soluţiune, pe care de o cam dată nemic n'o argumentéză.

Fogarasi, Haliclu, Viski şi Anonymus Lugoshiensis scriŭ românesce cu litere latine, luând toţĭ de basă ortografia unguréscă, pe care eĭ însă o modifică de o potrivă într'un mod esenţial; de exemplu :

pentru *ă* şi *â* saŭ *î* întrebuinţéză pe *e*, fie simplu, fie scurtat ;

pentru *j* întrebuinţéză pretutindenĭ acelaşĭ semn ca pentru *ş*, nefăcênd nicĭ o distincţiune între ambele sonurĭ, deşi ortografia ungurésca are *zs* pentru al nostru *j*, iar *s* pentru *ş* ;

pentru *ea* întrebuinţéză pe *a*, ĭar pentru *oa* pe *o*.

Ortografia cea maĭ puţin ungurésca este a Anonimuluĭ, care pe *s* nu'l scrie unguresce prin *sz*, nicĭ pe *ş* unguresce prin *s*, ci pentru cel dintâiŭ pune pe *s*, pentru cel-lalt composiţiunea *sh*, luată nu dela Englesĭ, ci din grafica unor dialecte slavice meridionale, vedĭ bună óră la Katancsich, *De Istro ejusque adcolis*, Budae, 1798, p. 283.

De altmintrelea transcripţiunea la toţĭ e destul de confusă, scriindu-se acelaşĭ son *k* prin *k* şi prin *c*; acelaşĭ son *ce-ci* prin *cs*, *ts*; acelaşĭ son *ţ* prin *cz*, *tz*, *c*; acelaşĭ son *ge-gi* prin *ds* şi *gs* etc.

Cea maĭ ungurésca, ba chiar de tot lipsită de simţul foneticeĭ române, este ortografia continuatorilor Anonimuluĭ, carĭ se recunosc dela prima vedere a fi fost Maghiarĭ. Ca specimen maĭ lung, iată o urare poporană, transcrisă pe prima din foile cele albe adause la legarea manuscriptuluĭ :

Pentru Mine
Pentru Tine
Pentru Noj
amandoj. Si
Kusztanti lanoj.
Pentru Mine
Pentru Ţine

Pentru noj aman
doj
Pentru Kásza
Pentru Mász
Pentru drága sapo
nyásza.

Vom observa în parenteşĭ curiósa coincidinţă a acestuĭ cântec cu un alt de pe la 1680, citat cu ortografia polonă în *Vita Constantini Cantemirii* (ed. Acad. Rom. p. 43) :

Constantine,
Fudze bine,
Niczi aj Casa,
Niczi massa,
Niczi draga dzupiniasa...

Fogarasi scriea la 1647, Haliciu la 1674, Viski la 1697. Pentru *Anonymus Lugoshiensis* nu se póte fixa o dată precisă. Din tóte consideraţiunile însă de maĭ sus, cată să'l punem maĭ aprópe de Fogarasi decât de Viski, cam pe aceiaşĭ linia cronologică cu Haliciu, căruia el póte să'ĭ fie anterior, dar nicĭ într'un cas nu este maĭ noŭ decât acesta.

Orĭ-cum ar fi, *Dictionarium Valachico-Latinum* este cel maĭ vechiŭ vocabular al limbeĭ române, adică traducênd din românesce într'o limbă străină, iar nu vice-versa, după cum traduc, de exemplu, din slavonesce în românesce acele glosare din secolul XVII, despre carĭ noĭ am vorbit în *Cuvente den bătrâni* t. I, p. 260 etc. Şi ce vocabular! Peste cincĭ miĭ de cuvinte.

D. profesor V. A. Urechiă, dintr'o călătoriă la Copenhaga a fost adus însemnarea, cumcă în Biblioteca Regală de acolo se află un vechiu *Vocabularium Valachicum*. Nu ne aducem aminte, unde anume şi în ce fel de termenĭ a fost publicată acea notiţă. Adresându-ne însă la d. Bruun, eruditul bibliotecar dela Copenhaga, iată ce ne-a rĕspuns într'o epistolă din 22 octobre 1883 : «Certes, j'ai devant moi un petit manuscrit intitulé: *Vocabularium* «*Valachicum*, qui sur 17 pages contient un vocabulaire d'environ 170 mots «valaques accompagnés d'une traduction latine. Mais ce manuscrit est com«posée à la dernière moitié du XVIII-e siècle par un dilettante «danois, qui s'est occupé de beaucoup de choses littéraires et linguistiques ; «la valeur scientifique en est, sans doute, nulle». In scurt, manuscriptul dela Copenhaga abia merită de a fi menţionat.

Peste doĭ secolĭ după *Anonymus Lugoshiensis*, noĭ nu găsim decât vr'o 10,000 de cuvinte în marele Lexicon Budan dela 1825, lucrat—după cum se ḑice pe frontispiciŭ—«de maĭ mulţĭ autorĭ în cursul a treĭ-ḑecĭ şi maĭ multor anĭ». Ce colosală muncă presupune dară prima încercare de acéstă natură, făcută de un singur om!

Dictionarium Valachico-Latinum, aşa cum îl posedem noĭ, nu este terminat. Dela cea dintâiŭ pagină autorul începe deja a'şĭ completa opera, adăogênd la margine cuvintele cele uĭtate. Aşa în rînd cu *Acĕ* «Filum» el pune acolo *Ac*, remas fără traducere. Aducem acest singur exemplu, căcĭ aci s'a ntâmplat ce-va forte ciudat. Adăugĕtorul cel dela 1742, găsind pe acest *Ac*,

scrise după el *zérna*, eşind ast-fel *A czérna*, sinonim unguresc pentru «aţă», pe când bietul *Ac=Acus* dispare cu totul.

Apoĭ ordinea alfabetică nu e păḑită cu stricteţă, fiind-că autorul se pregătĭa, firesce, a recopia manuscriptul întreg, după ce odată îşĭ va fi isprăvit lucrarea.

Multe vorbe sînt scrise numaĭ românesce. Se vede că, întâmpinând vre-o dificultate de a le traduce bine lătinesce, autorul îşĭ reserva acéstă sarcină pentru urmă. In unele casurĭ însă, traducerea lipsesce numaĭ pentru derivatele dintr'un cuvînt tradus deja maĭ sus, ceĭa ce indică din partea lexicografuluĭ dorinţa de a merge iute înainte cu adunarea materialuluĭ românesc, fără a se opri la tréba secundară a găsiriĭ equivalentuluĭ latin. De exemplu: «*Ferĕk*. Polio. — *Ferekĕturĕ*. — *Ferekĕtor*».

Intre cuvintele cele lăsate fără explicaţiune vedem:

«*Tinkova*. —
«*Zegusheny*. —
«*Zorlincze*. —

Câte-trele sînt numirĭ de sate de lîngă L u g o ş. După repertoriul luĭ Hornyánszky. Tinkova numĕră astă-ḑĭ 750 locuitorĭ, Zeguşeniĭ (Zagushen) vr'o 600, Zorlinţă (Zorlencz-mare şi Zorlencz-mik) peste 3000 miĭ împărţiţĭ în doĕ comune.

Iată dară încă o probă, dacă ar maĭ fi nevoe după cele date maĭ sus, despre l u g o ş a n i s m u l autoruluĭ.

Şi ceĭa ce adaogă fórte mult la valórea opereĭ sale, este tocmaĭ că el se ţine cu stăruinţă de dialectul seŭ natal, ca şi când n'ar fi cunoscut de loc limba cea tipică de prin cărţile române din seculiĭ XVI şi XVII. După cum popa Grigorie din Măhacĭu şi *Codex Voronetzianus* ne-aŭ conservat cu scrupulositate un dialect transilvănén, tot aşa cea maĭ scrupulósă conservare a unuĭ dialect bănăţén aprópe necunoscut se datoresce luĭ *Anonymus Lugoshiensis* pe prima linia, de aci pe a doua luĭ Ion Viski, apoĭ întru cât-va luĭ Fogarasi şi luĭ Halicĭu.

Judecând din cele cincĭ miĭ şi maĭ bine de cuvinte despre planul autoruluĭ, noĭ nu ne sfiim a afirma că, dacă lucrarea sa ar fi isprăvită, Româniĭ ar avé de doĭ seculĭ un cap-d'operă lexicografic, nu numaĭ cu vorbe comune şi cu numirĭ topice, dar încă:

cu forme duple, de ex.: *mikutel* şi *mitutel*, *nime* şi *nimenc*, *prĕnd* şi *prĕndzesk*, *kurt* şi *skurt*, *tikrĕ* şi *tiukĕ*, *straitzĕ* şi *traistĕ* etc.;

cu expresiunĭ copilărescĭ, de ex.: *abushile* «infantium incessus quadrupes», *papĕ* «panis infantili sermone», *placse* «nomen lusus cum lapides jaciuntur ad metam» etc.;

cu interjecţiunĭ ţărănescĭ, de ex.: *hesh* «vox gallinas pellentis», *ho* «vox continentis pecora», *hop* «vox saltantis», *aos* «heus» etc.;

cu o bogată sinonimică, de ex. patru numĭ pentru şórece: *shorecse* «mus», *spurk* «mus», *shomek* «mus», *herce* «mus»;

şi în fine, cu o nomenclatură botanică, de care vom da aci ca specimen varietăţile «merelor»: *mĕr vĕratek*, *mĕr iernatek*, *mĕr punebrut*, *mĕr dulcse*, *mĕr gushat*, *mĕr kĕnyĕsk*, *mĕr kodesh*, *mĕr kukurbetarecz*, *mĕr de svĕnt Pietru*, *mĕr mushkĕtarecz*, *mĕr flokos*, *mĕr nevestesk*, *mĕr ordzĕn*, *mĕr pistricz*, *mĕr rutilat*, *mĕr sĕlcsin*, *mĕr vĕrgat*....

Nu vom intra aci în amănunte fonetice, morfologice şi lexice. Maĭ întâiŭ de tóte, caută să reproducem întregul *Dictionarium*, prevenind că între semnele [ ] am intercalat cele scrise de adăogĕtorĭ, maĭ cu sémă de acela din 1742.

B. P. Hasdeu.

DICTIONARIUM VALACHICO-LATINUM

A.

Aba. Pannus rusticanus, Sophiensis.
Abat. Festino.
Abat. Diverto.
Abesh.—
Abia. Vix.
Abó. Admirantis particula.
Abure. Vapor.
Aburĕdz. Vaporo. Efflo.
Abushile. Infantium incessus quadrupes.
Acĕ. Filum.
Acitz. Excito.
Aciczat. Excitatus.
Acicĕturĕ. Excitatio.
Acip. Obdormio.
Acru. Acer. Acidus.
Acrĕ. Acris. Acida.
Acrime. Acredo.
Acresk. Acidum reddo.
Acreskumĕ. Acredinem contraho.
Acsa. Illa.
Acsaia. Illa.
Acsĕl. Ille.
Acsela. Ille.
Acsĕr. Expecto.
Acsĕratul. Expectatio.
Acsesta. Ista.
Acsasta. Ista.
Acsia. Illic.
A csincsa. Quinta.
Acsuĕdzumĕ. Contegor.
Adaug. Augeo.
Adaus. Auctus. Auctio
Adĕp. Adaquo. Poto.
[*Adekĕ.* Id est vel Ergo.]
Adĕpĕturĕ. Adaquatio. Potus.
Adesĕory. Frequenter. Saepe.
Adesul. Frequenter. [Vel *Adesz. Adesze.*]
Adĕu. Tributum.
Adiĕdz. Vix levor.
Adsung. Assequor. Pertingo.
Adsuns. Assecutus. Assecutio.
Aduk. Adduco. Adfero.
Adus. Adductus. Allatus.
Adusĕturĕ. Adductio. Allatio.
Adoa. Secunda.
Adoa orĕ. Secunda vice.
Adorm. Obdormio.
Afarĕ. Foris. Foras. Extra.
Aferim. Euge. Laudantis particula.
Afiom. Herba soporifera.
Aflu. Invenio.
Aflĕturĕ. Inventio.
Afurisĕsk. Excommunico.
Afurisit. Excommunicatus.
Afurisiturŭ. Excommunicatio.
Afum. Fumo.
Afumat. Fumatus.
Afumĕtor. Fumans.
Afund. Profundè.
Agĕrn. Tego.
Agĕrnit. Tectus.
Agĕrniturĕ. Tectio. Tegumentum.
Agsĕr. Agilis.
Agsĕre. Agilis.
Agru. Ager.
Agsun. Jeiuno.
Agsun. Jeiunium.
Agsut. Juvo.
Agsutor. Auxilium.
Agsutornik. Auxiliator.
Agsutornikĕ. Auxiliatrix.

Agost. Augustus.
Agolsună. Vacuum sonat.
Agracĕ. Difficulter. Aegrè.
Agresh. Omphax. Uva cruda.
Aguridĕ. idem.
Aj Alium.
Ajjĕdz Allio condio.
Ajit. Allio conditus.
Aj. Admirantis vox.
Ajush. Allium sylvestrum. Alliario.
Aicsa. Hic.
Ajminti e. Aliter. Secus.
Ajure. Alibi.
Ajurile. Idem.
Aiĕr. Aër.
Ajkĕ. —
Akar. Sive. Vel.
Akarkare. Quicunque. Quivis.
Akasĕ. Domi.
Akĕrz. Applico.
Akĕczumĕ. Applicor.
Akĕczat. Applicatus.
[*Akĕtare.* Quidam].
Akmu. Nunc.
Akmush. Statim. Confestim.
Akolo Ibi.
Akony. Acus magna.
Akoper. Cooperio. Tego.
Akoperement. Tectum. Coopertura.
Akoperitore. idem.
Akoperitor. Coopertor.
Akuma. Nunc.
Alature. Ad latus.
Alan. Contra.
Alb. Albus.
Albĕ. Alba.
Albacĕ. Albedo.
Albĕsk. Albesco.
Albie. Alveus
Albush. Albumen.
Albinĕ. Apis.
Albinĕdz. —
Alĕg. Eligo.
Alĕs. Electus.
Alĕsul viny'lor —
Alĕs. Punctatim.
Alĕsĕturĕ. Electio.
Alĕgĕtor. Elector.
Alensig Inimicitia.
Alenish. Inimicùs.
Alesni. Facile.
Alenzuiĕsk. Contradico.
Alenzuiturĕ. Contradictio.
Alĕturĕdz. [Appropinquo.]
Alerg. Curro.
Alĕrgatul. Cursus.
Alergĕturĕ. Cursus.
Aldojle. Secundus.
Aldemash. Donum.
Alduiĕsk. Benedico.
Alduit, -ĕ. Benedictus,-a.
Alduiturĕ. Benedictio.
Alinĕdz. Sublevo.
Alinĕturĕ. Sublevatio.
Al csincsile. Quintus.
Al patru. Quartus.
Alt, -a. Alius, -a.
Altul. Alius.
Altar. Altare.
Al trejle. Tertius.
Al shasele. Sextus.
Al shaptele. Septimus.
Al optul. Octavus.
Al noĕle. Nonus.
Al' dzecsile. Decimus.
Aludzĕsk. Puerasco.
Aludzit. —
Alun. Corylus.
Alunish Coryletum.
Alunĕ. Nux avelana.
Alunicĕ. [Avelanula.]
Aloczel. } Fermentum. [Fermentulum].
Aloat }
Alumat. —
Alulu. —
Aluat. Massa. [Fermentum].
Alĕluiĕsk. [Alterius rem esse dico.]
Am. Habeo.
Amar. Amarus.
Amarĕ. Amara.
Amĕrĕsk. Amaresco. Tristor. Moerio.
Amĕrit. Moerus. Tristis.
Amerĕcsune. Amaritudo.
Amĕnat. Tardo. Moror.
Amenĕcsos. Tardus.
Amenuncz.
Ameczesk. Deliquium patior.
Amecit. Deliquium passus.
Ameczalĕ. Deliquium.
Amĕnuntul. Minutatim.
Aminte jeu. Animadverto.
Amintem vinc. Reminiscor.

Amin. —
Amoy pun. Repono ut mollescat.
Amurt. Obstupefacio.
Amurtzesk. Obstipo. [Flaccesco.]
Amurcit. Stupefactus. Stupidus.
Amurtzalĕ. Stupor.
Amut. Obmutesco.
Amuciturĕ. Vocis praeclusio.
Amu. Jam.
An. Annus.
Anczercz. Tertio anno.
Anĕvoje. Aegrè. Difficilè.
Anin. Suspendo. Appendo.
Anish. Anitum.
Anume. Nominatim.
Anine. —
Ao. Vox irridentis.
Aos. Heus.
Apĕ. Aqua.
Apĕtos. Aquosus.
Apĕtosĕ. Aquosa.
Apĕr. Defendo.
Apĕrat. Defensus.
Apĕrĕtor. Defensor.
Apĕrĕtore. Protectrix.
Apĕrĕtore. Flabellum.
Apĕrĕturĕ. Defensio.
Apĕs. Comprimo.
Apĕsat. Compressus.
Apĕsat. Compressè. Durè.
Apĕsĕturĕ. Compressio. Pressura.
Apĕsĕtor. Compressor.
Aplek. Lacto.
Aplekĕtor. Lactans.
Aplekĕturĕ. Lactatio.
Aprind. Incendo. Accendo.
Aprinsĕturĕ. Accensio.
Apoy Postea.
Aprope. Prope.
Appropiedz. Appropinquo.
Apropiat. Appropinquatus.
Aprod. Ephoebus.
Apruĕr. —
Apun. Occido. Occumbo.
Apuk. Rapio. Apprehendo.
Apukĕtor. Raptor.
Apukĕturĕ. Raptus. Aprehensio.
Apus. Occidens. Occasus.
Aput. Olfacio.
Apucitul. Olfactus.
Apuciturĕ. Olfactio.
Ar. Aro.
Ararul. Rarò.
Aramĕ. Aes. Cuprum.
Arap. Arabs.
Ard. Ardeo.
Ardzĕtor. Ardens.
Ardal. Transilvania.
Ardèlan. Transilvanus.
[*Are. Arje.* Area.]
Arĕturĕ. Aratura. Aratio.
Arètor. Arator.
Arĕt. Ostendo.
Arĕtĕturĕ. Ostensio.
Arĕtĕtor. Ostensor. Apparens.
Arĕtĕtore. Apparens.
Arĕpĕ. Ala.
Arèpĕsk. Arabicus.
Czara Arĕpaskĕ. Arabia.
Àrm. Armus.
Arm. Armo,-as.
Armĕ. Arma.
Ark. Arcus.
Arkash. Sagittarius.
Argsint. Argentum.
Argsint viu. Argentum vivum.
Argish. Oppidum in Valachia Transalpina.
Argisĕsk.—
Argisalĕ. —
Arsurĕ. Combustio.
Ars. Combustus.
Ars. In momento. Statim.
Argèlash. Vile tectum.
Arnyĕu. Tectum curruum.
Artik. Articulus.
Arics. Herinacius.
Arunk. Jacio.
Arunkĕturĕ. Jactus.
Arunkĕtor. Proiector.
Asha. Ita. Sic.
Ashedz. Deprimo.
Ashĕdzat. Depressus.
Ashedzĕtor. Depressor.
Ashase. Sexta.
Ashapte. Septima.
Asemene. Similis.
Asemĕnĕdz. Comparo. Similo.
Asemenĕturĕ. Similitudo.
Ashishi. Statim. Confestim.
Ashishdere. Similiter.
Asin. Asinus.
Ashkiĕ. Sarmentum.

Askut. Acuo.
Askucit. Acutus.
Askucitul. Acumen.
Askund. Abscondo.
Askuns. Absconditus. Absconditum.
Askult. Ausculto. Secretum.
Askultĕturĕ. Auscultatio.
Aspru. Asper.
Asprĕ. Aspera.
Asprime. Asperitas.
Astĕdz. Hodie.
Ashtĕrn. Sterno.
Ashternut. Stratum.
Ashtept. Expecto.
Ashteptat. Expectatio.
Ashtĕptĕturĕ. Idem.
Astarĕ. Hoc serò.
Astrienĕdz. Abalieno.
Astrienĕtor. Abalienator.
Astrienĕturĕ. Abalienatio.
Astruk. Tego.
Astrukĕtore, Tegumentum.
Astup. Obturo. Occludo.
Astupĕtor, *-e*. Obturator. Occlusor.
Astupĕtore. Clausura. Obturatorium.
Asupra. Desuper.
Asupra de putere. Supra vires.
Asuprĕsk. Cogo. Vim infero.
Asud. Sudo.
Asurdzesk. Obsurdesco.
Asurdziturĕ.
Atare. Talis.
Ata. Tua.
Ateu. Tuus.
Ating. Attingo.
Atins. Attactus.
Atinsĕturĕ. Attactus.
Atreia. Tertia.
Atreia orĕ. Tertia vice.
Atuncse. Tunc.
Atuncs. Tunc.
Aud. Audio.
Audzitul. Auditus.
Audziturĕ. Auditio.
Avere. Divitiae. Opes. Habentia.
Avuciè. Divitiae.
Avut. Dives. Habens.
Aur. Aurum.
Aurĕsk. Deauro.
Aurit. Deauratus.
Au. Vel. Sive.

B.

Ba. Non. Nequaquam.
Babĕ. Avia. Anus. Vetula.
Babĕ. Obstetrix.
Babice. —
Bacs. Opilio.
Bacse. Frater maior natu.
[*Baje*. Balneum.]
[*Bajĕszk*, Balneo.]
Bag. Impono.
Balĕ. Bilis. Phlegma.
Balosh. Albaster. Subalbus.
Balegĕ. Stercus jumentorum.
Baleg. Stercus emitto.
Ban. Nummus. Pecunia.
Ban. Prorex.
Banyĕ. Fodina.
Banyĕ de aur. Aurifodina.
Banyĕ de argsent. Argentifodina.
Banyĕ dĕ arame. Aerifodina.
Banyĕ dĕ plumb. Plumbifodina.
Banyĕ dĕ fiĕr. Ferrifodina.
Banyĕ dĕ kositor. Stannifodina.
Bapkĕ. Grossus.
Batkĕ. idem.
Barbĕ. Barba.
Bat. Ebrius.
Bat. Percutio.
[*Batuta*. Saltus quidam Valachorum.]
Bebĕsk. Obstetricor.
Bebury. —
Bĕcsuiĕsk. Villicor.
Bede. [vel *Báde*. Frater major natu.]
[*Badicza*. Uxor fratris.]
Bĕgĕturĕ. Impositio.
Bĕgĕturĕ. Laesio oculorum propter variolas.
Belos. Biliosus. Phlegmaticus.
Benyĕsk. Nummos cudo.
Benyesh. Nummos cudens. Zingarus vagabundus.
Benyeshesk. —
Belcsk. Excorio. Decortico.
Belit. Excoriatus. Decorticatus.
Beliturĕ. Excoriatio. Decorticatio.

Belitor. Excoriator.
Bĕlony. Bos albus.
Belgradul Unguresk. Alba Regalis.
Belgradul Turcsesk. Alba Graeca. Taurunum.
Belgradul Ardaluluj. Alba Iulia.
Bĕl. Albus.
[*Belusagul*. Vanitas.]
Bĕnuiĕsk. Doleo.
Bĕnuiĕsk. Ago cum aliquo. Tracto.
Băntuiĕsk.— Curam gero.
Bĕntuialĕ.—
Bĕntuitor.—
Bĕratesh. Amicus.
Bĕrbat. Vir. Mas.
Bĕrbĕcsorĕ. Masculus.
Bĕrbĕtush. Masculus.
Bĕrbĕtziĕ. Virilitas.
Bĕrbiĕ. Mentum.
Berbeniczĕ. —
Bĕrbir. Tonsor. Chirurgus.
Bĕrbos. Barbatus.
Berbiricĕ.. —
Bere. Cervisia.
Bĕrigată. Guta.
[*Berna*. Trabs.]
Bĕs. Pedo.
Bĕsĕu. Iniuria. [Contumelia.]
Bĕshinĕ. Pedor.
Bĕshinos.—
Bĕshikĕ. Vesica. Bulla.
Bĕshik.
Bĕshikat. Bullatus.
Bĕt. Baculus.
Bĕtĕturĕ. Percussio.
Bĕtĕtor. Percussor. Malleus.
Bĕtut. Percussus.
Betĕr. Sanè.
Betrĕn, -*ĕ*. Senex.
Betrenece. Senectus.
Betrenesk. Senesco. Consenesco.
Bĕtrĕnicsos. Seniculus.
Betziĕ. Ebrietas.
Betziu. Inebrians.
Betzitz. Ebriosus. Temulentus.
Beshericĕ. Sterilitas.
Beu. Bibo.
Bĕuturĕ. Potus.
Bĕutor. Bibax.
Blatz. Eamus.
Blanĕ. Subductura.
Blastĕm. Maledico. Blasphemo.
Blĕm. Eamus, alloquendo unum.
Blĕmatz. Eamus, alloquendo plures.
Blĕstamĕ. Maledictio. Blasphemus.
Blĕnar. Pellio.
Blid. Patina.
Blidar. Armarium.
Bliderar. Fabricator patinarum.
Blideresk —
Bliderilor. —
Blosh. Terriculamentum.
Blotor. Homo nauci.
Bics. Flagellum.
Bicsluiĕsk. Aestimo.
Bicsluit. Aestimatus.
Bicsĕu. Aestimatio.
Bicsulat. Honor. Aestimatio.
Bios. Fertilis.
Biosime. Fertilitas.
Bir. Tributum.
Birar. Tributorum exactor.
Biruiĕsk. Possideo. Vinco.
Birish. Mercenarius.
Bine. Benè.
Binishor. Bellè.
Binele. Bonum.
Bikĕ. Taurus.
Bragĕ. Cervisia milliacea.
Brad Pinus. Abies.
Bratz. Brachium.
Brat. Monachus.
Braz. —
Brĕczar. Monile.
Brĕtzesk. Monachalis.
Brĕtzeskumĕ. Monachus fio.
Brĕb. —
Brebenyak. —
Brĕdony. Nomen tortae.
Brendzĕ. Caseus.
Brĕndushĕ. Viola.
Brĕnkĕ. Branca.
Brics. Novacula.
Brĕu. Cingulum.
Bronkĕ. —
Bronkash. —
Broskĕ. Rana.
Broskony. Bufo.
Brotesk. Conversor.
Brotalĕ. Conversatio.
Brotek. —
Brumĕ. Bruma. Pruina.

Brumar. October.
Brusture. Folium caulis.
Boar. Bubulcus.
Boiĕr. Baro. Nobilis.
Boiĕriĕ. Nobilitas. Baronatus.
Boieresk. Nobilito.
Boieresk. Nobilitaris.
Bombĕ. Granum.
Bombikĕ. —
[*Bolincza. Strunga.* Ovile.]
[*Bolincser.* Opilio.]
Boziu. Ebulus.
Bosiok. Basilicum.
Bou. Bos.
Boulecz. Bosculus.
Bogyĕ. Cumulus. Acervus.
Bolĕ. Infirmitas.
Bolesk. Infirmor.
Bokoshniczĕ. Pagus.
Bokshĕ. —
Bore. Boreas.
Boresk. Vomo.
Borboros.—
Borborosesk.—
Bob. Faba.
Bobonĕ. Praestigiae. Superstitio.
Bobonitore. Superstitiosa. Praestigiatrix.
Bobonesk. Superstitionibus utor.
Boboshĕ. —
[*Botez.* Baptiso.]
[*Borgil.* Subterranea casa.]
Bucsin. Buccina.
Bucsin. Buccino.
Bucsinish. Cicuta.
Bucsume. Vitis.
Bubĕ. Ulcus. Variola.
Bubony. Ulcus. Apostema.
Bubĕdz. Variolis inficior.
Buda. Metropolis Hungariae.
Budzĕ. Labium.
Budzat.—
Budurony. —
Buglĕ. Galla.
Bukĕ. Bucca.
Bukĕlat. —
Būka kuruluj. Nates.
Bukatĕ. Cibus. Panis. Edulium.
Bukĕtze. —
Bulgĕr. Bulgarus.
Bulgĕresk. Bulgaricus.
Czara Bulgĕraskĕ. Bulgaria.
Buldz. Caseus.
Buldzishor. Caseolus.
Bulĕ. Turcica mulier.
Bulaskĕ. Quod Turcicae mulieres conficiunt.
Bulbuk. —
Bulbukat.—
Buldzesk.—
Bumb. Nodus.
Bumbshor. Nodulus.
Bun. Bonus.
Bunĕ. Bona.
Bunishor. Bellus, diminutivum boni.
Bunece. Bonitas
Bunĕtate. Opes. Bona.
Buriĕ. Dolium parvum.
Burik. Umbilicus.
Burikat. Inflatus.
Bushlueskumĕ. Conturbor.
Bushluiesk. Conturbo.
Bushluitor. Conturbator.
Bushtuk. —
Bush. Cumulus nivium
Bushluialĕ. Afflictio. Moeror. Turbatio.
Bushor. —
Bushorat. —
Bute. Dolium.
Butar. Vietor.
Buzĕ. —
Bukurumĕ. Laetor.
Bukuriĕ. Laetitia.
Bukuros. Libenter.
Bukureshty. Oppidum Valachiae Transal.

C.

Csa. Illa.
Csaia. Illa.
Csasta. Ista.
Csarĕ. Cera.
Csakliĕ.
Csapĕ. Caepe.
Csafĕ. Occiput.
Csaukĕ. Monedula.
Csas. Hora.
Cser. Peto.

Cser. Caelum.
Cser. Quercus.
Cseruleez. Idem.
Cseret. Quercetum.
Cserk. Circulus.
Cserk. Tento. Probo.
Cserkat. Probatus.
Cserkuiesk. Circulos ligo.
Csep. Epistomium.
Csepony. Caepe mas.
Cse. Quid.
Cse. Sed.
Cseluiesk. Decipio. Fallo.
Cseluitor, *ĕ*. Deceptor,-trix.
Cselarnik, *ĕ*. Fallax.
Cseluiturĕ. Deceptio.
Cselshag. Deceptio. Fallacia.
Csĕbĕluiesk.—
Csĕbĕluitor.—
Csĕbalĕ.—
Csĕnushĕ. Cinis.
Csĕnushĕdz. Incinero.
Csĕnushotkĕ. Endymio.
Csĕnushat. Incineratus.
Csĕrt. Arguo. Increpo.
Csĕrtĕturĕ. Increpatio.
Csesornik. Horologium.
Csesornikar. Horologiarius.
Csĕrb. Cervus.
Cserbicse. Cervix.
Csemĕr. Nausea.
Csĕmĕrluiesk umĕ. Nauseam contraho.
[*Csĕrmurĕ*. Rippa.]
[*Cservicse*. Cervix.]
[*Cserk*. Quaeso. Investigo.]
Csĕruiĕsk. Caera ungo.
Csĕrshitor. Mendicus.
Csĕrn. Excerno.
[*Csirbintéle*. Aestus]
[*Csĕtĕ*. Ordo. Status. Sors.]
[*Csĕva*, *orĕ-csè*. Aliquid.]
Csĕur. —
Csĕurcdz. —
Csinkĕ. —
Csiné. Quis.
[*Csines*. Singuli.]
Csinĕ. Caena.
Csinĕdz. Caeno.
Csinuiĕsk. Ago. Tracto.
Csincs degsetĕ. Pentaphyllum. Quinquefolium.

Csirésh. Caerasus.
Csirèshĕ. Caerasum.
Csireshĕ oltonĕ. —
Csirèshĕ pergaviczĕ. —
Csireshĕ nagrĕ.—
Csireshĕ lipicsosĕ. —
Csikoré. Cyanus.
Csimbru. Pulegium.
Csishmĕ. Cothurnus.
Csishmash. Cothurnarius.
Csishmeshiĕĕ. Cothurnaria.
Csorĕ. Cornix femella.
Csorobarĕ. Pica.
Csorkushĕ. Pica.
Csorony. Cornix masculus.
Csordĕ. Grex.
Csordar. Pastor gregis.
Csobotĕ. Calceus.
Csobotar. Suttor.
Csokotnicĕ. Garrulus.
Csorogar. Suttor.
Csoplesk. Fabrico. Sculpo. [Dolo.]
Csopliturĕ. Fabricatio. Sculptura.
Csoplitor. Sculptor.
Csont. Os, ossis.
Csortan. --
Csoknĕsk. Concutio.
Csoknitore. —
Csudĕ. Miraculum.
Csudĕskumĕ. Miror.
Csumĕ. Pestis.
Csumĕdz. Peste inficior.
Csutĕ. Dama.
Csuturĕ. Mortarium.
Csur. Cribrum.
Csurĕdz. Cribro, as.
Csumpesk.—
Csumpĕvĕsk. —
[*Csumpoj*. Lyripipium.]
Csukurĕ. —
Csulĕsk. --
Csubĕr. —
Csucs.—
Csunt.—
Csuntĕdz.—

Cr.

Crĕdz. Credo.
Crĕdinczĕ. Fides.
Credincsos. Fidelis.
Crĕp. Crepo. Findo.

Crĕpĕturĕ. Fissür
Crĕsk. Cresco.
Créshtet. Vertex.
Christin. Christianus.
Christinĕsk. Christianus.
Christinĕtaté. Christianismus.
Christinĕskumĕ. Christianus fio.
[*Chrana*. Esca.]

Cz.

Czarĕ. Regnum. Regio.
Czagrĕ. Craticula.
Czapĕ. Veru.
Czap. Hircus.
Czapen. Firmus.
Czark. Septum.
[*Czenut*. Regio.]
Czerishorĕ. Provinciola.
Czerĕ. Mica. Fragmentum.
Czĕran. Rusticus. Agrestis.
Czerigrad. Constantinopolis.
Czĕrinĕ. Arena. [Ager. Terra.]
Czerinos. Arenosus.
Czĕs. Texo.
Czesetor. Textor.
Czesetoré. Textrix.
Czeseiesk.—
Czercciricĕ. Cicer.
Czerishorĕ. Mica parva, diminut.
Czecenĕ. Cardo.
Czeklĕ. Beta.
Czeklĕ albĕ. Beta alba.
Czek'ĕ roshiĕ. Beta rubra.
Czepenesk. Firmo.
Czĕnczar. Culex.
Czip. Clamo.
Czipeturĕ. —
Czipar. Lamprica.
Czipou. Libo.
Ciprosh. Cyparissus.
Czin. Teneo. Servo. Alij *Cziu*.
Czinĕturĕ. Servatio. Tractatio.
Czinetor. Conservator.
Czinetor. Forceps vietorum.
Czintĕ.—
Czintĕdz. —
Czicĕ. Mammilla. Uber.
Czigriĕ.—
Czigan. Zingarus. Cinganus.
Czigeniĕ. Zingarismus.
Czigenesk. Zingaricus.
Czigenesk. Absque rubore et quiete peto.
Czipĕrlush. —
[*Czimbria*. Solutio laborantium.]
Czondrĕ. Bracca. Vile indumentum rusticanum.
Czorczorosh.—
Czopanĕ. Scortum.
Czol. Lacinia.
Czolishor. diminut.

D

Dar. Donum.
Daré. Tributum.
Dal. Collis.
Datul. Tributum.
Dashdé. Tributum.
Darnik. Liberalis.
Dashnik. Tributarius.
Daskĕl. Magister.
Daitè. Saltem.
Daitilé, idem.
Daj. Saltem.
[*Dagore*. Aestus, Calor.]
Dapĕr. Depilo.
Dapĕn.—
Daltĕ orĕ. Alia vice.
Dasĕ. Densa.
Dadevĕr. Equidem.
D'akmunainte. Posthac. Imposterum.
Darĕ. Ergo.
Dakĕ. Postquam. Siquidem.
Dau. Do.
Decsi. —
Dela. A. Ab.
Dĕlukan. Colliculus.
Deliĕ. Luxum amans.
Delbinĕ.
Den. Ex.
Dĕ. De.
Dĕ. Si.
Deprĕ. De.
Deperĕturĕ. Depilatio.
Departé. Procul.
Depĕrtĕdz. Elongo.
Dĕmult. Olim. Dudum. Diu.
Dedemult Olim. Pridem.
De'multè ory. Saepe. Multoties.

Dereg. Reficio.
Deres. Refectus. Exstructus.
Deres. Refectio. Structura.
Derĕgĕtor. Officialis.
Derĕm. —
Deremĕturĕ.—
Deruiesk. Dono.
Deruiturĕ. Donatio.
Dĕs. Densus.
Désimè. Densitas.
Dĕstul. Satis.
[*Dĕszĕrg.* Subito. Illico.]
Deskulcz. Discalceo.
Dĕskulczat. Discalceatus.
Dĕskulcz. Nudipes.
Dĕskuny. Resero.
Deskunyĕturĕ. Reseratio.
Deskunyĕtorè. Clavis.
Dĕspik. Findo.
Dĕspikĕturĕ. Fissio.
Dĕskĕnt. Incanto.
Dĕskenték. Carmen. Incantatio.
Despart. Separo.
Dĕspĕrtziturĕ. Separatio.
Dĕspercitor. Separator.
Desoseskumĕ. —
Desfak. Aperio.
Desfĕkut. Apertus. Sincerus.
Destojnik. Dignus.
Destojnicsiĕ. Dignitas.
Dĕskark. Exonero.
Dĕskĕrkatul. Exoneratio.
Dĕskerkĕturĕ. Exoneratio.
Deskĕlĕsk. Magistrum ago.
Desharte. Vacua. Inanis.
Deshĕrt. Vacuus.
Deshkid. Aperio.
Dĕshkis. Apertus.
Dĕshkis. Apertè. Clarè.
Deshkidzĕtorè. Apertorium. Clavis.
Deshkidzetorĕ. Apertio.
Deshting. Discingo.
Deshtins. Discinctus.
Dĕshkyautur. Efibulo.
Dĕshgyaur. —
Destup.. —
Dĕtor. Debitor.
Dĕtoriĕ. Debitum.
Detornik. Debitor.
Detornesk. —

Dĕtĕturĕ dĕ har. Gratiarum actio.
Dĕtun. —
Detunĕturĕ. —
Dĕtot. Omnimodè. Peritus.
Detinĕr. Ab infantia.
Dĕver. —
[*Deunecz.* Quadam vice.]
Dèva. Arx in Transylvania.
Dezbrek. Exuo.
[*Devedeszk.* Exhibeo.]
Dĕzbat. Excutio. Dissvadeo.
Dezbĕtĕturĕ. Excussio. Dissvasio.
[*De szerg.* Illico].
Dezgolĕsk. Denudo.
[*Deszfetat.* Delectatus.](1)
Dezgolit. Denudatus.
Dezleg. Solvo. Interpreto.
Dezlegat. Solutus.
Dezlegĕturĕ. Solutio.
Dezmierd. Voluptate afficio.
Dezmierdumĕ. Voluptuor. Delicior. Voluptatibus affluo.
Dezmierdĕcsunè. Voluptas. Deliciae.
Dezmierdat. Delicatus. In deliciis nutritus.
Dezmenyiu. Placo.
Dezmĕnyiumĕ. Placor. Iram depono.
Dezmirat. —
Dezmirumĕ. —
Dĕznod. Dissolvo. Enodo.
[*Deszpik.* Divido. Rumpo.]
Dezvĕcz. Dedoceo.
Dezvĕczumĕ. Dedisco.
Dezvĕczat. Dedoctus.
Dezvelesk. Detego.
Dezvelit. —
Diak. Latinus. Studiosus.
Diĕkucz, diminutivum.
Diecseshté. Latine.
Diekony. Diaconus.
Dikĕ. —
Dinte. Dens.
Disak. —
Disĕk.—
Diminacĕ. Mane.
Dimik.—
Dimikat. —
Dihor.—

1) Inainte era scris: instructus, cultus; apoi s'a şters.

Domn. Dominus.
Domnĕ. Domina.
Domniĕ. Dominatio. Dominium.
Domneskumĕ. Dominor.
Domnesk. Dominicus.
Doĕ. Duae.
Doj. Duo.
Dojspredzecsè. Duodecim.
Doedzecs. Viginti.
Dojkĕ. Nutrix.
Dodĕ. Soror maior natu.
Dodeiesk. Molesto.
Dodeialĕ. Molestatio. Molestia.
Dodeitor. Molestator.
Dodrank. Foenum crassum.
Dolamĕ. Tunica.
Dor. Desiderium.
Doresk. Desidero
Doremĕ. Doleo.
Dorm. Dormio.
Dor'. Fortassis.
Doshenesk. Hortor. Admoneo.
Doshanĕ. Admonitio.
Doshenitor. Hortator. Monitor.
Dospesk. Fermento. Consumo.
Dospeskumĕ. Fermentor. Consumor.
Dosadĕ. Tribulatio.
Dosedĕsk. Tribulo. Affligo.
Dosedĕskumĕ. Tribulor. Affligor.
Doseditor. Tribulator. Persecutor.
Drag. Charus.
Dragostè. Charitas. Amor.
Dragumiĕ. Amo.
Drak. Diabolus.
Dram.—
Dreguce. Dilectulus.
Dregoj.—
Dregelash. Jucundus. Gratiosus.
Dregshor. Charus. Dilectus. Amabilis.
Dshos. (1) Deorsum. Infra.
Dshoj. Feria 5-ta Jovis.
Dshupen. Dominus.
Dshupĕneasĕ. Domina.
[*Dudujeszk.* Bello.]
Duk. Duco. Fero.
Dulcsé. Dulcis.
Dulcsaczĕ. Dulcedo.
Dulcsiu. Subdulcis.
Dugh. Foetor.
Duh. Spiritus.
Duhodnik (*sic*). Pater spiritualis Confessanus.
Duhoré. Flatus. Spiraculum. Foetor.
Duhnesk. Foeteo. Oleo.
Dush. Animus. Voluntas.
Dushnik. Spiraculum.
Dum'nekĕ. Dies Dominicus.
Durory. Podagra.
Durere. Dolor.
Dzamĕ. Jusculum.
Dzarĕ. Serum. [Diluculum.]
Dzemos. Jusculentus. Pepo.
Dzĕu. Deus. Certè. Profectò.
Dzak. Jaceo.
Dzadĕ.—
Dzik. Dico.
Dzikĕturĕ. Dictio.
Dzirè. Dzi. Dies.
Dzilesk. Dies augeo.

E (e, in, im.)

Elyo. Vox irridentis.
Embat. Inebrio.
Embĕtat. Inebriatus.
Embĕtumĕ. Inebrior.
Embiu. Invito.
Embrek. Induo.
Embrekĕment. Indumentum.
Embuk. Bolum deglutio.
Embukĕturĕ. Bolus.
Embunĕdz. Laudo. Probo. Commendo. Emendo.
Embunedzumĕ. Corrigo me. Emendo me.
Embunatul. Emendatio.
Embunaré.—
Emblu. Ambulo.
Emb'are. Ambulatio.
Embletor. Gradarius.
Embuiestru.—
Emblèt. Gressus.
Emmultzesk. Multiplico.
Em'paré. Puto.

(1) La acest cuvînt şi cele treĭ următóre era scris de 'ntâiŭ numaĭ *ds*, apoĭ s'a adaus d'asupra cu acelaşĭ mânĕ câte un *h*.

Empart. Divido.
Empak. Pacifico.
Empakumĕ. Pacem ineo.
Empĕrat. Caesar. Imperator.
Empĕretesk. Caesareus. Imperialis.
Emperetziĕ. Imperium. Regnum.
Emperedz.—
Empekĕturĕ. Pacificatio.
Empĕkĕtor. Pacificator.
Empestresk.—
Emping. Trudo.
Empingĕtor. Trusor.
Empins. Trusus. Trusio.
Empingĕturĕ. Trusio.
Empregsur. Circum.
Empung. Pungo.
Empuns. Punctus, Punctura.
Empunsеturĕ. Punctura.
Emput. Imputo.
Emput. Foetere permitto.
[*Emputĕcsune*. Querela.]
Emputzeskumĕ. Foeteo.
Empucit. Foetidus.
Empucezecsuné. Foetor.
Empucinedz. Diminuo.
Encĕleg. Intelligo.
[*Enbulzesk*. Comprimo. Obruo.]
Encelesеturĕ. Intellectus. Intellectio.
Enceles. Intellectio.
Encin.—
Encinat.—
Encsĕp. Incipio.
Encsepeturĕ. Inceptio.
Encsepetor. Inceptor. Praecentor.
Encelegetor. Intelligens.
Encelept. Prudens.
Encelepcsuné. Prudentia.
Encsĕt. Desino. [Cesso.]
Encsĕt. Paulatim.
Encsinsetore. Cingulum.
Encsind. Incendo.
Encsing. Cingo.
Encsedumĕ. *(sic)* Fido. Confido.
[*Endeletje*. Leviori pretio.]
Endemn. [Reconcilio. Hortor. Consolor].
Endĕmnĕturé.—
Endĕs. Condenso.
Endĕsat. Condensatus.
Endesatĕ. Condensata.
Endĕseturĕ. Condensatio.
[*Endelung*. Differo. Elongo.]
Endereptĕdz. Rectifico.
Endereptĕturĕ. Rectificatio.
Enderet. Retro. Retrorsum.
Endĕrĕtnik. Haereticus. [Apostata. Retro-abiens]
Enderetnicsiĕ. Haeresis. [Apostasia. Recessio]
Endoiĕsk. Duplico.
Endoit. Dubius.
Endoiĕskumĕ. Dubito. Despero.
Enduplek. Complico. Plico.
Enduplekĕturĕ. Plicatura. Plica.
Endurumĕ. [Misereor.]
Endurát. [Misericordia motus.]
Enduluiesk.—
Enduluieskumĕ.—
Endregsesk. Amo.
Endregsitor. Amator.
Endreznesk. Audeo. Praesumo.
Endrĕznalĕ. Praesumptio.
Endrĕznitor. Audax. Praesumptor. Temerarius.
Enfash. Fascijs cingo. [Involvo. Obvolvo.]
Enfarm. [Orno. Induo.]
Enfĕrmat.—
Enfĕrmĕturĕ.—
Enfiĕr.—
Enfierbent. Calefacio.
Enfierbentat. Fervidus.
Enfinumĕ.—
Enflor. Floreo.
Enflorit. Floridus.
Enfrĕn. Freno.
Enfrenĕturĕ. Frenatio.
Enfreng. Compingo.
Enfrent.—
[*Enfrumĕszetzesk*. Exorno.]
[*Enfrunt*. Rixor. Contendo.]
Enfund. Fundos impono.
Engen. Illudo.
Engenetor. Illusor.
Engeneturĕ. Illusio.
Engit. Deglutio.
Engiciturĕ. —
Engicitoré.—
Engreshedzumĕ Pinguesco.
Engreshumĕ. Impinguor.
Engreshedz. Pinguefacio. Impinguo.

[*Engrekeszk.* Impregno. Alij *Engreszeszk*].
Engreshiturĕ. Impinguatio.
Engreshitor. Impinguator.
Engrop. Sepelio. Defodio.
Engroszedz. Crassum reddo.
Engrupetor. Sepultor. Defossor.
Engrupĕcsunė. Sepultura.
Engrupeturĕ. Defossio.
Engsĕr. Angelus.
Engseresk. Angelicus.
Engsenunkyu. Genuflecto.
Engsos. Deorsum.
Engsur. Circum.
Engsur ĕmpregsur. Circum. Circa.
Engsur. Convicior.
[*Enkaljek.* Consendo (!) equum].
Enkalczumĕ. Calceor.
Enkalcz. Calceo.
Enkĕlczement. Calceamentum.
Enkelczat. Calceatus.
Enkark. Onero.
Enkerketurĕ. Oneratio.
Enkĕp. —
Enkè. Etiam.
Enkeldzesk. Calefacio.
Enkeldzeskumĕ. Calefio.
Enkĕrĕsk. Calefacio.
Enkereskumĕ. Calefio.
Enkin. Propino. Dono.
Enkinumĕ. Saluto. Adoro.
Enkinecsunė. Salutatio. Adoratio.
Enkid. Claudo.
Enkis. Clausus.
Enkisceturĕ. Clausio.
Enkidumĕ. Claudor.
Enkidzetorė. Clausura.
Enkreczesk. —
Enkrecziturĕ. —
[*Enkiėg.* Condenso liquidum. Coagulo].
[*Enkiegat.* Condensatus. Coagulatus].
Enkocsė. Hâc.
Enkolo. Illâc.
Enkulcz. Calceatus.
Enkulczumĕ. Calceor.
Enkulczat. Calceatus.
Enkuny. Obsero. Claudo.
Enkunyat. Obseratus. Constipatus.
Enkunyĕturĕ. Obseratio. Constipatio.
Enkungsur. Circumeo.
Enkungsurat. Circuitus.
Enkurk. —
Enlinĕdz. Allevio.
Enluntru. Intus.
Enlatury. Procul. Longè.
Enluminĕdz. Illumino.
Enluminat. Illuminatus.
[*Ennelbeszk.* Dealbo].
Ennek. Submergo.
Ennekumĕ. Submergor.
Ennekceturĕ. Submersio.
Enserèdz. Sero venio.
Enseradzĕ. Advesperascit.
Ensĕnetoshedzumĕ. Convalesco.
Ensetoshĕdz. Sitio.
Ennot. Nato.
Ennotat. Natatio.
Ennotish. Natando.
Ennod. Ligo. Nodum facio.
Ennodat. Ligatus.
Ennoiesk. Innovo.
Ennoit. Innovatus.
Enterìt. Irrito. Concito.
Entĕritĕturĕ. Irritatio.
Enteritĕtor. Irritator.
Ens. Solus.
Ensĕ. Sola.
Ensĕ. —
Ensorumĕ. Uxorem duco.
Ensurat. Uxoratus.
Ensush. Ipse. Solus.
Ensus. Sursum.
[*Entemplarĕ Lumj.* Affluxus bonorum mundj. Ostensio bonorumj].
[*Enseleszk.* Fallo. Decipio.]
. . . . (1).
Entin. Inficio. Tingo.
Entinat. Infectus. Tinctus.
Enting. Intingo.
Entins. Intinctus. Intinctio.
Entins. Continuè.
Entorn. Remitto. Reverto.
Entornumĕ. Revertor. Regredior.
Entorn. Converto.
Enturnat. Conversus. — sio.
Enturnare. Conversio.
Entreg. Integer.
Entragĕ. Integra.

(1) Urmézĕ aci un cuvînt retezat la legarea cărțiĭ.

Entrek. Praecello. Praeeo.
Entrekut. Praecellentia.
Entremblu. Intercedo.
Entremblaré. Intercessio.
Entrĕmblĕtor. Intercessor.
Entrè. Inter.
Entru. Intra.
Entru. Intro. Ingredior.
Entratul. Introitus. Ingressus.
Entrĕb. Interrogo. Quaero.
Entrĕbarè. Interrogatio. Quaestio.
Entrĕbĕtor. Interrogator.
Entrupuredzumĕ. Incarnor.
Entrupurat. Incarnatus.
Entrupurecsuné. Incarnatio.
Enturbur. Turbo.
Enturburat. Turbatus.
Enturburaré. Turbatio.
Entunék. Obtenebresco. Caligo.
Entunékat. Ob...
Entunerék. Tenebrae.
Entunekos. Tenebrosus.
Envĕcz. Doceo. [Jubeo].
Envĕczumĕ. Disco.
Envĕczĕturĕ. Doctrina.
Enveczetor. Doctor. Magister.
Envĕczat. Doctus.
Envĕlĕsk. Involvo. Convolvo.
Envĕlit. Involutus.
Envĕliturĕ. Involutio.
Envelitoré. Velum.
Enveluiĕsk. —
Enveluitor. —
Envertĕsk. Inverto. Verto.
Envĕrtiturĕ. Versio.
Envertitul. Inversio.
Envit. —
Envitat. —

F.

Fag. Fagus.
Faguré. Favus.
Fak. Facio.
Fál. Genus.
Falĕ. Gloria. [*Fala*. Superbia].
Fashĕ. Fascia.
[*Fasureszk*. Infascio. Obvolvo].
Fatĕ. Puella. Filia.
Fajdĕ. Utilitas.
Falkĕ. Mandibula.
[*Fecsarnik*. Hypocrita].
Felos. Vanus. Gloriosus. Iactabundus.
Felos. Utile. Utilitas.
Felosesk. Prosum.
Fèl. Genus.
[*Felcs*. Maxilla. Gena].
Fĕliĕ. Jactantia.
Femeyé. Familia.
— Foemina.
Femeiat. Habens familiam.
[*Fenáp* (*sic*). Lampas].
Fen. Foenum.
Fenacz. Foenile.
Feninĕ. Farina.
Fentenĕ. Puteus.
Ferĕ. Sine.
Ferastrĕ. Fenestra.
Ferésk. Defendo. [Custodio].
Feriturĕ. Defensio.
Feritor. Defensor.
Ferim. Comminuo. Frango.
Ferimĕturè. Comminutio. Fragmentum.
Ferik. Laudo. Beatifico.
Ferikĕcsuné. Gloria. Beatitudo.
Ferikat. Beatus.
Fericse. Beatus.
Ferék. Polio.
Ferekĕturĕ. —
Ferĕkĕtor. —
[*Fĕrmekĕtor*. Magus].
[*Fesnik*. Candelabrum].
Feshtik. —
Feshtilĕ. Lychnus.
Fĕshiĕ. —
Fĕsuj. Phaseolus.
Fĕt. Filius.
Feticzĕ. Puellula.
Fetĕsk. [Pario (de ovibus)].
Fiarĕ. Fera.
Fiĕrb. Coquo. Ferveo.
Fiĕrturĕ. Coctura. l. Coctum.
Fiĕr. Ferrum.
Fiĕ. Satis. Sufficit.
Fig. Ficus arbor.
Figĕ. Ficus fructus.
Ficsor. Filius. Puer,

Ficsurĕl. Puellus. Filiolus.
Fikĕ } Filia
[*Fiia*] }
[*Finik.* Palma arbor].
Firiz. Serra.
Fir. Filum.
Firé. Essentia.
Fiu. Filius.
Fiu. Fio.
Flemend. Famelicus.
Flemendzĕsk. Esurio.
[*Flakare.* Flamma].
Flekĕreu. —
Flekĕrĕsk. —
Fliskĕ. Nauci. Vilis. Sordida.
Flok. Flocus.
Flokshor. —
Floré. Flos.
Floricsè. Flosculus.
Fluiĕr. Crus.
Fluiĕr. —
Fluierĕ. —
Fluturé. Papilio.
Flutur. Vagor.
Fluturat. Mente motus et vagus.
Foflej. Vagus. Scurra. Nauci.
Fok. Ignis.
Fodormentĕ. Mentha.
Fodormenta kalului. Calamintha.
[*Foloszeszk.* Sucurro. Utilis fio. Utilitatem capio. Proficio].
[*Foloszul.* Cura. Conatus].
Fome. Fames. Esuries.
Fomemiĕ. Esurio.
Fometé. Fames. Esuries.
Font. Libra.
Fragĕ. Fragum.
Fraté. Frater.
Frapsiné. Fraxinus.
Frĕgar. Morus.
Fregar alb. Morus alba.
Fregar negru. Morus nigra.
Frek. Frico.
Frĕkĕturĕ. Frictio.
Frĕmbiĕ. Fimbria.
Fremsecè. Pulchritudo.
Frenk. Frango.
Frent. Fractus.
Frenturĕ. Fractio.
Frĕngetor. Fractor. Fragilis.
Frĕnk. Francus. Gallus.
Frenczush. Gallicus morbus.
Frenczusheskumĕ. Gallico morbo inficior.
Frenczushit. Gallico morbo infectus.
Fretziĕ. Consanguineus. Consanguinitas.
Frig. Frigus
Frig. Frigo. Torreo. Asso.
Frigumiĕ. Frigeo.
Frigury. Febris.
Frigaré. Veru.
Frikĕ. Timor.
Frikemiĕ. Timeo.
Frikos. Timidus.
Frimpt. Assus.
Frumos. Pulcher.
[*Frumszĕcze.* Pulchritudo].
Frundzĕ. Frons, — dis.
Frundzos. Frondosus.
Frunté. Frons, — tis.
Fruntar. —
Fug. Fugio.
Fugĕ. Fuga.
Fugacs. Fugax.
Fugĕtor. Profugus.
Fum. Fumus.
Fur. Fur.
Fur. Furor.
Furtushag. Furtum.
Furĕtor. Furax. Fur.
Fucsiĕ. Vasculum.
Funyĕ. Funis.
Funicsé. —
Funincsĕl. Ulcus.
Furnikĕ. Formica.
Furnikar. —
Furnik. —
Furkĕ. Furca.
Furkĕ. Colus.
Furfuialĕ. —
[*Furtúna.* Turbo. Tempestas].
Fus. Fusum.
Fus. Piscis.
Fushté. Fustis.
Fushtash. —

Galbĕn. Flavus.
Galbĕn. Ducatus. Aureus nummus.
Galésh. Tela Gallica.
Gard. Sepes.
Ganguré. Aedon.
Gata. Paratus.
Gaurĕ. Foramen.
Gĕcsesk. [Divino. Opinor. Auguror. Puto. Aestimo].
Gĕcsitor. —
Gĕcsiturĕ. —
[*Gedeleszk*. Titillo. Vészkel].
[*Geftin*. Levi pretio].
[*Gĕgumén*. Superior monastery].
Gĕinĕ. Gallina.
Gĕinacz. Stercus gallinaceum.
Gĕinar. Pastor gallinaceum.
Gejtan. Zona.
Gĕjtenyel. —
Gĕlatĕ. Modius.
Gĕlĕtushĕ. —
Gĕlbĕnushul ovuluj. Vitellum.
[*Gelcsave*. Tumultus].
Gĕlbenyorĕ. Caltha. Calendula.
Gĕlkĕ. Tumor.
Gelbenesk. —
Gelgĕrĕ. —
Gelgeitor. —
Gĕlgeiĕsk. —
Gend. Cogitatio.
Gĕndĕsk. Cogito.
Gĕndacs. —
Gĕnskĕ. Anser.
Gĕnsak. Anser masculus.
Gĕngau. —
Gencsesk. —
Gĕncsalĕ. —
Gĕodzĕ. —
Gĕsesk. Invenio.
Gerbau. Gibbosus.
Gĕrbovinĕ. Gibbus.
Gĕrosh. Grossus.
Gereshicĕ. —
Gerboshĕ. —
Gergericzĕ. Gurgulio.
Gergericzedz. —
Gĕrklyan. Guttur.
Geunos. —
Geuresk Perforo.
Geuriturĕ. Perforatio.
Gisdau. Pulcher.
Glas. Vox.
[*Glefĕnĕszk*. Deploro].
Gida. Carnifex.
Globĕ. Mulcta.
Globĕsk. Mulcto.
Globitor. Mulctator.
Glotĕ. Familia. Multitudo.
Glot. —
Glotos. —
Glonez. [Globus].
[*Glumeszk*. Jocor].
[*Glume*. Jocus].
Gol. Nudus. Vacuus.
Golĕtaté. Nuditas.
Golesk. Denudo. Evacuo.
Golash. Implumis.
[*Gleszne*. Talus. Pedes].
[*Gluga*. Canisterium].
Gonĕsk. Pello. Persequor.
Gonĕ. Persecutio. Pulsio.
Gonitor. Persecutor. Pulsor.
Goniczĕ —
Goneskumĕ. —
Gongĕ. Terriculamentum.
Gomonesk. —
Gornik. Custos pratorum.
Gornicsiĕ. Custodia agrorum.
Gorun. —
Gorunyĕl. —
Gorbacs. Scutica.
Gostesk. Hospitor. Tracto.
Goshtinak. —
Grabĕ. Properatio Maturatio.
Grabnik, *ĕ*. Properator. Velox.
Gracĕ. Nausea stomachi. Provocatio ad vomitum.
Graj. Vox.
Grajnik. Praeco.
Grajĕ. Occa.
Gracsin. —
Grauré. —
Gras. Pinguis.
Greblĕ. Rastrum.
[*Grebeszk*. Festino].
Grek. Graecus.

Grecsesk. Graecanicus.
Grecsaskĕ czarĕ. Graecia.
Grepish. —
Grepedz. Occo,-as.
Greiesk. Loquor.
Greitor. Loquax.
Grè. Gravis.
Greshesk. Pecco. Erro.
Greshalĕ. Error. Peccatum.
Greshit. Peccator.
Gresuné. —
Greuncz. Granum.
Greu. Gravis.
Grézne. —
Gresimé. Pinguedo.
Grĕmade. Cumulus. Agger.
Gremedesk. Accumulo.
Greimé. Gravitas. Gravedo.
Grishĕ. Cura. Industria.
Grishos. Solers. Industrius.
Gris[h]esk. Procuro.
Grishitor. Procurator.
Griel. —
Gribesk. Propero.
Gribitor. Properator. Velox.
Griu. Triticum.
Grinde. Trabs.
[*Grindine.* Grando].
Grivne. Drachma.
Griv. —
Grivèj. —
Grof. Comes liber.
Grope. Fovea.
Gropnice. Monumentum. Fossa.
Gropan. Magna fovea.
Gros. Crassus.
Groasĕ. Crassa.
Grosimé. Crassities.
Grosamé. —
Gros. Catasta. [Cippus].
Grozav. Turpis.
Grozavĕ. Turpis.
Grozeviĕ. Turpitudo.
Grozĕvatek. Turpis.
Grozevesk. Deturpo.
Grozeveskumĕ. Deturpor.
Groznik. Terribilis.
Groznicsie. Terribilitas.
Grue. Grus.
Grumadz. Collum.
Grumb. Rusticanus.
Grudiv. Frustum.
Grundz. Frustum.
Grundzos. Frustatim. Crassè. Rusticanè.
Gsanĕ. Gena.
Gsem. Gemo.
Gsèmet. Gemitus.
Gsenunkyé. Genu.
Gsĕr. Gelu.
Gsineré. Gener.
Gsinériĕ. —
Gsingsiĕ. Gingiva.
Gsingash. Delicatus.
Gsingesheskumĕ. Delicatus reddor.
Gsingeshiĕ. Deliciae.
Gsoj. Jovis. Feria quinta.
Gsok. Ludo, Saltò. Choreas duco.
Gsok. Lusus. Saltus. Chorea.
Gsokĕmbat. Illudo. Irrideo.
Gsolgs. Syndon.
Gsor. Juro.
Gsós. Deorsum.
Gsudĕcz. Judex.
Gsude, idem.
Gsudék. Judico.
Gsudékaré. Judicium.
Gsudekatĕ, idem.
Gsudékĕtor. Judex.
Gsug. Jugum.
Gsugastru. —
Gsugenesk. Castro.
Gsugĕnit. Castratus.
Gsuiesk. —
[*Gsung.* Pungo. Jugulo. Occido].
[*Gcsumileszk.* Indico, Ostendo].
Gsuné. Sponsus.
Gsunyel. Sponsulus.
Gsunelash, idem.
Gsunk. Juvencus.
Gsuninkĕ. Juvenca.
Gsupen. Dominus.
Gsupenasĕ. Domina.
Gsúr. Juro.
Gsurement. Juramentum.
Gsurĕtor. Jurator.
Gsuretor strimb. Periurus.
Gubav. Leprosus.
Gubevie. Lepra.
Gubevĕskume. Leprâ inficior.
Guler. Collare.
Gure. Os.

Guran. Os magnum habens.
Guricĕ. Os parvum.
Gunoj. Stercus. Limus.
Gunoiesk. Stercoro.
Gushĕ. Struma.
Gushĕ. —
Gushat. Strumosus.
Gushĕdz. Strumam acquiro.
Gushavél. —
Guttĕ. Gutta.
Gutturar. —
Gyacĕ. Glacies.
Gyontar. —
Gyöngy virag. Lilium convallium.

H.

Ha. —
Hacskĕ. —
Haczeg. Districtus sub Comitatu Hunyad.
Haj. Vox suspirantis.
Hajnĕ Vestis.
Hajda. Agedum.
Hak. —
Halĕ. Vorax. Prodigus.
Ham. Lorum.
Hareng. Campana.
Har. Gratia.
[*Harfĕ.* Psalterium].
Hasnĕ. Utilitas.
Hĕbĕrluiĕsk. —
Heberluitor. —
Hejnuczĕ. Vesticula.
Hejduk. Hajdo
Hejdukamé. Hajdones.
Hejducsesk. Hajdonicus.
Hejducseshté. Hajdonicè.
Hej. Particula pellentis.
Hel. Ille.
Hĕla. Ille. [*ja.* illa].
Hemush. Cadus pellionis.
Hemushesk. —
Hemushit. —
Hĕmbar. Granarium. [vel Hoss (?)].
Hép. —
Herĕ. Contentio. Allatratio. [Murmuratio].
Herĕjesk. Allatro.
Herkeiesk. Roncos traho.
Hercz. Mus.
Herbeluiĕsk. —
Herbĕluit. —
Hĕrb. Testa.
Herengescu. Campanator.
Hering. Halix.
Hĕrgany. Cucurbita. [Vel *Bosztán*].
Hĕrkĕ. —
Hesh. Vox gallinas pellentis.
Heshiĕ. Pellix agnina [. . . . (1)].
Hesnuiesk. Prosum.
Hics. Hilum. Nihil.
Hintĕu. Carpentum.
Hlapĕ. Meretrix. Scortum.
Hlĕpiĕ. Scortatio.
Hlĕpeshté. —
Ho. Vox continentis pecora.
Hojtĕ. Longurio.
Hocz. Latro. Fur.
Homok. Sabulum.
Homokos. Sabulosus.
Hop. Vox saltantis.
[*Hopp czupp,* idem].
Hran. Nasturcium.
Hranĕ. Frumentum. Alimentum.
Hrenĕsk. Alo.
Hreniturĕ. Tractatio.
Hrenit. Pinguis. Tractatus.
Hrenuiesk. Nasturcio condio.
Hrĕbor. Audax.
Hrĕboriĕ. Audacia.
Hrĕboresk. Conforto.
Hrĕborĕskumĕ. Confortor.
Hrĕboritor. Confortator.
Hrĕbor. Audacter.
Hroncz Os molle.
Hudbĕ. Noctua. Bubo. [vel *Buhú*].
Huhuredz. Noctua.
Huhuredz. —
Hulesk. Persequor. [Basphaemo].
Huliturĕ. Persecutio.

(1) Ce-va nedescifrabil, cu o altă mană.

I.

Iad. Infernus.
Iaj. Vae.
Iaka. Ecce.
Iakĕtĕl. Ecce.
Ialoricĕ. Vacca. [vel *Vaca*].
Ian. Cave.
Iapĕ. Equa.
Ia. Ipsa.
Iarbĕ. Herba.
Iarbĕ kraczĕ. Mentha.
Iarba Sventíj Mĕriéj. Melissa. A-'piastrum.
Iarba sherpélui. Colubrina.
Iarba spunsilor.—
Iarba fjerĕlor.—
Iarba metzéj.—
Iarnĕ, Hyems.
Iarĕ. Iterum. Autem.
Iarishite. Iterum.
Iaskĕ. Fomes.
Iatĕ. Ecce.
Iaz. Agger.
Icsa. Hic.
Icĕ. Media. Pinta.
Icé.—
Iĕl. Ipse.
Iederĕ. Hedera.
Ieftin. Vilis pretij.
Ieftenesk. Vilesco.
Iĕpuré. Lepus.
Iĕpuresk. Leporis. Venor.
Iĕpuraska. Saltus Hajdonicus.
Iepar. Pastor equarum.
Iernedz. Hyemo.
Iĕrnĕretz. Hyemalis.
Iernaték. Hyemalis.
Iérj. Heri.
Ierj alaltĕ. Nudius tertius.
Ierícĕ. Triticum vernale.
Iert. Parco. Remitto.
Iertĕcsuné. Remissio.
Iertĕtor. Remissor.
Ibesk. Amo.
Iobsté. Amor.
Ibostarnik. Amator.
Ibovnik. Amasius.
Ibovnikĕ. Amasia.
Iĕs. Exeo.
Icsetoré. Cloacha.
Iésit. Exitus.
Ièu. Ego. [*Tu*, ille-*jel*.]
Ibrik.—
Ikrĕ. Ova piscium.
Ibrishin. Filum sericeum.
Im. Inficio.
Imaˇĕ. Lutum.
Imos. Infectus.
Imelos. Lutosus.
Inie. Glacies soluta.
Inirĕ. Indusium. [Vel te-pintöl.]
Inel. Annulus.
Inelush.—
Inimĕ. Cor.
Inimyorĕ. Corculum.
Inimos. Cordatus.
Intiĕ. Ait.
Iskodĕ.—
Iskodĕsk. [Inquiro. Interrogo.]
Ispitesk. Tento. Probo.
Ispitĕ. Tentatio.
Ispititurĕ, idem.
Ispititor. Tentator.
Ishpan. Castellanus. Comes.
Istov. Merus.
Istorĕ. Mera.
Itĕl. Ecce.
Iutè. Morsicans. [Acerbus. Acris.]
Iutzimé.—
Iubesk. Eligo.
Iubit. Electus.
Iuzbash.—
[*Iveszk*. Demonstro.]
Izbesk. Allido.
Izbiturĕ. Allisio.
Izaffiu. Reperio.
Izbĕndĕ. Victoria. Vindicta.
Izbĕndesk. Vindico. Vinco.
Izderesk. Creo.
Izderiturĕ. Creatio.
Izderitor. Creator.
Izmĕ. Sapor.
Izmomesk. Allicio. Illicio.
Izmomale. Illecebra.
Izmanĕ. Perizoma.
Izimesk. Aresto.

K.

Ká. Sicut.
Kad. Cado.
Kadĕ. Cadus.
Kakumĕ. Merdo.
Kak. Inficio. Demerdo.
Kal. Equus.
Kalé. Via.
[*Kale engseminate*. Bivium.]
Kalk. Calco.
Kald. Calidus.
Kaldĕ. Calida.
Kaldumi. Caleo.
Kametĕ. Usura.
Kanĕ. Cantharus.
Kanyĕ. Milvus.
Kap. Caput.
Kaptĕ. Crepita.
Kapĕt. Acquiro. Conquiro.
Kaprĕ. Capra.
K[*apiste*. Fanum.]
Kár. Currus.
Karné. Caro.
Karé. Qui.
Karpĕn.—
Karté. Liber. Epistola.
Kasĕ. Domus.
Kash. Caseus.
Kask. Oscito.
Kaskul. Oscitatio.
Kaut. Quaero. Aspicio.
Kaznĕ. Monstrum. Prodigium.
Kĕ. Quia. Quod.
Kĕbudz. Carbo vivus.
Kecsé. Quare. Quia.
Kècsĕ. Stragulum.
Kĕczir. Nequam.
Kĕczĕl. Catellus.
Kĕczelush, idem.
Kĕrzè. Canis femella.
Kĕdelniczĕ. Thuribulum.
Kĕdar. Victor.
Kĕdzĕlurĕ. Casus.
Keirzĕ. Pileolus.
Kĕinczĕ. Poenitentia.
Kĕjĕskumĕ. Poenitet me.
Kĕkat. Merda. Stercus.
Kĕkĕcsos. Sordidus.
Kekĕcsĕ. Sordidus.
Kelar. Claviger.
Kélcsig. Sumptus.
Kĕlcz.—
Kĕlczun. Soccus.
Kĕlbadzĕ. —
Kel[*bĕ*]*dzĕsk*.—
Kelbegsos.—
Kĕldurĕ. Calor.
Kĕlduros,-*ĕ*. Calidus,-a.
Kĕldaré. Cacabus.
Kĕlderushkĕ.—
Kĕlemar. Mercator. Institor.
Kĕlemaresh. Atramentarium.
Kĕlary. Equester.
Kĕlĕrash. Eques.
Keleresk. Equito.
Keleresheté. Equitando.
Keleuz. Director.
Keleuzesk. Dirigo.
Kĕlitkĕ. Cavea.
Kĕlinĕ.—
Kĕlketurĕ. Calcatio.
Kĕlkĕtor. Calcator.
Kĕlkĕny. Calcaneus.
Kĕlony. Caminus.
Kĕlucz. } Equellus.
Kĕlushel. }
Kemĕtar. Usurarius.
Kemeshé. Indusium.
Kĕmarĕ. Camera.
Kĕmerash Camerarius.
Kemp. Campus.
Kĕmpiĕ. Campestris locus.
Kĕmilĕ. Camelus.
Kĕmukĕ. Damascenus.
Kĕnesk. -
Kĕnit.—
Kĕnalĕ.—
Kend. Quando.
Kĕnd shi kend. Quandoque.
Kĕnt. Canto.
Kentĕk. Canticum.
Kĕntĕtor,-*e*. Cantator,-trix.
Kĕntar.—
Kĕnteresk. -
Kĕpeczĕnĕ. Calvaria.

Kepeczĕnĕ de kurékyu. Caulis capitatus.
Kĕpeczĕnos. Capito. Capitosus.
Kĕpestru. Capistrum.
Kĕpestèr.—
Kĕpetĕny. Fasciculus. Cervical.
Kĕput. Porta.
Kĕputĕ. Crepita.
Kĕpuscdz.—
Kĕpushĕ.—
Kĕpshuné. Fragum.
Kĕpitan. Capitaneus.
Kepriorĕ. Dama. Caprea.
Kĕprior. Capreolus.Tigellum. Transtrum.
Kĕraré. Semita.
Kĕrerujkĕ.—
Kĕreush. Auriga.
Kĕreushesk. Aurigam ago.
Kerciesk.—
Kĕrbune. Carbo.
Kĕrebin. Sclopus.
Kĕrabĕ.
Kĕrlĕ. —
Kĕrikĕ. Rotula.
Kĕrikĕdz. Roto.
Kĕrikat. Rotatus.
Kĕrcsmĕ. Taberna. Caupona.
Kĕrcsmar. Tabernarius. Caupo.
Kĕrcskedz. 1.) Strideo.
Kĕrcsmeresk. Educillo.
Kerczeiesk. Strideo.
Kerczeituré. Stridor.
Kĕrczeitoré.
Kĕrnat. 2.) Farcimen.
Kĕrnecsor. Farcimen parvum.
Kĕrnicsè. Caro modica.
Kĕrn.—
Kĕrnesk.—
Kĕrticsè. Libellus.
Kĕrturar. Scriba. Literatus.
[*Kĕrmĕ*. Prora.]
Kĕrunt. Canus.
Kĕruntècè. Canities.
Kĕrpĕ. Tela.
Kĕrtalĕ.—
Kĕrtèlnik.—
Kĕsĕtoriĕ. Matrimonium. Uxoratio.

(1) Inainte era scris: *Kĕrcskeiesk*.
(2) Cu altă cernélă adaus la sfîrşit un *z*.

Kĕsĕtoreskumĕ. Nubo.
Kĕsujkĕ. Domuncula.
Kĕskat. Oscitatio.
Kĕstanyĕ. Castanea.
Keshtigĕ. Sollicitudo.
Kĕshtig. Procuro. [Habeo. Possideo. Solicitus sum.]
Kĕshtigĕtor. Procurator.
Kĕshtigos. Industrius. Solers.
Ketrĕ. Erga. Versus.
Kĕtanĕ. Miles.
Kĕtĕniĕ. Militia.
Kĕtushĕ.—
Kĕt. Quantum.
Kĕtz. Quot.
[*Ketera*. Aliquot.]
[*Kete doj*. Binj.]
Kĕtĕramé.—
Kĕtastiv. Catalogus.
Kĕtul.—
Kĕutĕturĕ. Aspectus.
Kĕutatul, idem.
Kjár. Clarus.
Kjar. Clare.
Kjag. Coagulum.
Kiczeliĕ. Praecinctorium.
Kjĕm. Voco.
Kjĕmĕturĕ. Vocatio.
Kjĕmĕtor, Vocator. Invitator.
Kjemat. Vocatus.
Kikĕ. Coma. [vel.....]
Kilav.—
Kilin Secretim.
Kiliĕ. Cella.
Kiltuiĕsk. Expendo.
Kiltuialĕ. Expensa.
Kimnĕsk.—
Kimnitul.—
Kimniturĕ.—
Kiméshĕ. Indusium.
Kin. Cruciatus.
Kinuiĕskumĕ. Crucior.
Kincs. Thesaurus.
Kingĕ.—
Kip. Imago.
Kipzuiĕsk. Conijcio.
Kipzuiturĕ. Conjectura.
Kipish. Conveniens.
Kirĕu.—
Kisagĕ.—
Kisim.—

Kishěrcu.—
Kishiczĕ.—
Kitèsk. Orno.
Kititurĕ. Ornatus.
Kitĕskumĕ. Ornor.
Kitit. Ornatus.
Kitĕ. Fasciculus.
Kitush.—
[*Kitencl.* Paulatim.]
Kjucs.—
Kjuzĕ.—
Kiverĕ. Pileus.
Klakĕ.—
Klan.—
Klanyĕ. Gelyma.
Kléj. Bitumen.
Kleishté.—
Klekuiesk.—
Klejè. Clavis. [*Kejĕ.*]
Kleiczĕ. Clavicula.
Klèncs betren. Seniculus.
Klèncs.—
Klenczush.—
Klĕt.—
Klin.—
Klisĕ. Laridum.
Klocskĕ. Gallina glociens.
Klocsĕsk. Ovis incubo. Glocio.
Klocsit.—
Klopot. Campana. Strepitaculum.
Klopotniczè. Campanile.
Klopoczel. Campanella.
Klosh.—
Klotosesk.—
Koberluiĕsk. Praedor.
Koberluitor. Praedator.
Kobĕrlĕu. Praedo.
Kobĕczĕ.—
Koabĕ. Omen.
Kobesk. Ominor.
Kob.... 1.)
Kocsobe. Casa.
Kocsiĕ. Currus equestris.
Kocsish. Auriga.
Kocsishesk. Aurigam ago.
Koczkĕ. Os.
Koczofanĕ. [Pica.]
Koczofejkĕ.—

(1) Nedescifrabil.

Koczesk.—
Koadĕ. Cauda.
Koadish. Caudatus.
Kodru. *Munté.* *Pĕduri.*
Kodru. Frustum.
Kodalb.—
Kofĕ. Cantharus.
Kofar.—
Koficzĕ. Cantharellus.
Koj. Testiculus.
Kojan. Testiculosus.
Kok. Coquo. Pinso.
Kokosh. Gallus.
Kokolosh.—
Kokoloshesk.—
Kokon. Puer. Filius.
Kokonyĕl. Puellus.
Kokĕdzĕ.—
Kokot.—
Kokor. Grus.
Kokoshtèr. Laqueare.
Kolak. Torta. Circulus.
Kolak. Munus.
Koleshĕ.—
Kolè. Illic.
Kolibĕ. Casa. Mappale.
Kolibicĕ.—
Kolibĕskumĕ.—
Kolibit.—
Kolindĕ. Eccloga (*sic.*)
Koló. Ibi. Illic.
Kolcz. Dens anterior.
[+ Item Soccus. Item Calceus. In pl. *Kolczunile.* Vel *Enkelczementul.*]
Kolczan. Dentatus.
Koloshvar. Claudiopolis.
Komárnik.—
Konak.—
Koncs.—
Koncz. Frustum.
Kontush.—
Kopanyĕ.—
Kopács. Arbor.
Kopcsĕ. Fibula.
Koapsĕ. Coxa. [*Kopsza.* Femur.]
Kopt,-ĕ. Pistus,-a.
Koptor. Fornax.
Kopil. Puer.
Kopilandru, idem.
Kopilash. Puellus.

Kopil. (1) Spurius. Nothus.
Kopitĕ. Calx.
Kopitĕlz. Calcitro.
Koprènĕ. Velum capitis muliebre.
Kopun. Capo.
Korb. Corvus.
Korbacs. Scutica.
Kordĕ. Zona.
Kordovan. Pelis caprina.
Korkan. Corvus.
Korn. Cornus.
Korn. Cornu.
Kornĕ. Cornum.
Kornut,-ĕ. Cornutus,-a.
Kort. Tentorium.
Kortun.—
Koruj Nisus.
Kos. Suo.
Kosètor. Suttor.
Kosètorc. Acupictrix etc.
Kosĕsk. Falco,-as.
Kosĕ. Falx.
Kosash. Falcator.
Kosharĕ. Corbis.
Kosh.
Koshcsor.—
Koshniczĕ. Corbis.
Koshtéj. Castellum.
Koshĕ. Crusta.
Koshok. Pellicium.
Koshokar. Pellio.
Koshocsesk. Pellionem ago.
Kosicĕ. Capillus. Coma.
Kosiczat. Capillatus.
Kosir. Culter vinitorum.
Kosor, idem.
Kostĕ. Costa.
Kostish. Per latus. Ad latus.
[*Kovor.* Tapes.]
Kot. Cubitus. Ulna.
Kotzesk. Cubito mensuro.
Kotéj. Catellus.
Koturĕ. Magale.
Kotĕcz.—
[*Koversĕcszk.* Excello. Supero.]
Kraczĕ. Crispa.
Kraj. Rex.
Kraiova. Oppidum Transalpinae.

1.) Cu altă mână adaus d'asupra lui: *p i czo.*

Krajnĕ. -
Krajnik.—
Krak. Armus.
Krakaticzĕ. Polypus.
Krakĕu. Cracovia.
Krangĕ. Ramus.
Krap. Carpio.
Krastĕ. Crista.
Krĕcz. Crispus.
Krĕczury. Crispationes.
Krĕcsun. Natalis. December.
Krĕd. Credo.
Kredinczĕ. Fides.
Krĕdincsos. Fidelis. Credulus.
Krejasĕ. Regina.
Kreièsk. Regno, as.
[*Kresztat.* Fel róvol.]
[*Kreszteszk.* Fel rovom.]
[*Krecziturè.* Plicatura. Inflexura.
Kreiĕsk,-ĕ. Regius,-a.
Kreijĕ. Regnum. Regimen.
Kreiucz. Regulus.
Krenguros,-ĕ. Ramosus,-a.
Krĕp. Crepo. Findo.
Krepeturĕ. Fissura.
Kresk. Cresco.
Kréskutul. Incrementum.
Krĕstĕdz. Signo.
Krestĕturĕ. Signum.
Krestĕvĕté. Cucumer.
Krevét.—
Kriel (sic). Cerebrum.
Kricsova. Nomen pagi.
Krin. Lilium vel Rosa flava.
Krinkĕ —
Krinkuczĕ.—
Krish. Fluvius Chrysius.
Krishan. Accola Chrysij.
Krishencsk. Chrysiensis.
Krivak. Baculus.
Kroiĕsk.—
Kroitor. Sartor.
Krucsĕ. Crux.
Krucz. Parco. Tenax sum.
[*Kruczeszk.* Kiminlem.]
Kruczumĕ. Viribus parco.
Krud,-ĕ. Crudus,-a.
Krudzimé. Cruditas.
Krunt. Cruentus. Sanguinolentus.
Kruntĕdz. Cruento.
Kruntat. Cruentatus.

Kucsmĕ. Pileus. Cucullus.
Kucit. Culter.
Kucitash. Cultellus.
Kufund. Immergo.
Kufundat. Immersus.
Kufundaturĕ. Immersio.
Kuk. Coccix.
Kukĕiesk. Dormito.
Kukciturĕ. Dormitatio.
Kukcitor. Dormiturus.
Ku ket. Quandoquidem.
Ku. Cum.
Kukuj. Exaltatio.
Kukuiĕdz. Exalto.
Kukuiĕdzumĕ. Exaltor.
Kukuiat. Exaltatus.
[*Kujburĕ.* Nidus].
Kukurĕ. —
Kukurudz. —
Kukurbetĕ. Cucurbita.
Kukurbet[ic]zĕ. Cucurbitula.
Kukurbetaricz. —
Kulcsér. Claviger.
Kulĕg. Colligo.
Kules. Collectio. Vindemia.
Kulegĕtor. Collector.
Kulkumĕ. Decumbo. Cubo.
Kulkatul. Cubatio.
Kulk. Inflecto.
Kulduiesk. Mendico.
Kuldush. Mendicus.
Kum. Ut. Quomodo.
Kumĕnak. Pileus.
Kumenĕkar. —
Kumĕn. Cuminum.
Kumend. Exequiae.
Kumĕtru. Compater. Patrimus.
Kumetrĕ. Commater.
Kumpĕr. Emo.
Kumpereturĕ. Emptio.
Kumpĕrat. Emptus.
Kumperetor. Emptor.
Kumpenĕ. Mensura. Pondus. [Statera].
Kumpenesk. Mensuro. Pondero.
Kumpĕt. Moderatio. Mediocritas.
Kumpetĕdz. —
Kuny. Clavus.
Kunyshor. Claviculus.
Kunyishor. Caryophillon.
Kununĕ. Sertum. Corona.
Kunun. Sertum impono. Copulo in matrimonium.
Kununatul. Copulatio.
Kupĕ. Cupa.
Kupiczĕ. Cupula.
Kupshore, idem.
Kupar. —
Kuprind. Comprehendo. Concipio.
Kuprins. Conceptio. Comprehensio.
Kuprinseture, idem.
[*Kuptusále.* Subductura].
[*Kuptuseszk.* Subduco. Veytem].
Kurastrĕ. Lac tenue et novum.
Kur. Callus.
Kurat. Purus. Mundus. Castus.
Kurecsunĕ Puritas. Castitas. Munditia.
Kurĕczesk. Mundo. Purgo.
Kureczi turĕ. Mundatio. Purgatio.
Kurĕcz. Purgo.
Kur, idem.
Kur. Fluo. Curro.
Kurke. Gallus Indiacus.
Kurkubĕu. Iris.
Kurekyu. Caulis.
Kurĕ. Cutis. Pellis. Lorum.
Kurĕlar. Coriarius.
Kurm. Seco. [Rumpo].
Kurmeturĕ. Sectio.
Kurmédzish. —
Kurmy. —
Kurpĕn. Vepres.
Kurpĕtor. Pala.
Kurs. Cursus.
Kursĕ. Laqueus.
Kurt. Decurtatus.
Kurtĕ. Aula.
Kurtan. Aulicus.
Kurtenesk. Pedibus sto. Aulicismum ago.
Kurtuliseskumĕ. —
Kurvarnik. Adulter. Moecchus.
Kurvĕ. Meretrix. Adultera. Scortum.
Kurvesk. Moecchor. Adulteror. Scortor.
Kurvesk. Meretricius. Nequam.
Kurvaskĕ. Meretricia.
Kurvie. Adulterium.
Kurund. Cito.
Kurundzĕl, idem.

[*Kuszt, kuszti, kuszte.* Conservor. Vivo].
Kyem. Vide *Kjem.*
Kyemeturĕ. Vid. *Kjemeturĕ.*
. . . . (1).
Kyuzĕ. —

L.

Labĕ. Pes.
Lacz. Laqueus.
Lacz. Latta.
Ladĕ. Cista. Arca.
Ladiczĕ, idem.
Lafĕ. Stipendium.
Laj. —
Lajĕ. —
Lak. Medicina. Medela.
Lak. Lacus.
Lakshe. —
Lakrimĕ. Lacryma.
Lamurĕ. —
Lancz. Catena.
Lancse. Lancea.
Lapte. Lac.
Lapĕd. Abijcio.
Laptele kenyeluj. Esula.
Lard. Laridum.
Larg. Largus.
Largĕ. Larga.
Las. Relinquo.
Lasĕ. —
Lat. Latus.
Latĕ. Lata.
Latul. Latitudo. Latum.
Lature. Latus.
Lau. Lavo.
Laud. Laudo.
Laude. Laus.
Laut. Fides pulso.
Lautĕ. Fides. Cythara.
[*Laczur.* Laqueus].
Lebedé. Cygnus.
Lecremedz. Lacrymo.
Lecremyorĕ. Lilium convallium. Lacrymula.
Lĕdicsorĕ. Cistula. Arcula.
Lefegsiu. Stipendiarius.
Leg. Ligo.
Legeturĕ. Ligatio. Ligamen.
Legetor. Obligator.
Legat. Obligatus.
Legen. Pelvis.
Legumé. Legumen.
Legumĕ. Obligor.
Lĕkuiesk. Habito.
Lekuiturĕ. Habitatio.
Lekshag. Habitatio.
Lĕkuiesk. Medeor.
Lekurics. —
Lekustĕ. Locusta.
Lemn. Lignum.
Lemnos. Ligneus.
Lemnul Domnuluj. Abrotonum.
Lémnul kenyeluj. —
Lempash. Lampas.
Lempeshĕl. —
Lene. Lana.
Lĕnos. Pilosus.
Lenyĕ. Pigritia.
Lenyiĕ. Pigritia.
Lenyos. Piger.
Lenyosĕ. Pigra.
Lenyĕskumĕ. Pigritor. Piget me.
Lenge. Penes. Iuxta.
Lepedat. Abjectus.
Lepedeturĕ. Abiectio.
Leptos. Lacte distentus.
Leptukĕ. Lactuca.
Lepuk. —
Lerdos. Lardum habens.
Lergement. Spatium. Amplitudo.
Lergsesk. Amplio. Dilato.
Lergsiturĕ. Amplitudo. Dilatatio.
Lĕsat. Relictus.
Leseturĕ. Relictio.
Lèsh. Polonus.
Léshesk. Polonicus.
Léshuiesk. Insidior.
Lesh. Insidiae.
Léshie. Lixivium.
Léshinat. —
Léshin. —
Lespede. Lapis.
Lésni. Facile. Leviter. Vili.
Lésnesk. Vilesco.
Lĕtzesk. Dilato.
Lĕtzimé. Latitudo.

(1) Un cuvînt nedescifrabil.

Łetěny. Latinus. Italus.
Letenyèshté. Latinè. Italicè.
Lěternĕ. Laterna.
Lětury. —
Lěturony. —
Léventé. Effeminatus.
Leudunos (sic). Iactabundus. Arrogans.
Leuke. —
Lěu. Leo.
Leurde. —
Leurdesk. —
Leuruskĕ. Labrusca.
Leushtan. Levisticum.
Lifuresk. —
Lifurony. —
[*Ljagĕn.* Cunae].
[*Liafa.* Praevenda (sic)].
Ligav. Delicatus.
Ligĕ. —
Lihĕ. —
Lihot. —
Limbĕ. Lingua.
Limba bouluj. Buglossum.
Limbut. Linguosus. Loquax.
Limbuczĕsk. Garrio.
Limbrik. Lumbricus.
Limpíde. Limpidus,-a.
Limpedzesk. Clarifico.
Limpídzeskumé. Claresco.
Lin. Lentus.
Lin. Piscis.
[*Liniste.* Tranquilitas].
[*Linĕ.* Tranquillus].
Lindinĕ. Lens,-dis.
Lindinos. Lendiculosus.
Ling. Lingo.
Lingurĕ. Cochlear.
Lingurar. —
Linguitor. —
Linguiĕskumĕ. —
Linté. Lens,-tis.
Lins. —
Lipesk. Linio.
[*Lipszĕszk* Placeo. Obligor. Eliminor].
[*Lipsza.* Necessitas. Complacentia].
Lipeskumĕ. Adhaereo.
Lipiturĕ. Linitio. Adhaesio.
Lipitorè. Sanguisuga.
Lipitoré. Flos.

Lipan. Piscis. [Lepény-hal].
Lipiny. —
Lobodĕ. Atriplex. [Burián, Ung.]
Lobode sĕlbatcke. Atriplex sylvestrum.
Locsesk.
Loding. —
Logodeskume. [. . . (1)].
Logodesk. —
Logodit. —
Logosh. Lagassinum, oppidum Hung. Inferioris.
Logofet. Scriba. Secretarius. Cancellarius.
Logofetzië. Secretariatus.
Lok. Locus.
Lokshor. Loculus.
Lolo (2). Soror maior natu.
Lomury. —
Lopate. Pala.
Lopetzè. [Pala parva].
Lose. Palmes.
Lospinĕ. —
Lostosté. Piscis.
Lot. —
Lotru. Latro.
Lotrony. —
Lotrie. Latrocinium.
Lotresk. Latrocinor.
Lotrèskumĕ. Latro fio.
Lotramè. Latrones.
Lovesk. Tango. [Concutio].
Lovit. Tactus.
Loviture. Tactus.
Lovetz. Emptor.
Lubéniczе. Melo.
Lucsesk. Luceo.
Lucsafĕr. Lucifer.
Lucsimé. Lux.
[*Lucse*].
Lucsiu. Lucidus.
Lucsie. Lucida.
Lud. Infans. Innocens.
Ludeczè. Infantia. Innocentia.
Lugseu. Lixivium.
Lukru. Labor. Negotium. Res.
Lukru. Laboro. Operor.
Lukretor. Laborator. Operarius.
Lumé. Mundus.

(1) Ce-va nedescifrabil.
(2) Cu altă cernélă îndreptat în · *lel*

Lumenaré. Candela.
Lumine. Lumen. Ignis.
Luminos. Luminosus. Splendidus.
Lumin. Illumino. Luceo.
Lune. Luna. Mensis.
Lunatik. Lunaticus.
Lunék. Lubrico.
Lunekos. Lubricus.
Lunekose. Lubrica.
Luny. Lunae. l. feria 2-da.
Lung,-*e*. Longus,-a.
Lungsimé. Longitudo.
Lungsesk. Prolongo.
Lungony. Longurio.
Lunke. —
Luntrè. Navis.
Luntricze. Navicula.
Luntrar. Nauta.
Luntru. Intus.
Lup. Lupus.
Luponye. Lupa.
Lupiul. More lupino.
Lut. Lutum. Argilla.
Lutos. Argillosus.

M.

Macsin. Molo.
Macsovĕ. Pagus in districtu Sebesiensi.
Macz. Intestinum.
Madzéré. Pisum.
Maj. Malleus.
Maj. Maius.
[*Maj bine, maj ushor*. Melius. Levius].
Majkĕ. Mater.
Mak. Papaver.
Makar. Quamvis. Licet.
Makarkare. Quilibet. Quivis.
Makarcsiné. Quicunque. Quivis.
Makarundé. Ubicunque. Quocunque.
Makardeunde. Undecunque.
Makarĕnkctro. Quacunque.
Mal. Argilosa terra.
Mame. Mater.
Mane. Manna. Ros.
Maré. Mare. Pelagus.
Maré. Magnus,-a.
Mare. Pomum.
Mare lukru. Admirantis et spernentis exclamatio.
Martz. Mars. Feria 3-a.
Martzo'ya.
Marga. Pagus in fine Portae ferreae.
Marva ruske. Malva hortensis.
Marmuré. Marmor.
Murmuré. Porta ferrea. Angustiae Transylvaniae ex parte Hungariae inferioris.
Margsiné. Margo. Finis.
[*Martur*. Testis].
[*Marturiĕ*. Testimonium].
Mas. Mansio.
Masĕ. Mensa.
Maskuré. Sus castratus.
Maskĕ. —
Mecsineturĕ. —
Mĕcsinish. —
Mecsĕsk. Aenygma propono.
Mecsiturĕ. Aenygma.
Meczĕ. Cattus. Felis.
Meczishorĕ. —
Mĕczishor. Intestinum parvum.
Mĕdzerijke. Cicer sylvestre.
Mĕdregunĕ. Mandragora.
Mĕgar. Asinus.
Megĕrecz, idem.
Megurĕ. —
Megyĕlĕu. Convivium natale.
[*Mehneszk*. Evanesco. Abscedo. Torpesco].
Méj. Millium.
Mèjeran. Amaracus. Maiora[na].
Mejugsel. Malleolus.
Mejdan. —
Mejmuke. Simia.
Mekrish. Acetosa.
Melaj. Milliaceus panis.
Melkom. Silentium.
Melkomish. In silentio.
Mèlcs. Limax.
Melmesie. Malvaticum.
Memuke. Simia.
Mene. Manus.
Men. Maneo.
Men. Mitto.
Menos. —

[*Mëndria*. Superbia].
Menestérgurë. Mantile. Manutergium.
Menyé. Cras.
Menshesk. —
Menyék. Diluculo consurgo. Praevenio. Maturo.
Menyeke. Manica.
Menyie. Ira.
Menyios. Iracundus.
Menunt. Minutus.
Menuntzèl, idem diminutivum.
Menuntedz. Minuo. Comminuo.
Mënketurë. Devoratio . . . ssio.
Menketurë. Contentio.
Menenk. Comedo.
Menenkumë. Contendo.
Mënushë. Chirotheca.
Menzalë. —
Mër. Pomus. Pomum.
Mër vëratek. Pomum aestivale. Praecox.
Mer ïërnaték. Malum serotinum.
Mër buncbrut. Malum sparuceum.
Mer dulcse. Pomum dulce.
Mër gushat. —
Mër kënyesk. —
Mër kodésh. —
Mer kukurbetaricz. —
Mer de svënt Pietru. Malum praecox.
Mër mushke'aricz. Malum Apianum. Muscatellum.
Mër flokos. Malum muscosum.
Mer nevéstesk. —
Mër ordzen. —
Mer pestricz. —
Mër rutilat. Malum orbiculatum.
Mer selcsin. —
Mer vergat. Malum variegatum.
Merariu Anethum.
Méreu. Rectus.
Merejè. Recta.
Merg. Eo. Pergo. Progredior.
Merg naintè. Proficio.
Merg napoj. Deficio.
Merg enderet. Retrocedo.
Mergeritar. Margarita.
Mergsenaretz. Finitimus.
Mereiesk. —
[*Merecsin*. Spina].
Merit. Marito. Nuptui trado.
Meritume. Nubo. Maritum duco.
Meritatë. Nupta.
Mérindë. Merenda.
Merie. Magnitudo. Magnificentia.
Meros. Superbus.
Mérnicze Metreta.
Meroshie. Superbia.
Meroshreskume. Superbio.
Merunt. Minutus. Vide *Menunt*.
Mersure. Profectio. Progressus.
Mersure nainte. Profectus.
Mërshav. Macer. Macilentus.
Mershavë. Macra. Macilenta.
Mersheveskume. Macer fio.
Merturie. Testis. Testimonium.
Merturisesk. Testificor.
Mertzishor. Martius.
Mertzene.
Mertzinos. —
Mësaj. Mappa.
Mesè. Dens molaris.
Mésh. Soccus.
Meshine. Pellis ovina.
Mesерere. Misericordia.
Meserernik. Misericors.
Meserniczè. Macellum.
Mesercsin. Lanio.
Meskë. Dromedarius
Mesték. Misceo.
Mesteketure. Mistio.
Mësure. Mensura.
Mësor. Mensuro.
Méshtér. Magister. Artifex.
Mershtërgsinde. —
Meshteresk. Magistrum ago. Artificium.
Meshtershig. Artificium.
Metanië. Reverentia. Inclinatio.
Metenage. —
Metlike. Artemisia tenuifolia.
Mëtor. Purgo.
Mëtur. idem.
Meture. Scopae.
Meturat. Purgatus. Mundatus.
Metrak. Baculus.
Mëtricsë. Matrix.
Mè. Mea.
[*Meure*. Mora sylvestria].
Mezdralë. —
Mézdresk. —

Mezgaj. Inficio.
Mezgush. —
Micz. Lana agnina.
Miczar.
Micsk. Moveo.
Micskume. Moveor.
Micskuturĕ. Motus.
Micskony. Pediculus gallinaceus.
Mjáon. —
Mjèd. Medum.
Mjedar. —
Mjèdz. Medium.
Mjèl. Agnus.
Mjèlushel. Agnellus.
Mjerè. Mel.
Mjériu. Caeruleus.
Mjerie. Caerulea.
Mjercury. Mercurius.
Mjeu. Meus.
Mie. Mille.
Mik. Parvus.
Mikutel. Parvulus.
Mike. Parva.
Mikshor. Parvulus.
Mil. Milliare.
Mile. Gratia. Clementia.
Milos. Clemens. Pius.
Milemi. Misereor.
Milostiv. Clemens. Misericors.
Milostiveskume. Misereor.
Milostivnik. Misericors.
Milosté. Gratia. Clementia.
Milkuieskume. Supplico.
Milkuit. Supplex.
Milkuitor. Supplex.
Milkuiale.
Miluiesk. Misericordiam facio. Misereor.
Miluitor. Elaemosynarius.
Mint. Mentior.
Minte. Mens.
Mintsinos. Mendax.
Mintsunĕ. Mendacium
Mincsĕ. Pila.
Mirak. Miraculum.
Miraz. Prodigium. Spectaculum.
Mirh. Mirrha.
Mirhuiĕsk. Mirrha ungo.
[*Mirosz.* Odor].
[*Mirele.* Sponsus].
[*Mirásza.* Sponsa].
Mirumĕ. Miror.
[*Mistujesk.* Conquiesco.]
Misshĕ. Missa. Sacrificium.
Mishesk. Caecutio.
Mishinĕ. —
Misir. Aegyptus.
Miskiĕ. Chalybs.
Mitutel. Parvulus.
Mitutè. Parvula.
Mituteledz. Diminuo.
Mocsĕrlĕ. Lacuna.
Mocz. —
Mod. Modus. Politia.
Modosh. Politicus.
Modsĕ. —
Mojle. Titulus. Tumulus.
Modunĕ. —
Moiezĕ. Fundulus.
Moj. Mollio.
Mohor. Herba in millio crescens.
Mohorit. Violaceus.
Mohan. Famulus. Rusticanus.
Mohendaczĕ. Spectrum.
Molé. Mollis.
Moljĕ. Tinea.
Molitvĕ. Oratio. Pietas.
Moldova. Moldavia.
Moldovan. Moldavus.
Moldovĕnĕsk. Moldavicus.
Momalĕ Illecebrae.
Momĕsk. Illicio. Allicio.
Momitor. Illector.
Mor. Morior.
More. Molendinum.
Morè. Jus caulium.
Mort. Mortuus.
Mortĕ. Mortua.
Morté. Mors.
Mortecsuné. Lues. Morticinum.
[*Morticsosz.* Mortalis].
Morment. Sepulchrum.
Mormeiĕsk. —
Morun. Huso.
Mosh. Avus.
Moshie. Aviticum bonum.
Moshnyag. Vetulus.
Moshĕ. Avia.
Moskul. Moscovia.
Moskovitan. Moscovita.
[*Mostele.* Reliquiae corporum SS].
Mosor. —

Motĕ. —
Motkĕ. —
Motzok. Stupidus. Bardus.
Mozomajnĕ. Spectrum. Terriculamentum
Mozgosesk. Moveo.
Mujedz. Mollio.
Mujat. Emollitus.
Mujeré. Mulier. Foemina.
Mujeresk. Muliebris.
Mujerotkĕ. Effeminatus.
Mujerushkĕ. Foemella.
Mujt. Obliviscor.
Muk. Pituita. Mucus.
Mukos. Pituitosus.
Mucsk. Mordeo.
Mucskĕturĕ. Morsus.
Mucskat. Morsus.
Mucskĕtor. Mordax.
Mukar. Emunctorium.
Mulg. Mulgeo.
Mult,-ĕ. Multus,-a.
Multzany. Deo Gratias.
Multzeny, idem.
Multziĕ. Multitudo.
Multzime, idem.
Multzenesk (sic). Ago gratias.
Muncsesk. Laboro. Torqueo.
Munkĕ. Labor.
Muncsitor. Laborator.
Muncsĕskumĕ. Torqueor. Conor.
Munté. Mons.
Mur. Morus.
Murĕ. Morum.
Murĕ. Intestinum....
Murar. Molitor.
Murericzĕ. —
Murony. —
Murg. —
Murgseshtè. Advesperascit.
Muritor,-e. Mortalis.
Murĕdz. Macero. Acesco.
Murat. Maceratus. Acidus.
Mursĕ. Mulsum recens.
Muskĕ. Musca.
Muskuliczĕ. —
Mushkĕtaricz. Muscatellum apianum.
Mushkyu. Muscus.
Mushkyu. Musculus.
Mustaczĕ. Mistax.
Mustĕcsos. —
Must. Mustum.
Musteraczĕ. —
Mut. Mutus.
Mut. Muto.
Mutat. Mutatus. Mutatio.

N.

Na. En.
Nacz. En tibi. Exclamatio irridentis.
Nafurĕ. Panis benedictus.
[*Namjesztnik.* Vicarius. Successor].
Nagrĕ. Nigra.
Nalbĕ. —
Namcz. Germanus.
Nap. Rapa.
Nary. Nares.
Nas. Nasus.
Nask. Nascor.
Nashtere. Nativitas.
Nasturé. Nodus.
Ne. Nix.
Nebun. Stultus.
Nebunesk. Stultesco.
Nebuniĕ. Stultitia.
Nebuneshtè. Stultè.
Necsi. Nullomodo. Nequaquam.
Nedeshdé. Spes.
Nedĕshduiesk. Spero.
Nĕdesk. —
Nedélé. —
Nĕdragsy. Caligae.
Nĕdregsej. Caligulae.
Neginĕ. Zizania. Lolium.
Neginos. Lolio plenus.
Negocz. Merces.
Negralĕ. Niger color.
Negraczĕ. Nigredo.
Negresk. Denigro.
Negritor,-e. Denigrator,-trix. Tinctor, etc.
Negrile. Nigellus.
Negrishor, idem.
Negreskumĕ. Nigresco,
Negru. Niger,

Negsej. —
Negucz. Negotior. Convenio.
*Negucz*ĕ*tor.* Negociator.
Negure. Nebula.
Neharnik. Ingratus.
Nehĕrnicsiĕ. Ingratitudo.
Nekeiury. Nullibi.
Nekĕt. Quàm.
Nekitĕ. —
Nekovilniczè. Incus.
Nekurat. Impurat (sic).
Nekurecsuné. Impuritas.
Nĕ'eut. Immundus. Non lotus.
Nĕluke. --
Nelucseshtése. —
[*Nelucsire.* Spectrum. Phantasma].
Nĕmare. Repertio. Casus. Fortuna.
Néman. Mons.
Nĕmaj. Pecus.
Nemczesk. Germanicus.
Nèmzeshté. Germanicè.
Nemzaskĕ czarĕ. Germania.
Neméresk. Reperio.
Nemérnik. Repertor.
Nemesh. Nobilis.
Nemĕshesk. Nobilito.
Nemeshe skumĕ. Nobilitor.
Nemĕshesk,-ĕ. Nobilitaris.
Nemeshiĕ. Nobilitas.
Nemesk. Conduco.
Nemestesk. Compono.
Nemestiture. Compositio.
Nemila. Nihil.
Nemik, idem.
Nemit. Conductus.
Nenash. Compater. Patrinus.
Neneshie. Cognatio spiritualis.
Nepasté. Iniuria.
Nepestuiĕsk. Iniuriam facio.
Nepot. Nepos.
Nepotĕ. Neptis.
Nepoczie.
Neputernik Impotens.
Nerav. Natura.
Neramcsĕ. Malum aureum.
Nereresk. Supporto. Suffero.
Nereveskumĕ. Convenio.
Nerod. Populus. Turba.
Nerod. Stultus.
Nerodziĕ. Stultitia.
Nerolzesk. Stultesco.
Nerodzeshté. Stultè.
Nerok. Fortuna.
Nerocsit. Fortunatus.
Nerocsesk. Fortuno. Proveho.
Nerocsel. —
Neroj. —
Nerojesk. —
Nerojeshtè. —
Nesip. Arena.
[*Neszoszince*]. —
Nespreshtè. Congelatur.
Neskar. Quidam. Aliqui.
Neshtè. Aliqui. Quidam.
Nĕshtiut. Ignorans. Inscius. Ignoratus.
Neshtinczie (sic). Ignorantia. Inscitio.
[*Neszelia.*
[*kopersĕúl.* } Tumba. Sepulchrum].
Neshtiuture. Ignorantia.
Nestins. Inextinctus.
Nestrapĕ. —
Nestravrn. —
Nesturĕl. Nodulus.
Nĕvale. —
Nevedesk. Invideo.
Nevedenie. Invidia.
Nevedernik. Invidus.
Nĕvelĕsk. —
Nĕvelesk umĕ. —
Nevinovat. Innocens.
Nĕvinovetziĕ. Innocentia.
Nĕvojĕ. Miseria.
Nevojésh. Miser. Inops.
Nevolnik. Miser.
[*Nevojeszkume.* Conor. Cogo me].
Ni. Eia. Agedum.
Nicsi. Neque.
Nicsikend. Nunquam.
Nimè. Nemo. Nullus.
Nimine, idem.
Ningsé. Ningit.
Nishkit. Parùm.
Nishkitzel. Paululum.
Nod. Nodus.
Nodos. Nodosus.
Noj. Nos.
Nojèsk. Innovo.
Nopté. Nox.
Nor. Nurus.
Nosa. Eia. Agedum.

Nostru. Noster.
Noastrĕ. Nostra.
Nov. Novus.
Novĕ. Nova.
Nu. Non.
Nuk. Nux.
Nukĕ. Nux.
Nukshor,-ĕ. Nucula.
Numé. Nomen.
Numesk. Nomino.
Numit. Nominatus.
Numĕskumĕ Nominor.
Numaj. Tantum.
Numaj kĕt. Statim. Illicò.
Numĕr. Numero. Lego.
Numĕr. Numerus.
Numereturĕ. Numeratio. Lectio.
Numeretore. Rosarium. Numeratorium.
Numeretor. Numerator. Lector.
Nuntĕ. Nuptiae.
Nust. Mardus.
Nushtiu. Nescio.

O.

O. Exclamatio.
Oa. Quasi: verò.
Obor. Villa. Praedium.
Obor. Deijcio.
Oborit. Deiectus.
[*Obidujĕszk.* Conqueror. Nocco].
[*Objéde.* Bilincs].
Obosĕsk. Fatigo.
Obosit. Festus.
Obiknesk. Suffero.
Obiknalĕ. Sufferentia.
[*Ocsánia.* Acedia].
[*Ocsiĕ.* Patrimonium].
Ocel. Chalybs.
Ocelos. Chalybeus.
Ocĕt. Acetum.
Ocecesk. Acidum reddo.
Ocecit. Acidus. Acetosus.
Ocecceskumĕ. Acesco.
Ocsinĕ. —
Ocsocs. Palea.
Odbĕsk. Inundo.
Odatĕ. Semel.
Odineorĕ. Semel.
Odihnĕ. Requies.
Odihnesk. Quiesco.
Odihneskumĕ. Quiesco.
Odihnalĕ. Quies.
[*Odraszle.* Ramus. Calix].
Ogar. Canis venaticus.
Ogerel. Catellus.
Ogoiĕskumĕ. Conquiesco.
Ogoialĕ. Quies. Quietatio.
Ogoiturĕ. Quietatio.
Ogradĕ. Septum.
Oh. Exclamantis.
Ojĕ. Ovis.
Oiczĕ. Ovicula.
Oj. Particula affirmantis-negantis.
Ojt. —
Okĕ. Causa.
Oka. Libra.
[*Okereszk.* Blasphemo. Maledico].
[*Okare.* Blasphemia].
Okju. Oculus.
Okjul boului. —
Okjedz. Collimo.
Okol. Ovile.
Okol. Circuitus.
Okolesk. Circumeo.
Okolish. Circuitus.
Okoliturĕ. Circuitio.
Okosh. Prudens.
Oknĕ. Salisfodina.
Oknar. —
Okrotĕsk. —
Okrotalĕ. —
Olak. —
Olar. Figulus.
Olĕ. Olla.
Olĕkar. Cursor.
Olĕkĕrĕsk. Cursorem ago.
Oléj. Oleum.
Olejnik. Torta oleo uncta.
Oloj. Oleum.
Olony. Grandis olla.
Olojjinĕ. Cervisia.
[*Olog.* Contractus. Claudus].
[*Olofir.* Holosericum].
Olos. Italus.
Oloscsk. Italicus.
Olt. Alutas flu.

Oltan. —
Oltenesk. Insero.
Oltar. Altare.
Om. Homo.
Omenie. Humanitas.
Omenesk. Humanus.
Omenaskě. Humana.
[*Omeneskumě*. Hominem me praebeo]
Om dě omenie. Humanus. Probus.
Omshor. Homuncio.
Omet. Hominum multitudo.
Omět. Nivium multitudo. [Nix *ométul*].
Omestesk. Digero.
Oméstiturě. Digestio.
Omide. Eruca.
Omor. Occido.
Omoriturě. Occisio.
Omor. Lues. Pestilentia. Mors.
Opaj. —
Opajezě. —
Opělesk. —
Opinkě. Pero.
Opinkar. —
Opintěsk. —
Opreg. Praecinctorium rusticum.
Opresk. Contineo. Prohibeo.
Opriture. Prohibitio. Impedimentum.
Opt. Octo.
Optdzěcs. Octoginta.
Orè. —
Orez. Oriza.
Orb. Caecus.
Orbesk. Excaeco. Excaecor.
Orbiě. Caecitas.
Orbancz. —
Ort. Nummus. 25 (*sic*).
Os. Os, ossis.
Oshesor. —
[*Oszérdiě*. Diligentia. Cura].
Osendě. [Punitio. Poena. Condemnatio. Judicium].
Osěndèskume. [(*Osendesk*). Punio. Condemno. Judico].
Osiě. Axis.
Oshkolě. Schola.
Ostè. Bellum. Proelium· [Castra. Exercitus].
Oshtesk. Bello. Proelior. [Castrametor].
Osh'itor. Bellator, Proeliator. Miles.
Ostiě. Tridens.
Ostojeskumě. Resideo.
Ostoit. Defaecatum.
Osundzě. Pinguedo piscis.
Osute. Centum.
Ou. Ovum.
Ovedz. Ovum pario.
Outore. Ovum pariens.
Oute. —
Otalm. Defensio.
Otělmězuiesk. Defendo.
Otravě. Aconitum.
Otrěvesk. —
Otrindé. Idtò.
. . . . . 1). Conquiesco.
[*Oztrov*. Insula].

P.

Pacsé. Pax.
Pagubě. Damnum.
Paj. Stramen.
Palos. Gladius.
Palmě. Palmus.
Paliczě. Baculus.
Pamèt. Ingenium.
Paně. Calamus. Crista. Penna.
Pantě. —
Pantzir. Lorica.
Pape. Panis. Infantili serm.
Par. Palus.
Parém. Puto.
Parě. Pirum.
Parě foiaskě. —
Parě mushketaricě. Pirum Apianum.
Parě kěnyaskě. —
Pare kreiaskě. —
Parě korune. —
Parě jěrnateke. —
Parě kodeshě. —
Parě ursaskě. —
Parě gushatě. —
Pare popaskě. —

1) Un cuvînt şters, încâtŭ se maĭ cunósce numaĭ finalul: *eskume*.

Parĕ shtirĕ. — ·
Paiĕ de sventĕ Mariĕ. —
Parĕ peduraczĕ. Pirum silvestre.
Parté. Pars.
Partĕ. —
Partnik. Particeps.
Pardos. Pardus.
Parécczkĕ. Acsi. Quasi.
Pash. Passus. Gressus.
Pasere. Avis.
Pasĕ. I! Ito! imperat.
Pask. Pasco.
Pashisté Gramen.
Pashty. Pascha.
Pat. Patior.
Pat. Lectus.
Patĕ. —
Patru. Quattuor.
Patra. Quarta.
Pazĕ. Custodia: Morbus feminarum cum una aliam per magiam vult occidere.
Pĕczit. Passus.
Pĕcziturĕ. Passio.
Pecseté. Sigillum.
Pecsetluiesk. Sigillo.
Pecsinĕ. Assatura.
Pecsingsiné. —
Pĕcskeiesk. —
Pedapsĕ. Afflictio.
Pedepsesk. Affligo. [Punio. Mulcto].
Pedepsiturĕ. Afflictio.
Pedestru. Pedester. Pedes.
Pedestreskumĕ. —
Pedestramĕ. Pedites.
Pĕdukyé. Pediculus.
Pedukyos. Pediculosus.
Pĕdukyedz. Pediculos macto.
Peduré. Sylva.
Pĕdurecz. Sylvestris, m.
Peduraczĕ. Sylvestris, f.
Pĕgen. Gentilis. Aethnicus.
Pĕgenetaté. Gentilismus. Aethnicismus.
Pegeneskume. Gentilis fio.
Pĕgubesk. Damnifico.
Pegubeskume. Damnor.
Pĕgubiturĕ. Damnatio.
Pegubitor,-e. Damnator,-trix.
Pĕgubiĕ. Damnatio.
Pcharsek. Abacus.
Pĕhĕrel. —
Pehar. Poculum.
Pehnesk. Deliquium patior.
Pehnit. Deliquium passus.
Pehnalĕ. Deliquium.
Pekat. Peccatum.
Pĕkĕtos. Peccator.
Pekĕtosĕ. Peccatrix.
Pĕkĕtuiĕskumĕ. Suspicor.
[*Pekátul neszkutuluj.* Peccatum originale].
Pĕkĕtuialĕ. Suspicio.
Pĕketuiturĕ, idem.
Pĕkurĕ. Infernus.
Pĕkurar. Pastor ovium.
Pĕkurĕresk. Pastoralis.
Pelin. Absynthium.
Pĕlĕsk. —
Pĕliturĕ. —
Pelin negru. Artemisia.
Péliczĕ. Persona. Cutis.
Pement. Terra.
Pementesk. Terreus.
Pĕnĕ. Donec. Usque.
Penĕ akmu. Hactenus.
Penĕ atunczĕ. Eousque.
Pene kĕnd. Donec. Quamdiù.
Pĕnĕ apoj. —
Pĕnĕ aicz. Hucusque.
Penkĕtuiesk. —
Penyĕ. Panis.
Pĕnink. Panicum.
Pendar. Custos vinearum.
Pendĕsk. Custodio.
Pĕndeiĕsk. Incassum loquor.
Pendur. Praedo.
Pendzĕ. Tela.
Penush. Calamus scriptorius.
Pepené. Pepo.
Peperug. —
Pĕpiros. Papyrus.
Peparĕ. —
Pĕpushe. —
Pĕpuk. Solea. Soccus.
Pĕr. Capillus. Pilus.
Per. Pirus.
Pĕratz. Palatum.
Perĕ. Lis. Contentio.
Perésh. Litigator. Contentiosus. Causidicus.
Perĕsk. Litigo. Causam ago.

Perescsk. Desero. [Haereo. Cesso].
Peresitor. Desertor.
Peresiturĕ. Desertio. Desertum.
Perescém. Quadragesimale jeiunium.
Peretè. Paries.
[*Pereke.* Par].
Perću. Fossa. Vallum.
Pĕrere. —
Pĕrèrè ... Dolor.
Périe. —
Periu. —
Periat. —
Perinĕ. Pulvinar.
Périré Periculum.
Périt. Perditus.
Pĕrinté. Parens.
Pĕrintzĕsk,-ĕ. Paternus,-a.
Pĕrkan. —
Pĕrip. Equus.
Perkĕiĕshumĕ. Litigo.
Pĕrlesk. —
Pĕrshesk. —
Pershol. —
Persholesk. —
[*Pertas.* Particeps].
Pĕrtèluiesk. —
Pĕrtĕluitor. —
Pĕrticsè. —
Pérticzĕ. —
Pĕs. Gravo.
Pĕsat. Piffa.
Pĕserè. Avicula.
Pesericjkĕ, idem.
Pĕshĕsk. Gradior. Passum facio.
Pĕshiturĕ. —
Pĕskar. Piscator.
Pĕskeresk. Piscatorius.
Pĕskeraskĕ. Piscatoria.
Pĕskucz. Pisciculus.
Pĕskuiĕsk. Piscor.
Peshté. Piscis.
Pĕshtishor. Pisciculus.
Peshterĕ. Caverna.
Péshmĕ. —
Pestricz,-ĕ. Varius,-a.
Pĕstrav. Truta.
Pestraviczĕ. —
[*Pĕszujesk.* Custodio].
Pĕshuné. Pascua.
Pĕsulĕ. Phaseolus.
Pestor. Pastor.
Pestorel. Pastorculus.
Petedz. —
Petishor. Lectulus.
Pétzĕsk. Peto.
Pétzitor. Petitor.
[*Petimeszk.* Patior].
Petrek. Transigo. Transadigo. [Maneo. Habito].
Pétrek. Sequor. Comitor.
Petrekètor. Comitator.
Petrekĕturĕ. Comitatio.
Pĕtrar. —
Pĕtrund. —
Pĕtrunsĕturĕ. —
Pĕtrunshéj. Petroselinum.
Pĕtul. —
Pĕzĕsk. Custodio.
Pĕzesk. Cibos coquo.
Pezitor. Custos.
Pezitor. Cocus.
Peziturĕ. Ciborum apparatus.
Pezeskumĕ. Caveo.
Piatrĕ. Lapis.
Piatrĕ acrĕ. Alumen.
Piatrĕ pucsosĕ. Sulphur.
Piatrĕ scumbĕ (sic). Gemma. Lapis pretiosus.
Piacz. Forum.
Picsk. Morsico.
Piczigangĕ. —
Picsor. Pes.
Picsorush. —
Piedékĕ. Pedica, Compes.
Pielé. Pellis. Cutis.
Piĕlkuczĕ. Pellicula.
Pielushinĕ. —
Piĕpt. Pectus.
Pieptucz. Pectusculum.
Piĕptos. —
Piepten. Pecten.
Piaptĕn. Pecto.
Pierd. Perdo.
Pierdèré. Perditio.
Piĕrdut. Perditus.
Piĕr. Pereo.
Piĕrsek. Persicus.
Piĕrsekĕ. Persicum.
Piĕrsekĕ lipicsosĕ. Persicum Duracinum.
Piftuj. Cibus frigidus coagulatus.
Piftuiĕsk. —

Pigulĕsk. —
Piguliturĕ. —
Pigulitor. —
Pik. Cado. Fluo.
Pik. Guttatim aspergo.
Pikĕturĕ. Gutta.
Pik. Tango.
Pikur.. Morsico.
Pikurat. Morsicatio.
Pikurĕturĕ. —
Pil. Elephas.
Pilĕ. —
Pilesk. —
Pildĕ. Exemplum. Figura. Symbolum. Proverbium.
Pilduiesk. Symbolizo. Perfiguro.
Pimniczĕ. Cellarium.
Pint. Pinta. Urna.
Pinténé. Calcar.
Pink. —
Pinkosh. Pentecoste.
Piparkĕ. —
Pipér. Piper.
Piperat. Pipere conditus.
Piperĕdz. Pipere condio.
Pipérniczĕ. Mortarium.
Pipar. Arbor piperis.
[*Pirone.* Clavus trabalis.]
Pishat. Mictus.
Pishumĕ. Meio.
Pishotkĕ. —
Pisĕdz. Tundo.
Pisat. Piffa.
Pisat. Contusus.
Pitĕ. Panis.
Pitar. Pistor.
Pitĕriczĕ. Pistrix.
Pitèskumĕ. Abscondor. Occultor.
Pitèsk. Abscondo.
Pitanĕ. —
Pitul. Abscondo.
Pitulat. Absconditus.
Pivniczĕ. Cellarium.
Pivnicsér. Cellarius.
Pivĕ. Mortarium.
Placsĕ. Nomen lusus cum lapides jaciuntur ad metam.
Plaj. Cacumen montis. Amplitudo.
Plak. Placeo. Spatium.
Plashkĕ. Pallium.
Plasĕ. —
[*Plapan.* Paplan].
Platĕ. Merces. Solutio. Stipendium.
Plavosh. —
Plavoshĕ. —
Plavĕ. Palea.
Plecsintĕ. Placenta.
Pleh. —
Plek. Inclino. Inflecto.
Plekumĕ. Inclinor. Inflector.
Plekat. Inclinatus. Inflexus.
Plek. Abitum maturo. [Discedo].
Plĕkut. Placidus.
Plĕng. Plango. Fleo.
Plengĕtor,-e. Plangens.
Plĕns. Fletus. Planctus.
Plenturĕ. —
Plenteluiĕsk. Planto.
Plèshĕ. Calvities.
Pléshiu. Calvus.
Plèsné. —
Plésnevesk. —
Plésnévit. —
Plésnĕsk. —
Pléshteskumĕ. —
Pléshtit. —
Plĕtìsk. Solvo.
Plèticzĕ. —
Plevĕsk. Evello.
Plĕvitu rĕ. Evulsio.
Plevitor. Evulsor.
Pleviczĕ. —
Plin.-ĕ. Plenus,-a.
Plinĕcsuné. Plenitudo.
Ploĕ. Pluit.
Plojĕ. Pluvia.
Plojos,-ĕ. Pluviosus,-a.
Plop. Populus.
Plosk. Lagena.
Ploskucz. Lagenula.
Plug. Aratrum.
Plugar. Arator. Agricola.
Plugerĕsk. Aratorius.
Plumb. Plumbum.
Pocs. —
Pocsĕsk. —
Pocsitor,-é. —
Pocs. Possum.
Pocsumb. —
Pod. Tectum. Pons stratus.
Podesk. Tectum sterno. Pontem sterno.

Podıturĕ. —
Podniczĕ. —
Podinĕ. —
Poftĕ. Cupiditas.
Poftesk. Cupio.
Poftitor,-e. Cupidus,-a.
Poftarnik, ĕ. Cupidus,-a.
[*Poftorcszk.* Reitero....].
Pogacsĕ. Azyma.
Pogĕcsesk. Azymis frequenter utor.
Pogor. Descendo.
Pogoritul. Descensus.
Pohĕ. —
Poiatĕ. Stabulum.
Pojmĕnié. —
Pokncsk. Strepitum edo. Libere loquor.
Poknıturĕ. Strepitus.
Poknitor. Libere loquens.
Poalĕ. [*Poala.* Sinus. Gremium. Fimbria vestis].
Polĕjĕsk. Polio.
Polĕit. Politus.
Polatĕ. Palatium.
Polckrĕ. Cognomen.
Polekreskume. Cognominor.
Policze. —
Polovnik. —
Pom. Pomus. Arbor.
Pomĕt. Pomarium.
Pomanĕ. Memoria. Mentio. Recordatio.
Pomenĕsk. Mentionem facio.
Pomeneskumĕ. Reminiscor.
Pomeniturĕ. Memoria. Recordatio. Reminiscentia.
Pomcnitorĭ. Memoria.
Pomelnik. Commemoratio.
Pomshor. Arbuscula.
Pomost. Pons stratus.
Pony. —
Ponyau. —
Popĕ. Sacerdos.
Popĕsk. Sacerdotalis.
Popĕskumĕ. Sacerdos consecror.
Popĕsk. Sacerdotem consecro.
Popendesk. —
Popitnik. —
Popor. Parochia.
Por. Rusticanus.
Porav. —
Porcsĕsk. Porcinus.
Porcsaskĕ. Porcina.
Porcsiĕ. Rusticitas.
Porcseshtè. Porcino more. Rusticè
Porenkĕ. Praeceptum.
Porencsesk. Praecipio.
[*Porĭkla.* Cognomen].
Porencsitor. Praeceptor.
Pork. Porcus.
Porkony. —
Pornesk. Commoveo. [Moveo].
Porniturĕ. Commotio.
Pornitor. Commotor. Mobilis.
[*Porobaka.* Filia parva].
Port. Porto.
Port. Habitus.
Portĕ. Porta.
Portar. Portarius. Janitor.
Porshor. —
Poshar. Incendium.
Posheresk. Incendo.
Posdériĕ. —
Posomor. Melancholicus.
Post. Jeiunium.
Postesk. Jeiuno.
Postajkĕ. Siliqua.
Postav. Pannus.
Poshtĕ. Cursor.
Pot. Possum.
Potĕnkĕ. —
Potĕrkĕ. Fabula.
Potikne. Scandalum. Offendiculum.
Potiknĕsk. Scandalizo. Offendo.
Potiknalĕ. Scandalizatio. Offensio.
Potiknceskumĕ. Scandalizor. Offendor.
Potok. Torrens. [vel *Porrou,i,e.* Torrens].
Potolesk. Sopio. [Domo,as. Exstinguo].
Potolit. Sopitus. [Domatus. Exstinctus].
Potoliturĕ. Sopor.
Potkĕ. Malum. Miseria.
Potrojnik. [Coturnix *(sic)*].
Povor. —
[*Povesztje.* Concio].
[*Povesztar.* Concionator].
Povernesk. —
Povodnik. —
Pozdériĕ. Stipula.

Pradĕ. Praeda.
Prah. Pulvis.
Prag. —
Prash. Porus.
Prashtiĕ. Funda.
Prapuré. —
Prav. Pulvis.
Prav de pushkĕ. Pulvis tormentarius.
Praznik. Convivium.
Prĕbushĕskumĕ. —
Prebushalĕ. —
Prèh. Nimium. Valde.
Prĕdĕtor. Praedator.
Prĕd. Depraedo.
Prĕdat. Depraedatus.
[*mĕ*] *Precsep*. Percipio. Animadverto.
Precsepetor. Intelligens.
Precsepĕturĕ. Animadversio.
Pre. Per.
Pre akmu. —
Pre apoj.—
Pre atuncsè. —
Pre ics. Hâc.
Pre kolo. Illac.
Prehuicsk. Pulveris excito.
Prekurat,-ĕ. Purissimus,-a.
Pre kĕnd. —
Pre la noy. —
[*Prekuvios*. Venerabilis. Sanctus].
Prĕn. Per.
Prentru. Propter. Pro.
Prentrĕ. Per.
Prĕnd. Prandeo.
Prendz. Prandium.
Prĕndzesk. Prandeo.
Preut. Presbyter.
Preutziĕ. Presbyterium.
Preutasĕ. Presbyterissa.
Pribag. Exul.
Pribegsesk. Exulo.
Pribegsiĕ. Exilium.
Priboy. —
Pridídesk. —
Prieshtém. —
Prìetnik. Amicus.
Prieťĕn, idem.
Premblumĕ. Deambulo.
Prembleturĕ. Deambulatio.
Preskurĕ. —
Prestè. Super.
Presesk. —
Presit. —
Presurĕ. —
Prèsturĕ. —
Presiré. —
Pre siné. —
Pre sus. —
Prĕskaviczĕ.
Presaj. —
Prentorn. —
Prenturnat.—
[*Pritcse*. Contentio. Tricae].
Prigone. Contentio.
Prigoneskumè. Contendo.
Prigodĕ. Occasio.
Prigoreskumĕ. —
Prigorit. —
Priétnicsiĕ. Amicitia.
[*Prietesúg*. Amicitia. Contubernium].
Prier. Aprilis.
Prilaz. —
Prilésh. Occasio. Commoditas.
[*Prileszljĕsk*. Seduco. Decipio].
Prilesheskumĕ. Occasionem capio. Iuvor.
Prilestĕcz. —
Primĕsk. Recipio.
Primit. Receptus.
Primiturĕ. Receptio.
[*Primesda*. Fortuna. Casus adversus].
Primurĕ. Fimbria.
Primevarĕ. Ver.
Prind. Capio. Captivo.
Prins. Captus. Captivatus.
Prinsurĕ. Captivitas.
Prindumĕ. —
Prinos. Tortae genus.
Pripĕ. Festinatio.
Pripĕsk. Festino.
Pripash. —
Pripon. —
Priponĕsk. --
Pristlĕn. —
Pristenesk. —
Pritalĕ. Commonitio.
Pritèsk. Comorneo.
Prevèsk. Aspicio. [Specto. Vigilo. Attendo].
Previturĕ. Aspectus.
[*Previre*. Spectaculum].

Prevèdese. Transparet.
Prĕvelesk. Inverto.
Prevĕliturĕ. Inversio.
Probĕ. Proba.
Probĕluiesk. Probo.
Proczap. -
Proidit. —
Prokator. Causidicus.
Prokatoriĕ. —
Proptĕ. Fulcrum.
Proptĕsk. Fulcio.
Prost. Rusticus. Agrestis. Simplex.
Prostamè. Rustici.
Prostĕsk. Rusticanus.
Prostaskĕ. Rusticana.
Prostie. Rusticitas.
Prostishor. --
Pruglĕ. Laquei genus.
Prun. Prunus.
Prund. Littus. [Vadum].
Prunĕ. Prunum.
Puczĕ. —
Pucsos,-ĕ. Foetidus,-a.
Puczin. Parum.
Puczinĕl, idem.
Puczinelush. Parumper.
Puhavĕ. —
Pui. Pullus.
Puishor. Pullaster.
Puiĕdz. Pullos pario.
Puiutz. —
Pujkĕ. —
Pujkiczĕ. —
Pulpĕ. —
[*Pum.* Vola].
Pun. Pono.
Pungĕ. Bursa.
Pungiczĕ. —
Pungony. —
Punté. Pons.
[*Purhan.* Membrana].
Purony. Pus.
Purécsé. Pulex.
Purékumĕ. Pulices macto.
Purekos. Plenus pulicibus.
Purkar. Porcarius.
Purkĕraczĕ. Hara porcorum.
Purtĕturĕ. Gestus. Portatio.
Pus. Positus et positio.
Pusĕturĕ. Positio.
Pushkĕ. Sclopus.
Pustiny,-e. Desertus,-a.
Pustinyĕtate. Eremus. Desertum.
Pustinyĕsk. Solum verto.
Pustinyĕtor.. Desolator.
Put. Foeteo.
Puterè. Potentia.
Puternik. Potens.
Putoré. Foetor.
Putz. Puteus.
Putzkĕkatz. Acorum.
Putinĕ. Cadus.
Putrĕd,-ĕ. Putridus,-a.
Putredzĕsk. Putresco.
Putredzitor,-é. —
Puturos. —

(Va urma).

CERCETĂRĬ

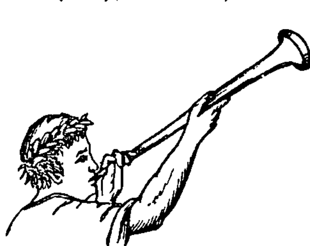
ASUPRA

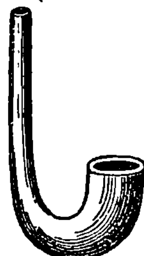
MUSICEI OSTAŞESTI LA ROMÂNI.

Musica ostăşască o aflăm la tóte popórele. Ea este podóba şi sufletul óstei, ea deşteptă bărbăţia şi dorinţa de a învinge, înlăturând frica şi téma de mórte, ea susţine puterile ostaşilor în timpul marşurilor obositóre, în fine ea face să dispară monotonia din viaţa de garnizonă.

Fără a ne ocupa de începutul musiceĭ ostăşescĭ la diferite popóre din anticitate, ceea ce ar eşi din scopul scriereĭ nóstre, ne vom opri numaĭ asupra unor instrumente întrebuinţate în musica ostăşască la Romanĭ, din care unele constituiaŭ în timpurile vechĭ elementele principale ale musiceĭ nóstre ostăşescĭ, şi care aŭ rĕmas şi până astă-dĭ în mânele poporuluĭ nostru.

La Romanĭ, Servius Tullius fu cel întâiŭ care puse temelia pentru organisarea uneĭ musicĭ ostăşescĭ. (1) Instrumentele de musică întrebuinţate de Romanĭ la resboiŭ eraŭ : *tuba*, *lituus*, *cornu* şi *buccina*. *Tuba* era o ţevie dréptă de metal, care mergea lărgindu-se la capĕtul eĭ inferior. Cele maĭ multe eraŭ făcute de aramă (ære), unele şi din óse (ex osse), iar altele din óse şi aramă (ex osse et ære). Tuba (fig. 1) dădea un sunet puternic (terribile sonitum). *Lituus* (fig. 2) era un soiŭ de tuba maĭ mică (genus tubæ minoris), şi încovoétă la capĕtul inferior (incurvum) ; ea era de metal (ære) şi sunetele ce dădea eraŭ

(Fig. 1)

(Fig. 2)

(1) Tit. Liv. lib. I. cap: 43.

ascuţite (acuta). *Cornu*, (fig. 3) la început era făcut din corn de boŭ (ex bubulo cornu), apoĭ de metal şi încovăet (reflexum ex ære recurvo), sunetele luĭ eraŭ răguşite (rauca). *Buccina* (fig. 4) era un soiŭ de *tuba* de metal (ære) lungă, sunetele eĭ eraŭ năduşite. Pe lângă aceste instrumente se adăogiră maĭ târḑiŭ şi fluerile (tibiæ), care eraŭ de diferite forme şi mărimĭ, şi eraŭ făcute din: trestie (calamus), cucuta (cicuta), soc (sambucus), lemn cânesc (lotos), cimişir (buxum), ivoriŭ (ebur), óse de pasĕrĭ şi animale, precum fluerile picióreIor de cocóră (ex tibiis gruum), de picióre de vultur (milvus), de óse de cerb (ex cervinis ossibus), de asin (ex hinnulorum ossibus), din corn (ex cornu), de aur (ex auro), de argint (ex argento), din alamă (orichalcum) etc. (fig. 5 şi 6). Afară de aceste fluere simple, maĭ eraŭ şi fluerile duple (geminæ tibiæ). (fig. 7). Maĭ eraŭ afară de aceste instrumente *tobele*, *timpanele*, *cimbalele* şi altele (1).

(Fig. 3)

(Fig. 4) (Fig. 5) (Fig. 6) (Fig. 7)

In călătoriile ce am făcut în tóte ţĕrile locuite de Românĭ, am găsit maĭ multe instrumente de musică, care prin forma şi numele lor, se apropie de cele romane. Nimic nu ne împedecă a crede că ele sunt o rămăşiţă a vechilor instrumente ce eraŭ în us la ostaşiĭ romanĭ, şi care aŭ rĕmas şi până astă-ḑĭ în mâinile poporuluĭ nostru.

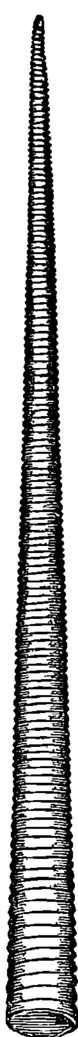
Aceste instrumente sunt:

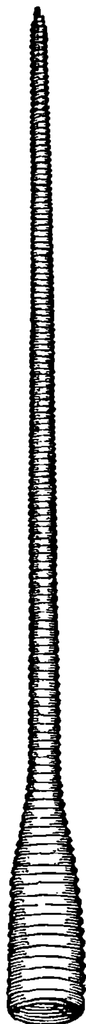
Trimbiţa nu este alta de cât un tub lung ca de doĭ metri 77 centimetre, lăţindu-se puţin la partea inferióră; ea este făcută din dóge de lemn de brad şi legată cu cójă de mestécăn; sunetele eĭ sunt puternice;

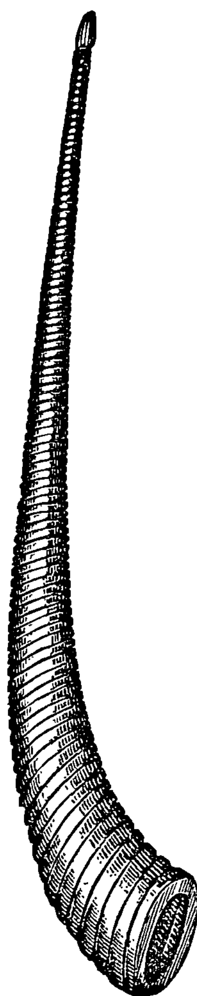
(1) Figurile instrumentelor descrise sunt luate din: Casp. Bartholini. De tibiis veterum. Amstelaedami. CIↃIↃCLXXIX; Filippo Bonnani, Gabinetto armonico. Roma.M.DCCCXXII; Laborde, Essai sur la musique. Paris M.DCC.LXXX, şi Fetis, Histoire générale de la musique. Paris. 1872.

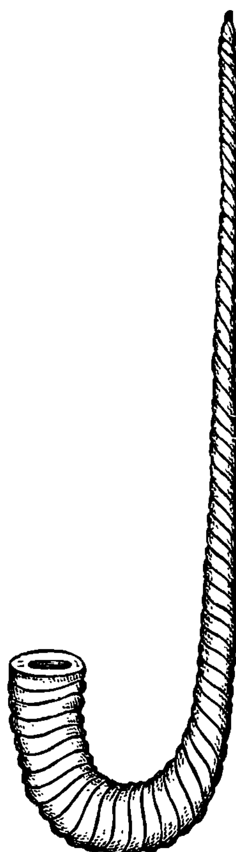
prin forma sa aminteşte *tuba* Romanilor. Acest instrument nu l'am vědut decât numaĭ prin munţiĭ Bucovineĭ. In figura 8 şi 9 se vede forma eĭ.

Buciumul saŭ bucinul, precum se află scris în scriptele vechĭ (1), e un tub lung de la 8—9 palme próste, făcut saŭ din cójă de teĭ, legat cu cójă de cireş, saŭ din dóge de lemn de brad, legat cu cójă de mestécăn saŭ de cireş, merge lărgindu-se la estremitatea sa inferióră, şi puţin cam încovăet; capĕtul pe unde se suflă în el, e cu mult maĭ strimpt, având adaptat un tubuşor de lemn de nuc, care merge strîmtîndu-se la estremitatea sa, şi se numesce *ţevia*. (fig. 10) Maĭ este încă şi buciumul întors în sus, la estremitatea sa inferióră; prin forma sa, el amintesce pe *lituus* a Romanilor. Acest soiŭ de bucium nu l'am vědut de cât prin munţiĭ Vranciĭ. Forma acestuĭ bucium o dăm aci. (fig. 11).

(Fig. 8).

(Fig. 9).

(Fig. 10).

(Fig. 11).

Sub numele de bucium nu trebue să înţelegem numaĭ buciumul propriŭ dis şi despre care am vorbit, căcĭ din poesiile nóstre populare vedem că buciumul în timpurile vechĭ, era ca şi un fel de trimbiţă militară,

(1) Vedĭ Evanghelia de Koresi. Braşov, 1561; Predicile Mitropolitulul Varlam. Jaşĭ 1643. Psaltiria Mitropolituluĭ Dosofteĭ. 1675.

făcută de metal saŭ din corn de boŭ. Aşa în poesia Şalga (1) găsim următórele:

Ear baciul cum scăpa,
Mâna'n sinu-şĭ o băga,
Bucium de aur căta,
Şi de treĭ orĭ buciuma
Văile se resuna.

Acésta se maĭ vede şi din versurile colăcărituluĭ (2), ce se ḑic la nunţile ţĕranilor:

Căcĭ tinĕrul nostru împĕrat
Fórte de diminéţă s'a sculat,
Pe faţa albă s'a spălat,
Bucium de aur a luat,
In ţéră a buciumat,
Mare óste a ridicat.

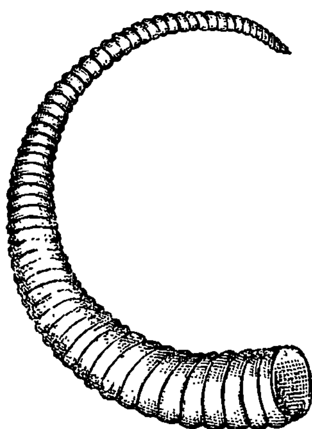
Mitropolitul Dositeŭ în ps. 97 din Psaltiria sa (1673) îndemnând cu David a cânta şi a proslăvi pe Dumneḑeŭ, făcênd alusiune la câteva instrumente musicale ale Românilor, spune (3):

Cântaţĭ Domnuluĭ în strune
In cobuz de viersurĭ bune
Şi din ferecate surle
Versul de psalom se urle
Cu bucimĭ de corn de bour
Să resune până'n nour.

Cornul e făcut din corn de boŭ; se maĭ face şi din lemn de paltin saŭ mestécăn, saŭ şi alt soiŭ de lemn, avênd forma unuĭ semicerc, e legat cu cójă de lemn de cireş saŭ de mestécăn, e cu mult maĭ mare de cât acele făcute din córne de boŭ. Acest soiŭ de corn nu l'am vĕḑut

(1) Alexandri. Poesiĭ populare. Bucurescĭ 1867 pag. 58, vers. 28 şi următ.
(2) Fóia societăţiĭ Romanismul, Bucurescĭ 1870, pag. 70.
(3) Melhisedek. Cronica Romanuluĭ. Bucurescĭ 1874, pag. 299.

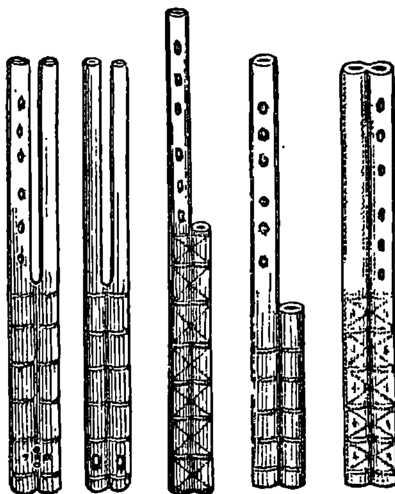
decât numaî în mâna pădurarilor din Bucovina, şi dispare din ḍi în ḍi. (fig. 12) In figurile ce urméză dăm şi alte forme ale cornuluî (Fig. 13 şi 14) (1).

(Fig. 12).

(Fig. 14).

(Fig. 13).

Credem de prisos a maî vorbi despre fluerile aflate în mâna poporuluî nostru, cu toţiî le cunóscem, ele sunt: *telinca*, *trişca*, *fluerul cu dop* şi *cavalul*, aŭ diferite mărimî şi sunt făcute din cucută, lemn de soc, paltin, fag, prun, cireş, nuc; de metal: alamă, cositor; din óse: picióre de vultur şi altele. Atragem luarea aminte, că afară de aceste fluere obicînuit cunoscute, Românii aŭ păstrat până astă-ḍî fluerile numite *gemănate*, care amintesc pe *geminæ tibiæ* ale Romanilor, precum aŭ păstrat şi naiul saŭ muscalul (syringa Panos). Iată şi câteva forme de fluere *gemănate*, pe care nu le-am vĕḍut decât numaî în munţiî din Vrancea (Fig. 15 – 19). (2)

(Fig. 15 şi 16). (Fig. 17). (Fig. 18). (Fig. 19).

Cât despre cele-l'alte instrumente de lovire, ele nu s'aŭ maî păstrat în mâna

(1) Figura 14 este reprodusă de pe vinetele uneî cutiî, descoperite în Bucovina, care se află în posesiunea familieî Costin, representênd în sculptura antică, episodul vĕnătóreî luî Bogdan Dragoş. (Buletinul instrucţiuneî publice, Bucurescî 1865, pag. 613.)

(2) Fluere de soiul acesta se află în colecţiunea de instrumente de musică, ce am oferit'o Museuluî de anticităţî din Bucurescî.

poporuluĭ, şi chiar dacă le găsim, după cum vom vedea maĭ la vale, citate în cronicarĭ, nu putem să ne pronunţăm asupra origineĭ lor, ne având o formă caracteristică, ca acea a instrumentelor de suflare descrise maĭ sus.

Comparând acuma instrumentele Romanilor, cu acele rĕmase în mâna poporuluĭ nostru, păstrate în o formă aprópe neschimbată, vedem cum a rĕmas şi în acéstă ramură amintirea origineĭ nóstre.

Aceste instrumente, care la Romanĭ la început alcătuiaŭ elementele principale ale musiceĭ ostaşescĭ, şi care maĭ târḑiŭ aŭ rămas la eĭ întrebuinţate în viaţa câmpenéscă (1), aŭ trecut la Românĭ prin aceleaşĭ fase: aŭ fost la început instrumente de musică militară, ĭar astă-ḑĭ, după transformarea suferită de acésta, aŭ rĕmas numaĭ cât în mânele ciobanilor.

O cercetare a cronicarilor noştri, şi altor isvóre relative la istoria ţĕreĭ nóstre, va dovedi că vechia musică ostăşască la Românĭ se compunea aprópe esclusiv din instrumentele arătate maĭ sus.

I.

In timpurile vechĭ musica ostăşască la Românĭ era înlocuită prin nisce sunete probabil fără nicĭ nn soiŭ de armonie, produse de diferite instrumente pe care le-am descris, şi altele ce s'aŭ adaos în urmă din atingerea românilor cu diversele popóre.

Cronicariĭ ne arată în repeţite rîndurĭ instrnmentele în care să dădea semn de resboĭ, şi din care se compunea aşa ḑicênd musica ostăşască română. Aşa Grigore Ureche vorbind despre vestita isbândă a luĭ Stefan cel Mare, la resboiul ce a avut în an. 6983 (1475) cu Turciĭ, la Podul înalt din sus de Vasluĭ, ne spune că : «Şi Ştefan Vodă tocmise puţineĭ ómenĭ despre lunca Bărladuluĭ, ca să'ĭ amăgéscă cu *bucine* şi *trîmbiţe*, dând semn de rĕsboiŭ» (2). Asemenea şi Neculai Costin, vorbind despre aceiaşĭ luptă : «Iar după ce aŭ intrat Turciĭ în locurĭ strimpte d'asupra Racovăţuluĭ la apa Bărladuluĭ, acolo aŭ dat rĕsboiŭ Turcilor, supuind o samă de óste în luncă, de unde a început semn de rĕsboiŭ, în *trîmbiţe*, în *bucine* şi în *tobe*» (3). Intr'un document polon, cu data din 1485 Sept. din Colonia (Galiţia) aflat în colecţiunea luĭ Prilusius (Przyluski) : Leges seu Statuta ac Privilegia Regni Poloniæ. Cracovia. 1553 in fol., prin care Ştefan cel mare, cu toţĭ vasaliĭ sĕĭ recunósce suzeranitatea regeluĭ polon Casimir III, se ḑice : «Atuncĭ resunând *buciumiĭ regalĭ* şi ceĭ *moldove-*

(1) Veḑĭ Columella. De re rustica, lib. 6, cap. 23 şi Propertius, lib. IV. eleg. 10, v. 29.

(2) Letopisiţele ţĕriĭ Moldoviĭ, Kogălniceanu. Iaşĭ 1852. tom. I. pag. 126.

(3) Loc. cit. nota de la pag. 127 şi 311.

nescĭ, Ştefan vodă descalecă în apropierea tronuluĭ majestăţeĭ regale....(1)». Négoe Vodă Basarab (1512—1521) în scrierea sa: despre purtarea ce trebuie să ţină un domn în timpul ospeţelor, ne arată că: (2) «Se cade Domnuluĭ să aĭbă la masa sa, *multe felurĭ de tobe* şi de *vióre* şi de *surle de veselie*». (3) Bethlen ne spune cu ocasiunea intrăreĭ triumfale a luĭ Mihaiŭ Bravul în Alba-Julia în 1 Noemv. 1599, că pe lângă episcop, clerul sĕŭ şi corporaţiile oraşuluĭ care mergéŭ înainte, maĭ era: «afară de aceste, opt *trîmbiţaşĭ* după ritul turcesc intonaŭ o melodie acompaniată de tot atâtea *timpane de aramă* lovite de ómenĭ anume puşĭ, producênd un fel de armonie barbară şi discordantă. După aceste, *flaute* şi *fluere* cântând melodios împodobéŭ intrarea puterniculuĭ năvălitor în Transilvania. Pe aceştia ĭĭ urmaŭ ḑece *scripcarĭ* nomaḑĭ Egiptenĭ, numiţĭ obicĭnuit ţiganĭ, musicanţĭ vrednicĭ de însemnat în acel ném. . . . . . In acest mod în cântecul variat al *trimbiţilor*, *timpanelor* şi al *deosebitelor instrumente* a intrat pe pórta numită a Sf. Gheorghe şi s'a dus la palatul princiar. . . (4)». Stavrinos în poema sa asupra faptelor luĭ Mihaiŭ

(1) «Ipsius et Regiis clangentibus tubis, accedensque ad solium Majestatis Regiae ex quo descendit. . . .». (Archiva istorică a Românieĭ, ed. Hajdeŭ. 1865. Tom. I. part. II. pag. 23).

(2) Loc. cit. tom. II. pag. 112.

(3) Viórele citate nu pot fi de cât *Kemanurile*. carĭ sunt de diferite soiurĭ, cu strune multe avênd unele din ele şi până la douĕ-spre ḑece, unele aŭ şi câte douĕ rêndurĭ: acele pe care se trage cu arcuşul şi altele de metal aşeḑate sub gâtul kemanuluĭ, trecênd prin scăunaş şi nu sunt puse de cât numaĭ pentru a ajuta la vibraţiune. Faptul că se numea *vióre* în scrierea luĭ Négoe Basarab nu póte proveni de cât de la traducerea mult posterióră a aceleĭ scrierĭ, căcĭ pe timpul acestuĭa (1512—1521). viórele în sensul de violină, care se numesce şi *lautĕ* saŭ *alautĕ*, *scripcĕ*, *diblĕ*, nicĭ nu existaŭ, de óre-ce cel d'întâiŭ fabricant de instrumente cu córde care a făcut violina a fost Gasparo di Salo, lucrând de la anul 1560 până la 1610.

Mulţĭ bĕtrânĭ îşĭ maĭ aduc încă aminte de keman. Eliade în *Curierul românesc* din 1848, pag. 139, arătând veselia şi petrecerea poporuluĭ, în ḑiua de 1 Maiŭ, enumerând maĭ multe instrumente de musică din care se desfăta, ne vorbesce şi despre kemanul cel cu douĕ rêndurĭ de córde: «Unul resturnat la o parte cu un costum strein cânta cu *kemanul cel cu douĕ rêndurĭ de córde*, altul tras la o parte se roşia suflând într'un *neĭ* ce scotea un fluerat dulce şi depărtat, altul cu ghitara după gât, altul cu flautul, altul cu gusla cea monotonă, altul cu tamburul cel lung, altul maĭ departe cu cimpoiul saŭ surla.» Veḑĭ şi Almanah musical de T. T. Burada pe an. 1877. pag. 85.

(4) Praeterea tubicines octenni Turcarum ritu sonos ad melodiam modulabantur ad quorum concentum totidem timpana aerea pulsatores cooptare jussi, barbaram quamdam et absensu abhorentem harmoniae speciem auribus representabat. Post hos tibia fistulave modulate canentes, potentis invasoris Transylvaniae ingressum decorabant. Hos sequebantur decem citharedi ex ejus gentis centuria, qui errones Aegyptii vulgo Cigani vocantur, modulatores ut in ea gente non indecori. . . . Hos modo in variis tubarum, tympanorum, organorum diversorum concentibus, porta a Sancto Georgio denominata ingressus aulam petivit Principalem. . . . .». (Historia de rebus Transylvanicis edit. II. tom. IV. Cibinii, 1785. lib. X. pag. 432 şi 433).

Vitézul scrisă în versurĭ la anul 1601, ne spune că trimiţênd Sigismund la Mihaiŭ vodă să céră pace şı acesta refusând «începură a resuna *buciumile* de resboiŭ, şi atuncĭ să fi vědut frăţióre cum se aruncară ca lupiĭ pe prada lor.» (1)

Cu ocasiunea intrăreĭ solemne a principeluĭ Alexandru Movilă în Iaşĭ (1615) şi a proclamăreĭ sale de domn, I. Baret, în : Histoire des troubles de Moldavie». Paris. MDCXX. cap. XIV, ne spune că : «Indată ce principele se apropiă de castel, începură în semn de bucurie a resuna în timp de o jumătate de oră *tóte trimmbiţele*, flautele şi tobele. «Comme lę Prince approcha du Chasteau, toutes les trompettes, flustes et tambour commencerent a faire une chamarre en signe de rejouissance par l'espace d'une demi-heure». (2). In relaţiunea ce dă Paul Strasburg către regele Svedieĭ Gustav Adolf, despre călătoria sa prin ţéra Românéscă la Constantinopole, prin anul 1632, vorbind despre ceremonia ce i se făcu de către Domnul Leon vodă, ne spune că : «Terminênd convorbirea şi încheind afacerile, *cornurile* şi *bucinele* se luase a cânta, şi prândul se începu cu prea mare resunet. «Finito colloquio, peractisque negotiis, cornua et tubæ concinuere, ut preparati convivii initium maximo cum strepitu fieret.» Apoĭ maĭ la vale : «Spre maĭ mare pompă ducéŭ înainte o flamură roşie de o mărime nespusă, ce Amurat o trimisese Principeluĭ, cu alte flamure de ale principatuluĭ Valahieĭ. Iar *bucinatoriĭ* şi *timpanele* resunaŭ în codru vecin. . . Pe lângă Principe eraŭ *lăutariĭ* şi un *cor de musicanţĭ*, care în limba românéscă cântaŭ din gât plin cântece naţionale.» «Ad augendam pompam prælatum est vexillum rubri coloris et inusitatæ magnitudinis, ab Amurathe Palatino missum, aliaque principatus Valachiæ insignia. Tubicines et tympana proximis in sylvis, ac vicino nemore sonitum redebant. . . . Juxta Vayvodam citharœdi et musicorum chorus erat qui Valahica lingua patrium carmen pleno gutture cantabant.(3)» Cronicarul Miron Costin ne spune că, cu ocaziunea uneĭ lupte între Vasile vodă Lupu şi Mateiŭ Basarab, ridicând Vasile vodă tabăra (1650), «aŭ şi dis *trimbiţele* de purcesul ósteĭ. (4)» Acelaş cronicar ne spune, că după lupta de la Telejin (1655), ce a avut oştile luĭ Racoţi şi a luĭ Stefan vodă Gheorghe, în contra luĭ Hrizică vodă din ţéra Românească, stând la masă voioşĭ de isbânda ce aŭ făcut «cimpoeşul cu *cimpóele* îmbrăcate cu urşinic la dvorba cu dicăturĭ ; şi apoĭ daca s'aŭ maĭ veselit aŭ pohtit pe Ştefan vodă pentru *surlarĭ* să dică şi aŭ *dis şi surlariĭ*.» Arhidiaconul Paul de Alep în călătoria sa prin Moldova şi ţéra Românéscă, între

(1) Tesaur de monumente istorice. A. Papiu Ilarian. Bucurescĭ 1862. tom. I. pag. 314.

(2) Loc. cit. tom. II. pag. 35.

(3) Archiv. pentru filolog. şi istorie dé Tim. Cipariu. Blasiu. MDCCCLXVII. pag. 13 şi 14.

(4) Letopiseţ. Tom. I. pag. 311.

aniĭ 1650—1660, întovărășind pe Macarie Patriarhul de Antiohia, ne a-rată că: «Domnul țěreĭ RomânescĬ Mateiŭ Beiŭ pornindu-se la vânat, trimise să se ridice trupele sale, ce aveaŭ cuartiere în oraș, *bătênd toba* în jurul polițieĭ, ceea ce este un semnal pentru a se aduna; carĭ s'aŭ și grupat în jurul palatuluĭ cu stégurile lor. Suindu-se în caretă, beiul veni la dênșiĭ, iară eĭ cântaŭ din *instrumentele cele marĭ* înaintea luĭ, și înapoĭ din tobe, acompaniate de sunetul *flautelor* și *fluerilor*, așa fiind obiceiul *beilor moldovenescĭ și muntenescĭ*, în imitațiunea Turculuĭ; de aicĭ cu toțiĭ porniră la vînat. »Tot acesta ne spune că punêndu se Domnul la masă, de câte orĭ se aducea bucate în refectoriŭ: «*băteaŭ tobele, sunaŭ trimbițele* și se audea *ascuțitul țipet al fluerilor.*» (1) Ión Neculcea ne arată, că Duca vodă la măritarea fiiceĭ sale Ecaterina cu Ștefan Beizade, feciorul luĭ Radu vodă (1681), făcênd nuntă în Iașĭ: «s'aŭ veselit douĕ sěptămânĭ cu *fel de fel de musicĭ* și de jocurĭ și peilivanĭ și pusce, și juca douĕ danțurĭ prin ograda curților domnescĭ și pre ulițe cu toțĭ boerĭ și jupânesele, împodobițĭ, și toțĭ neguștoriĭ, și tot târgul, și un vornic mare purta un cap de danț, și alt vornic mare purta alt cap de danț îmbrăcațĭ cu șarvanale domnescĭ.» (2) Tot Ión Neculcea ne spune că, cu ocasiunea rescóleĭ poporuluĭ în contra luĭ Dimitrie vodă Cantacuzin, care domnea pe la 1684, acesta când a eșit din curtea Domnéscă pentru a se duce din țéră, unde viéța luĭ nu maĭ era sigură, prefăcêndu se că óre cum ar eși de bună voie, puse să'ĭ cânte musica de plăcere și atuncĭ: «*dicea surlele* și *trimbițele* și *băteŭ tobele.*» (3) In istoria țěreĭ Românescĭ scrisă de un anonim de la anul 1689, găsim că cu ocasiunea suireĭ pe tron a luĭ Constantin Brâncovénu vodă: «și *surlariĭ*, *trimbițașiĭ domnescĭ* și *turcescĭ*, le-aŭ dat poruncă să se gătéscă să dică când va ședea în scaun.» (4) Domnul Moldoveĭ Dimitrie Cantemir, (1673—1723) ne arată că: «la dile marĭ se punea masa în divanul cel mic și când se aducea bucatele atuncĭ sunetul *tobelor*, *paucelor* și a *trimbițelor*, da semn pentru darea bucatelor.» (5) Ión Neculcea vorbind despre întórcerea luĭ Grigore vodă Ghica din Constantinopole în țéră în anul 7235 (1727) ne spune că: «eșitu-aŭ tótă boerimea înainte la Galațĭ, iară Grigore vodă, după ce aŭ ajuns la Brăila n'aŭ venit pe uscat ca alțĭ domnĭ, ci de la Brăila aŭ ședut în douĕ șăicĭ și aŭ venit tot pe apă cu multă pohvală, dicênd din *trimbițe și din naiurĭ*, și dând și din puscĭ până ce aŭ ajuns la Galațĭ.» —Apoĭ vorbind despre obiceiurile traiuluĭ luĭ spune: «Și în viața

(1) Arhiva istorică a Românieĭ. Hajdeŭ. Bucurescĭ 1865. Tom. I. part. II. pag. 89 și 90.
(2) Letopisițile tom. II. pag 238.
(3) Letopisițile tom. II. pag. 252,269 și 279.
(4) Magasin istoric, A. Treb. Laurian și N. Bălcescu. Bucurescĭ. 1847. tom. V pag. 95.
(5) Descrierea Moldoveĭ Iașĭ 1851. 1. pag. 89.

luĭ era tot în plimbărĭ, şi tot cu mese marĭ şi cu cântărĭ şi cu fel de fel de musicĭ. La tóte ḑilele prea de avea vre-o trébă mare, să nu iasă la câmp, ca să facă veselii cu *naiurĭ şi cu cântice hagimescĭ* şi cu mulţĭ pelivanĭ mascaricĭ. (1)» Aseminea şi Alexandru Amiras, ne spune că: «La plimbărĭ, la câmp eşia adesea cu boeriĭ sĕĭ, *zebovindu-se cu naiurĭ şi cu nagarale.* (2)» Din numerósele citaţiunĭ reproduse maĭ sus, putem reconstitui până la un punct, elementele din care se compunea musica nóstră ostăşéscă în timpurile vechĭ, aceste eraŭ: *bucinele, trimbiţele, tobele, timpanele, paucele, nagaralele, viórele, surlele, flautele, fluerile, naiurile şi cimpóele.*

Cu tóte că unele din notiţele raportate maĭ sus se referă la musicĭ întrebuinţate la petrecerile domnescĭ, totuşĭ se vede că nu era nicĭ o deosebire între constituirea acestor musicĭ şi acele ce slujeaŭ ós'eĭ, cu alte cuvinte nu se deosebea musica în *ostăşéscă şi civilă.*

E probabil că tóte aceste instrumente, care chiar prin natura lor nu sunt bogate în sunete şi unele nu pot produce tóte notele gameĭ, eraŭ improprie de a alcătui împreună o armonie, şi că decĭ resunarea lor împreună producea numaĭ un sgomot asurḑitor, lucru ce de almintrelea nicĭ nu era cerut de barbarele urechĭ a le timpuluĭ.

Un óre-care progres în constituirea acesteĭ musicĭ ostăşescĭ primitive a poporuluĭ român, pare a lua nascere o dată cu introducerea musiceĭ turcescĭ numite mehterhane.

II.

Din timpurile încă de când se afla la Românĭ feliul de musică ostăşască arătat maĭ sus, vedem ivindu-se şi un alt sistem de musică, constituită după typul turcesc, anume: *mehterhaneoa* şi *tubulhanaoa* saŭ *tabulhanaoa.*

Cronicarul Ţĕriĭ Româneştĭ, Constantin Căpitanul, ne spune că, mazilindu-se Stefan vodă Domnul Moldoveĭ pe la an. 1654, a fost pus în locul sêŭ Ghica vodă, al căruĭ fiŭ Grigore se afla agă la curtea luĭ Stefan vodă, că Stefan vodă, aflând de mazilirea sa, d'întâĭ a băgat la închisóre pe aga Grigore, pentru a'şĭ rezbuna «după aceĭa socotindu-se într'alt chip că nu va pute face, numaĭ cu fuga, s'a gătit cu casa luĭ, şi cu tótă taifaoa domnéscă, şi a luat şi pre Gligore aga cu dînsul, care mergênd pe la Târgul-Frumos, a chiemat pe Gligore aga şi l'a îmbrăcat domneşce, cu haine işlic, surgucĭ, l'a încălecat pe cal domnesc, şi i-a dat tótă curtea cu steagurĭ, cu *mehterhaneaoa*, tobe, trimbiţe, slujitorĭ şi

(1) Letopisiţele. tom. II pag. 402 şi 412.
(2) Letopisiţele. tom. III. pag. 115.

l'a trimes la Iașĭ ca pre un ficior de Domn și i-aŭ ḑis : mergĭ fătul meŭ sănătos, dacă a vrut D-zea așa.» (1) Tot acest cronicar ne spune că Mihnea vodă, care domnea pe la an. 7166 (1658), după ce s'a îndatorat la maĭ mulţĭ turcĭ din Constantinopole și de pe la marginile ţĕriĭ, ĭ-aŭ chiemat la Bucurescĭ, ca să le plătéscă în scop de a-ĭ omorî și a scăpa de dênșiĭ, și «strângêndu-ĭ pre toţĭ într'o séră și avênd pre ucigașĭ gata, câte pe unul îĭ lua de'ĭ zugruma și-ĭ arunca din casă jos pe fereștĭ și *tubulhanaoa* ḑicea până ce i-aŭ isprăvit pe toţĭ» (2). Ión Neculcea cronicarul arată, că după mórtea luĭ Constantin Cantemir vodă, care a domnit la an. 7193 (1685), făcêndu-se domn feciorul sĕŭ Beizade Dumitrașcu : «aŭ început a slobozire puscele marĭ, și a ḑice surlele, trimbiţele și a bate tobele pe obiceiŭ *tabulhanaoa*» (3). Neculai Costin ne spune că : «mazilindu-se Duca vodă la an. 7211 (1703), chiemat fiind la Ţarigrad a eșit din Iașĭ domnesce cu *tabulhanaoa* . . . și apoĭ din Galaţĭ trecênd pe la Măcin la Udriĭ, aŭ mers : «tot domnesce din conac în conac, tot cu surle și cu doabe, încă și cu *trimbiceri leșeștĭ*» (4) ; apoĭ tot acesta ne spune, că sosind Dumitrașcu vodă in Iașĭ in an. 7219 (1710) Dec. 10 i-aŭ eșit boeriĭ ţĕriĭ și cu slujitorĭ și cu *tabulhanaoa ţĕriĭ* de i-aŭ făcut alaĭ după obiceiŭ» (5). Domnul Moldoveĭ Dimitrie Cantemir, ne arată că de câte orĭ era Domnul să mérgă la vr'o biserică saŭ mănăstire saŭ la rĕsboĭ, i se făcea cea maĭ mare pompă, mergênd după stégurĭ «*tubulhanaoa* saŭ musica Enicerilor», că la ḑile marĭ stând Domnul la masă, când începe a mânca se slobod tunurile și se bate *mehterhaneaoa cea turcéscă* și *cea moldovinéscă* (6).

Din aceste vedem, că eraŭ maĭ multe musicĭ ostășescĭ organisate : *tubulhanaoa* saŭ *musica Enicerilor*, *tubulhanaoa ţĕriĭ*, *mehterhaneaoa turcéscă* și *mehterhaneaoa moldovinéscă*.

Mehterhaneaoa, care se maĭ numea și *chindiĭ* (7) «bătea» (8) de obște în tóte ḑilele la curtea domnéscă, când vodă se punea la masă, adecă la șépte óre turcescĭ, ĭar eoropienesce unu ; serile bătea cântecĭ ostășeștĭ (9) ; maĭ bătea la sĕrbătorĭ marĭ, precum și atuncĭ când domnul mergea la hramurile bisericilor. Mehterhaneaoa, ne spune Dumitrie Cantemir, maĭ bătea și la înmormîntările domnitorilor, când atuncĭ : «se slo-

(1) Magazin istoric. A. Treb. Laurian și Bălcescu. Bucurescĭ 1845. tom. I. pag. 315.
(2) Loc. cit. pag. 322.
(3) Letopisiţile, tom. II pag. 269.
(4) Letopisiţile t. II. pag. 56.
(5) Letopisiţ. t II. pag. 99.
(6) Descrierea Moldovieĭ. Iașĭ 1858. pag. 184 și 190.
(7) De aicĭ a rĕmas la noĭ vorba ca : a venit *vremea chindiĭ*, *sórele la chindiĭ*.
(8) In loc de cântă.
(9) Thomas Thornton. Starea de acum a Valachieĭ și a Moldoveĭ. Buda 1826.p. 77.

bod tunurile şi se *bat mehterhanelele*, cu care este amestecat vuetul clopotelor, şi aşa se face un vuet încurcat care nu se sfârşesce până când este mormîntul acoperit deplin» (1). Sulzer asemene ne spune, ca la înmormîntările domnilor era obiceiul ca alaiul să fie urmat de musica de câmp, avênd maĭ multe dobe, care prin sunetul lor cel înăduşit, produceaŭ o cântare de tristéţă, acéstă musică cânta chiar când trupul era pus în mormînt (2).

De multe orĭ pe la petrecerile Domnilor pe lângă mehterhane maĭ cântaŭ psalţiĭ şi ţiganiĭ lăutarĭ (3). Aşa Gheorgaki al doile logofăt, în : «Condica de obiceiurĭ vechĭ şi nouă» scrisă în an. 1762, ne spune că : «în ajunul Crăciunuluĭ şi în Boboteză se face masă domnéscă în spătărie, şeḑênd Mitropolitul cu Episcopiĭ şi cu boeriĭ ceĭ cu boeriĭ şi pe cine maĭ poruncea Domnul şi din ceĭ mazilĭ, însă fără caftane şi fără dvorélă, cu *cântărĭ biscricescĭ* (4), cu *mehterhane* şi cu *ţiganĭ*.». In ḑiua de anul noŭ când

(1) Descrierea Moldovieĭ. Iaşĭ 1858. pag. 200.

(2) Geschichte des transalpinischen Daciens. Viena 1781. t. III. pag. 248.

(3) In Ţéra Românéscă găsim lăutariĭ luând parte pe la ceremoniile Domnilor încă de pe la an. 1632, după cum se vede acésta din relaţiunea ce dă *Paul Strasburg* cătră regele Svedieĭ Gustav Adolf (Archiv pentru filologie şi istorie de Tim. Cipariŭ Blasiu. MDCCCLXVII. pag. 14). *Carra* ne spune că instrumentele ţiganilor lautarĭ pe la an. 1781, eraŭ : «Violina, cobza şi un fluer cu opt găurĭ (naiul) în care se suflă primblându'l în sus şi în jos sub buze (Istoria Moldoviĭ şi a Românieĭ. Traducerea de N. T. Oraşeanu. Bucurescĭ 1857. pag. 128). *Demidof* în călătoria sa făcută în Ţéra-Românéscă pe la an. 1837, (Dacia literară. Iaşĭ 1859. edit. II. pag. 132) ne spune asemene că, la un prânz la care Domnul stăpânitor bine voise a'l pofti «două bande de musicanţĭ cântaŭ cântecele naţionale ale Românilor şi minunatele melodiĭ ale ţiganilor . . . două cobze, două scripcĭ, un naiŭ şi un feliŭ de basă surdă alcatuiau tóte instrumentele acestor esecutanţĭ iscusiţĭ». *Dionisie Fotino* (Istoria Generală a Dacieĭ. tipărită în grecesce la 1818 şi tradusă în 1859. Bucurescĭ t. III. pag. 239) ne spune că ţiganiĭ lăutarĭ cântă : «cu vióră, cu cobză şi cu muscal (naiŭ), întru acésta eĭ întrec pe orĭ-care altă naţie şi chiar pe Perşĭ, precum a mărturisit şi însuşĭ Hanul, fratele Şahuluĭ Persieĭ, carele trimis la Napoleon Bonaparte ca ambasador, şi întorcêndu-se din Franţa prin Ţéra Românéscă la an. 1810 s'a minunat de talentul lăutarilor ţiganĭ, maĭ vîrtos la muscal. Eĭ cântă şi din gură de minune, şi fără a avé o învĕţătură óre-care sistematică compun şi cântece fórte dulcĭ, în cât şi musicanţiĭ Europeĭ îĭ admiră».

(4) In timpurile vechĭ psalţiĭ noştri eraŭ fórte iscusiţĭ în musichie, şi eraŭ cunoscuţĭ şi de popórele învecinate, carĭ trimiteaŭ tinerĭ să înveţe cântările bisericescĭ, acele grecescĭ şi sârbescĭ, care pe atuncĭ eraŭ în us în bisericile nóstre. *Dimitrie Razumorski* (церковное пѣніе въ Россіи. Moskva. 1867, broş. I. pag. 81) ne spune că : «In anul 1558, Domnul Moldavieĭ Alecsandru a rugat pe fraţiĭ din Lvov, să i se trimată patru tinerĭ cântăreţĭ ca să'ĭ înveţe glasurile cântărilor grecescĭ şi sêrbescĭ, şi tot atuncĭ le făcea cunoscut că tot pentru acest scop a şi sosit cântareţiĭ din Peremăsli». Pe la an. 1819, cel maĭ renumit dintre toţĭ psalţiĭ era spătarul Iancu Malaxa venit în ţéră, care fu numit psaltul curţiĭ, de cătră Domnul Mihail Grigore Suţu.

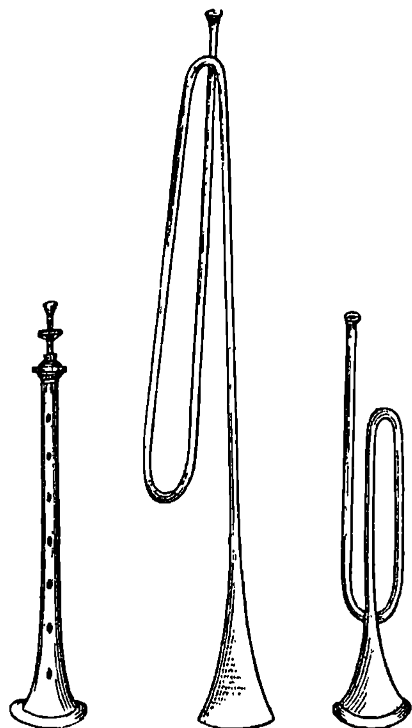
Domnul şede la masă şi ridică paharul la gură: îndată se face şanlic de sbobozire a tóte tunurile cu focul mărunt şi cu *mehterhane*, după mehterhane *ţiganiĭ cĭĭ obicĭnuiţĭ*, ce cântă la masa Domnuluĭ fac şi eĭ o zicătură de un scopos» (1). Dionisie Fotino încă ne arată, că pe lângă mehterhane maĭ eraŭ şi alte musicĭ pămintene. Aşa când se făcea ceremonia pentru punere în scaun a domnilor, mergeaŭ maĭ întâĭ dorobanţiĭ cu *musica lor*, apoĭ poteraşiĭ cu *musica lor*, seimeniĭ şi lefegiiĭ tot cu musica lor, toţĭ *lăutariĭ pământenĭ*; musica europénă şi în fine *mehterhanéoa*. Maĭ eraŭ încă şi *trimbiţaşiĭ de Focşanĭ* şi *trimbiţaşiĭ nemţĭ* (2). Alexandru Beldiman ne spune asemenea că pe lângă mehterhane maĭ era încă şi *musica italienéscă* (3). Mehterhaneaoa era pusă sub purtarea de grijă a luĭ vel Armaş şi cânta în Iaşĭ într'un turn făcut désupra porţiĭ curţiĭ domnescĭ, unde se afla un cerdac întocmit anume pentru acésta. Enachi Kogălnicénu ne spune că: «Domnul Grigore vodă Ghica care domnea pe la anul 7235 (1727): «a făcut şi un turn désupra porţiĭ curţiĭ domnescĭ din Iaşĭ, punênd şi un clopot mare fiind şi césornic de bătea tóte césurile ḑileĭ de se auḑia peste tótă hora (oraş) şi maĭ jos de césornic, făcu un loc împrejurul turnuluĭ acoperit cu fer alb de şedea *mehterhaneaoa domnuluĭ de bătea în tóte ḑilele chindia cea obicĭnuită»* (4).

Cântecele cele maĭ usitate ce cânta mehterhaneaoa eraŭ: *nubetul şi pestreful*. Ghergaki al doilea logofăt, vorbind despre ceremoniile ce sunt obicĭnuite de se fac în ḑiua anuluĭ Sf. Vasile, ne spune că: «dacă înserézà merge mehterhanéoa de face *nobet* şi despre dómna şi la Beizadele, apoĭ la Mitropolitul şi la toţĭ veliţiĭ boerĭ ceĭ cu boeriĭ, luându-şĭ Mehter-baş şi ceĭ împreună cu eĭ bacşişul cel obicĭnuit. (5).»

Tot acesta vorbind despre ceremonia ce s'a făcut în anul 1762, luĭ Hamza Paşa, care mergea prin Iaşĭ la Hotin, ne arată că: «In câte ḑile aŭ fost zăbava Paşiĭ aicĭ, *meterhaneaoa domnuluĭ* după obiceiul ce este de bate în tóte ḑilele *nubet* ce se chiamă *chindie*, n'aŭ bătut, fără numaĭ mehterhanéoa Paşeĭ aŭ bătut într'o ḑi, după ce a eşit Paşa la cortul sĕŭ, fiind-că Domnul cu tótă boerimea, unde şi óre-carĭ luptătorĭ de pehlivanĭ aŭ fost, şi vroind Paşa ca să auḑă şi pe Mehter-baş al domnuluĭ ce meşteşug are, aŭ ḑis Domnuluĭ ca să poruncéscă luĭ Mehter-baş să ḑică un *pestref*, şi începênd Mehter-baş şi ḑicênd un scopos ca acela, aŭ fórte plăcut Paşiĭ meşterşugul şi ḑicătura luĭ, şi după ce a sfârşit de ḑis, Paşa a poruncit de l'aŭ îmbrăcat cu beniş de postav acolea înaintea sa (6).»

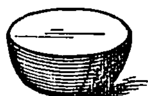
(1) Letopisiţile tom.III. pag. 301, 304 şi 306.
(2) Istoria ţĕriĭ Românescĭ. Bucurescĭ 1859. pag. 254—259, 306 şi 311.
(3) Eterie. Iaşĭ 1861. pag. 16.
(4) Letop. t. III. nota de la pag. 174.
(5) Letopisiţele. tom. III.pag. 306.
(6) Letopisiţile. tom. III. pag. 327.

Mehterhaneaoa maĭ bătea încă şi prin curţile boerilor ce se căftăneaŭ în momentul când céuşiĭ de ciohodarĭ îĭ puneaŭ caftanul în spinare. Câte odată pe lângă mehterhane maĭ mergea şi un suitariŭ (1) călare saŭ pe jos, une orĭ şi *gémala.* (2) Tacsa ce trebuia să plătéscă mehterhaneliĭ boerul ce se căftănea, era de 500 leĭ; a luĭ Mehter-baş şi a ciauşilor de ciohodarĭ de câte 200 leĭ.

(Fig. 20) (Fig. 21) (Fig. 22)

Pe cât scim din spusa bĕtrânilor mehterhanéua la noĭ se compunea până la 48 musicanţĭ numiţĭ *mehterĭ*, un capelmaistru numit mehter-başa şi un sub capel maistru numit *mehter al doilea.*

Instrumentele mehterhaneleĭ eraŭ : *zurnalele, trompetele, tobele, tumbelicurile şi zimbalarile. Zurnalele* eraŭ de lemn de diferite mărimĭ şi aveaŭ nisce sunete ascuţite (fig. 20). *Trompetele* eraŭ de alamă de diferite mărimĭ (fig. 21 şi 22). Tobele eraŭ în numĕr de la 8 până la 12, şi de o mărime nespusă, se numeau şi *chindiĭ*, eraŭ îmbrăcate cu postav roşu, în ele se bătea în partea dréptă cu un buzdugan de lemn de teĭ, iar în partea stângă cu un mănunchiŭ de vr'o 7 saŭ 8 vărguţe de lemn. Aceste tobe eraŭ atârnate de gâtul mehterilor în partea stângă. *Tumbelicurile* eraŭ nisce timpane micĭ, ca nisce tésurĭ de alamă turnată, acoperite cu pele, pe care se băté cu nisce curele de pele impletite. (fig. 23). Cel de pe urmă mehter-başa în Moldova a fost Hasan, iar în Valahia Ahmed-efendi, ambiĭ aduşĭ din Ţarigrad, eĭ eraŭ bine

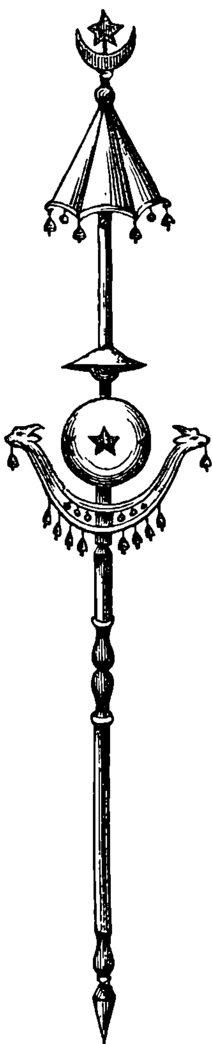

(Fig. 23).

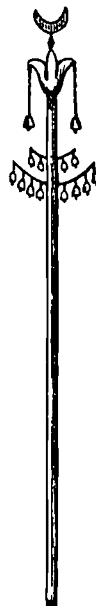
(1) Era obiceiul în timpurile vechĭ, ca la curtea Domnuluĭ să fie până la patru *suitariĭ*, carĭ nu eraŭ alt de cât nisce bufonĭ îmbrăcaţĭ arnăuţesce şi ca paiaţiĭ; eĭ de câte orĭ se făcea vre-un alaiŭ mergea înaintea glóteĭ, făcând felurite săriturĭ comice şi mulţime de ghiduşiĭ. Cel maĭ cabazlicos, după cât ne spune batrâniĭ, era *Ioniţă Suitariu* din Săucescĭ.

(2) Era un fel de paiaţ mare care se juca trăgêndu'l cu sfóră, fiind purtat într'un paravan, pe cap avea o chivără în formă de căpăţină de zahăr, împodobită cu hârtie poleită şi colorată, în vârful eĭ atârna cozĭ de vulpe. Gémala juca şi la sĕrbătórĭ marĭ, la anul noŭ, la Pascĭ. *D. G. Sion* în «Revista Carpaţilor» Bucurescĭ. tom. I. descriind gémala ne arată: «că represintă un spectru saŭ fantasmă spăimêntătóre, cu care părinţiĭ îngrozesc pe copiĭ; şi că încă se obicĭnuesce pe unele locurĭ în ţéra Românéscă; în Moldova nu e cunoscută.» Mulţĭ bătrânĭ aŭ apucat jucând gémala şi în Iaşĭ. Atât suitariĭ cât şi gémala aŭ dispărut de la noĭ pe timpul luĭ Ioniţă Sturza vodă.

salariaţĭ şi onoraţĭ la curtea domnilor, fiind persóne de óre-care distincţiune.

Mehterhaneoa se aşeḑa in formă de cerc in ograda curţeĭ domnescĭ, toţi mehteriĭ stătéŭ în picióre, afară de tumbeliccii, carĭ şedéŭ grecesce la pământ. In mijlocul mehterhaneleĭ şedea mehter-başa şi mehter al II-lea. Mehter başa avea in mână un hasdran de argint in formă de pavilion chinez de deosebite felurĭ şi mărimĭ, era împodobit cu lanţujele de argint, şi cu o mulţime de clopoţeĭ suflaţĭ cu aur, cu el conducea taraful mehterilor, zguduindu-l. Figura se vede aci (fig. 24 şi 25).

(Fig. 24)

(Fig. 25)

La alaiurile domnescĭ când mehteriĭ tumbelicciĭ mergéŭ înaintea ósteĭ călărĭ, aveaŭ atuncĭ tumbelicurile aşeḑate de o parte şi de alta a şeleĭ, după cum se vede in figura aci alăturată (fig. 26).

(Fig. 26)

Sulzer, care a avut prilejul a auḑi mehterhanéoa în Bucurescĭ către sfârşitul secoluluĭ trecut, o descrie in modul următor: «un vuet asurḑitor de 20 tobe marĭ turcescĭ, tot atâtea tumbelicurĭ şi 9—10 trompete falş acordate. (1).» Tot de o dată el încércă de a reproduce prin note europene două ariĭ cântate de vechia mehterhane la curtea domnitorilor Valahieĭ, unde le-a auḑit. Cea d'întâiŭ reproduce musica joculuĭ dervişilor, care era esecutat de către céuşiĭ şi fetele din casă a Dom-

(1) Geschichte des Transalpinischen Daciens. Wien I. 1781. pag. 432.

niței, și cea d'a doua reproduce prima parte saŭ *șerhanéoa* unuĭ pestref turcesc (1).

III.

Cu înființarea armateĭ la noĭ în țară, care a avut loc în an. 1830 (2). și care la început s'a numit *straja pămîntéscă* (3) s'a organisat și musicile militare atât în Moldova cât și în Valahia, înlocuind mehterhanéoa.

În Moldova prin regulamentul organic nu se luase nicĭ o disposițiŭne pentru înființarea musiceĭ militare, ea s'a organisat maĭ întâiŭ prin inițiativa și contribuțiunea particularilor. Părințiĭ și fiiĭ patrieĭ, ne spune bătrânul Asaki (4), cariĭ pătrunșĭ de simțirea și cunoștința tuturor celor ce lăptuesc spre fericirea, luminarea, cultivarea și evghenirea națieĭ Moldo-române n'aŭ pregetat a întâmpina cu bucurie ajutoriŭ la cheltuelile cerute spre informarea muziceĭ· trebuitóre la corposul mielițieĭ pământescĭ precum în jos se arată :

	Leĭ
Prea sfinţitul Mitropolit Veniamin	1000
Ex. sa general Major Mircovicĭ.	1000
D-na Hat. Efrosina Roset.	315
Vorn. Ecaterina Ghica.	200
Post. Elencu Mavrogheni	200
D. M. Log. Constantin Cantacuzino . .	500
Vor. Alex. Cantacuzino	500
Vist. Alex. Sturza	500
Hat. Const. Paladi	5000
Vornic. Const. Sturza	300
Hat. Teodor Balș	200
Spăt. Dimitrie Cantacuzino	400
Aga Teodor Ghica	320
Aga Alecu Roset.	200
Aga Alecu Balș	300
Aga Costachi Sturza	300
Aga Jordachi Costachi Lățescu	1000

(1) Loc.cit. Tabula II. din tom. I.

(2) Asaki ne spune în *Albina Românéscă* din 1830 pag. 307, că : «Duminecă la 14 Sept. 1830 D. Hatmanul Constantin Paladi, generalul inspector i șeful ósteĭ pămîntescĭ, răzînd barba și desbrăcând costumul asiatic s'a îmbrăcat în uniformă militară națională, ca și toțĭ ofițeriĭ i soldațiĭ de sub căpitenica sa comandă, ci pórtă cocardă și stégul național de coloric albastru și roșu închis.»

(3) Se compunea din 2 batalióne pedestrime cu 43 ofițerĭ și 1120 soldațĭ și din 2 escadróne cavalerie cu 15 ofițerĭ și 364 soldațĭ. (vedĭ *Albina românéscă* 1830 pag.259).

(4) *Albina Românéscă*. 1830. pag. 307. No. 72 din 18 Sept.

Aga Teodor Balş.	300
Căm. Spiridon Alex. Pavlu	315

Acéstă faptă laudabilă, care avea de scop a contribui la cultura poporuluĭ, căcĭ musica este unul din elementele principale pentru a deştepta într'o naţiune sentimentele nobile, şi maĭ ales musica militară, care pentru ostaşĭ este podóba şi sufletul lor, a fost salutată de fraţiĭ noştri de peste Milcov prin *Curierul romănesc*, adresênd redactoruluĭ *Albineĭ româneştĭ* următórea scrisóre (1) : «Numĕrul Albineĭ care publică patriotismul D-lor boerĭ Moldovenĭ pentru ajutorul informăreĭ musiceĭ miliţieĭ Moldo-române, aŭ pricinuit o mare bucurie la tot omul, în a căruĭ vine circuléză sânge românesc, şi o mare cinste înaintea fieşte-căruia strein. Două lucrurĭ sunt, domnule, care însufleţesc bucuria a fieşte-căruia patriot : înfiinţarea musiceĭ şi ajutorul cel generos şi prin întrecere din tóte părţile. Cel d'întâiŭ arată trépta de civilisaţie şi dorul de a se destinde stégurile Moldovene în sunete veselitóre, şi de a zburda marşul tinerimeĭ ceĭ trufaşe ; cel de al doilea este însuşĭ începutul slaveĭ şi fericireĭ tuturor naţiilor, elementul cel d'ĕntâiŭ care informéză tóte cele ce haracterisesc o naţie. Sentimentul acesta nobil s'a însemnat forte tare prin căldura şi râvna simţitórelor dame, ce cu fală No 72 al Albineĭ le face cunoscute »

Afară de aceste persóne maĭ contribuiră şi :

Postelnicul Iordachi Zorzi.	40 galbenĭ.
Ion Balş	60 »
Căminarul Constantin Vidra din Tecucĭ	60 leĭ.

Indată după ce s'a adunat aceste sumĭ de banĭ, comitetul organisat pentru înfiinţarea strejeĭ pămînteştĭ, compus din generalul Major Starof ca preşedinte, rĕmas înadins din armata ruséscă, şi membriĭ Hatmanul Costachi Paladi, sub polcovnicul stabuluĭ Mend, căpitanul Codrénu din cavalerie, căpitanul Vasile Nour şi Majorul Dabija, s'a grăbit d'a lucra pentru înfiinţarea musiceĭ strajeĭ pământescĭ, şi în acest scop a angajat pe D nu Rujinski (2) cel întâĭ capelmaestru al musiceĭ militare în Moldova, pentru a se duce peste hotar şi a angaja musicanţĭ cu salar lunar, precum a aduce note şi instrumentele necesare, dêndu-Ĭ pentru acésta suma de 12,151 leĭ 25 parale. Nu trecu mult, după aceia, şi musica nóstră militară avea următórele instrumente :

(1) Vezĭ Albina românéscă 1830 pag. 329.

(2) Cunoscut prin concertele sale date în anul 1832, veḑĭ Albina românéscă din acelaşĭ an pag. 324. El a adunat un numêr de cântice populare : 42 chansons et danses Moldaves, Valaques, Grecs et Turcs. Institut de l'Abeille à Iassy 1834. A tipărit în «Dacia literară» un quadril pe cântice naţionale.

2 clarinete in *B* cu mutation — *a*
2 » » *C.*
3 » *D* cu mutation in Es.
2 » » *f.*
3 » *as.*
2 — Oboe.
3 — Fagote din mijloc.
1 — Contra Fagot.
2 — Flaute cu 4 clapine
2 — Flaute picolo D. şi Es.
1 — Valdhorn.
2 — Valdhornurĭ de mijloc.
1 — Trimbiţă cu clapine.
8 — Trimbiţe simple date la cavalerie.
1 — Tobă mare.
1 — Pereche talgere.
1 — Corn de postă.
1 — Bas pozan.

Notele aduse eraŭ maĭ multe *polonese*, *mazurcĭ*, *valsurĭ*, *marşurĭ*, *uverturĭ*, *cotilionurĭ*, *potpurĭ rondo*, *ariĭ din diferite opere*, *un marş jelnic*, *solo pentru flaut*, *variaţiĭ* pentru diferite instrumente, partiţiunĭ, maĭ multe bucăţĭ de armonie, cavatine din diferite opere, una metodă pentru oboe, una metodă pentru clarinetă, deprinderĭ (esercitii) pentru clarinetă, una scólă pentru flaut şi una şcóla pentru Fagot. (1)

La infiinţarea musiceĭ militare toţĭ musicanţiĭ eraŭ nemţĭ, patru din eĭ şi anume : Laitner, Vazel, Briza şi Dub, eraŭ tocmiţĭ ca profesorĭ sĕ înveţe din soldaţiĭ străjeĭ pămînteştĭ a cânta în deosebite instrumente.

Salarul acestor profesorĭ şi a capelmaistruluĭ era :

	Leĭ	Par.
Capelmaistru 15 galbenĭ pe lună saŭ . .	487	20
Laitner	190	
Vazel.	170	
Briza.	105	
Dub	95	

După vr'o patru lunĭ de la aducerea acestor profesorĭ de musică, capelmaistru Rujinski a fost inlocuit prin Josef Herfner (2) care a fost cel

(1) Din acéstă listă de note lipsind quadrilul s'ar părea că nu prea era în us a se juca prin salónele boerilor.

(2) Era un bun capelmaistru, instrumentul din care cânta maĭ bine era violoncelul. In 1835 a compus un oratoriŭ, care s'a esecutat în biserica Catolică, la ocasia morţiĭ M. S. Impĕratuluĭ Austrieĭ Francisc I (Albina română 1835, pag. 71). In 1845 a compus o «uvertură naţională» şi un «imn naţional» care s'a esecutat la tétru în 7 Noem. de orchestra şi de trupa română, cu ocasiunea onomastică a domnitoruluĭ Mihail Sturza. (Alb. Rom. 1845, pag. 349 şi 352).

întâiŭ ce a format musica militară la noĭ din românĭ; nu se împlinise un an de la î fiinţarea eĭ şi cu ocasiunea solemnităţeĭ sfinţireĭ armelor Moldoveĭ, care a avut loc în 23 Aug. 1831, musica alcătuită de Moldovenĭ cânta, spre mirarea tuturor, cele maĭ armoniόse versurĭ (1).

Musica militară, care la început s'a format numaĭ după iniţiativa particularilor, vădêndu-se că prosperéză şi este podόba străjeĭ pămînteştĭ, generalul Major Mircovicĭ, după îndemnul maĭ multor iubitorĭ de cultură, face cunoscut preşedinteluĭ comitetuluĭ pentru informarea străjeĭ pământeştĭ, prin adresa No. 5658 din 29 Aug. 1831, că s'a admis 10,000 leĭ din economia străjeĭ pământeştĭ pentru musica militară, şi fiind-că întreţinerea musiceĭ nu este prevĕzută prin regulamentul organic, maĭ admite încă 4000 leĭ pentru salarul capelmaistruluĭ şi a patru musicanţĭ ca să urmeze cu lecţiile.

Acéstă musică a străjeĭ pămênteştĭ s'a numit *musica stabuluĭ* şi mergea prea bine esecutând bucăţĭ cu precisiune şi acurateţă; atuncĭ drept recompensă s'a înaintat capelmaistru Herfner la rangul de praporcic (sublocotenent). «Banda (musica) militară, ne spune Assaki, cu ocasiunea serbăreĭ ce s'a făcut pentru aniversarea încoronăreĭ M. S. imperatoruluĭ Neculai, in 22 Aug. 1832, «alcătuită din tinerĭ Moldovenĭ cânta în zestimpurĭ marşurĭ cu o ghibăcie vrednică de mirare a talentuluĭ acestor tinerĭ artiştĭ (meşterĭ) » (2).

In anul 1835 s'a maĭ adus din Petersburg de către Hatmanul şi cavaler Balş, următórele note : 4 uverturĭ, 7 quadrilurĭ franţuzescĭ, 7 marşurĭ, 6 valsurĭ şi 6 mazurcĭ care s'a dat capelmaistruluĭ Herfner pentru banda militară, care atuncea numĕra 26 musicanţĭ; ea se îmbunătăţi din ce în ce maĭ mult, cu toţiĭ eraŭ încântaţĭ de progresele repedĭ ce făcea sub capelmaistru Herfner, şi începu a avea deja óre-care reputaţiune în tóte oraşele din ţară. In anul 1838, se cumpără maĭ multe instrumente pentru musica militară. Cu înfiinţarea unuĭ al doilea batalion de infanterie menit a se stabili în Galatz, s'a înfiinţat şi acolo o bandă de musică militară. D niĭ Argenti, Sechiari et C-nie, Epaminonda Pana et C-nie, Anastasie H. Iordachi comis, Avramovicĭ, Zarifi et Vlasto, V. Maracini şi Mike, aŭ contribuit pentru înfiinţarea aceleĭ musicĭ cu suma de 160 galbenĭ oferiţĭ pentru cumpărare de instrumente (3) In anul 1847 Prinţu Dimitrie, general inspector, înfiinţéză pe lângă musica ostăşască, şi un cor de musica vocală, numindu-se de profesor pe Sardarul Alexandru Petrino. (4) Iată ce ne spune G. Asaki despre înfiinţarea aceluĭ cor: «Cătră

(1) Albina Românéscă 1831. No. 30 din 27 Aug. pag. 116.
(2) Albina românéscă, 1832, pag. 265.
(3) Vedĭ Gazeta de Moldova. No. 58 din 1850.
(4) In anul 1845 Ian. 1 a fost numit profesor de musica vocală la Seminarul de la Socola (Albina Românéscă, 1845, pag. 69). El a compus pentru prima óră în limba română «gramatica de musica vocală Iaşĭ 1850 tipografia Institutul Albina.

îmbunătățirile morale, introduse la învĕțătura oștenilor, aŭ adaos și acea a cânteculuĭ, pentru care aŭ însărcinat pe D. Sard. A. Petr no, a informa o *capelă vocală* de 24 junĭ militarĭ. Aceștia, de și începătorĭ încă, avură norocirea a se produce în salonul palatuluĭ domnesc în 29 Mart, cântând atât cântecul compus de D. Cam. Istrati, cât și un altul compus de D. Sard. D. Gusti. Nemerirea cânteculuĭ esecutat de militariĭ junĭ, aŭ adus o vie plăcere străluciteĭ adunărĭ, și Inălțimea sa a bine-voit spre a'ĭ încuraja a arăta a sa mulțumire și a dărui o sumă de banĭ. (1)»

Dăm aci aceste două cântece ostășescĭ, ca cele întâĭ ce a intonat corul de musica vocală a oștireĭ nóstre.

CANTEC OSTĂȘESC

de Cam. Neculaĭ Istrati (2)

A me inimă 'nfocată de iubire s'a aprins,
Al meŭ suflet de mărire și de cinste e cuprins.

Iubesc slava și copile, iubesc arma ce încing,
Iubesc lupta și ămĭ place pe vrăjmașĭ ca să înving.

Iubesc stégul care apăr, iubesc tronul ce păzesc
Și pe toțĭ compatrioțiĭ, eŭ din suflet ăĭ iubesc.

A morminteIor țărînă, unde dorm braviĭ eroĭ,
O respect, și fie sfântă—să ne 'nsufle și pe noĭ.

CANTEC MILITAR

de Sard. D. Gusti (3)

Frumósă e țara pe care o slujesc,
Âmĭ place a eĭ ape și munțĭ și câmpiĭ.
Mă 'nchin l'a eĭ lege, altariŭ creștinesc,
La stég jur credință cu miĭ de copiĭ.
A patrieĭ vatră, al eĭ Dumnezeŭ
Ș'a armelor sunet e sufletul meŭ!

Pe-a Dacieĭ câmpurĭ strămoșiĭ purta
Triumfurĭ de arme, în sânge 'ncruntațĭ,
Și lumea 'ntrégă de eĭ se mira,
Iar astă-zĭ Româniĭ la pace 's dedațĭ,
Ferice e pacea! ce 'n piept o simț eŭ,
Ș'a armelor sunet e sufletul meŭ!

(1) Alb. Rom. 1847, pag. 101 și 102.
(2) Alb. Rom. 1846, pag. 341.
(3) Alb. Rom. 1847, pag. 101 și 102.

Când ferul la cópsă cu foc îl încing,
Când arma în braţe cu drag o învârtesc,
Şi Zimbru pe stégurĭ cu ochiu'l ating
Atuncĭ generalul şi ţara 'mĭ iubesc.
A patrieĭ vatră, al eĭ Dumnezeŭ
Ş'a armelor sunet e sufletul meŭ!

Cântece maĭ vechĭ ostăşeştĭ ale Moldoveĭ cunóscem următórele : maĭ întâiŭ acel al luĭ Stefan cel mare, şi acel ce se cânta de protopopul hatmanieĭ, a căror text s'a păstrat la amêndouĕ de Mitropolitul Dosofteĭ, care le-a scris pe scórţa psaltireĭ tipărite sub Duca Vodă, păstrat în bibliotecă comituluĭ Swidzinski la Kiev. (1) Eată-le :

«Iară în vremĭ dinainte se cânta la tabără, eşind la halcă, cântarea faptă de Domnul Ştefan Vodă cel bun şi mare, aşa :

«Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la năvală daţĭ,
«La năvală daţĭ, ţara vă apăraţĭ.
«Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ la năvală daţĭ,
«La năvală daţĭ, Crucea vă apăraţĭ.

«Haĭ fraţĭ, haĭ fraţĭ, la năvală daţĭ,
«La năvală daţĭ, Stégul vă apăraţĭ.

«Şi apoĭ strigând : «hat şi cap daţĭ» strigă cu toţiĭ: «gospodi pomilui.»

«Apoĭ cântarea, precum se cânta în vremĭ din urmă după obicĭna tabăreĭ de protopopul hatmanieĭ:

«Treĭ angheli de ţară ne păstră hotară,
«Ş'a nóstră năzuinţă, cea veche credinţă
«Ţara-ĭ nebiruită, cu îngerĭ oştită :
«Nóstră Doamna Maria, Moldoveĭ tăriea,
«Ioan ot Sucéva, a moşieĭ slavă;
«Şi din Eşĭ Paraschivă, de noĭ drăgostivă.
«Ş'apoĭ da la năvală, tot strigînd : haida, haida!»

In anul 1853 înfiinţându-se în Galatz un regimen' de muschetarĭ, s'a maĭ înfiinţat şi la acel regiment o musică militară, avênd de capelmaistru pe Leitenantul Tzep.

In anul 1854 Oct. 15, se aduse din Viena de la fabricantul Ignatz Slowasser maĭ multe instrumente pentru musica militară şi care s'a cumpărat din artalul musicelor, de Capelmaistru Herfner, care pentru serviciile sale s'a înaintat la rangul de Căpitan.

Instrumentele aduse aŭ fost :

(1) Veḑĭ Foiţa de istorie şi literatură sub redacţia D. B. P. Hajdeŭ Iaşĭ. 1860. No. 1. pag. 2.

3 carnete cu maşina in *c*
1 piston » » » *c*.
1 Signalhorn cu maşina în *f*.
2 Valdhornurĭ în *f*.
4 Trimbiţe in *g*.
2 Basflighehornurĭ in *c*.
1 Eufonium in *b*. cu maşina model noŭ
6 Clarineturĭ în *b*. câte cu ḑece clape.
6 » *c*. » » »
4 » *es*.
1 » » *as*.
1 » » *f*.
2 flaute marĭ în *c*.
3 » micĭ în *es*.
1 piculină în *c*.
1 » » *es*.

Musica stabuluĭ se putea transforma şi în orchestru, fiind-că mulţĭ din musicanţiĭ pămîntenĭ învĕţase a cânta din violină, alţiĭ din violoncel şi contrabas.

In anul 1855 Mart 22, Hatmanul Jordachi Costache dispune prin ordinul No. 1475, ca să nu se maĭ ia analogul ce se lua până atuncĭ din léfa ofiţerilor pentru întreţinerea musiceĭ, fiind că se destinase un capital pentru întreţinerea eĭ. Tot în acel an se înfiinţéză şi o bandă de musică la escadronul de cavalerie.

In anul 1856 Ian. 14 demisionéză capelmaistru Herfner, care pentru râvna ce a arătat către musică se înaintase la rangul de major. Prin retragerea acestuĭ capelmaistru musica avu a suferi maĭ multe. După un an se înlocueşte cu capelmaistru Peerl, adus din Viena cu salar de 240 galbenĭ. In anul 1857 pe lângă musica stabuluĭ se maĭ înfiinţéză şi musica regimentuluĭ, avênd de capelmaistru pe Stark, când se maĭ înmulţi şi numĕrul instrumentelor cu un Bombardon şi cu un trianglu (triunghiŭ), maĭ cumpărîndu-se şi ḑece violine pentru orchestru militar, tot-odată se dispune ca musica militară să cânte de două orĭ pe sĕptămână în grădina Pester, Marţea şi Sâmbăta, şi de două orĭ la grădina Copou, Joia şi Dumineca. In anul 1858, înfiinţându-se un regiment de infanterie la Ismail, se maĭ înfiinţéză şi acolo o musică militară. Pe la începutul anuluĭ 1859 musica stabuluĭ avea următórele instrumente :

1 Es clarinet, 1 B clarinet, 2 Flighorn cu maşină cu cilindru, 2 Flighorn cu maşină cu vintilurĭ, 1 Es piston cilindru, 1 B Piston vintil, 2 Basfligehorn cu cilindru, 1 Eufoniŭ, 4 Valdhornurĭ cilindri cu arcurĭ,

4 Trompete cilindri, 2 Bastrompete B. cilindru, 2 Tenor bucime cilindru, 2 F. Bombardone cu vintile şi 1 Helicon.

La 4 Aprilie acelaşĭ an musica stabuluĭ se desfiinţéză şi musicanţii trec pe la diferite regimente, precum şi pe la escadrónele de cavalerie. (1)

Nu găsim de prisos a reproduce aci drept curiositate cele întâĭ semnalurĭ prin trîmbiţe pentru diferitele comendĭ ale armateĭ, pe care am avut ocazie să le pun pe note în anul 1856, fiind însumĭ în armată la bateria de artilerie. (Vedĭ tabela aci alăturată).

In Ţera-Românéscă ca şi în Moldova, mehterhaneua a trebuit să se desfiinţeze odată cu organisarea strajeĭ pămînteştĭ.

Musica militară s'a înfiinţat acolo maĭ întâiŭ în Craiova pe la an. 1830. Imprejurarea care a adus înfiinţarea eĭ fu următórea : In acel an fiind ţara bântuită de holeră, Craioveniĭ, pentru a scăpa oraşul lor de acea urgie, se hotărîră a aduce móştele sfântuluĭ Grigore Decapolitul, ce se află în mănăstirea Bistriţa, şi pentru a primi acele sfinte móşte cu totă pompa cuvenită hotărîră să ésă înainte la marginile oraşuluĭ, tótă óstea ce se afla în oraş ; pentru acésta, lipsea însă podóba aceleĭ oştirĭ, adică musica, de aceea marele spătar Alecu Ghica provócă înfiinţarea eĭ, năimind cu simbrie maĭ mulţĭ musicanţi din banda de musice, proprietate particulară a mareluĭ vornic Constantin Golescu. Pe aceştia îmbrăcându-ĭ în uniformă militară, aŭ compus din eĭ o bandă de musicanţĭ, maĭ completând-o cu ghitărĭ şi flaute luate din isnaful bărbierilor, avênd de capelmaistru pe un musicant ungur Doboş, şi un sub-capelmaistru Dinică, ţigan de al luĭ Golescu, care era şi prim-clarinetist. Cu acéstă musică, care mergea în fruntea oştireĭ, s'a întîmpinat móştele Sf. Grigore Decapolitul.

Acéstă musică, singură în tótă oştirea, s'a numit *banda stabuluĭ*, şi s'a întreţinut din simbria ofiţerilor, care se numea *paraua musiceĭ*, luându-se câte două parale la leŭ din salarul fie-căruĭ ofiţer.

In anul 1832, înfiinţându-se în Bucurescĭ un regiment de infanterie, sub polcovnicul Constantin Filipescu, acesta organisă şi el cu baniĭ sĕĭ propriĭ o bandă de musică militară regimentuluĭ sĕŭ, care s'a întreţinut tot cu paraua musiceĭ, şi acésta fu a doua musică militară organisată în Ţéra-Românéscă.(2)

Teodor T. Burada.

---

(1) Aceste relaţiunĭ îmĭ sunt date de D. Locotenent-Colonel Dimitrie Papasoglu.

(2) Aceste relaţiunĭ despre mersul musiceĭ militare de la înfiinţarea eĭ până la 1859 sunt luate din actele Hâtmănieĭ Moldoveĭ No. 15 din 1830, No. 32 din 1835 ş cele-l'alte pe aniĭ următorĭ aflate în Archiva statuluĭ din Iaşĭ, precum şi acta No. 1249 din 1859 aflate în Archiva Statuluĭ din Bucureştĭ.

O NOUĂ ETIMOLOGIE

A NUMERALULUI ROMÂNESC O

(DIN LAT. ULLAM).

Nu cunosc alt cuvênt românesc, căruĭa se i se fi atribuit maĭ multe originĭ, care se se fi scris în chipurĭ maĭ deosebite și a căruĭ ortografie se fi provocat dispute maĭ violente de cât numeralul *o*. De aceea am socotit, că e necesară o cercetare maĭ amĕnunțită și cât se p(ate de completă asupra acesteĭ enigmatice vorbe. In cele ce ui mează voĭŭ expune maĭ ântâĭŭ în șir hronologic *părerile anterioare* (1) *asupra originiĭ cuvêntuluĭ* (I), apoĭ *clasificarea și critica lor* (II), va urmá *opinica subsemnatuluĭ* (III) și în sfêrșit, ca un fel de apendice, *două chestiĭ suggerate de subĭect și conexe cu el* (IV). Tot o dată voĭŭ urmări și *modul de scriere a cuvêntuluĭ*, fiind-că ortografiea luĭ atârnă în mare parte de etimologiea ce i se dă.

I. Părerile predecesorilor asupra originiĭ numeraluluĭ O.—Gramaticiĭ ortografiștiĭ și lexicografiĭ anteriorĭ anuluĭ 1833 (2) și maĭ mulțĭ din ceĭ posteriorĭ acesteĭ date (3) aŭ scris acest numeral cu *o* și nu s'aŭ ocupat de originea luĭ.

G. Seulescu — în *Grammatica românească*, (4) Iașĭ 1833, I p. 28, unde, tractează despre «derivația articurilor» (sic)—susține, că se derivă «de la (unus) unŭ, de la (una) ună seaŭ o».

(1) Am citat părerile scriitorilor maĭ vechĭ și ale celor maĭ însemnațĭ saŭ carĭ aŭ dat vr'o explicare maĭ mult orĭ maĭ puțin originală etimologieĭ în genere admise.

(2) Dim. Evstatiev Brașoveanul (1757), Clain și Șincaĭ, Văcărescu, Molnar, Tempea, Körösi, Budai, Marki, Loga, Maĭor, Alexi etc. Voĭŭ menționá în deosebĭ *Lexiconul Budan*, la care, pe lângă citațiĭ Clain și Maĭor, aŭ conlucrat și alțĭ învĕțațĭ.

(3) Ca Iord. Golescu, Blazevicz, Ioanovicĭŭ, Diez, Munteanu, Gregoriadi Bonachi (1868) etc. Ântâĭa ortografie oficială cu litere latine, publicată în Bucureștĭ sub titlul: *Alfabetulŭ adoptatŭ de Comissiunea Gimnasiale și approbatŭ de Eforia Scólelorŭ prin jurnalulŭ de 23 Octombre 1858*, cum și cea adoptată în 1860 de Conferența filologică din Sibiĭŭ, de asemenea nu cuprind nicĭ o dispoziție specială în privința scrieriĭ acestuĭ cuvênt. Nicĭ N. Bălășescu nu s'a ocupat de originea luĭ și l-a scris mult timp cu *o*, dar după 1861 cu *uă*.

(4) Cu chirilice.

A. Tr. Laurian (în *Tentamen criticum*, Viena 1840, p. 33) ḑice : «N non auditur... in articulo *una* una» ; dar în celelalte opere ale sale dintre 1845 şi 1869 scrie *o*. Abiá în 1871, anume în o noŭă ediţie de *Istoria Româniloru*, îl vedem scriind cu *uă* atât numeralul cât şi pronumele. Şi tocmaĭ în acel an începe el a publicá dimpreună cu Maxim dicţionarĭul limbeĭ române, din care de asemenea voĭŭ citá îndată câte-va locurĭ.

In *Bibliotheca portativă* (5) a luĭ I. Eliade cetim : «Moşii nostri scriind cu slovele cyrilliene que sunt, cum ammu ḑis hellene, cunoscea mai bine de quât noi, şi legile musicei, şi alle litteraturei, şi natur'a limbei : ei quând dela *voim* lepĕdà o syllabă *i*, simţià, cunoscea quŏ vocal'a *o* căta să deviă lungă şi scrià вѡм de o putere cu *vommu* sau cu *vhomu ;* tot assemenea quând din *una* numeral ḑicea *o*, adicŏ quând spre exemplu în locu de *una sută* ḑicea *o sută ; una*, avênd doĕ syllabe, *o*, nu puté să deviă de quât lungu şi prin urmare îl scrià ѡ sută. Tot assemenea vorba *homo* latină que în françesa devine *homme* pentru quŏ *o* este lungu, moşii nostri îl scrià ѡмꙋ. Assemenea pe *loru* (leur) îl scrià лѡр. Litterele *romane* nu au ѡ şi datina lor spre a lungì vocal'a a fost şi es'e de a îndoì consóna, sau de a adăogì pe *h* mut ; ast-fel dar :

voimu	egal cu	vommu
avemu	—	ammu
una	—	ho saŭ ô».

Apoĭ la p. 129 : «Şi aqueastă formă (adecă *ammu* în loc de *avem*) nu è convenţionalĕ, nu arbitrariă, nu dupŏ vre o systemă óre-quare ; ci eşită din natur'a din adevĕrul limbei pentru quŏ (vo+imu) = (vom+mu, (a+vemu) = am+mu) ; u+na) = (u+a) = ѡ=ho» (!) (6).

T. Cipariŭ (la p. 130 a *Elementelor) de limb'a romana*, Blaş 1854) ḑice : «*unu* in usulu vulgariu are fem. sing. *o* contrasu de in *una* lape-

(1) P. 126—7 a vol. I din 1860, unde se reproduce un articul din *Curierul Românŭ* dela 1848 Ianuarie 29. Articulul e reprodus nu numaĭ cu puţine schimbărĭ de vorbe, cum spune autorĭul în prolog, ci şi cu oare-carĭ desvoltărĭ ; căcĭ în *Curier* d. e. despre *o* se ḑice numaĭ atâta : «Asemenea făcea moşiĭ noştri dela (una) ce e de doĕ silabe scriea (ѡ) ĭar nu (o)».

(6) Este uşor de înţeles, că maĭ multe din cele ce afirmă Eliade în sus citatele locurĭ sênt simple închipuirĭ. E destul a arĕta, că în veacurile trecute Româniĭ, ca şi Slaviĭ, scrieaŭ de regulă *o* de la începutul vorbelor, de multe orĭ şi cel din silaba finală, cu ѡ, fie el lung, fie scurt. Ca dovadă voĭŭ aduce chĭar cuvêntul ѡмꙋ, care s'a făcut din nominativul lat. hŏmo, şi în care decĭ ѡ represintă un *o* scurt. Francezul *homme* nu provine din *hŏmo*, ci din acusativul lat. *hŏminem* (—homne—homme), a căruĭ tulpină scurtă se maĭ găseşte şi în pl. lat. *hŏmines*, rom. *oamenĭ*, cu chirilice ѡámeнй. Aşa dar nicĭ ceĭ 2 *m* din fr. *homme* nu ajută nimic teorieĭ rĕposatuluĭ. Dar, chĭar dacă numeralul *o* s'ar fi scris cu ѡ din pricina lungimiĭ luĭ, totuşĭ aceasta n'ar fi o dovadă sigură, că *o* e contractat numaĭ de cât din *una*, cum se va vedeá maĭ în urmă.

dandu pre *n*, au scurtatu de in *ona* in locu de *una* că *onu* pre alocurĭ, in locu de *unu* lapedandu silab'a *na*; inse vechii scriu ѹнѫ de si mai raru (7) si asta di se aude in *de-una-di*, la celi de de in colo numai *una*; inse si la noi *O* numai in numin. sing. fora articlu». (8) Cipariŭ a scris numerulul acesta până la 1848 cu *o;* dar în maĭ toate operele-ĭ posterioare, carĭ încep a apăreá de la 1854, numaĭ cu *ună*.

In *Grammatica rumână* a luĭ I. Maxim, edit. I (9) din 1854, la pp. 27 şi 30, găsim *ŭ—ă* = (*un*—*ă*), la p. 31 *uă* = (*un* *a*) saŭ (*o*), apoĭ pe paginele ce urmează aflăm şi *o* şi *uă*, cu toate că cele anterioare le scrisese numaĭ cu *o*. In *Introductio in linguam latinam* din 1856, acelaşĭ autorĭŭ scrie maĭ tot-deauna cu *ŭă*, deşi în prima ediţie din 1851 nu aflăm de cât *o*. Gramatica sa din 1860 conţine numaĭ *uă*. In *Noulu Abecedariu* din 1868, lucrat de acelaşĭ împreună cu Badilescu, întimpinăm numaĭ *ună*; ear în ediţiea gramaticeĭ sale din 1870 vedem la început de câte-va orĭ *uă*, în colo *ună*. Laurian şi Maxim apoĭ (in *Dictionariulu limbei romane*, 1871 —76, a-nume în t. II) susţin : *O* in loc de *ua*, scurtatu d'in *una*, **una**, femeninu d'in *unu*, **unus**»; scriŭ însă pretutindenĭ *una*. La p. 355 al aceluĭaşĭ tom dic : «N se retace în *grânu*, *granuntiu*, *frênu*, *brânu*, *cântu*, *atântu*, şi în articlulu nedeterminatu *una*; se aude inse in : *grâne*, *frêne*, *brâne*, *une*». La p. 1519 afirmă : «*Ua*, contrassu d'in *una*, **una** adj. f. d'in *unu*, **unus**, candu sta ainaintea unui nome fora articlu».

Fostul profesor, G. Hill, sas originar din Ardeal (la p. 45 din *Grammatica limbeĭ române*, Bucureştĭ 1858) numĕră : *unu*, *unâ*, *doĭ*, *doâ*, *treĭ şi doâzecĭ şi unâ* în loc de *unul*, *una* (amêndoŭĕ articulate (10) în întregime), doĭ, doâ, treĭ şi *doâzecĭ şi una*. Aceasta dovedeşte, cred, că nu-şĭ însuşise deplin limba românească, cu toată silinţa laudabilă ce şĭ-a dat şi cu toată îndelungata-ĭ petrecere între Românĭ. Asemenea neştiinţă o probează şi expresiea *totd'aunâ* dela p. 47 şi 68. Acelaşĭ autorĭŭ la aceeaşĭ p. 45 scrie : *unâ sutâ doâ*, *unâ miâ*, ceea ce explică pe pagina următoare aşá : «Când după *unu*, *unâ*, urmează (11) un substantiv, punem în locul numeraluluĭ, adiectivele quantitative *un*, *o*, şi dicem : *un leŭ o para*, *un millionŭ*, *o sutâ*, *o miâ*, cu toate-că în genul femeninŭ scrim : *unâ sutâ*, *unâ miâ*, shc.»

(7) Ba rar de tot, întru cât nu l-a găsit, ca se-l citeze, de cât în o singură rugăciune din *Psaltirea slavo-română* a luĭ Dosoteĭŭ, şi întru cât în cel maĭ vechĭŭ manuscript românesc *(Apostolul descoperit la Voroneţ)* nu se află de cât o dată (p. 69) sub forma *ură*. De aceea bănuesc, că *ună* a luĭ Dosoteĭŭ e un fabricat al acestuĭ scriitorĭŭ cu veleităţĭ de reformă în limbă.

(8) Aceleaşĭ ideĭ le exprimă în premiata sa *Gramatecă* I, p. 229, cu care cf. I p. 42 şi II p. 325, cum şi *Principia de limba si de scriptura*, p. 402.

(9) Cu chirilice.

(10) Una din cele maĭ marĭ greutăţĭ pentru un strein, care vrea să înveţe bine româneşte, e fără îndoeală întrebuinţarea corectă a articuluĭuĭ, în deosebĭ a celuĭ femenin.

(11) Autorĭul reprezintă pre *ea* şi *oa* prin *e* şi *o* cu câte o linie orizontală de-asupra.

Dar afirmarea din urmă în privința ortografieĭ e infirmată pre aceeașĭ pagină, unde scrie : *o sută de leĭ, al o miăle* (?!) și pe celelalte pagine de nenumĕrate orĭ. In modul de scriere de maĭ sus (*ună sută, ună miă*) trebue să vedem nu atât o ortografie etimologică, ca a luĭ Cipariŭ, ci maĭ ântăiŭ earășĭ necunoștința limbeĭ româneștĭ, de care am maĭ vorbit, și al doilea acel obiceĭŭ al multora chiar de pe la noĭ, carĭ în corespondențe comerciale și alte acte de afacerĭ, întrebuințează, pentru preciziea ideiĭ, *una* în loc de *o*, obiceĭŭ exagerat dincolo de Carpațĭ (12).

A. Pumnul (la p. 39 41 din *Grammatik der rumänischen Sprache*, Wien 1864), după ce spune că *n* poate cădea și înainte de *ă*, nu găsește alt exemplu de cât «*ua* (în loc de *una*) , și se silește a combate scrierea *o* cu argumente felurite, dar puțin convingătoare (13). Acest gramatic scrie cu *uæ* și *Lepturarĭul rumînesc* din 1862 5 și altele, cu toate că înĭ «*Binescriinti'a limbei romanesci cu litere romane* el întrebuințase numaĭ *o*. Acest tractat de ortografie s'a publicat ca adaus la *Gramatcka limbei romanesci* a luĭ V. Ioanoviciŭ, tipărită cu chirilice la Viena în 1851. Pumnul trebue se-șĭ fi schimbat ortografiea după câțĭ-va anĭ de la aceastà dată, decĭ înainte de 1862; căcĭ âncă pre la 1857 scrieá canoniculu Cipariŭ cu *ună* și maĭ ales cu *uă* (14).

Moda de a scrie *uă* s'a rĕspândit așa de tare după 1860, în cât și d. I. Doncev (în *Cursulŭ primitivŭ de limba rumână*, *Kișinĕu* 1865) scrie cu litere latine *uă*, de și, în bucățile de citire saŭ recitare cu chirilice din prima jumĕtate a cărțiĭ, vedem numaĭ *o*. Dar în acelașĭ deceniŭ o reacție destul de puternică se produse contra acesteĭ mode.

In *Despre scrierea limbei rumăne*, Iașĭ 1866, d. T. Maĭorescu, după ce aduce argumente pentru a dovedí, că *ae* și *oe* lat. a trebuit se se rostească la început *a—e* și *o—e*, nu *e* și *ö*, la p. 40 și 41 ḑice : «O confirmare mai mult ne dă faptul, că unele cuvinte latine, cari pe urmă se scrieau (și ceteau) cu *u*, la începutu se scriau (și ceteau) cu *oe*. Căcĭ transițiunea de la *oe* spre *u* nu s'a putut face decât dacă în *oe* se auḑia mai ales *o*.» Apoĭ citează după Cicero (De leg. III, 3) o lege veche, unde *oenus* stă în loc de *unus*, la care în josul pagineĭ pune nota următoare : «De aci se vede ce eroare comitu aceia, cari scriu rumănesce articulul femeninu *o* cu *uă*, dacă motivează aceasta ḑicĕnd că *o* vine din *una*, cu perderea luĭ *n* între,

(12) Cf. G. Munteanu : *Gramatica romana* I (1863), § 62, nota 2.

(13) Eată-le în rezumat : 1) ceĭ noĭ cunosc sunetul amestecat *uă, ue*; numaĭ ceĭ vech scrieaŭ *casă noo, case noo* (?!). 2) *O* n'ar explicá forma articulată *una*. 3) Numeralul *o* s'ar confundá cu pronumele pers. *o* *). 4) Scrierea acestuĭ numeral cu *o* ar fi în contraḑicere cu proprietatea limbeĭ române, după care nicĭ un nume nu se termină în *o*.

(14) Archivu pentru filologia si istoria, p. 637 și 663.

*) Se vede, că Pumnul nicĭ nu bănuĭá, că pron. pers. *o* e făcut din partea a 2-a a lat. *a* — *am* *ea()ŭă—ŭă* *o*, și că decĭ, dacă ne-am ținea de etimologie și le ar trebui scris *ă*

doue vocale = *uă*. *O* celu rumănescu este prețioasa rĕmășiță a vechiului *oena* latinu, și nici argumentele lui A. Pumnu (la pag. 40 și 41 din Gram. der rum. Spr. Wien, 1864) nu trebue să ne induplece a părăsi pe *o* și a scrie *uă*» (15). Această notă însă nu se maĭ află reprodusă în *Critice*, Bucureștĭ 1874. De ce? E o greșeală de tiparĭŭ orĭ însușĭ autorĭul a lăsat-o cu intenție, ne-maĭ voind a susțineá o asemenea etimologie? A doŭa presupunere-mĭ pare maĭ probabilă.

A. Cihac—în al săŭ *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I (1870), p. 182 — explică: «*O*, adj numer. pour *una* (v. un), raccourcie en *a*, grossie en *o*; L. *una*; it. esp. prov. *una*; port. *huma*; vfr. nfr. *une*»; ear la p. 298 «*una* (tronquée en *o* pour *a*)» El îșĭ mănține părerea în *Convorbiri lit.* XIII, p. 151—153.

D-l C. D. Georgian (la p. 25 din *Essai sur le Vocalisme Roumain*, Bucarest 1876) ḑice: «*Un* féminin *uă*, devint *uo*, *o*». Și maĭ jos: «*ua* de *u(n)a* = *o*».

In *Gramátic'a limbei romanesci* din 1878 a rĕposatuluĭ Ir. Țircă, la p. 50, cetim: «Art. indef. are acè-a'si origine cu *numeralul cardinalu de unitate*, cu care are și form'a comuna. Femininul *ua* representèza form'a *ună*».

D-l B. P. Hâjdăŭ (în *Cuvente den bĕtrănĭ*, tom. I din 1878, p. 153) spune: «Pronumele nostru *o*, fie ca numeric, fie ca personal, adecă avênd o duplă întrebuințare, dar fiind același în fond, provine din *va*, după cum și din a 3 pers. sing. a ind. pres. *va* poporul a făcut tot *o*: «o să fie» = «va să fie», după cum din maghiarul «város» avem «oraș»,... Este radicala pronominală ario-europeă *va*, de unde de asemenea: zendicul *ava* «acela», sl. овъ-ова, gr. αὐ=ava în αὐ—τός și albanesul *ai*, forma veche avi «acela» și «el».... Primitivul «ava» a scăḑut la *o* și *u* nu numaĭ la Românĭ, dar și 'n familia eranică (și citează unele dialecte)... Maĭ pre scurt, pronominalul *o* este la Românĭ un rest ante-roman».

D-l H. Schuchardt—în *Suplementul* tom. I al *Cuventelor den bĕtrăni*, 1880, p. XXXIII și XXXIV—ḑice: «Hasdeu identifică la documentul XXVI pre același (pronume *o*) cu articulul nedefinit *o*, și vede aicĭ un rest ante-roman. Insă ar fi cu totul extraordinar, ca femeninele *o* în privința originiĭ lor se nu ție de masculinele *lu*, *un*. De aceea sênt de acord cu Cihac în privința separăriĭ ambilor *o* și a însemnăriĭ lor din *una* și *illam*, nicĭ de cum însă în explicarea lor fonetică. Maĭ ântâiŭ câte-va vorbe asupra luĭ *o*=*una*, nordrom. vechĭŭ și sudrom. *ună* (însă vestrom. numaĭ *o*). Din *ună* s'ar fi făcut *uă*. Ce e drept, n'avem nicĭ un alt cas în totul corĕspunḑătoriu; căderea luĭ *n* între 2 vocale se întêmplă de almintrelea numaĭ sub 2 condițiĭ: 1) după *â*: *grâŭ*, *frâŭ*, 2) înainte de *i*: *vie*, *aĭ*=*vinea*, *anni*. Insă fiind-că prin aceasta se dovedește în genere o mult maĭ mică re-

(15) Despre continuarea lupteĭ contra scrieriĭ cu *uă* veḑĭ nota 33 de maĭ jos.

zistență a lui *n* pentru română, de cât d. e. pentru italiana, de aceea *n* a putut încă o dată cădeá fără regulă, și a nume în un cuvênt așa de des întrebuințat și așa de repede pronunțat, ca *ună*. *Uă* însă trebue... se producă *o*.»

La p. LXXVII d. Hâjdăŭ rĕspunde d-luĭ Schuchardt: «Mănținem întreagă nota de la pag. 153 despre originea pronumeluĭ român numeric și personal *o*... *O=va* nu e maĭ de mirare de cât alte fenomene din it., sanscr. (16) etc. Insă pentru *o* din *una* Schuchardt declară însușĭ că'n l. română: «n'avem ce e drept nicĭ un ált caz cu totul corĕspundĕtor.» Pentru *o* din *illa*... aduce analogie de *uă=illa* numaĭ la finea cuvêntuluĭ, și nicĭ una la început, unde găsesce pe *o* numaĭ din *va*... Inițialul *v* s'a și conservat în dialectul istriano-român, unde se dice *vo* în loc de *o*, după cum o constată ĭarășĭ însușĭ Schuchardt. Cătră cele din nota de la pag. 153 vom adăoga numaĭ dóră formele albaneze derivate din *va* (adică *u* masc. și *a* fem.)». Cele maĭ multe din operele d-luĭ Hâjdăŭ, publicate atât în Iașĭ cât și în Bucurescĭ, sênt scrise cu *o*; *uă* se află numaĭ în cele tipărite de la 1865—67 (17).

D-l Raoul de Pontbriant, care în al săŭ *Dicționaru româno-francesu* din 1862 nu tractase despre originea formeĭ femenine a numeraluluĭ *un* și o scrisese cu *o*, a credut de cuviință a-ĭ schimbá maĭ pe urmă ortografiea și a scrie a sa *Noua Gramatica rumanésca* din 1874 și celelalte cărțĭ de după 1871 cu *ua* (= ŭă) din *ună*, ear cele de la 1879 încoace (ca Gramatic'a francesa) într'un chip și maĭ neobicĭnuit, a nume cu *oa* (=oă). Aicĭ *ă* trebue să fie terminațiea declinăriĭ I, ce d-sa de mult o adăugeá la vorbele declinabile terminate în vocală intonată, ca *di*, *ocá*, *cea*, *ea*, pe carĭ le scrie *dia* (adică *diă*), *ocaa* (= ocaă), *céa* (= ceaă), *éa* (=eaă) și decĭ, va fi încheĭat, *oa* (= oă). Va să dică d-sa ar voí se introducă în scrierea limbeĭ române un fel de *ă* mut asemenea luĭ *e* mut francez și luĭ *u* mut românesc. Totușĭ nu anină acest *ă* mut și la pronumele *o*, pe cât se vede, spre a-l deosebí de numeral.

D-l P. Câmpeanu (în *Gramatica românéscă* ed. II, Iașĭ 1880, p. 109) spune: «ună, saŭ prescurtat *uă*, (ce greșit se suplinesce în scriere prin *o*, acusativul conjunctiv femenin)»; de și, în gramatica sa cu chirilice din 1848, d-sa nu vorbise nimic de originea acestuĭ cuvênt și-l scrisese cu *o* atât în această primă ediție cât și în *Abecedaru*(l) săŭ *latinu* din 1859.

A. Lambrior (în revista franceză *Romania* din 1881, p. 348) afirmă în treacăt, că articulul indefinit *o* provine din *unam*; dar, în o conversație

(16) Aicĭ d-sa dă 2 exemple de asemenea fenomene, despre carĭ voĭŭ vorbí maĭ jos.

(17) Prima schimbare se poate atribuí curentuluĭ capitaleĭ, unde ilustrul nostru istoric și filolgose strămutase nu de mult; schimbarea a doŭa saŭ maĭ bine reschimbarea se datorește oare influențeĭ citateĭ opere a d-luĭ Maiorescu? Poate.

ce avuĭ cu el în 1882, îșĭ arĕtă îndoeala asupra acesteĭ etimologiĭ.

D-l Fr. Miklosich (în *Lautlehre der Rumunischen Dialecte*, Wien 1881—83, III p. 68) spune: «*n* cade de multe orĭ: *unam* devine prin aceasta maĭ ântâiŭ *ua*, de aicĭ *uă* (1), ce mulțĭ scriŭ, spre a evita confuziunea cu *o* illam; din *uă* se face *ă*, și din aceasta *o*: *ă* îl dă dan. (Daniel) în *vĕr-ă* pre lângă *ver-u* pentru *ver-un*, căcĭ *vĕr-ă* este *vĕr-ună* 2)... *uo* trebue explicat ca *ŭom* pentru *om*... *N* între vocale de almintrelea încă dispare: *pin* pinus sună în *Bucovina* k'iŭ (t'iŭ) din piŭ; plur. cu toate acestea *k'inĭ*, în locul căruĭa mi se pare că am audit kin' ('tin'). După părerea mea *n* poate cădeá înainte de lat. *a* și înainte de *u*: *pinŭ*: *piŭ*= *unŭ*: *uŭ*.» (?!)

D-l I. Nădejde (la p. 110 a *Gramaticeĭ* sale din 1884) dice: «*O* al nostru, dacă s'a făcut din *ună*, cum se pare, apoĭ s'a întâmplat prefacerea într'un dialect din care ne-a rĕmas *grâŭ* p. *grânŭ*, *frâŭ* p. *frânŭ*, *brâŭ* p. *brânŭ* etc. In *dăunăzĭ* avem și noĭ forma *ună*.»

D-l H. Tiktin (în *Die rumänische Sprache*, (3) 1886, p. 11) susține că «*n* cade une-orĭ: *cît* quantus, cu deosebire între vocale: *grîŭ* granum, **uâ* o una» In *Vocalismul l. române* (4) însă teoriea aceasta, cât privește ultimul cuvênt, e considerată de autoriŭ numaĭ ca o ipoteză; căcĭ la No. 75, cu care cf. No. 86, d. T. se exprimă așá: «Poate e de explicat și *o* unam din **uâ* **uo* **oo*, mac. *gĭone* juvĕnis (nord. *júne*) din **gĭúâne* **gĭúone gĭóone*.

In sfêrșit într'un studiŭ (5) al d-luĭ G. Gr. Băleanu cetim: «Este de insemnat că la femenin, limba avĕnd nevoĭe de o diferențiare formală intre *una* cardinal și *una* nehotărit, a ajuns la aceasta formând pentru indefinit *o* din *una*. Cumcă *o* este maĭ târziu se poate vedea din unele espresiuni compuse remase până astăzi, in cari *ună* este indefinit: *de-ună-zi*, *odincoară* (=o-de-ună-oară). Insă aicea nu avem se amestecăm espresiunile: tot-de-a-una, într'una etc. unde *una* are alt rol.»

II. **Clasificarea și critica etimologiilor anterioare**. — Din cele ce preced, se vede că până acum în curs de jumătate de veac, s'aŭ emis 4 păreri asupra originiĭ numeraluluĭ *o*. I-a este a acelora ce-l derivă din *ună* prin picarea luĭ *n*, la care probabil se gândiá Seulescu. Această opinie fu susținută apoĭ de Laurian, Eliade, Maxim, Pumnul, Georgian, Țircă, Schuchardt, Câmpeanu, Miklosich, în parte de Cipariŭ, Lambrior, Nădejde și Tiktin. Aceeașĭ origine ĭ atribuesc Cihac și Băleanu, însă

(18) D-l Miklosich reprezentă *ă* saŭ *ĕ* printr'un *e* cu un cerculeț de desupt.

(19) Vedĭ cam aceeașĭ idee ceva maĭ desvoltată în *Rumunische Untersuchungen* I. p. 63.

(20) Această lucrare face parte din *Grundriss der romanischen Philologie*, publicat de G. Gröber la Strassburg.

(21) *Zeitschrift f. romanischen Philologie* XII. 221 și 225.

(22) Intitulat *Cestiunĭ de gramatică* și publicat în Convorbirĭ literare an. XX, p. 840.

fac explicarea fonetică alt-fel. (Hill, Doncev și Pontbriant aŭ fost citațĭ maĭ mult pentru ortografie). A II-a etimologie derivă pre *o* din **onă* prin picarea silabeĭ finale. Aceasta e a 2-a părere a rĕposatuluĭ Ciparĭŭ. A III-a a fost emisă de d. T. Maĭorescu, care a considerat pe *o* ca o rĕmășiță din vechĭul numeral lat. *oena*. A IV-a opinie este a d-luĭ Hâjdăŭ, care vede în acest cuvințel un rest ante-roman din *va*.

Prima din aceste 4 păreri e combătută chĭar de uniĭ din susținitoriĭ eĭ, anume de Ciparĭŭ, întru cât propune și alta, apoĭ prin îndoeala luĭ Lambrior și a d-lor Nădejde și Tiktin, și chĭar de d. Schuchardt, când afirmă, că nu se maĭ găsește nicĭ un alt caz cu totul corĕspunḑătorĭŭ. Și în adevĕr cuvinte ca *bună*, *lună*, *cunună* etc. nu pĭerd nicĭ o dată pre *n* median înainte de *ă*. —Explicarea fonetică a luĭ Cihac n'o primește nime, d. Schuchardt chĭar o declară. D-l Hâjdăŭ în *Cuvente den bĕtrâni* I, p. 152 și 153, ḑice: «*Pre cel de'ntâiŭ* (o) *d. Cihac îl derivă din* «**una raccourcie en a, grossie en o**», *ér pe cel-l'alt din* «**la raccourcie en a, grossie en o**», *doă* «**raccourcissements grossis**» *dintre cele maĭ imposibile, fără nicĭ un singur exemplu în fonologia română*». In privirea tractăriĭ în amĕnunte a luĭ Cihac, care derivă pre *o* parte din un-a, parte din illam-la-a, vrea-va-a și are-a, d. M. Gaster la p. LXIX a *Cuventelor den bĕtrâni* I, Supl., observă că lat. *a* în romána numaĭ prin mediul slavon devine *o*, almintrelea rĕmâne lat. neschimbat, rĕsp. = *ă*. — Diferențiarea formală între *una* cardinal și *una* nehotărît, de care, după d. Băleanu, ar fi avut nevoe limba, așa că pentru indefinit s'ar fi format *o* din *una*, această diferențiare nu se poate admite pentru doŭĕ motive: 1) Nu s'ar puteá explica, pentru ce nu s'aŭ diferențiat și masculinele corĕspunḑătoare. 2) Atât *una* cât și *o* se întrebuințează și ca numeral cardinal și ca nehotărît, d. e. **Unul** *ḑice* **una**, *altul alta*. *Am cumpărat* **o** *ocá de mere*. In primul din aceste 2 exemple *unul și una* nu-s numerale nehotărîte? In al doilea *o* nu e cardinal? Afirmarea d-sale că forma *o* e maĭ târḑie în românește și că aceasta se poate vedeá din unele expresiĭ compuse rĕmase până aḑĭ, ca *dĕ-ună-ḑĭ* și *odineoară (o-de-ună-oară)*, în carĭ *ună* ar fi indefinit, această afirmare ar aveá oarecare temeĭŭ, numaĭ când asemenea expresiĭ s'ar găsí în cărțile vechĭ; ear în locul lor astăḑĭ s'ar ḑice *dĕunḑi* și *odeooară*. Dar chĭar dacă forma *o* ar fi maĭ târḑie, precum cred și eŭ, aceasta tot n'ar dovedí, că se derivă din *ună*. Afară de aceste mie mi se pare greŭ de afirmat, că *ună* din amândoŭĕ locuțiile citate e numaĭ de cât nehotărît și maĭ ales că a fost ast-fel de la început; căcĭ ântâia nicĭ acum nu inseamnă *de* saŭ *din o ḑi oare care*, ear *dinrăoară* din Apostolul descoperit la Voroneț etc. corĕspunde grecesculuĭ ἅπαξ, lat. *semel*, sl. єдинѡж, ĭar nu gr. ποτε, lat. *olim*, *aliquando*, *quondam*, sl. иногда. Compară și expresiile *adinioarea* saŭ

adineaorĭ, de astă ună dată și *împreună.*— D-l G. L. Frollo (în *O nouă încercare de soluțiune a problemului ortograficu*, 1875, p. 232) ăncă ḑice: «indefinitulu *o* se scrie totu acolo (Dicționarulu Academiei) *una*, cu tóte că originea lui latinéscă este camu îndoiósă.»

A doŭa părere, că *o* se derivă din **onă* apocopat, de asemenea cade; căcĭ, de și astăḑĭ unii, poate sub influența femeninuluĭ *o*, ḑic *on*, cum ḑiceam și scrieam chĭar eŭ câte o dată, când eram copil, totușĭ **onă* nu s'a ḑis și nu se ḑice nicĭ o dată, și, de s'ar fi ḑis când-vá orĭ unde-vá, **onă* ar fi trebuit se ajungă orĭ tot la *ună* orĭ la *oană*. S'ar fi prefăcut în *ună*, dacă **onă* ar fi fost de la începutul limbeĭ române, precum s'a prefăcut orĭ-ce *o* vechĭŭ accentuat urmat de un *n* nemuĭat: *bună, cunună, sună (lat. bonam, coronam, sonat)* (23). Ear, dacă **onă* ar fi apărut mult

(23) Treĭ vorbe s'ar păreá, că fac excepție de la această lege. Din acestea 2 sênt dacorom. *coroană* și *tont*, *toantă*, a căror origine Cihac o găsește în lat. *corona* și *attonittus*, din care se derivă, după Diez, și sp. *tonto*. A treĭa este macedorom. *gĭone*. Dar *coroană* se ḑice dincolo de Dunăre *curună*, cu care cf. istr. *crună*; ear dincoace se află *cunună* (rotificat *curură*) atât în monumentele vechĭ începând de la sec. XVI cât și în limba de aḑĭ. Abĭa în *Noul testament de Bĕlgrad* din 1648 și în *Bibliea de Bucureștĭ* de la 1688 întimpinăm de câte-va orĭ, pe lângă *cunună*, și forma *coronă* și tot deauna cu *o* în penultima, nu cu *oa*. Acest fapt mĕ îndreptățește, cred, a presupune, că forma *coronă* din sec. XVII și actuala *coroană* sênt nu prea de mult împrumutate de la popoarele din pregĭur. Oare-care deosebire este și între senzurile ambelor forme. — Despre originea luĭ *tont* din lat. *attonitus* nu mĕ pot pronunțá de o cam dată nicĭ negativ nicĭ pozitiv, pentru că sênt argumente și pro și contra. Argumente pro ar fi asemĕnarea întru cât-va cu *attonitus* în privirea senzuluĭ și maĭ ales sp. *tonto* cu acelașĭ senz și formă. Contra ar fi: 1) însășĭ neprefacerea în românesce a luĭ *o* accentuat urmat de *n* în *u*, ca în vorbele cu aceeașĭ rădăcină: *tună, tunet*; 2) existența cuvêntuluĭ numaĭ în doŭĕ limbĭ romanice: spaniola și româna; maĭ mult ăncă, vorba nu e cunoscută, pe cât știŭ, de cât uneĭ părțĭ din Românĭ, a nume cestor de la nordul Dunăriĭ. Dar dacă cuvêntul acesta nu e cum-vá de altă origine, ar puteá ḑice cine-vá că *u* s'a reprefăcut în *o* maĭ târḑiŭ, din pricina deosebiriĭ de senz saŭ din altă cauză ăncă necunoscută.—*O* din macedorom. *gĭone* se poate explicá în 2 chipurĭ: 1) U scurt accentuat din lat. *jŭvĕnĕm* a putut fi prefăcut în o, ca în cele 12 vorbe produse de Lambrior în întroducerea *Cărțiĭ de cetire*, p. XLIX: *nŭrus = noră* etc.; ear silaba mijlocie neîntonată *ve-ŭĕ-o* va fi împĭedicat mult timp pe *o* precedent de a veni în contact direct cu *n* din silaba finală. 2) Dacă însă *ŭ* accentuat nu s'a prefăcut de la început în *o, juvenem* trebue se fi dat *gĭuŭĕne-gĭuone* și în sfêrșit prin o ultimă contragere *gĭone*, precum s'a făcut dacorom. *nor* de aḑĭ din vechĭul *nuor* (lat. nubĭlŭm). In prima ipoteză ar maĭ rĕmâneá de explicat, de ce *gĭoŭĕne* n'a ajuns la *gĭoaone* saŭ *gĭoane*; in a doŭa contopirea luĭ *u* întonat cu *o* următoriŭ neîntonat pare, că explică de ajuns această nedumerire. De aceea ultima ipoteză e de preferit. Cf. explicarea ce dă d. Tiktin asupra acestuĭ cuvênt și pe care am reprodus-o cătră sfêrșitul §-luĭ I.—La precedentele treĭ vorbe s'ar puteá adauge și *mont*, dacă atât forma cât și senzul cuvêntuluĭ nu s'ar opune păreriĭ luĭ Cihac, care derivă această vorbă ca și pe *munte*, din lat. *mons*, ac. *montem*. Cihac traduce expresiea *mont* prin *bosse, noeud, moignon, jarret; le dos* (de la main) (?) și *coude* (—pied) (?). In Moldova cuvêntul *mont*, pl. *monturĭ*, e

maĭ târdiŭ, ar fi trebuit sĕ se schimbe în *oană*, ca în *toană*, *icoană*, *cucoană*, *bulboană*, *mocnă* etc. și deci ar fi ajuns poate și la *oa* în loc de *o*, ca în vulgarele *în coa*, *mĕĭ Toa*, scurtate din *încoace*, *mĕĭ Toadere*. Am dis poate, pentru că din lipsa accentuluĭ *oa* s'ar fi susținut greŭ ; cu toate că Româniĭ din Țara Bârseĭ, d. e. ceĭ din Poarta Branuluĭ și din Săcele, dic: *ŭa se fie* in loc de *o se fie*. în care *ŭa* e o formă maĭ apropiată de cea primitivă : *voa(te)—voa(re)—va(re)—va*, înlocuit adĭ ca predicativ prin *vrea* și *voește*. Afară de acestea susțiitoriul originiĭ luĭ *o* din **onă* ar fi trebuit se aducă măcar câte un singur exemplu de *on* găsit în cărțile maĭ vechĭ, cum și de picarea silabeĭ finale *nă* în românește și, dacă s'ar fi putut, chĭar în vorbe tot de doŭĕ silabe.

Contra etimologieĭ **a treĭa** (din lat. arh. *oena*), pe lângă neprefacerea luĭ *oena* în *oacnă—oae—oa* și pe lângă singularitatea apocopeĭ finaleĭ *enă*, vorbește și faptul foarte important, că limbele romanice n'aŭ păstrat arhaisme latinești(24) (cel puțin nicĭ unul din cele ce nu se conservase și în latina populară), cum dovedește chĭar masculinul *un*, nu *oen—oaen*. De altmintrelea însușĭ propuitoriul acesteĭ etimologiĭ pare, că a părăsit-o.

Părerea a **patra**, adecă a d-luĭ Hâjdăŭ, că rom. *o* se trage dintr'un *va* anteroman, chĭar când partea din urmă (25) a pron. sanscrit *asau* «*ille*» *adah* «*illud*», acus. *amum* «*illum*», propus de d-sa, ar derivá din rădăcinĭ deosebite, părerea a 4-a, dic, e greŭ de susținut, pentru că tot

întrebuințat maĭ numaĭ ca substantiv și însemnează : 1) *nodurile* saŭ, cum se maĭ dic, *ouĕle* dela încheĭeturile mânilor și picĭoarelor, 2) *extremitatea* uneĭ părțĭ a brațuluĭ saŭ a piciorului, după ce partea anterioară saŭ inferioară a aceluĭ membru a fost tăiată. In ținutul Bacăuluĭ, a nume la Băseștĭ, l-am găsit și ca adĭectiv și se aplică pe lângă vorbele *mână* și *picĭor*, spre a arĕtá că-s *cĭunte*. În Munteniea vorba *mont* nu se întrebuințează decât ca adĭectiv. Cuvêntul se aude cu deosebire în județele de preste Olt, cum și în câtevá din cele situate de-a stânga acestuĭ rîŭ și în apropiere de el. În senz maĭ larg, dar și maĭ rar, se dice despre orĭ-ce lucru și însemnează *bont*, *fără vêrf*. Când se aplică la om vrea sĕ dică *moale*, *slăbit*, *încet la mers*, *nedeprins la lucru*, *prost și cĭung*. Maĭ des uzitat e în expresiile *mână moantă*, *picĭor mont* și arată în une locurĭ, că mâna saŭ picĭorul propriŭ dise, une-orĭ chĭar și numaĭ un deget, lipsesc; în alte locurĭ că aceste membre, ales mâna, sênt *moĭ*, *slabe*, *paralizate*. Din această vorbă avem și câte-vá derivate : *montorog*, *montotol* saŭ *motontol* și chĭar a *montí*. *Montorog* însemnează în cele maĭ multe părțĭ *încet la mers*, apoĭ *moale*, *stângacĭŭ* și *cĭung*. Pre alocurĭ se dice *motolog*. *Montotol* saŭ *motontol* vrea sĕ dică *moale*, *încet* și *prost*. Rar întrebuințatul a *montí* e egal în senz cu *a bontí*, *a nimici vêrful unuĭ lucru ascuțit*. In loc de *mont* atât ca adĭectiv, firește numaĭ în însemnarea de *cĭung*, cât și chĭar ca substantiv, dic uniĭ *bont*. Acum, dacă substantivul și adĭectivul *mont* aŭ aceeașĭ origine și, dacă precum se pare, ântâĭul provine din al doilea, atuncĭ e învederat, că n'avem a face cu o vorbă derivată din lat. *montem*.

(24) A. Lambrior, în *Revista pentru Istorie, Archeol. și Philol.* II, 200.

(25) Am dis partea din urmă, căcĭ *a* de la început se vede că e identic în tustrele formele.

cam extraordinară rĕmâne. Cazul italian oblic *ci = ecce—hic*, deşĭ de altă origine de cât nominativul *noi = nos*, e din aceeaşĭ limbă romanică cum trebue să fie din aceeaşĭ limbă şi pom ·tele forme ale pronumeluĭ sanscrit. — Maĭ mult, senzul aceluĭ *va* anteroman şi al derivatelor luĭ n'are a face cu al numeraluluĭ *o, ună, una*, cum observă şi d. Schuchardt. — In ce priveşte *vo* din dialectul istriano-rom., a 3-a formă dela acuzativul pronumeluĭ personal fem., pre lângă *o* şi *la*, acel *vo*, ḑic, s'ar puteá explicá prin marea aplecare a acestuĭ dialect pentru *v* intre şi după vocale, ba şi inaintea lor, chĭar acolo unde în lat. n'a fost *v* orĭ *b*, aplecare produsă poate prin influenţa limbelor popoarelor vecine, italiană şi slavonă.—Exemple: *bevut, iuve, iuvă, neavă, novă, nove, novĭ*, **savun** (=săpun); **stevu** pe lângă *stella* şi *stea*; **avd, avrilu, cavt, căvestru** în loc de căpestru, **grăv** în loc de grăŭ (grâŭ), *nov*, **mev, rev**; *lvat* şi *vlat*, *alvat* şi *avlat* Ceea ce mĕ maĭ îndeamnă a incliná pentru părerea că în *vo* avem a face cu un fenomen curat fonetic, este şi faptul că, în exemplele aduse tot de Miklosich în *Rumunische Untersuchungen* I, p. 75, *v* apare înaintea luĭ *o*, numaĭ când acest pronume e preces de un cuvênt terminat cu vocală şi anume, în tustrele cazurile tot cu *o*; *ió vo konósk* etc.; în vreme ce, când îĭ precede consoană, se intrebuinţează *o* simplu: *ió 'm o vežút*. Tot *o* e in exemplul dela p. 37, cum şi în *Itinerariul* luĭ I. Maĭorescu, p. 106 etc. Nu se ḑice adĭ la nordul Dunăriĭ *mĕduvă, vĕduvă* şi chĭar *pivă*, pl. *pive*? Cu toate acestea nime nu afirmă, că acest *v* e original orĭ măcar vechĭŭ. Dar, chĭar dacă *v* din pron. pers. istrian *vo* ar fi primitiv, el n'are nimic a face cu numeralul *o*, care chĭar în acel dialect nu se pronunţă cu *v*.

III. **Opiniunea nóstră.** — Se vedem acum, dacă nu cum-vá e altă etimologie maĭ probabilă, maĭ puţin supusă criticelor, ce-şĭ fac reciproc fruntaşiĭ filologieĭ româneştĭ, critice în genere drepte în partea lor negativă. In manuspriptul descoperit la Voroneţ, cel maĭ vechĭŭ monument românesc din câte s'aŭ aflat până acum, pre lângă ѡ҄ (= *o*), numeral cardinal, pp. 26, 99, 167 (de 2 orĭ), şi indefinit, pp. 16, 24 47, 96 şi pre lângă *ură* (= *ună*) din нечеоурь, p. 69, se găseşte maĭ de multe orĭ forma *uo* şi a nume оуѡ҄ la pp. 137, 167 (de 2 orĭ), la p. 90 compus cu *vre* (вроѡ҄) şi la pp. 69 şi 152 compus cu *nece* (нечеоуѡ). M'am întrebat, de unde se fie acel *u* ,iniţial din *uo*. Se fie, după cum cred uniĭ, un *u* foarte scurt eufonic, cu care se pronunţă cuvintele româneştĭ începute cu *o*? Nu e de admis astă părere, pentru că în acelaşĭ manuscript celelalte vorbe începute cu *o* nu se vĕd scrise cu *uo*, nicĭ chĭar ѡ҄ (=*o*), când e pron. pers. fem. în acuz., pp. 9, 21, 112, 124, 169 ; 74, 146, 162, orĭ interĭecţie, p. 1 şi 88. De altă parte e admisă acum de mulţĭ filologĭ legea, după care *ll* latinesc, preces de o vocală întonată şi urmat de *ă*, a trecut

în *ŭ* și așá se face *ŭă*, din care apoĭ ese ușor *o* (26). Exemple: *medullam—mĕdúuă*, **pillam—piŭă*, *stellam—stea(ŭă)*, articulat *steaŭ(ă)a*. Din lat. *unus* s'a făcut deminutivul *ullus* (vre-unul, oare-cine, unul), al căruĭ ac. fem. e *ullam*. Acesta în virtutea legiĭ de maĭ sus s'a putut preface în rom. *uŭă*, apoĭ în *uo*, în sfêrșit prin o noŭă contragere în *o*. In celelalte limbĭ romanice e numaĭ compus: it. port. *nullo*, *nulla*, fr. *nul*, *nulle*, sp. *nul*, *nulla*, vcat. prov. *nul* etc. Dar se va obiectá: cum s'a putut face masc. *un*, *unul* numaĭ din lat. *unum*, ear femeninul nearticulat dincoace de Dunăre și în Istriea, maĭ ales din deminutivul luĭ (27)? Lăsând la o parte aplecarea în genere a limbeĭ române de a-șĭ face multe nume masc. și fem. din deminutive latine, eată un exemplu destul de analog și a nume *câne*, fem. *cățeá*, macrom. *câne* saŭ *căne* și *căteao* saŭ *căceao*, dintre carĭ primul se face din *canis*, ac. *canem*, ear fem. din deminutivul *catella*, ac. *catellam*, rĕmâind numaĭ masc. *cațel* din *catellus-um* cu senz deminutiv. It. se dice *cane*, *cagna*, fr. *chien*, *chienne*, vsp. *cane*, *cadiella*, port. *cão*, *cadella*, la carĭ adaug pentru femenin friul. *chizze* (28). Cuvêntul *uo* a trebuit se aĭbă la început accentul pre silaba ântâĭa, adecă pre *u*, cu timpul însă prin deasă întrebuințare, ca și masc. *unu—un* și ca fem. macr. *ună—nă*, s'a simplificat, a ajuns a fi numaĭ de o silabă și

(26) Vedĭ: Mussafia, *Zur rumänischen Vocalisation*, 1868, 134 n. 18; Lambrior, *Essai de phonétique roumaine* în *Romania*, 1880, p. 370; Schuchardt, în *Cuvente den bĕtrâni*, Suplem. t. I, p. XXXVI și Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumun. Dialecte, Consonantismus* I, 52. Cf. Hâjdăŭ, *Cuvente den betrâni*. I, 303 (No. 167). O excepție dela această lege este în *oală*, lat. *ollam*. Aicĭ însă neprefacerea luĭ *ll* în *ŭ* s'ar puteá explicá: 1) prin evitarea confundăriĭ luĭ *oaŭă—oao* în loc de *oală* (dacă *ll* s'ar fi prefăcut în *ŭ*) cu *oaŭĕ—oao* - *oŭĕ*; 2) și maĭ ales prin influența mulțimeĭ derivatelor ce aŭ păstrat pe *l*: *ulceá*, *ulcică*, *oliță*, *olariŭ*, *olărie* etc. — În ultimul moment, d. I. Nădejde îmĭ atrase atențiea asupra unuĭ alt cuvênt românesc tot de doŭĕ silabe și terminat în *ŭă*, în care decĭ de asemenea lat.—*'llam* a rĕmas neprefăcut în *ŭă* *o* Substantivul acesta cu toată probabilitatea provine din vorba latinească identică, care, după sfêntul Augustin (citat de Brachet), însemná *găină* de orĭ-ce vêrstă. Pentru formă cf. cuvêntul omofon albanez și cel francez **poule**, carĭ amêndoŭĕ însemnează *găină*; ear pentru senz compară numele it. *uccello* și *uccellino*, cum și cele româneștĭ *păsărică*, *păsăruĭcă* și *cucoșel*, ce se daŭ aceste părțĭ la copiĭ. Neprefacerea luĭ—*úllam* în *úŭă—úo* s'ar puteá explicá și aicĭ prin înrîurirea celoralalte cuvinte din familie, ca *puĭŭ*, *puĭcă*, etc., pe carĭ și Româniĭ de dincoace de Dunăre trebue se le fi rostit cu *l* muĭat înainte de *i* până prin sec. XIV, după cum le pronunță până astădĭ Istrieniĭ și Macedoneniĭ, cu singura deosebire că ceștĭ din urmă aŭ deminutivul fem. terminat în *iță*, nu în *ică*. Cf. Miklosich, *Rumun. Untersuch.* I, 33.

(27) Eŭ cred, că la început amêndoŭĕ formele, adecă și *ună* și *ullă—uŭă*, aŭ fost tot atât de des întrebuințate, de nu cum-vá prima va fi fost maĭ frecventă; cu timpul însă, după ce a doŭa s'a monosilabizat cu atâta ușurință, *o* a luat maĭ tot-deauna locul disilabiculuĭ *ună* în graĭul Românilor Cisdanubienĭ și Istrienĭ.

8 (2) Cihac, *Dicționariŭ* I, 39 și 48.

neaccentuat; și așá vocala *u* cá cea maĭ slabă și cu pronunțare apropiată de *ə* luĭ *o*, a cași dispărut în timpurile maĭ din coace (29), deși în lupta eĭ cu *o* pare că une orĭ șĭ-a mănținut existența și așá apare în unele monumente vechĭ ca simplu *u*, în loc de *o* (30). Dar acest fapt se poate explicá și din *o*, numaĭ prin lipsă de accent. Explicarea de pe urmă e maĭ admisibilă, pentrucă și pron. pers. *o* se găsește scădut în *u*. Obĭecțieĭ, ce s'ar puteá face, că de ce numaĭ forma nominativ-acuzativuluĭ sing. femenin *o* s'a derivat din deminutivul latinesc, pe când a genetiv-dativuluĭ sing. și a pluraluluĭ fem. *(uneĭ, une, unor)* nu; acesteĭ obiecțiĭ, opun analogiea deminutivelor de astădĭ terminate la nominativ-acuzativul sing. fem. în noul sufipt deminutival *ică*, în locul celuĭ vechĭŭ *eá*, pe când genetiv-dativul sing. și pluralul fem. aŭ păstrat forma deminutivă maĭ veche *ele*, d. e. o rândun*ică* frumuș*ică*, uneĭ rându*nele* frumuș*ele*, nișie rândun*ele* frumuș*ele*, (nu: uneĭ randun*icĭ* frumuș*icĭ*, niște rândun*icĭ* frumuș*icĭ*). Etimologiea luĭ *o* din *ullam*, propusă de mine, înlătură așá dar obĭecțiile de deosebirea senzuluĭ, de derivare din o rădăcină arhaică neobicĭnuită orĭ streină și cu totul deosibită lo aceea din care se derivă masculinul, se explica fonetícește destul de ușor și are în favoare-ĭ forma *uo* din cel maĭ vechĭŭ monument românesc (31); decĭ e cea maĭ probabilă.

Această etimologie, de va rĕmâneá, precum sper, definitivă, va aveá influență asupra fixăreĭ mult chinuiteĭ ortografiĭ a cuvântuluĭ. In adevĕr etimologiștiĭ exagerațĭ ar trebuí să scrie de acum înainte nu *ună* (32) nicĭ *ŭă*, ci *ullă* saŭ *uuă*; dar asemenea scriere le va păreá chĭar lor prea curioasă, întru cât nu maĭ avem în limbă forma articulată corĕspundătoare *vlla—vŭa* și nu e ustinută oare-cum de masculinul *un*. Scrierea cu *uă* (33) apoĭ e imposibilă, pentru că e prea contrară pronunțăriĭ, cea cu *ŭă* (33)

(29) Cf. subst. *núor* din cărțile vechĭ, — *nuór*—*nor*.

(30) Vedĭ între altele maĭ ales *Cuvente den bĕtrâni*, II, passim.

(31) În *Psaltirea Șcheĭană*, apărută în cursul publicăriĭ acestuĭ articol, încă am aflat o dată forma *uo*, a nume in ps. 33, 11; ear forma *o* de două orĭ, ps. 67, 18 și 89. 4.

(32) *Ună*. Acest mod de a scrie a fost adoptat după 1854 și maĭ ales de la 1860 de mulțĭ scriitorĭ de preste munțĭ, sub influența teoriilor etimologice ale luĭ Cipariŭ, ear de pre la 1869—1875 și de Societatea academică din Bucureștĭ. Această societate apoĭ până la 1880 șĭ-a publicat lucrările cu *uă*.

(33). *Ŭă*. Moda aceasta a eșit tot în deceniul VI. (1854) și s'a rĕspândit cu deosebire în cel următoriŭ, maĭ ales în Țara românească și Bucovina, prin școalele luĭ Maxim și Pumnul. In Țara românească apoĭ a contribuit mult a rĕspândirea scrieriĭ cu *ŭă* diarele *Românul* și *Bucĭumul* (1862 Dech.— 1864), urmat de *Trompeta Carpaților*, primul adoptând-o de la 1861, dar până la 1863 numaĭ în o parte de articule, a nume în cele scrise cu litere latine, carĭ începură a se publicá dela 16 Martie 61. «Românul» păstrează până astădĭ această ortografie. In Moldova însă *ŭă* n'avù atâta trecere, căcĭ gramatica cea maĭ rĕspândită preste Milcov între 1850 și 1870, a luĭ N. Măcărescu a avut o ortografie maĭ simplă. Pe lângă aceasta scriitoriĭ Moldovenĭ aŭ fost în genere

âncă nu e de admis, fiind-că ar reprezentá numaĭ sfêrşitul vorbeĭ şi este şi ea contrară pronunţăriĭ. Deosebirea de pronumele *o* de asemenea nu se va maĭ puteá invocá; de oare ce acum se ştie, că acesta se derivă din *(ea)ŭă-ŭă* şi deci ar puteá cinevá pretinde se se scrie cu *ŭă* pronumele, nu numeralul. Ultima ortografie a d-luĭ Pontbriant (*oa=oă*) e cu totul izolată şi nu corĕspunde pronunţăriĭ din nicĭ o fază a limbeĭ româneştĭ. Aşa dar vrând nevrând vom scrie cu toţiĭ atât numeralul cât şi pronumele cu *o*, cum le şi pronunţă Româniĭ de maĭ multe sute de anĭ fără se le confunde câtuşĭ de puţin, cum le-aŭ scris tot deauna, între alţiĭ, Eliade, Seulescu, dd. Alexandri, Ureche, Maĭorescu şi fonetistul Lambrior, şi cum în sfêrşit le scrie şi Academiea dela 1880.

IV. **Doŭĕ chestiĭ suggerate de subiect.** Inainte de a terminá, nu pot lăsá fără întimpinare: 1) explicarea, ce dă d. Miklosich originiĭ luĭ *ă*, de la sfêrşitul indefinituluĭ macedo-român *vĕră* (*=verună*) şi 2) obiecţiea, ce face d. Hâjdăŭ contra derivăriĭ pronumeluĭ personal *o* din *illam*, cum şi modul de derivare a acesteĭ vorbe, propus de Cipariŭ şi de d. Tiktin.

1. *Ă* final din *vĕră*, fem. luĭ *veru*, *verru*, *vernu*, *vênu*, *vĕrnu* şi *vrênu* din *verunu*, acel *ă*, ḑic, nu putù eşi din **uă* (*=ună*), nicĭ produce pre dacorom. *o* saŭ vice-versa, cum crede d-l Miklosich (34). *Vĕră*, *veru* saŭ *vĕrră*, *verru* etc. se explică mult maĭ bine din *verună—vernă*, *verunu—vernu*, prin asimilarea luĭ *n* din *nă* (*=ună*) şi din *nu*(*=unu*) cu *r* precedent, ca şi în *iarră*, *carră*, *furrigă*, *aşterru* şi *torru* în loc de *iarnă*, *carne*, *furnigă*, *aşternu* şi *tornu*. Părerea mea e cu atât maĭ probabilă, cu

maĭ indiferenţĭ pentru sistemele ortografice, în special pentru cele etimologice, ear la 1866 d. Maĭorescu a şi combătut scrierea cu *uă*, întrebuinţând un fel de argument ştienţific. Preste câţĭ-vá anĭ dd. V. Alexandri, D. Petrino şi V. A. Ureche se servirá contra acesteĭ mode cu o armă de altă natură, cu sarcasmul. Eată cum se exprimă ilustrul poet 'n al săŭ *Dicţionaru grotescu*, publicat în *Convorbiri literare* an. V (1869), p. 178: «Uă! Sughiţu disgraţiosu, introdusu in ortografia română de vre unu pedantu ce nu-i deprinsu a păzi regulele bunei cuviinţi in societate. Mai multe foi politice şi literare, precum Trompeta Carpaţilor, foaea Societăţii din Bucovina, etc., pătimescu rĕu de acestu spasmu stomahicu şi facu unu mare abusu de sughiţuri outin ortografice, dar şi maĭ puţin armonioase. Moaşa'n podu, moaşa'n podu!» — Cu toate că Cipariŭ, vorbind despre citatul *Dictionaru grotescu* în *Archivu pentru filologia si istoria* p. 544, negà competenţa filologică a poetuluĭ din Mirceştĭ, glasul aces ula avù rĕsunet. Aşá în acelaşĭ an poetul D. Petrino în *Puţine Cuvinte despre corruperea limbeĭ române în Bucovina*, Cernăuţĭ, a nume la începutul întroduceriĭ se exprimà aşá:

«Cu inima sdrobită, o dulce Bucovină
Eŭ plâng, vĕḑênd că nime durerea nu-ţĭ alină;
Căcĭ toţi te lasă pradă turbatelor minciuni,
Care încep cu *uœ*, care sfĕrşĕsc în *Ciuni*.»

Apoĭ la p. 16—18 protestà în termenĭ maĭ mult decât energicĭ contra «profanăriĭ» uneĭ poeziĭ a d-luĭ Alexandri şi a maĭ multora din ale sale de către *Foaea Soţietœţii pe'ntru*

cât *ê* saŭ *ĕ* din silaba ântâia a luĭ *vĕră* se explică numaĭ prin influenţa grupeĭ *nr*, ce-ĭ urmează saŭ ĭ-a urmat. In adevĕr se ştie că în dialectul macedo-român labialele singure nu prefac în *ĕ* pre *e*, ce le urmează, când nu e după el *e* saŭ *i*; pre când din contră *ĕ* saŭ *ê* din e, preces de labială şi urmat de *r* plus altă consoană, îl maĭ găsim în *vĕrtos*, *vĕrtute* şi *avĕrligare* probabil din *verigă*.

U din *ună* trebue se fi picat, ca şi *i* iniţial din vorbele compuse cu prep. *în*, pe când *un* va fi păstrat pe *u*, pentru ca se nu se confunde cu acea prepoziţie, după ce *unu* acum se scurtase dela sfêrşit. In compusul *verunu* însă *u* a dispărut probabil prin analogiea cu fem. *vernă*. Astă dispariţie apoĭ a maĭ fost favorizată prin aplecarea dialectuluĭ macedo-român de a pĭerde vocala penultimă dintre doŭĕ consoane, din carĭ cel puţin una e licvidă, ca în *aclo=acolo*, *soarle=soarele* şi în maĭoritatea articulatelor cu lu şi ĭi: *luplu*, *omlu*, *oamen(ĭ)ĭi*, *muĭer(ĭ)le* în loc de lupulŭ, omulŭ, oameniĭĭ, muĭerile. (35) Fenomenul nu e strein nicĭ graiuluĭ Românilor de dincoace de Dunăre, unde maĭ ales in Moldova se aud *pernă*, *ţarnă* şi *ţĕrnă* în loc de *perină*, *ţarină* şi *ţĕrână*. Precum se vede, Româniĭ din Macedoniea n'au, ca ceĭ de la nordul Dunăriĭ şi ca ceĭ din Istriea, *o* din *ullam*, în loc de *ună*, ci numaĭ *nă* scurtat din *ună*. Acest *nă* apoĭ, când e preces de *ver*, se preface une-orĭ in *ră* şi pare unora a se audĭ numaĭ ca *a*.

2. Originea luĭ *o*, acuzativ al pron. pers. fem., din *illam—ellam—eaŭă—eao—o*, admisă de Schuchardt, Miklosich, Lambrior, mi se pare un fapt

literatura şi cultura romînæ în Bucovina, care înlocuise expresiĭ şi forme «armonioase» prin altele disgraţioase, ca *o* prin *uă* etc. De asemenea d. Ureche (într'un foileton intitulat «*Reclamaţiuni moldovenesci*» publicat în *Adunarea naţională*, 1869—70 şi republicat în *Opere complete*, s. B, I, 325—8) dice: «D'apoĭ încă Madame *Un'a*, sciĭ, ceea pe care o desmerdam noĭ dicându-ĭ *o!* De când a încăput pe mâna unuĭ frate de la «redapţiunea Românuluĭ,» ţipă sĕraca ca o slută: êşĭ dice acuma necĭ *Un'a* necĭ *o*, ci *Uă!* Audĭ *Uă!* pare că strigă apă (uâp) aparıĭ (sacagiiĭ) din Bucurescĭ.» — Această campanie n'a rĕmas fără rezultat, căcĭ chiar în deceniul următorĭŭ atât Ministeriul Instrucţieĭ cât şi Academiea aŭ decis între altele şi simplificarea ortografieĭ cuvêntuluĭ în chestie. Astfel în *Regule orthographice ale limbei romane adoptate de ministeriu* la 1871, p. 12, se decretează: «Adĭectivulŭ numeralŭ *una*, séŭ *o* nu se scrie nicĭ odată *uă* prequum *uă casă*, *uă masă*, în locu de *o casă*, *o masă*; cu atâtŭ maĭ puçinŭ se scrie *uă* pronumele personalŭ la Acusativulŭ singularŭ femininŭ prequum: *uă chiamă*, în locŭ de *o chiamă*; şi maĭ puçinŭ se scrie *uă*, în locŭ de *o*, dreptŭ verbulŭ auxiliarŭ *va* în óre-quare modurĭ şi timpĭ prequum: *uă să aibă*, în locŭ de *o să aibă* séŭ *va avé*». Ear a 14-a din «*Regulele ortografieĭ române primite de Academia Română*» în 1880 şi 81 sună aşá: «Articolulŭ nedefinitŭ şi numeralulŭ la femeninŭ *o*=una, precum şi pronumele *o* (acusativŭ) se va scrie cu *o* şi nicĭ o dată cu *uă*. Exemple: *o casă*, *o dată*, *las'o*, *am dat'o*.»

(34) Loc. citate.

(35) Cf. şi metaezatele *gârnu* şi *fĕrnu* de pre la Cruşova din *grânŭ*, *frênŭ*.

câştigat pentru ştiinţă, precum e sigur că corĕspunḑatorul său, masculinul *l*, vine din *illum—ellum—lu—l*. Obiecţiea d-luĭ Hăjdău, că d. *Schuchardt nu aduce o singură analogie de illa=uă=o la începutul vorbelor* (36) nu se poate face ; căcĭ maĭ ântâiŭ Schuchardt nu scrie *illa=uă=o*, ci *(i)lla* saŭ *lla=uă=o*, apoĭ acest *o* devine iniţial numaĭ după despărţirea luĭ de iniţialul *i—e—ca* şi decĭ e identic cu acel final din *mĕdúo (medullam), pio (*pillam), steao (stellam)* (37) etc. Ast-fel nu e nevoe de nicĭ o analogie de *lla=uă=o* la începutul vorbelor, care nicĭ nu s'ar puteá găsí, întru cât schimbarea luĭ *llă* în *ŭă* se face numaĭ după vocală intonată şi întru cât cu consoană duplă nu se începe nicĭ un cuvênt latinesc.

· Cipariŭ — în *Gram. l. rom.* din 1869, I p. 258, cu care cf. p. 17, 41 şi 182—ḑice: «A fem. in acus. sing., la noĭ se pronuncia astadi mutatu in o, pr. o am vediutu ; inse celi vechi pronunciau A, ci oscuru : ъ, pr. nu—à spurcaţi*;* luandu—à, cunoscundu—à, etc ; vedi esemplele citate in Principia pag. 368 sub d).» Va se ḑică, C. admite filiaţiea *a—ă—o*, fără a se pronunţá categori asupra originiĭ luĭ *a*. Cât priveşte exemplele de *ă=o*, citate în *Principia*, ele sênt numaĭ 6 la numĕr şi toate numaĭ din 3 cărţĭ de pre la mijlocul veac. XVII, decĭ relativ cam noŭĕ ; maĭ mult, în toate acele locurĭ pronumele se află numaĭ ca enclitic după vorbe terminate în *u*, a nume după adverbul *nu* şi după gerundiĭ, prin urmare în aşá poziţie, că se poate considerá oare-cum ca terminare. Faptul acesta arată, cred, că nu acest *ă* relativ noŭ şi sporadic, a dat naştere luĭ *o*, ci din contra. Un Român de preste munţĭ m'a asigurat că şi aḑĭ s'ar fi auḑind pre une locurĭ *o* după *nu* pronunţat ca *ă: nu-ă vĕḑ.*

D-l Tiktin, în No. 86 al citatuluĭ *Vocalism*, arată toate formele, prin care presupune că a trecut cuvêntul şi explică pre cea din urmă într'un mod particular. Eată cum se exprimă d-sa : «O din (i)llam *la *a *â pare a fi generalisare a uneĭ forme poziţional-fonetice. După o terminaţie labială *(văzu—*â* video illam)**â*... trebuia se treacă în *o*, după palatală (*vézi—*â* vides illam)... în *e*, pe când după *â* (*văzâ—*â* videat illam) greŭ ar fi scăpat de dispariţie: *o* învinse.» D-l T. crede că **la* a trecut în **a*, pentru că, precum explică preste doŭĕ pagine, admite dispărerea luĭ *ll*, ca şi a luĭ *b* şi *v*, urmaţĭ de *a*, înainte de a se fi labializat această vocală. Dar, dacă ar fi tot d'auna aşá, atuncĭ cum s'ar explicá *uă—* şi *u* din **pillam—pio* (cu care cf. *pilug*), din *tabanum—tăun*, din *clavatoriam—cheo-*, *cheu-*, *chio-* şi *chiotoare*, numaĭ pre alocurĭ *chee-*, *chei-*, *chie-*

(36) *Cuv. d. bĕtr.*, *Suplem.* la t. I, p. LXXVII.

(37) Din acestea unele în urmă s'aŭ reîntors oare-cum la *medu(ŭ)ă*, *piŭă*, etc., prin analogie cu multele substantive şi adiective terminate în *ă*. *Steaúă*, mi se spune că se ḑice în Ardeal, când e vorba de steaua, cu care umblă băieţiĭ la Crăciun.

și *chiitoare*, fals date prin *chelótoare* de Cihac, care scrie cu *eló* și verbul *închelótor* în loc de *închlótor* etc.? In privința vorbeĭ *tăun* d. T., la No. 98 al op. cit., spune: «În *tâún* tabanus, anus pută se fie înlocuit prin *onem*, precum bănuește Horning în această revistă IX 512.» Dar această înlocuire nu e probabilă, de oare ce în prov. și vfr. se află *pavan*, va se ḑică cu *a*, ca în toate celelalte limbĭ romanice occidentale. Nu mĕ împac apoĭ nicĭ cu explicarea ce d-sa dă schimbăriĭ luĭ *ă* în *o*, între altele, și pentru următoarele doŭĕ motive: 1) De cele maĭ multe orĭ, în limba veche și actuală, acest pronume se găsește înainte, nu în urma verbelor. 2) Cea maĭ întrebuințată dintre persoanele verbale și care decĭ ar fi putut da tonul, în schimbarea fonetică a presupuseĭ forme pronominale *ă*, acea persoană e a treia sing. și aceasta s'a terminat și se termină rar cu vocală labială.

Termin declarând, că manuscriptul aflat la Voroneț mĭ-a dat prilejul de a descoperí și alte etimologiĭ interesante, pre carĭ le voiŭ discutá altă dată și din carĭ citez acum numaĭ una, anume a vorbeĭ *fărecare* (38) aḑĭ *ferecare*, din lat. *fabricare*, nu din *ferrum*=*fier*.

Gr. Crețu.

Bucureștĭ, 1888.

(38) Acest cuvênt cu *ă* în prima silabă se află maĭ de multe orĭ și în Psaltirea Șcheĭană.

DIN SCRIERILE INEDITE ALE LUI ZILOT ROMÂNUL

JALNICA CINTARE A LUI ZILOT

Intru care së cuprind revuluţia Romînilor supt Tudor Slugerul Vladimirescul, i zavera, supt Aleco Beizadea Ypsilant, i stăpînirea turcéscă, supt Kehaïa Beiŭ şi oareşi-ce din Domnia Romînéscă întórsă iar la Romînî dela Grecii fanarioţi supt Domnul Grigorie Ghika V. Vd.

Alcătuită de un patriot Romîn, şi afierosită fraţilor sëĭ patrioţĭ spre ştiinţă şi spre povëţuire, la Anul dela Hristos 1823.

Către Romînĭ.

Fraţilor! Nu altă pricină m'au îndemnat de am alcătuit aceste noaă pesne (numindu-le *jalnica cîntare* a luĭ Zilot), ci singura rîvnă cea din dragoste cătră patrie-mĭ, şi cu o acest-fel de întâmplare. La létu 1821 în 18 ḑile ale luĭ Ghenarie, întâmplându-së de au murit aicĭ Alexandru Vodă Suţul, ce domniea atuncĭ într'acéstă ţară Românéscă, am vëḑut fără veste că s'aŭ isvodit într'ânsa rebelie; dar însă cu un chip prea ciudat şi neasemuit pociŭ ḑice, cu alte rebeliĭ ce vedem în istoriĭ, că nu së înţelegea zămislire dela pământenĭ, nicĭ numaĭ eĭ singurĭ era ardicaţĭ; ci o adunare de streinĭ, ceĭ maĭ mulţĭ Grecĭ, mişcând lucrul acesta pe taĭnă, şi unind cu dînşiĭ şi pe un Tudor Sluger, român mehedinţean de fel, ce-ĭ ḑicea şi Vladimirescul. Decĭ acesta plecând din Bucureştĭ, înhăitat cu câţĭ-va, s'au dus drept în mănăstirea Tismana în judeţul Mehedinţiĭ, şi de acolo au ardicat cap, unind cu dînsul şi o sumă de Românĭ mehedinţenĭ; dând şi în public scrisorĭ către norodul ţĕreĭ, că s'aŭ ardicat asupra stăpânireĭ, ca să facă mântuire, ne maĭ fiind de suferit ale eĭ jajurĭ şi felurĭ de rĕotăţĭ. Care auḑindu-le norodul, şi adevĕrată fiind strigarea luĭ, căcĭ săriseră stăpânitoriĭ grecĭ peste tot hotarul hrăpireĭ, pe dată s'aŭ alăturat cu dînsul şi alţiĭ mulţĭ, nu numaĭ dela Mehedinţĭ, ci şi din cele-lalte părţĭ ale Craioveĭ. Şi aşa făcându-së cétă mare, şi din ḑi în ḑi mărindu-se, veni veste la Bucureştĭ de acéstă fricósă şi jalnică întâmplare, şi tot de odată së duse vestea reotăţiĭ şi în tótă ţara, cum şi la vecinile stăpânirĭ. Decĭ Boeriĭ pe dată începură pe de o parte a së arĕta silitorĭ spre potolire, iar pe de-alta, înştiinţând împărăţieĭ atât de

mórtea Domnuluĭ, cât şi de arĭdicarea luĭ Tudor; împărăţia hotărî de Domn ţĕreĭ pĕ Scarlat Vodă Calimah, ce maĭ fusese Domn la Moldova, carele şi trimise dela Ţarigrad aicĭ doĭ boerĭ aĭ sĕĭ Caĭmacamĭ, anume Ştefan Vugoridis Postelnic, şi Costache Negrea, de făcură zapt tréba Domnieĭ până sĕ vie Domnul în scaun; cariĭ se arătară că ar fi lucrătorĭ şi eĭ spre potolirea rebelieĭ dinpreună cu Boeriĭ ţĕreĭ. Dar Domnul ce sĕ aştepta de norodul cel ticnit şi neînpărtăşit rebelieĭ, nu sĕ maĭ vedea, ĭar rĕul sĕ întindea, că Tudor cu cetaşiĭ luĭ plecase din Mehedinţĭ spre Craiova; şi câte se vedea despre partea Caĭmacamilor şi a Boerilor ţĕriĭ urmându-sĕ înpotriva luĭ, nu sporea nimic. Printr'acestea sosi şi altă vestire rea de la Moldova, că Mihaiŭ Vodă Suţul ce domniea atuncĭ acolo aŭ trecut hotarul peste apa Prutuluĭ, în ţara muscăléscă, cu tótă asa şi Boeriĭ Grecĭ aĭ luĭ; şi cum-că din Rosia, aŭ eşit în pământul Moldoveĭ, Beizadea Aleco Ypsilant, (sin Coustandin Vodă Ypsilante ce aŭ fost pribegit la Rosia), cu doĭ fraţĭ aĭ luĭ Dimitrie şi Gheorghie, i cu alte căpeteniĭ grecĭ fanarioţĭ şi de prin alte părţĭ şi cu o mulţime de ostaşĭ (cu numele, ar cu faptele toţĭ tîlharĭ aleşĭ) din felurĭ de némurĭ adunaţĭ, dar maĭ mulţĭ: Grecĭ, Arnăuţĭ şi Sîrbĭ; (Oh Dumnedeule! Am vĕdut cu ochiĭ, şi să nu maĭ vadă ochĭ de om acest fel de naşterĭ de năpîrcĭ), care Beizadea Aleco, aflându-să în slujbă ostăşéscă la împărăţiea Rosieĭ, ajunsese şi la tréptă de ghenărar-maior. Şi dar cum intrară în Moldova, scóse acest Ypsilante publicaţiĭ Greceştĭ şi Româneştĭ, că sînt trecĕtorĭ la Elada, să'şĭ dĕzrobéscă patria de la Turcĭ; îndemnând şi pre pământeniĭ Moldovenĭ şi Românĭ a sĕ uni cu dînşiĭ, şi înfricoşind pe toţĭ câţĭ vor îndrăsni a i sĕ împotrivi, căĭ va pesdepsi o straşnică putere, ce stă la spatele luĭ; ş. c. l.

După care publicaţiĭ, sĕ rîsipiră aceştĭ tîlharĭ în tótă Moldova, şi pe unde ajungea prăpădiea tot şi jĕfuea pre toţĭ, ĭar pre turcĭ unde'ĭ găsiea îĭ omora; şi alte multe rĕotăţĭ nepovestite făcea, strigând: «Za-vera» adică «pentru lege, un glas strein la noĭ cu totul; apoĭ trecĕnd şi în ţara Românéscă tot prădând şi st: gând, şi iar cu asemenea strigare: Za-vera.»

Aşa aceste doaĕ ţĕrĭ, Moldova şi Ţara Românéscă, sĕ sugruma din doaĕ părţĭ, adică de Tudor cu céta luĭ dĕspre Craiova, strigând: pentru mîntuire din tiranie, curat pre limba luĭ; şi de Ypsilante cu zavergii luĭ, dĕspre Moldova, strigând «Za-vera.» Oh Dumnedeule! iar dic, să nu maĭ vadă ochiĭ noştriĭ faptele acestor creştinĭ, asupra fraţilor lor creştinĭ. Că Tudor cel ce striga «mântuirea» cu céta luĭ, (în care sĕ alăturaseră şi mulţĭ streinĭ, însemnaţĭ tâlharĭ), nu puţine rele aŭ făcut pe unde aŭ ajuns. Ypsilante iarăşĭ, cu a luĭ cétă ce striga «pentru lege» tótă fără de legea aŭ plinit. Bisericĭ, Mănăstirĭ, schiturĭ, n'au rĕmas necălcate şi nejăfuite de sfintele odoară, şi alt ce aŭ avut; altele le aŭ şi ars până în pămînt, ba încă au îndrăsnit uniĭ, nelegiuiţiĭ, de aŭ rĕsipit şi chiar sfin-

tele taîne,de prin oltare socotindu-le ca lucru de nimica. Iar partea boerésca, partea neguțětorésca, călugării, popiĭ, în scurt tótă trépta maĭ ales cea cinstită, n'au scăpat nicĭ prin crăpăturile munților necălcațĭ şi ne jěfuițĭ. Bărbațĭ, fămeĭ şi fete cinstite, batjocorițĭ în tot chipul, alțiĭ căzniţĭ până la mórte, alțiĭ schidolițĭ, alțiĭ şi omorițĭ pentru avuție. Vivliothecile mănăstirilor şi ale boerilor, şi cărțile bisericeştĭ le rumpea şi le rîsipiea ca lucrurĭ netrebnice, şi alte multe rěotățĭ nepomenite făcea; care de s'ar scrie tóte, ar trebui fieşte-care lăcuitor dintr'aceste doaě țěrĭ, scriind în parte ale luĭ pătimirĭ, să umple testele de hârtie, şi aşa s'ar putea face o vivliothică întrégă. Dar eŭ, cu un cuvênt scurt ḑic aşa: că n'au rěmas rěotate care eĭ să nu o fi săvîrşit, uniĭ unele alțiĭ altele, care cum aŭ vrut; că nu avea dela nimenĭ poprire, pentru că de şi sě numiĭa uniĭ căpeteniĭ, dar la fapte una şi aceiaşĭ croială şi pornire avé toțĭ. Că după cele ce eu am věḑut puține cu ochiĭ mieĭ, nu creḑ nicĭ la iad să fie aşa neîntocmire, căcĭ şi acolo să ḑice: maĭ marele dracilor, după care ințelegem, cum-că aŭ şi eĭ pre căpetenia lor, şi cum că sînt supt poruncă; iar aceştia şi de avea pre Ypsilant căpetenie, însă porunca luĭ nu s'au věḑut spre înființarea cuĭvaşĭ, ci maĭ ales spre jaf şi pârjol, cum însuşĭ uniĭ din eĭ maĭ la urmă mărturisea. Puțin óreşĭ-ce după părerea mea s'aŭ asemuit tâlhariĭ aceştia cu vestițiĭ Stavroforĭ (purtătorĭ de crucĭ) de cari povesteşte istoria, cariĭ tot pentru lege ca şi aceştia aŭ sculat în vremile vechĭ, pre când isbutea moametaniĭ, ca se desrobésca sfântul mormânt din mâinile lor, fiind-că stăpâniseră eĭ Ierusalimul. Şi o! să nu maĭ fie rěotățile ce aŭ făcut şi aceĭa, căcĭ pe unde aŭ trecut aŭ stins şi aŭ prăpădit lumea cu felurĭ de chipurĭ tâlhăreştĭ. Dar cu tóte acestea, acelea le am cetit în istorie, iar ale acestor tâlharĭ zavergiĭ le am věḑut cu ochiĭ; şi aceĭa tot aŭ săvîrşit socotéla lor, că în cele de pe urmă aŭ isgonit pe turcĭ dela Ierusalim; din care înțelegem şi hotărâm, că după tóte rěutățile ce aŭ făcut în călătoria lor, încaĭ aŭ săvîrşit şi un lucru bun, la care rîvna creştinătățiĭ 'ĭ aŭ pornit. Dar aceştia, că, o mască numaĭ purtând, adică că trec pe aicĭ la patria lor Elada a o desrobi dela turcĭ; iar urmarea le aŭ fost ca să stingă aceste două țěrĭ din fața pământuluĭ, precum le-aŭ şi stins şi le-aŭ prăpădit. Că nu la patria lor să trécă să o desrobésca precum ḑicea, ci nicĭ pas spre Dunăre aŭ făcut, iar pre noĭ ne aŭ topit, şi cine? Aleco Ypsilant cu frațiĭ luĭ, fiiĭ luĭ Costandin vodă Ypsilant ce aŭ domnit aicĭ, şi aĭ DómneĭZoi Romînca nóstră din familia boerilor Văcăreştĭ. Şi cu maĭ cine? Cu alte căpeteniĭ grecĭ, cunoscuțĭ noă, toțĭ înpărtăşițĭ de pâinea românésca şi moldovenésca; las adunarea tâlharilor ce se numéŭ ostaşĭ supt dînşiĭ, că aceĭ maĭ mulțĭ de prin patriile lor izgonițĭ fiind pentru rěutățĭ, aŭ fost năḑuit aicĭ spre scăpare, şi noĭ cu prostia nóstră priimindu'ĭ, ĭ-am miluit

'I-am cercetat la tóte amĕrăciunile străinătăţiĭ, şi ca pe nişte fraţi aĭ noştri creştinĭ îmbrăţişindu I, 'I-am înpărtăşit din tóte ale patrieĭ nóstre, încă pociŭ ḑice : că uniĭ din noĭ pămêntenii, hrăpiţĭ fiind de nâgliselele străinilor acestora, de multe orĭ cu nedreptate am îmbrâncit pre pământeniĭ noştriĭ din drepturile ce s'ar fi cuvenit lor, şi am înpărtăşit pre dênşiĭ. Aceştia dar miluiţiĭ şi ajutaţiĭ de noĭ străinĭ, şi cu alţĭ cetaşĭ tâlharĭ de aĭ lor, supt ḑisele căpeteniĭ de maĭ sus, carii aŭ borit ca nişte demonĭ peste aceste două ţĕrĭ fără veste, şi le aŭ prăpădit cu totul, precum pre scurt arĕtaiŭ. Ci să ne întórcem la şirul mişcărilor luĭ Tudor şi ale luĭ Ypsilant. Tudor cu céta luĭ coprinḑênd judeţele Craioveĭ, caĭmacamul Craioveĭ (Depaltă, grec de fel) cu tótă boerimea de peste Olt, aŭ fugit, uniĭ la Sibiiŭ peste graniţa ţĕreĭ, alţiĭ dincóce de Olt spre scăpare; apoĭ trecênd şi Tudor Oltul, aŭ apucat drumul drept la Bucureştĭ, cu o sumă de cetaşĭ aĭ luĭ, iar alţiĭ s'aŭ rupt de s'aŭ dus către Piteştĭ şi prin alte părţĭ, şi toţĭ pe unde călca rele făcea.

Printr'acestea uniĭ din boerĭ şi din neguţătorĭ începură a se ardica, atât după afară cât şi din Bucureştĭ, fugind care încătro i se părea că va afla scăpare; alţiĭ ţinură drept drumul de trecură în ţéra Nemţéscă, cariĭ aceştia maĭ bine o nemeriră, că aŭ scăpat cu tot al lor, iar ceĭ-ce s'aŭ maĭ încurcat prin ticălósa patrie, nădăjduind că dór nu vor cădea în mâĭnile tâlharilor, (căcĭ hrănise mulţĭ în duhurile lor venire de putere împărătéscă, şi contenirea durerilor despre tâlhariĭ aceştia), maĭ toţĭ s'aŭ jefuit şi s'aŭ batjocorit de dênşiĭ, că sosiră până pe la Ploeştĭ şi înaintaşiĭ tîlharilor luĭ Ypsilant, şi după dînşiĭ şi el însuşĭ căpetenia lor. Şi apoĭ unde să maĭ fie scăpare de dînşiĭ, căcĭ cuprinseră tóte drumurile, tóte potecile şi găurile, toţĭ munţiĭ şi dealurile, tóte mănăstirile şi alte locurĭ pe unde se băjănăriseră lumea; şi nu era alt de cât chiŭ şi vaĭ în tóte părţile. Oh! cerule, cum maĭ putéĭ rĕbda? Credeţi-mĕ cititorilor că se înpiclase vĕzduhul, cât nicĭ sórele par'că nu-şĭ da raḑele sale. O spaĭmă, o gróză, un ţipĕt, un raĭnăt în tóte părţile, în cât ḑiceaĭ: crapă pămîntule şi ne înghite. Tudor dar, ţiind drumul Bucureştilor precum s'aŭ ḑis, aŭ şi intrat în Bucureştĭ maĭ naintea sosireĭ luĭ Ypsilant la Ploeştĭ, unde aflându-se un Sava Bimbaşa, (ce avea şi boerie Căminar, că slujise Domnilor Grecĭ, fiind şi el Grec), un hoţoman mare şi acesta, dar ascuns, ca cum aĭ ḑice, un lup supt piele de óe, că-ĭ ştiam toţĭ faptele. Acesta aflându-se cum ḑic atuncĭ în Bucurescĭ adică ca un străjuitor pustieĭ de totă străjuirea politieĭ Bucureştilor, cathedra şi capitala ţĕreĭ ticălósa şi de treĭ orĭ ticălósa în vremea aceea, şi maĭ tot d'auna din pricina releĭ otcărmuirĭ. Acest Sava ḑic s'aŭ arĕtat cu céta de tâlharĭ ce era şi supt dînsul adunaţĭ, ca adică să nu îngăduéscă pe Tudor să intre în Bucureştĭ, dar Tudor au intrat şi aŭ făcut zapt dinpreună cu politia şi

otcărmuirea, după care începu norodul a'l şi ḑice «Domnul Tudor» că şi pusese asupră-şĭ un semn de stăpânitor, adică fund alb la căciulă, care numaĭ domnilor este orînduéla aci a purta; nu maĭ puţin a şi porunci şi în lăuntru şi afară ca un stăpânitor, că şi ştia orînduelele ţéreĭ, căcĭ s'aŭ întâmplat de'l am cunoscut, şi cu adevĕrat avea omul şi duh firesc, şi vorba luĭ puţină, şi tot-d'auna pe gândurĭ; şi când îl frigea cărbunele ce-l avea ascuns în inimă scăpa câte o vorbă desperată asupra tiranieĭ, dar de unde să'mĭ plesnéscă în capu-mĭ, că el hrăneşte în duhul luĭ acésta ce vĕḑum. Stiea şi trebile rĕsboiuluĭ, căcĭ fusese căpetenie pandurilor în partea Craioveĭ supt comandiriĭ Roşĭ în rĕsmiriţa Roşilor cu Turciĭ, (care s'aŭ început la létul 806 şi s'aŭ isprăvit prin pacea ce s'aŭ încheĭat la Bucureştĭ în létu 812), şi după vrednicia luĭ la tréba ostăşéscă îl făcuseră Roşiĭ şi parucic şi-ĭ dedeseră şi cavaleria Vladimir. Decĭ apucă Tudor atuncĭ în Bucureştĭ şi pe Mitropolitul ţéreĭ Kyr Dionisie pre carele mult îl defăĭma el prin proclamaţia ce dedese afară către norod, pentru luarea Mitropolieĭ cu banĭ; dar apoĭ nu am vĕḑut acum să'ĭ facă nicĭ un rĕŭ; încă găsind în Bucureştĭ şi pre alţĭ Boerĭ ce maĭ rĕmăseseră salţĭ fără familiĭ (că familiile şi le porniseră la Braşov), nu numaĭ nu'ĭ supără, ci încă îĭ lăsă şi în ticălósele dregătoriĭ; dar însă maĭ trecând puţin, fugiră şi aceştia dinpreună cu Mitropolitul. Consoliĭ încă plecaseră, de cât numaĭ al Prusieĭ rĕmăsese, şi pe la cele-l'alte consulaturĭ câte un secretar; şi aşa ajunse singur Tudor de capul luĭ poruncitor, şi se mută la Cotrocenĭ în mănăstire, unde făcu şi şanţurĭ înprejur şi alte lucrurĭ de străjuire. Iar lumea ce maĭ rĕmăsese din cinstiţĭ-scăpătaţĭ şi din prostime, toţĭ încremeniţĭ privéŭ acestea, numaĭ ce se mângâiaŭ cu nădejdea de sosirea regulatelor oştirĭ roseştĭ ce zvoniseră uniĭ alţiĭ (maĭ ales Ypsilănteştiĭ) că sosesc.

După acestea Ypsilant la Ploeştĭ cu vre-o treĭ miĭ de tâlharĭ, cete, cete înprăştiaţĭ după jafurĭ, se zăboviră acolea câte-va zile pe mâncare şi beţie, şi daca se îmbăta punea pe lăutarĭ de cânta: «Să trăiască naşe brat şi Aleco Ypsilant». Oh, Dómne milostive, cine se auḑă şi să nu jeléscă pre ticălósa ţéră, pe ce mâĭnĭ ajunsese, şi cum o sfâşia toţĭ hoţomaniĭ în tóte părţile, cum le era voia lor cea tâlhăréscă. Apoĭ începu şi el din Ploieştĭ a porunci ca stăpânitor, şi vedéĭ o batjocură cu rîs şi plâns amestecată, Tudor din Bucureştĭ şi Ypsilant cum ḑic din Ploieştĭ poruncind şi întinḑênd pre bietul pustiiŭ de norod ca pre o opincă, cum este o vorbă, saŭ maĭ bine să ḑic, ca nişte lupĭ pre un dobitoc, când cade în gura lor; aşa aceştia făcea; şi iar ḑic, oh vaĭ, să nu maĭ fie aşa ticăloşie la al' norod. Iar după puţine zile Ypsilant cu cetaşiĭ luĭ începură a vorbi de plecare la Bucureştĭ, dar însă din beţie să resufla nişte vorbe de la dînşiĭ, ca cum aveaŭ sfiélă să mérgă la Bucureştĭ, că ḑicea eĭ beţĭ «să plecăm la Bucureştĭ, ἄν δέν απανσήσωμεν κάμμίαν, δυστηχίαν ἴς τόν δρόμον adică «de nu cum-va vom în-

âmpina vre-o zăticnire la drum.» Cu tóte acestea aŭ plecat, și ajungând la Colintina Ghichiĭ în marginea Bucureștilor, stătură acolo. Iar Tudor cum înțelese de sosirea lor, se duse de'ĭ vĕḑu întâiŭ numita óste a luĭ Ypsilant, apoĭ merse de'l intâlni de față și pe dênsul, și făr' de a lungi vorba, (căcĭ firește vorbea prea puține, precum am ḑis,) iĭ ḑise «óste regulată sosește?» Ypsilant iĭ respunse: «de-o cam-dată nu.» Atuncĭ ticăosul Tudor cunoscênd amăgirea luĭ, iar ḑise luĭ Ypsilant cu desnădăjduire: «Ne am prăpădit și noĭ, și am băgat și țéra în foc». Și așa se ntórse la Cotrocenĭ amărît și căit. Cu tóte acestea fiind că strigarea luĭ precum am arătat, era din început, asupra tiranilor stăpânitorĭ de aicĭ, care și era prea întemeetă pre vitézul adevĕr, iar nu ardicare asupra înpărățieĭ, ca a grecilor; așa se socoti, și trămise îndată la Hasan Pașa de la Silistra, câte-va ponturĭ cuprinḑĕtóre de îndreptarca și mîntuirea țĕreĭ despre tirănia olcârmuireĭ, arătând acea supunere către înpărăție, pe temeiŭ de tractate, iar despre Ypsilant și céta luĭ se desghină cu totul; care simțind Ypsilant nimic nu maĭ zăbovi la Colintina, ci plecă la Tîrgoviște, unde cum sosi, începu pe de o parte a destupa șanțurile, și a face cele spre străjuire, iar pe de alta a jefui și a prăpădi tot și pe acolo. Nu s'au sfiit a desvăli și Mitropolia Tîrgoviștei, ce era învelită cu plumb, ḑicênd că aŭ lipsă de glónțe ostașiĭ, (le isprăviseră bătêndu-se cu noĭ, se vede, o ticăloșie), care învelitóre a putut sta atâtea veacurĭ, și nicĭ turciĭ, nicĭ tătariĭ n'aŭ îndrăznit asupră de sfânt lăcaș, iar Ypsilant acesta cu tilhariĭ luĭ ceĭ purtătorĭ de crucĭ, (căcĭ era mulțĭ din căpeteniĭ, iar maĭ ales popiĭ ce-ĭ avéŭ cu eĭ, purtând semnul crucii în cap, ca stavrofori acela ce am arătat că au maĭ fost în vécurile vechĭ,) cu numele de creștinĭ, (oh vaĭ) de loc nu s'aŭ sfiit a o desvăli, și a'șĭ bate joc de cele sfinte, maĭ pre sus de cât toțĭ nelegiuițiĭ.

Iar Pașa al Silistriĭ priimind trimisele ponturĭ de către Tudor, măcar că nu da creḑĕmânt celor scrise, ci încă bănuia că sînt niscare-va ficleșngurĭ, cu tóte acestea fiind-că după dumnezeésca pronie se aflase a fi acest turc atuncĭ prea milostiv asupra țĕreĭ, aŭ început a ispiti maĭ cu deadinsul rădăcina sculăriĭ luĭ Tudor, și ce va fi aflat maĭ cu temeiŭ singur știe; iar eŭ atât am cunoscut din mișcările luĭ cele din urmă. că dorea de țară, și pre cât îl erta și pre dênsul prilejurile turburăreĭ vremiĭ o apăra despre turciĭ mărginașĭ, măcar că și poruncĭ ale înpărățieĭ era fórte strașnice, ca nicĭ decum picior de turc să nu calce în pămêntul țĕreĭ, ferindu-se, precum lumea vorbea, a nu să călca tractările, din care pricină apoĭ să se ațițe iarășĭ vre-o resmiriță.

Printr'acestea Tudor încă sta în Cotrocenĭ, asemenea și Ypsilant în Tîrgoviște, iar hoțomaniĭ și tîlhariĭ lor ardea și frigea pe unde ajungea. Eŭ până atuncĭ încă aicĭ în țéră afi du-mĕ (că mĕ amăgiam ca și alți

mulți, cum am arătat, cum că soseşte armie înpărătéscă, cu care înpreună şi stăpînire, cum şi alte dăți s'aŭ făcut, şi cu aceste vor conteni tóte tâlhăreştile fapte), m'aŭ intâlnit după intâmplare o căpetenie de zavergiĭ din comanda luĭ Ypsilant, pre care îl cunoştém şi'ĭ făcusem maĭ nainte şi óre-care bine, carele nu ştiŭ pentru binele acela (măcar că atuncĭ se uĭtaseră tóte, căcĭ cel maĭ mult ajutorat, îțĭ era cel maĭ mare duşman), saŭ de Dumnezeŭ fu luminat, că nu numaĭ nicĭ un rĕŭ nu mi-au făcut, ci maĭ vêrtos el m'au izbăvit şi din mâĭnile altor zavergiĭ, şi 'mĭ au dat şi drum de am trecut la Braşov cu prea puțină pagubă a mea, şi a altor băjenarĭ ce era cu mine, (O Dumnezeule, minunat eştĭ); acesta dar la întrebarea ce'ĭ făcuiŭ ca să aflu de la dênsul ceva-şĭ de a le întunecóseĭ intâmplărĭ aceştia, îmĭ respunse cu scurte cuvinte, că, de nu vor păşi turciĭ hotarul să calce țéra tóte mişcările lor rămân zadarnice, că oştirĭ regulate fără pricină nu vin, şi că amar şi de dênşiĭ că s'aŭ amăgit. Cuvintele acestea însemna tot aceea ce lumea zicea, că adică eşirea luĭ Ypsilant în țările acestea cu aşa tâlhărie, aŭ fost numaĭ şi numaĭ pentru a ajuta apostasia grecilor, ca să înşale adică pe turcĭ a veni asupra luĭ ca să se împuțineze puterea lor despre grecĭ; fiind-că intr'aceiaşĭ vremiĭ se ĭuvise şi rebelia grecilor, şi ca de odată sĕ'l ameţéscă pe turc, greciĭ pe de o parte acolo, şi zavergiiĭ de supt Ypsilant cu amăgițiĭ Românĭ de supt Tudor de aicĭ pe de altă parte. Dar norocire la Românĭ se insemnéză, că eĭ n'aŭ strigat asupra împărăţieĭ, ca greciĭ, ci asupra stăpânitorilor de aicĭ, pentru asupririle ce li se făcé de dînşiĭ înprotiva înpărăteştilor legăturĭ şi poruncĭ, cum s'aŭ maĭ ḑis. Şi cu acésta s'aŭ lecuit ţéra, de n'aŭ căḑut în primejdiĭ de robie şi sabie, căcĭ şi ce era să facă un Tudor asupră de o înpărăţie? Saŭ chiar de ar fi şi putut face, precum făcéŭ Domniĭ în vremile de maĭ nainte, dar n'aŭ avut acele cuvinte şi dreptățĭ ale acelora, căcĭ Pórta nu călca acum nicĭ o dreptate a țăreĭ precum făcea atuncĭ într'acele vremĭ; ci tóte pravilile şi privileghiurile românilor se păḑea despre dînsa, iar prăpădenia ce se urma aicĭ curgea maĭ mult dela Domnie, că lua pentru una ḑece, şi jecmănea şi prăpădea tot. De aceea şi Tudor cu drept cuvênt şi-aŭ întins strigarea nu asupra înpărăţieĭ, ci asupra Domnieĭ; iar greciĭ, ca uniĭ ce era cu totul căḑuțĭ în robia turculuĭ, aŭ căutat, se vede, de mare nevoe drept asupra luĭ se ardice cap. De aceea şi Pórta, într'un fel s'aŭ purtat asupra lor, adică cu pedépsă ca asupră de adevĕrațĭ apostațĭ improtivă de înpărăţie, şi într'alt fel asupra ţărilor acestora, adică cu iconomie, ca asupră de norod asuprit intru adevĕr de Domnĭ la dreptăţile cele întărite şi chiar de dînsa, precum şi Tudor aŭ strigat. Şi să ne intórcem iar la şirul istorieĭ. După ce cu acele vorbe şi cu acele mijlóce ale aceĭ căpeteniĭ de zavergiĭ, scăpaiŭ din mâĭnile celor l'alțĭ zavergiĭ şi trecuĭu în Transilvania în stă-

pânirea Némțuluĭ, unde era mulțimea celuĭ maĭ de frunte norod din aceste două țĕrĭ Românéscă și Moldova, fugit spre scăpare de focul ce ardea într'însele; acolo înțeleseiŭ că împĕratul turcesc pe de o parte fórte întărind poruncile luĭ către pașiĭ după marginea Dunăriĭ, a se feri de călcarea hotarelor ș' intrarea într'aceste țĕrĭ, pe de altă parte aŭ scris împĕratuluĭ Alexandru al Rosieĭ, întrebându-l pentru Ypsilant, (fiind-că eșise din Rosia, precum am arĕtat înapoĭ), cum aŭ călcat aceste țĕrĭ, de le pradă și le jefuește? Și aŭ priimit rĕspuns, că nu'l cunóște acum de ghenĕrar al sĕŭ, ci de apostat și tâlhar, și că Pórta ca o datóre a ocroti aceste țĕrĭ, să trimiță putere asupra luĭ a'l zdrobi dinpreună cu cetașiĭ luĭ. Așa dar Pórta pe la jumĕtate de luna luĭ Maiŭ tot al létuluĭ 821, adică după treĭ lunĭ și maĭ bine delà încep erea rebelieĭ, auḑirăm că aŭ băgat aci în țéra Românéscă oștirĭ turceștĭ două trupurĭ, unul de la Silistra pe la Călărașĭ cu căpetenie Kehaia-Beiŭ al Hasan Pașeĭ de la Silistra, ce'l făcuse Pórta atuncĭ și Serasher al Dunăreĭ, (care Kehaea era om fórte strașnic și ostaș ales, precum isprăvile luĭ în urmă l'aŭ adeverit), apucând drept drumul Bucureștilor; și altul dela Vidin pe la Calafat, în județele de peste Olt, supt comanda Silihtaruluĭ al luĭ Derviș Pașeĭ de la Vidin (care și acest silihtar, iar era om vrednic și cu destoĭnice mĕsurĭ, precum și pre dînsul urmările l'aŭ mĕrturisit), apucând drept către Craiova. Tótă suma oștireĭ dintr'aceste două trupurĭ se aduna, precum se auḑea, ca la două-spre-ḑece miĭ supt căpeteniĭ numițiĭ de maĭ sus, cariĭ era porunciți întâiŭ când aŭ trecut Dunărea, să lucreze cu rĕutate și asupra țĕreĭ, apoĭ 'ĭ aŭ sosit după urmă altă poruncă, ca numaĭ pre apostați să pedepséscă, iar noroduluĭ celuĭ ticnit să nu'ĭ facă cea maĭ mică supărare; ba încă și din rebeliștiĭ cățĭ vor lepăda armele iar să fie iertațĭ. Cu asemenea orînduială s'aŭ trămis un trup de óste și în Moldova; decĭ de aicĭ înainte alte spaĭme și gróze; și printr'acestea vedém lucrându-se și minunĭ, (o, adîncĭ sînt judecățile tale Dómne și marĭ îțĭ sînt isprăvile), că aceștĭ turcĭ ce intrară în țĕrile acestea ca niște leĭ, fără nădejde fórte se înblânḑiră, căcĭ Kehaia Beiŭ de la Silistra, viind cu trupul sĕŭ de óste până la satul Cățel aprópe de Bucureștĭ, Tudor nu aștepta maĭ mult ca se facă vre-o înpotrivire, ci plecând cu oltenii și cealaltă adunătură ce maĭ era în préjmă-ĭ se duse spre Piteștĭ; iar din Bucureștĭ eșiră întru întâmpinarea turcilor, vechiliĭ despre norod Dvornicul Mihalache Manul (grec Țărigrădén de fel, dar de tênăr venit aicĭ și căsătorit cu Româncă Văcăréscă, sor cu Dómna Zoi a luĭ Costandin Vodă Ypsilant, tata al acestuĭ Aleco Ypsilant căpetenia zavergiilor), i Ianache Băltărețul, parte negusțetorescă, însă om de frunte și cinstit, și alțiĭ mulțĭ din cățĭ maĭ rĕmăseseră aicĭ parte bisericéscă și mirenéscă eșiră de-ĭ încredințară că rebeliștiĭ românĭ, și zavergiiĭ ce maĭ era prin Bucureștĭ, toțĭ

cu căpeteniile lor aŭ fugit şi norodul este supus înpărăţieĭ ca şi maĭ nainte; maĭ adăogându-le: că eĭ cu viaţa lor sînt rĕspundĕtorĭ de sĕ va arunca o puşcă măcar asupră-le de norod. Merseseră inpreună cu numiţiĭ vechilĭ aĭ noroduluĭ şi consulu Prusienesc i cu secretarul aghenţieĭ şi un . . . (1) de la Consulatul Rosesc, şi aşa din celé şi din cestea, încredinţându-se Kebaea Beiŭ comandirul Turcilor plecă cu ostaşiĭ sĕĭ şi cu numiţiĭ vechilĭ aĭ noroduluĭ, de întrară cu toţiĭ în Bucureştĭ; şi feri Dumnedeŭ de nu se făcu cea maĭ mică firosélă ticnitului norod, iar pre zavergiĭ unde iĭ găsea iĭ pedepsea după vina lor. Despre cele trebuincióse turcilor şi cailor lor, se găsea maĭ ales că aduseseră şi cu dênşiĭ mulţime de zaherea. Decĭ începu Kehaea Beiŭ a stăpâni după pravilile şi obiceĭurile ţĕreĭ, nicĭ una zmintind, nicĭ dela dînsul adăogând, ci ferindu-se ca de foc de privileghiurile şi legile ţĕreĭ a nu se atinge, ştiind că tótă strigarea luĭ Tudor despre partea ţĕreĭ acésta aŭ fost adică pentru zmintéla ce făcea tiraniĭ stăpânitorĭ dreptăţiĭor celor întărite de Pórtă şi cunoscute şi la alte curţĭ. Dar nu pociŭ dice iarăşĭ că la o acest fel de amestecată şi turburată vreme nu s'aŭ întîmplat şi rĕotăţĭ, însă pe lângă cele ce ne îngrodea maĭ nainte că vor să facă turciĭ rele, nicĭ la o sută una n'aŭ făcut asupra nevinovatuluĭ norod, încă pre mulţĭ necăjiţĭ iĭ mîngâia, şi la multe vĕduve şi obrade scăpătate mertice făcseră, şi aşa era o mare minune de atâta îmblândire a lor; dar îmbilşugarea ce era întru tóte acestea în vremea aceea plutind pe d'asupra nu puţin mângâia tótă obştea.

Silihtarul iarăşĭ cu trupul sĕŭ de oştirĭ viind la Craiova făcu zapt partea aceea a celor cincĭ judeţe maĭ tótă, dar acolo fiind-că uniĭ din panduriĭ oltenĭ s'aŭ cam înpotrivit turcilor, s'aŭ întâmplat şi óre-care vărsare de sânge până s'aŭ resipit; apoĭ stăpânea şi acela acolo tot cu asemenea chip ca şi Kehaia Béiŭ aicĭ, că se găsiseră din boeriĭ pământenĭ şi acolo ca şi aicĭ de apucaseră trebile ţĕreĭ şi le învîrtea eĭ precum erta vremea, iar turciĭ numaĭ cât cerea dela dînşiĭ ce le trebuea, iar maĭ mult nu se întindé precum am maĭ dis. Printr'acestea Tudor fiindcă se trăsese cu aĭ luĭ la Goleştĭ, în pólele dealuluĭ Muşceluluĭ aprópe de Piteştĭ, sta acolo în casele şi curtea boeréscă. Mulţĭ dicé că el după ce au vĕdut că oştirĭ regulate Roseştĭ nu vin şi pre Ypsilant tâlhăreşte purtându-se (carele încă la Tîrgovişte era şi pînă atuncĭ) s'ar fi ajuns cu Turciĭ, ca eĭ pe de o parte şi el pe de alta, să'l lovéscă şi cu tótă céta tilhari'or luĭ să'l prăpădéscă, care înţelegĕnd Ypsilant, au făcut mijloc prin chiar tainiciĭ luĭ ce'ĭ avea în préjma luĭ Tudor, de l'au dat nóptea fără de veste în mîinele celor trimişĭ de dînsul şi ducându-l la Tîrgovişte, au poruncit îndată de 'l au omorît; iar céta luĭ vĕdêndu-se fără

(1) Loc alb în manuscript.

căpetenie, s'au risipit care încătro au vědut cu ochiĭ. De care pierdere a luĭ Tudor audind Turciĭ, tocmaĭ atuncĭ s'au încredințat (precum iar mulțĭ vorbiau), cum-că el, orĭ din început n'au avut amestec în croelile luĭ Ypsilant saŭ că şi de s'au fost amăgit în vre-un chip, dar pe urmă vědindu-l cum-că pradă numaĭ, şi stinge țěrile, l'au hotărît de un curat tâlhar, şi cu adevěrat s'au fost întors cu dînşiĭ (cu turciĭ adică) ca să'l prăpădéscă. Acestea şi altele multe vorbia lumea, iar adevěrul curat cum va fi fost nu'l ştim, atît ştim că pe Tudor 'l aŭ omorît Ypsilant cu ficleşug, din care póte pricepe fieşĭ-cine că n'aŭ fost amîndoĭ într'un cuget. Chipzué uniĭ iarăşĭ, că orĭ pentru ce va fi fost pierderea luĭ, însă noaă romînilor, au folosit la cea maĭ de temeiu pricină ce s'au maĭ dis că ne au scos din bănuéla turcilor ce avea întâiu asuprá-ne, că am ardicat cap asupra înpărățieĭ, care putea să ne aducă prăpădenia cea maĭ de pe urmă, iar cu uciderea luĭ ne am mîntuit şi ni s'au întărit iarăşĭ ale nóstre privileghiurĭ, încă şi cu întórcerea Domnieĭ de la grecĭ iar la pămîntenĭ precum din vechime au fost ; că dicea şi chiar turciĭ, cum că de ar fi fost romîniĭ cu greciĭ una asupra înpărățieĭ, n'ar fi omorît Ypsilant, căpetenia grecilor, pre Tudor, căpetenia romînilor. Decĭ Kehaia Beiu nezăbovindu-se la Bucureştĭ au plecat cu din oştirĭ la Tirgovişte asupra luĭ Ypsilant, iar Ypsilant nu 'l-au aşteptat, ci întorcând spinarea au apucat munțiĭ cu toțĭ tâlhariĭ luĭ, plinĭ de jaful ce făcuse bietelor țěrĭ, şi din loc în loc umblênd, au trecut Oltul spre partea Rîmnicului din Vêlcea. De care aflând Silihtarul de la Craiova n'au zăbovit şi el a merge asupra lor şi lovindu-ĭ la Drăgăşanĭ, ca în clipă fuseră biruițĭ Ypsilănteştiĭ, iar céta mavroforilor (purtătorĭ de negre, că negru le au fost şi sfîrşitul) remîind în mâinile turcilor părăsițĭ de tovarăşiĭ lor maĭ toțĭ au perit, apoĭ nicĭ n'au maĭ aşteptat Ypsilant, căcĭ apucând drumul drept la granița némțuluĭ la Turnul-Roşu, acolo fu priimit de nemțĭ cu frațiĭ luĭ amêndoĭ şi cu alte câte-va căpeteniĭ maĭ alese ; iar ceĭ-l'alțĭ cetaşĭ tîlharĭ aĭ luĭ remîind rĕspîndițĭ prin găurile munților țěriĭ îĭ goniaŭ turciĭ şi unde'ĭ prindea îĭ jertféu ca pre nişte dobitóce, maĭ vêrtos fiind plinĭ de jafurĭ precum am dis, banĭ, scule şi altele se ducea turciĭ orbĭ preste dînşiĭ, şi le fu jaful maĭ mare peire pentru că şi romîniĭ îĭ vîna prin munțĭ, şi ca pre porcĭ îĭ ucidea cu ciomagele şi lua ce găsea la dînşiĭ. Incă şi altă întîmplare fu, care o pociu dice şi minune cu pedépsă Dumnedeéscă asupra lor, că se urma acestea prin luna luĭ Iunie în toiul vereĭ, şi la munțĭ pre unde fugéu eĭ ploa ploĭ recĭ maĭ ca nicĭ odată : lapovițe, piatră, ninsóre, necontenite urgiĭ. Şi acest fel vědurěm că li se měsură faptele cele tîlhăreştĭ, cu îndoită měsură de cele ce au měsurat eĭ noaă, prăpădindu se ca vaĭ de eĭ cu totul ; iar puținĭ ce aŭ putut scăpa pre potecĭ ascunse prin pădurĭ órbe s'au stricurat iar peste hotar în țara némțuluĭ, unde vindéu sculele

nóstrę la pământenii de acolo de faţă şi le cheltuea, din care am şi vĕ- ḑut cu ochiĭ meĭ: golĭ, sfîşieţĭ, plinĭ de tótă ticăloşia, huliţĭ şi arătaţĭ cu degetul de toţĭ; şi uniĭ cunoscuţĭ fiindu'mĭ, că'ĭ vĕḑusem băgaţĭ prin slujbele ţĕreĭ, singurĭ îmĭ povestea acestea, şi altele multe rele ce căḑuse preste dînşiĭ; mărturisindu-le şi însuşĭ că le au fost plată de la Dumneḑeu pentru faptele lor, măcar de şi arunca vina tot asupra luĭ Ypsilant, şi a altor căpeteniĭ, ḑicând că aceea'ĭ au povĕţuit, şi'ĭ au purtat aşa; însă noĭ acelea nu le ştim în adevĕr, cum vor fi fost, iar ce am vĕḑut cu ochiĭ ştim şi le mĕrturisim.

Aşa dar fu până aicĭ isprăvile rebelieĭ luĭ Tudor Slugeru Vladimirescu şi ale luĭ Aleco Ypsilant, fecĭorul luĭ Costantin Vodă Ypsilant; pre scurt le scriseiŭ pentru ţinere în minte. Iar după acestea remaseră ţĕrile amêndouĕ Moldova şi Românésca în stăpânirea turcilor, căcĭ şi la Moldova curăţiseră turciĭ pre apostaţiĭ ce apucaseră într'acolo prin munţĭ şi prea puţinĭ ce scăpaseră trecuseră Prutul în stăpânirea ruséscă, şi aşa vedéĭ în Bucureştĭ ca cum domnĭa Kehaia-Beiu, în Craiova Silihtar Aga şi la Iaşĭ Kiuciuc Ahmet; lumea însă trăia speriată şi îngrijată fórte neştiind sfîrşiturile, căcĭ turciĭ (nu ḑic căpeteniile) presăra vorbe că eĭ au trecut Dunărea pre făgădueli de robie, foc şi jăcman; apoĭ fiind eşiţĭ la Colentina cu ordia ceĭ maĭ mulţĭ, trimise Dumneḑeu o furtună cu piatră înfricoşată de făcu o prăpădenie nepomenită, case surpând, turle de beserici aruncându-le departe ca nişte şindrile, şi alte prăpădeniĭ făcênd, care luă şi corturile din ordie şi le aruncă în silişte . . . .
(1) speriară turciĭ, cât se ruga . . . . . . (1) se închina luĭ Dumneḑeu a o potoli. După ce se maĭ potoli, eşi şi o vorbă de la eĭ, că ar fi aruncat în foc o icónă a Maichiĭ Precisteĭ . . . .
(1) şi se înblînḑiră fórte, şi acésta s'a întîmplat la. . . . . (1). Apoĭ numitele căpiteniĭ turcĭ, deteră în ştire boerilor ce erau fugiţĭ preste hotar în ţĕrĭ străine, ca se vie la casele lor fieşĭ-care şi vor avea ticnă şi pace; din cari au şi venit maĭ înainte Banul Barbul Văcărescul, boer bătrîn, cinstit, om bun şi cu frica luĭ Dumneḑeu, şi cu alţiĭ mulţĭ din ceĭ maĭ micĭ după dînsul; căruea îndată i s'au dat visteria, şi kivernisea ţéra cum maĭ bine se putea după vreme; îndăstul că turciĭ la nimic nu se abătea din caidurile şi obiceĭurile ţĕreĭ.

Aicĭ se povestim şi întîmplarea Bimbaşiĭ Saviĭ, pentru carele am arĕtat înapoĭ, că era un lup supt piele de óe, orĭ un taler cu doĕ feţe, saŭ (precum turciĭ 'l au numit) un câine ce 'şĭ mişca códa la mulţĭ. Acesta la intrarea luĭ Kehaia-Beiu în Bucureştĭ, fiind-că se afla şi el atuncĭ în Bucureştĭ, au fugit tot asupra munteluĭ cu o sumă de hoţomanĭ ce maĭ

(1) Locurĭ în text rupte şi sterse.

era şi supt ascultarea luĭ; şi se purta iar cu doě feţe după firescul luĭ nărav, adică: când cu apostaţiĭ Ypsilănteştĭ se unea asupra turcilor, când da făgăduelĭ turcilor asupra apostaţilor. Care vědênd Kehaia-Beiu şi înştiinţênd urmarea luĭ la Silistra-Valesĭ, i au fost venit ferman taĭnic, ca sě'l piarḑă cu toţĭ cetaşiĭ luĭ. Aşa dar Kehaia-Beiu gonind ĭepurile cu carul, (precum este o pildă, după care obicĭnuesc turciĭ, de nu se grăbesc la acest fel de trebĭ, şi nemeresc maĭ de multe orĭ scoposul lor), au adus pre Sava cu toţĭ ómeniĭ luĭ la Bucureştĭ prin făgăduelĭ amăgitóre creḑêndu-le el ca adevěrate, că aşa cad în curse ficleniĭ tot-d'auna şi se prăpădesc. După sosirea Banuluĭ Barbul în Bucureştĭ, a doua-ḑi fiind hotărîta ḑi de pĭerderea Saveĭ cu céta luĭ, au trimis Kehaia-Beiu de 'l-au pohtit dinpreună cu un Deli Başa Dumitru şi cu un Ghencĭ-Aga, tot takîm de al Saveĭ, cariĭ şi aceştia era hotărîţĭ de perḑare dinpreună cu Sava şi eĭ mergênd cu puţinĭ ómenĭ fără de grijă, 'ĭ au priimit Kehaia-Beiu cu cinste, le-au vorbit câte-va vorbe amăgitóre, iar pe de altă parte afară în sala caseĭ (casa acésta este acum a logofătuluĭ Stefan Belu, iar maĭ nainte era a vestituluĭ Ban Ianake Văcărescul), fiind tóte puse la cale cînd s'au sculat eĭ cu ḑiua bună de au eşit pe uşă în sală, îndată ceĭ orînduiţĭ de Kehaia-Beiu a dat cu pistóle într'înşiĭ, şi căḑură câte treĭ morţĭ cu răcnet mare, urlând sala tocmaĭ ca de un tunet. Apoĭ năvăliră turciĭ după taĭnica poruncă ce avea pela casele la care era conăciţĭ ómeniĭ Saveĭ şi începură a'ĭ tăia şi a'ĭ înpuşca, iar câţĭ scăpa de la un loc dând navală la alt loc spre mîntuire, iĭ întîmpina alţĭ gonacĭ turcĭ de'ĭ omora, că se respîndiseră turciĭ în tótă politia, de nu remînea cel maĭ ascuns loc necercetat, fiind-că le da Kehaia-Beiu bacşişĭ câte o mahmudea pentru un cap de arnăut din tacîmul Saveĭ; şi aşa prea puţinĭ ce vor fi putut să scape, prin schimbare de porturĭ străine s'au străcurat iar peste hotare în ţěrĭ străine. Dar însă într'acéstă ferbere au perit şi câţĭ-va nevinovaţĭ, căcĭ turciĭ ca să ia mahmudéoa bacşiş, ponosluea pre câte un ticălos ḑicând că este om al Saveĭ, şi ca o nimic îl jertfea, de care înştiinţîndu se Kehaia-Beiu, dete apoĭ straşnică poruncă a conteni să maĭ omóre, ci pre câţĭ vor maĭ găsi să'ĭ aducă viĭ. Şi acest fel fu şi sfîrşitul Bimbaşiĭ-Saveĭ cu cetaşiĭ luĭ, curăţindu-se pămîntul de acéstă vulpe ficlénă. Dar o! să numaĭ fie aşa spaĭmă şi gróză, că norodu politieĭ, neştiind atuncĭ pricina, socotea că este pornirea asupră-ĭ, şi ce poţĭ scrie cu condeiul tóte cu amăruntul: mulţĭ au murit atuncĭ de frică, alţiĭ au rěmas zmintiţĭ, alţiĭ în felurĭ au pătimit, iar Banul Văcărescul şi cu ceilalţĭ boerĭ, fiind-că abia o ḑi trecuse de când sosiseră dela Braşov, precum am arětat, póte socoti fie-care ce gróză au pătimit, până i s'au dat de ştire atît Dumnéluĭ cât şi tuturor lăcuitorilor politieĭ ca să nu aĭbă nimenĭ nicĭ o temere, căcĭ tótă lucrarea au fost asupra Saveĭ

şi a ómenilor luĭ, şi aşa apoĭ s'au astîmpărat fieşĭ-care la casa sa. Iar câţĭ-va din arnăuţiĭ aceştia închiḑêndu-se în Biserica ce se ḑice a Oltenilor, unde mergênd turciĭ cu zaporojaniĭ să-ĭ scóţă (că venise cu Kehaia-Beiu, şi un Coşoveiu cu o sumă de zaporojanĭ din ceĭ-ce lăcuesc în pămîntul turcesc între marea Négră şi între Dunăre), s'au făcut mare omor, căcĭ desnădăjduiţĭ fiind arnăuţiĭ, arunca focurĭ din beserică afară în carne şi topia pe turcĭ, iar maĭ vîrtos pe zaporojenĭ, pentru căcĭ eĭ da maĭ mult năvală, gîndind cu beţia lor că vor surpa beserica cu spinarea, apoĭ vĕḑênd Kehaia Beiu că nu se dau arnăuţiĭ viĭ cu niciĭ un chip, au poruncit de au dat cu tunurile în beserică şi aprinḑîndu-se au eşit arnăuţiĭ cu sabiile în mîinĭ, şi maĭ omorînd câţĭ au putut, aŭ perit în sfîrşit şi eĭ, putem ḑice voĭniceşte, pentru că viĭ de s'ar fi dat, cine ştie iar de putea avea scăpare. Insemnăm şi vremea când s'au întîmplat acéstă primejdie cu omorîrea Saveĭ şi a takîmuluĭ sĕu de hoţomanĭ, că aŭ fost în postul Sântă-Măriei tot în anul 1821, când s'au început rebelia în ţéră.

Decĭ Banul Barbul Văcărescul, cum am ḑis, puind trebile Visterieĭ la orînduélă, începu a căuta tréba ţĕreĭ precum erta vremea cu tótă volnicia şi puterea, luându-l şi Kehaia-Beiu la mult nazar, pentru firésca dumisale bunătate şi blîndeţe; că omul acesta precât 'l-am cunoscut şi însu-mĭ, nu creḑ vre-odinióră să fi făcut rĕu, de cât póte din amăgire şi greşală, că maĭ totdauna ómeniĭ bunĭ lesne se înşală judecând pre toţĭ după inima lor. Apoĭ după pilda numituluĭ boer bătrîn, maĭ luând îndrăznélă şi alţĭ boerĭ şi maĭ marĭ şi maĭ micĭ, cum şi din neguţĕtorĭ, rîndurĭ rîndurĭ eşia în patrie, între care boerĭ, eşi maĭ tîrḑiu şi Banul Grigorie Ghica sin Banuluĭ Dimitrie Ghica (aceluea vestitul întru bunătăţĭ, fratele luĭ Grigore Vodă Ghica ce au domnit şi aicĭ şi la Moldova) de fel din ţéra arnăuţéscă, dar de mulţĭ anĭ némul lor, cu întîmplările care le spune istoria, suindu-se la trepte înalte în slujba Porţiĭ Turceştĭ, au izbutit şi la Domnie, întîiu în Moldova apoĭ şi aicĭ; şi numitul Banul Dimitrie Ghica, fiind fost venit aicĭ în ţara Rominéscă maĭ dinainte, s'au şi căsătorit după soţie Romîncă din familia boerilor Văcăreştĭ, cu care născênd mulţĭ fiĭ şi fete, (şi pre acest Grigorie, s'au mărit familia Ghiculeştilor fórte şi s'au făcut pămîntenĭ aicĭ cu chipul acesta ce arĕtaiu). Decĭ cum sosi şi numitul Ban Grigorie Ghica dela Braşov i se dete dregătoria spătărieĭ ceĭ marĭ, cum şi alţĭ boerĭ la alte dregătoriĭ ale ţĕreĭ aşeḑîndu-se, căuta toţĭ trebile după vreme, însă tot după ogodul pravililor şi obiceĭurile ţĕreĭ, şi mergea lucrul aşa turburat şi amestecat. Iar eu tot în Transilvania pînă în vremea aceea aflîndu-mĕ şeḑător la un sat, mergém adesea-orĭ la Braşov pentru trebuinţele mele, acolo mi se umpleau ochiĭ de vederĭ triste şi de auḑirĭ întunecóse, că vedém boeriĭ ţĕreĭ ce maĭ era acolo şi maĭ marĭ şi maĭ micĭ, şi pre ceĭ-lalţĭ baje-

narĭ aĭ noştriĭ în felurĭ de chipurĭ supăraţĭ, uniĭ defăimaţĭ de pămînteni, alţiĭ în lipsă de cheltuială; alţiĭ vedém iar minune, că pe mulţĭ cunoştém cum-că şi chiar în ţéră era lipsiţĭ şi cu tóte acestea trăia şi acolo cu luminatu Dumnedeŭ . . . . (1); alţiĭ vêndêndu-şĭ ale lor pe nimic ca să se înlesnéscă la trebuinţe; alţiĭ jěluindu-se de prăpădeniile lucrurilor lor din ţară; alţiĭ iar că ar eşi, dicea, în ţară, dar n'aŭ să plătéscă chiriile caselor (care era prea scumpe, că de nevoe dam ce ne cerea, şi pămêntenii încă vědêndu-ne strimtoraţĭ, ne cerea cât nu se cădea făr' de mustrare de cuget), alţiĭ că se tem sě iasă, că încă věd lucrurile amestecate, şi alţiĭ, cariĭ era maĭ mult adăpaţĭ de minciunile greceştĭ, şi a altor duhurĭ care nu pohtescu pacea (căcĭ lupiĭ pe vremĭ turburate pot maĭ lesne a'şĭ umplea largul lor maţ din munca altora), tot cu nădejdea rězmiriţiĭ trăia: şi ce nădăjduea dintr'aceasta, nu ştiŭ. O ce nebunie, sě mergem la Biserică şi sě audim glăsuindu-se rugăciunĭ tot pentru pace şi apoĭ să pohtim rězmiriţă. Şi care alta maĭ mare rětăcire de cât acésta? Cu acestea dar petrecênd iarna acolo, veni ştire către paştĭ în létul 1822 că să chiamă cu poruncă la Ţarigrad din Boerĭ atât dela Moldova cât şi de la Ţéra Românéscă; şi după poruncă şi plecară de la Bucureştĭ şépte anume, numiţiĭ de maĭ sus banĭ amêndoĭ adică Grigorie Ghica şi Barbul Văcărescul i Dvornic Nicolae Golescul, i Spătar Scarlat Mihălescul, i Vornic Iancul Cocorescul i Aga Mihaiŭ Filipescul şi Aga Filip Lenj; şi dela Iaşĭ alţĭ atâţea, cariĭ trecênd la Silistra, precum era porunciţĭ, şi întâlnind pre Silistra Valesi (de carele am maĭ arětat, cà mult trăgea cu ţěrile acestea) 'ĭ-aŭ primit cu cinste, le-aŭ vorbit cuvinte blajine, dar însă Boeriĭ ducea mare grijă neştiind sfîrşiturile. La Silistra nezăbovindu-se plecară cu . . . . (2) omul împěrătesc, ce era trimis într'adins ca să le fie povaţă şi paznic la drum; şi aşa cu tot rěpausul mergênd din conac în conac ajunseră la Ţarigrad, unde iar li se dete conace cu tóte cele trebuincióse de la împărăţie, numaĭ atât că slobozĭ nu era a se preumbla; şi ca sě scurtez vorba, după puţine dile lì se dise ca să'şĭ alégă dintre dênşiĭ Domnĭ, şi'şĭ şi aleseră Moldoveniĭ pe Vornicu Ión Sturda, iar Româniĭ pe Banul Grigorie Ghica, şi după a lor alegere îĭ şi întări împěratul. O mare eştĭ dómne, şi minunate sînt isprăvile tale! Cu ce inimă şi grijă (până şi de perdere de cap) se duseră aceştĭ Boerĭ la Ţarigrad şi cu ce bucurie se întórseră; că după puţine dile şi plecară din Ţarigrad. (Las cele în felurĭ de chipurĭ ispitirĭ ale lor de acolo, că sînt multe, căcĭ împěrăţia ca o împărăţie, trebuea se afle temeie şi aşa să o-

(1) loc rupt în manuscript,

2) loc alb.

rânduéscă Domnî Ţĕrilor) şi iar din conac în conac încă cu maî mare cinste de cât când s'aŭ dus, îĭ aduse omul împărătesc ce iarăşĭ era orânduit dela împĕrăţie într'adins, drept la Silistra, unde fiind trimise maĭ dinainte şi semnele de Domnie dela Impĕratul la pomenitul Silistra-Valesî, le priimiră Domnii amêndoĭ de la dênsul, (că la Ţarigrad după turburarea ce era, nu erta vremea a se face Domnilor acestor ţérĭ cinstile acelea după vechiul legiuit obiceiŭ, din pricina bănuelii turcilor asupra creştinilor, că adică toţĭ ghiaurii (cum ne ḑic eĭ) s'aŭ ardicat asupra lor a le surpa împărăţia, că unde se putea atuncĭ a se da în cunoştinţa obştiĭ turceştĭ cum că numaĭ grecii era porniţĭ cu duhul acela, iar românii numaĭ asupra releĭ otcârmuiri de aicĭ? Şi aşa îĭ trimise paşa pe la casele unde era conăciţĭ, cu alaiurĭ frumóse, şi cu destulă cinste, pre cât erta vremea şi acolea atuncĭ. Atuncĭ veni şi la Braşov, la Mitropolitul Dionisie al ţĕreĭ, i la boerii şi la tótă obştea ce maĭ era acolo, carte Domnéscă a Domnuluĭ ţĕreĭ Grigorie Ghica, prin care îĭ înştiinţa de mila ce aŭ arĕtat împĕrăţia trimiţêndu-le împreună şi copie după chiar fermanul împărătesc de Domnia Măriei Sale: care când s'aŭ cetit înaintea Mitropolituluĭ, unde era şi tótă boerimea ce maĭ era acolo şi alţiĭ mulţĭ adunaţĭ, m'am aflat şi eŭ faţă, şi cuprindea fermanul: «Că după tótă cercetarea ce aŭ făcut împărăţia, dovedindu-se ţara nevinovată în pricina revuluţieĭ, i se orândueşte Domn încă şi pământén, iar pre grecĭ are sĕ ĭ pedepséscă ca pe nişte apostaţĭ asupra împărăţieĭ.» Şi fu acest ferman (care şi trebue păstrat) senet românilor pentru nevinovăţia lor, de vreme ce însuşĭ împărăţia dete acéstă mărturie înscris. De aci îndată se începură felurimĭ de vorbe între boerime, că uniĭ cu totul nu se mulţămiră, nicĭ de Domnie, nicĭ de Domn, căcĭ avea fumurĭ streine în cap, şi nădăjduea altele, iar alţiĭ, care era partea cea maĭ ticnită, deteră rĕspuns Domnuluĭ după orînduéla, că s'aŭ bucurat de mila împărăţieĭ şi de domnia Măriĭ sale şi cele-l-alte. Iar obştiĭ băjenarilor ce maĭ era acolo, fiind-că nu avea alt în capetele lor de cât aştepta césurĭ de întórcere în patrie, pe care cu vestirea Domnieĭ le câştigară negreşit, (maĭ vêrtos că şi oştirile trecuseră Dunărea şi veniseră cu Domniĭ, turcĭ maĭ puţinĭ spre strejuirea ţĕreĭ ca în chip de Beşliĭ) începură cu nespusă bucurie a se găti de plecare. O se fi vĕḑut aicĭ pe ceĭ ce avea pricinĭ de nu putea sĕ iasă în patrie, cum zavistuea pe ceĭ ce era gata de eşire, că cu felurĭ de vorbe amăgitóre umbla să'ĭ popréscă; şi ştiŭ că mulţĭ să şi zăticnea după amăgirile acelora, dar în sfêrşit ceĭ limpeḑĭ eşia rêndurĭ rêndurĭ, şi despre turcĭ nu avea cea maĭ mică supărare. Iar după ce de la Silistra plecând Domnii amândoĭ la ţĕrile lor, sosi şi domnul nostru la scaunul sĕŭ în Bucureştĭ în luna Septemvre tot a létuluĭ 1822 intrând cu alaiŭ Domnesc, precum este obiceiul şi cu tótă frumuseţea

slaveĭ aceea ca de un împĕrat întocmaĭ (căcĭ Domniĭ ţĕrilor acestora după semnele ce aŭ, maĭ ales arcul cu săgéta şi tulba cu săgeţile, nu se deosebesc de monarchĭ, adică de împăraţiĭ ceĭ înşuşĭ stăpânitorĭ) aşa iar viind ştire băjenarilor în Transilvania şi de sosirea în scaun a Domnuluĭ, şi maĭ mult luară îndrăznélă de eşire în patrie; asemenea se urma acestea tóte şi la Moldova, nu lipsiră dar şi Domniĭ a scri cărţĭ băjenarilor Boerĭ de peste hotară şi tuturor de obşte, ca să lapede fieşi-care deşartele socotelĭ şi să 'şĭ vie la casele şi pămênturile lor. Dar dintr'înşiĭ uniĭ tot se îndoia, orĭ pentru vre o întinăciune saŭ pentru minciunile ce ferbea, (că şi pămêntenil de acolo multe scornea, fiind-că le-ar fi pohtit inima să ne maĭ zăbovim acolo pentru alişverişul ce'l avea de la noĭ,) iar alţiĭ ascultând povĕţuirea Domnilor eşia necurmat în patriile lor, cu cariĭ şi eŭ către tómnă tot într'acest lét 1822 plecând singur numaĭ cu a mea familie, făr' de altă tovărăşie de cât cu îngerul păciĭ şi sosind în Predeal pre schela Timişuluĭ, unde se hotăraşte Ţara Românéscă cu stăpânirea némţuluĭ, am rĕmas în nóptea aceea acolo, şi diminéţa privind rĕsărirea sóreluĭ că cade drept în pieptul munţilor aceştiĭ ţĕrĭ, înţeleseiŭ osebirea despre îmbunătăţirĭ ale acestuĭ pămênt de pămêntul vecin al Transilvanieĭ, căcĭ pămêntul acela căḑênd în dosul munţilor acestora ce se numesc Carpathi, se maĭ rĕceşte şi se maĭ şi sălbătăceşte; iar pămêntul ţĕriĭ nóstre cu faţa munţilor noştriĭ căḑênd cu totul către rĕsăritul sóreluĭ este maĭ cald şi maĭ hrănitor la tóte, care şi maĭ bine cunoscuiŭ atuncĭ din lucrurĭ pipăite, că vĕḑuiŭ acolea îndată ce păşiiŭ hotarul tóte maĭ eftine, iar maĭ ales hrana pentru dobitóce slobodă şi destulă, (măcar de şi era drumul acesta atuncĭ ca un sbor de mulţimea călătorilor), de care în ţara vecină strîmtoraţĭ petreceam. Aşa dar, cum ḑic, înţelegând aci bunătatea pămêntuluĭ patrieĭ mele am mulţămit luĭ Dumneḑeŭ milostivul cu lacrămĭ că m'aŭ învrednicit de l-am maĭ câştigat. Din Predél plecând întâmpinaiŭ pe drum beşliiĭ turcĭ trimişĭ pentru paza băjenarilor pe drum, că tot se cam auḑea de ómenĭ rĕĭ. Sosind la Câmpina şi maĭ întâlnind din prietenĭ, ne bucuram uniĭ de alţiĭ că ne am maĭ vĕḑut sănătoşĭ. De acolea la Ploeştĭ sosind m'am maĭ ḑăbovit aci până aŭ sosit vremea culesuluĭ viilor, şi m'am dus la dél de 'mi-am cules viile, în care curs de vreme întêmplându-mi-se de am vĕḑut nişte fapte ale unor turcĭ abătuţĭ din poruncile ce era date, tot silnice şi vrăşmaşe asupră-ne, mi s'au turburat inima forte şi am ḑis întru sine-mĭ, că nu este cu putinţă a nu cădea de grab şi preste aceştia îndoită rĕsplătire Dumneḑească, precum şi asupra zavergiilor; şi dintr'aceste triste vederĭ, şi din povestirĭ multe pline de jale ale celor rĕmaşĭ aicĭ fraţĭ patrioţĭ în vremea revuluţieĭ, cariĭ priviseră tóte cu ochiĭ, cum şi din chiar simţitóre alte semne ce vedem şi eŭ, că încă aburea sângele ce se vĕrsase;

dintr'acestea ḑic îmĭ veniea de multe orĭ căire ascunsă, căcĭ eşisem în biata patrie. Apoĭ dându-mě în purtarea de grijă a Dumneḑeeştiĭ proniĭ, către sfîrşitul luneĭ luĭ Octomvrie am plecat dela viĭ şi am venit drept acasă'mĭ în Bucureştĭ, unde găsindu-mĭ ómeniĭ caseĭ, rudele şi prieteniĭ sănătoşĭ, ne bucurarăm bucurie mare, căcĭ gróznicile primejdiĭ ce le petrecurăm, ne aduseră la deznădăjduire că ne vom maĭ putea vedea. Şi aşa maĭ ales adică şi cu Domnĭ în scaun, cu linişte, şi cu tótă slobodenia (afară din cele ce arětaiŭ înapoĭ rĕotăţĭ ale citacilor turcĭ, care tot se cam întîmpla în potriva voinţeĭ stăpîneştĭ, şi pentru care straşnic îĭ pedepsea stăpânirea îndată), care bunătate nu judec a fi alt, de cât singură mila luĭ Dumneḑeŭ asupra norodului acestuia rătăcitul şi de toţĭ jefuitul şi batjocoritul, ca să înţeleagă neamurile că cu noĭ este Dumneḑeŭ şi cu noĭ lucréḑă minunile ca odinióră cu jidoviĭ.

Rebelie în ţară, Zavera altă pară, Amîndoaă cumplite, Ne aduseră ispite.	Turciĭ pre amândoaă Cu altele maĭ noaă, Vrênd să le potoléscă, Cerul ne isbăvéscă.

După acestea eŭ puind înainte-mĭ cele ce mě făgăduisem luĭ Dumneḑeŭ când mě aflam înstrăinat in Transilvania (că ḑicém atuncĭ «învredniceşte-mě Dómne sě-mĭ maĭ câştig patria, şi cu unghiile sě şi sap să mě hrănesc» cunoscând adică, că tótă prăpastia ce fu, ne aŭ curs numaĭ din unirea nóstră a pământenilor cu străiniĭ la hrăpirĭ şi alte rĕotăţĭ, şi cu mine şi pre alţiĭ mulţĭ am auḑit asemenea făgăduindu-se înaintea luĭ Dumneḑeŭ, căindu-ne atuncĭ de greşalele ce făcusem). Aşa eŭ îmĭ căutam de agonisita căscióreĭ mele, şi trăieam în linişte mulţămind luĭ Dumneḑeŭ; dar tot trăgém cu urechia ca să auḑ: óre Domnia nóstră şi ceĭ-l-alţĭ dregătorĭ aĭ ţĕreĭ, ce drumurĭ apuca? Se ţin de făgăduielele din Transilvania? Când fără de nădejde începură a'mĭ spune că noĭ tot ce am învĕţat urmăm, ba încă acele ce maĭ înainte le numia greciĭ pre limba lor Κατάχρησις, adică urmărĭ înpotrivă, nescrise şi necanonisite, noĭ ne apucarăm acum de le potrivirăm, le scriserăm şi le legiuirăm. O sóre teme-te, (ḑicém eŭ atuncĭ) şi cutremură-te pământe, de bătăile ce ne maĭ gătim iarăşĭ noĭ înşine noaă cu aceste fapte. Că se alcătuiră veniturĭ tuturor dregătoriilor ţĕreĭ din vênt fără de nicĭ o înfiinţare; le arătară luĭ Vodă prin anafora, şi Măria-Sa, din depărtarea luĭ Dumneḑeŭ, le primi de bune şi le întări; apoĭ de aci înainte nu maĭ era perdea ca maĭ nainte pre când le numea Κατάχρησις, ci de faţă se vindea pe banĭ de ceĭ marĭ dregătorĭ slujbele la ceĭ maĭ micĭ după nelegiuita legiuire ce se întărise. Şi daca întrebaĭ pe cumpărător: pe ce aĭ numĕrat atîţea banĭ? Respundea cum că: pe Τυχηρά, adică pe ale

norocireĭ. Daca il maĭ cercetaĭ de aceste Τυχηρά ce sunt? Infunda cuvêntul, la mîncătoriĭ din spinarea săracilor. O ce ticăloşie, o ce înpietrire la noĭ, să nu ne pótă fi spre învăţătură aşa gróznică palmă ce luarăm ca alaltăerĭ din nişte fapte tiraniceştĭ ca acestea, pentru care striga Tudor în vilég cu atâta rătăcit norod după dînsul, strigare cu temeie de aşa adevĕr, cât fieşĭ-care dregător orĭ mare orĭ mic ne cercetam atuncĭ ştiinţa faptelor şi hotăram în sine-ne că suntem vinovaţĭ; şi pentru aceea ceĭ maĭ mult înecaţĭ (că curaţĭ creḑ să fie fost puţinĭ) în hrăpire, nu punea altă mîntuire înainte de cât fuga. Nu vorbesc pentru aceea maĭ ticniţiĭ şi maĭ feriţiĭ de hrăpirĭ, căcĭ aceştia şi alţiĭ din brésla neguţătorésca, căuta să se dea în laturĭ, ştiind că la aşa pîrjol ard şi cele verḑĭ pe lîngă cele uscate, cum este o pildă. O acest fel de palmă precum ḑic, a căria semnele încă sta scrise pe obraḑele nóstre, nu numaĭ nu ne aduse la cunoştinţă, nicĭ gândirăm la câte ne făgăduiam când ne aflam băjănăriţĭ întru străinătate, ci pre tóte nebăghîndu-le în sémă, apucarăm drumurile rătăcireĭ ceĭ desăvêrşit. O vaĭ! şi iar vaĭ! şi cum nu ne va întîmpina tótă întîmpinarea rea? Căci ochiul acela neardomitul al dreptuluĭ judecător, nu este cu putinţă a nu plăti după fapte, apoĭ unde vom putea scăpa de dreptateá luĭ? O vaĭ! nicăierea, nicăierea.

Printr'acestea şi dintr'acestea vĕḑuiŭ că se înmulţi şi aceea ce maĭ din nainte cu puţin era prăsită la noĭ, adică dihonia şi urăciunea între ceĭ marĭ cu ceĭ micĭ, care este semn viŭ al depărtăreĭ luĭ Dumneḑeŭ, căcĭ Dumneḑeŭ fiind cu totul fireşte dragoste, acolo îĭ place de lăcueşte unde află dragoste, iar de unde dragostea lipseşte se depărtează. Aci în ţară era maĭ înainte o legătură strînsă a dragosteĭ între norod; că aceĭ marĭ socotind pre ceĭ maĭ micĭ ca nişte mădulărĭ ale lor, îĭ iubea, îĭ cercela, îĭ ajuta la neputinţele lor, în scurt pliniea aceliaşĭ datoriĭ ca părinţiĭ către fiĭ: aceĭ micĭ iarăşĭ cunoscând pre ceĭ marĭ ca nişte căpeteniĭ ale lor, îĭ cinstea, îĭ avea la tótă evlavia şi-ĭ asculta la tóte întocmaĭ ca fiiĭ pre părinţĭ. Cu acéstă dar sfântă legătură se păzia maĭ înainte aicĭ aceea de nu ne putea rĕzbi nicĭ o răotate, iar de la o vreme începînd a slăbi, acum vĕḑ că cu totul s'aŭ rupt şi aŭ început dăzghinarea, că aceĭ marĭ aŭ urît şi aŭ horopsit pre ceĭ mici (póte fi pricina pentru căcĭ strigarea asupra tiranieĭ, de la ceĭ micĭ s'aŭ început, căcĭ Tudor mic aŭ fost); aceĭ micĭ iar, aŭ întors feţele de către ceĭ marĭ, nu'ĭ cinstesc, nu'ĭ aŭ la nicĭ o evlavie, (póte fi pricina căcĭ le vênd slujbele prea scumpe), şi apoĭ când cad în vinele hrăpiriĭ (căcĭ alt-fel nicĭ se póte, de vreme ce le vinde vênt) Dumnealor atuncĭ ḑic: nu ştim, n'am vĕḑut, să se pedepsească jăcaşul, şi cele-l-alte); şi aşa veḑĭ o întunecare între toţĭ, în cât hotărăştĭ, că aprópe ne este a cădea

n rîpă şi a pierde bunătăţile ce am găsit de la moşiĭ strămoşiĭ noştriĭ căcĭ ştim după istorie, că din urîcinne şi neunire tóte nenorocirile noroadelor s'aŭ întîmplat după vremĭ. Maĭ vĕḑuiŭ într'aceiaşĭ vreme şi altă ciudăţime, saŭ să 'ĭ ḑic nebunie, că din tâlharil ce jefuiră şi stinseră ţara în vremea rebelieĭ câţĭ maĭ scăpaseră prin vecinătate, fiind-că isprăviseră acolo sculele nóstre şi sfintele odoare bisericeştĭ, şi numaĭ avea ce vinde să mănînce, nicĭ alt meşteşug ştiea de cât tîlhăria, începură a eşi iar aicĭ în ţară prefăcnţĭ în felurĭ de porturĭ ca diavoliĭ, iar noĭ maĭ naintea altora îĭ primirăm iar în slujbele caselor nóstre, cum şi maĭ nainte adică: arnănţĭ, dascălĭ, epistaţĭ pe la moşiĭ şi cele-l-alte; şi încă ce este maĭ rĕŭ, că şi Curtea Domnéscă îĭ primi în slujbă la temee de credinţă, uitând cu totul toţĭ cele ce de curând jafurĭ şi batjocurĭ pătimiserăm de la dinşiĭ noĭ şi fraţiĭ noştriĭ Românĭ şi Moldovenĭ. Şi era să rămîe cine-va încremenit de o acest fel de orbire a nóstră, căcĭ pe uniĭ ca aceştia, nu numaĭ nu trebuia să-ĭ primim, ci încă să-ĭ şi pedepséscă stăpânirea tîlhăreşte spre pilda şi a altora; cu tóte acestea eu ḑicém: că noĭ şi de am fost proştĭ, şi nu am urmat cu dinşiĭ cum se cuvinea, iar judecătorul acela al faptelor tuturor, nu'ĭ va lăsa făr' de plată îndoită, şi aştept negreşit să o vĕḑ şi acésta, precum am vĕḑut şi plata tovarăşilor lor. Încă şi alta că pentru o sumă mare de banĭ, iar maĭ auḑiam, cum-că fiind datóre ţara din unele altele încoace şi încolo (socotitoriĭ le vor fi ştiind maĭ bine şi îşĭ vor da séma), se încarcă dărĭ pe ţară, iar maĭ vîrtos veniturile mănăstirelor începând de la Sfinta Mitropolie până la cel maĭ mic metoh se iaŭ tóte în plata acestor ḑise datoriĭ; şi fiind-că Mitropolit nu se afla atuncĭ în scaunul Mitropolieĭ, căcĭ Mitropolitul Kir Dionisie, ce era halea Mitropolit, încă la Braşov petrecea pentru neputinţele de bólă ce ḑicea că pătimeşte; şi într'aceiaşĭ vreme se hotărîse şi scóterea igumenilor Grecĭ, ca să pue tot românĭ; aşa dar întâiŭ Domnia cu sfat obştesc găsi cu cale ca să pue alt Mitropolit, şi şi aleseră pe Diaconul Grigorie, român de fel, ce era atuncĭ prost călugăraş, şi petrecea cu tălmăcire de cărţĭ bisericeştĭ fiind om cu multă învĕţătură, pre carele aşezîndu-l în scaunul Mitropolieĭ cu tóte obiceiurile ce se urnéză aicĭ în ţară, apoĭ aşeḑă şi Prea Sfinţia Sa cu ştirea Curţeĭ igumenĭ tot românĭ şi pe la mănastirile ce eraŭ grecĭ, şi după acestea se întocmi şi casă osebită, la care se strângea tóte aceste veniturĭ mănăstireştĭ, şi ḑicea lumea asupra pricinĭ aceştia care cum se pricepea: uniĭ lăuda pre Domn atât de alegerea de ipokimen vrednic de Mitropolit, cât şi că l-aŭ făcut făr' de interes de banĭ, (care de la o vreme Domniĭ Grecĭ o obicinuiseră de făcea Mitropoliţĭ, Episcopĭ şi igumenĭ pe la mănăstirĭ tot cu dare mare de banĭ), urmând adică pravileĭ carea şi de Domniĭ românĭ de maĭ nainte se păḑia ca lumina o-

chilor; alții găsea loc de defăîmare, că Vodă adevěrat, n'aŭ luat de la călugări banĭ de față ca grecii, dar cu mijlocul luăriĭ veniturilor mănăstireștĭ pentru plata datoriilor acelora, aŭ mîncat și maĭ mult, și alții altele în felurĭ și în chipurĭ vorbia, iar adevěrul Dumnedeŭ îl știe. Eŭ însă așa dicém: că și la acésta se va plăti fieșĭ-căruia de acelașĭ neînșelat judecător după ale lor fapte; căcĭ ce este, că nu am furat de față ci pe furiș? Nu cumva cu mijlocul acesta ne am ascuns de ochiul acela neadormitul al Dreptuluĭ Judecător?

Ochiu fără dormitare,
Lung, curmeziș n'are
Apoĭ a m'ascunde
De el, óre unde?

Tainice, de față
Fapte din viață,
Nu s'ascund de tine,
Cunosc de la mine.

Acestea și altele multe ciudățimĭ audind eŭ, și vědênd și cu ochiĭ meĭ atuncĭ urmându-se în patrie-mĭ, și mult mirându-mě de faptele nóstre, hotăram în sine-mĭ, că iar va veni preste noĭ alte bătăĭ și rane de la Dumnedeŭ, și petrecém cu acestea obidindu-mě sufletește, trist și posomorât totdéuna; dar neavênd altă putere, vědiuiŭ întruna de dile că, și maĭ mult, mě cuprinde jale, și pentru câte pătimiserăm în rezvrătirea trecută, dar maĭ mult pentru câte mě temém, că iar vor veni asupră-ne patimĭ și maĭ rele, căcĭ nu ne îndreptasem din cele trecute și așa îmĭ veni atuncĭ o rîvnă deosebită, de luaiu condeiul și maĭ alcătuiiŭ și aceste din nainte noaě pesne, (numindu-le cum am arătat la început cântarea luĭ Zilot); însă iar aligoricos, adică supt tainice cuvinte, în chip de voróve, adică: muma cu fiiĭ sěĭ, care vě încredințez că lăcrămând le am început, și plângênd le am isprăvit, maĭ vîrtos că începuse a se arăta și bóla ciumiĭ; și pentru aceea și tótă cuprinderea este jalnică fórte la ceĭ ce o vor înțelege cum se cade, iar la ceĭ nepricepuțĭ o jucărie saŭ nimic.

Decĭ primiți-o fraților cu dragoste frățéscă, căcĭ după cum am dis, nimic alt nu m'aŭ îndemnat să o alcătuiesc de cât rîvna cea din dragostea către patrie; și ca să înțelegețĭ cuprinderea troparelor maĭ lesne, să avețĭ totdeuna acéstă chee ce descopere noĭma fieșĭ-căruia, adică capetele de maĭ jos, de la unul până la doaě-spre-dece, care și la tropar sunt însemnate, știind că acestea ce se cuprind pre scurt în capete, aceléșĭ și în tropar de la un cap până la altul.

Cap. 1-iŭ. Cuprinde ticăloșia și defăimarea ce am cercat fieșĭ-care român în vremea nemernicieĭ aceștia prin țěrĭ străine, i căirea nostră acolo pentru relele fapte de aicĭ, și hotărîrĭ atuncĭ de părăsire.

» 2-lea. Chipul datorieĭ către patrie.

» 3-lea. Rîvna cu carea ne am întors noĭ românii în patrie, şi la ce ticălósă stare o am aflat.

» 4-lea. Cum sĕ-şĭ înplinéscă românul datoria către patrie, maĭ ales acum în scăderea şi ticăloşia eĭ.

» 5-lea. Jeluirea patrieĭ către fiiĭ eĭ pentru patimile eĭ.

» 6-lea. Desluşire de unde i s'aŭ tras patimile, şi sfătuire cum s'ar putea lecui.

» 7-lea. Iar jeluire a patrieĭ maĭ înfocată, şi iar sfătuire.

» 8-lea. Desluşire, cine este vinovat şi cine nu în fierberea revuluţieĭ şi judecată asupra acesteĭ pricinĭ.

» 9-lea. Că se cade despăgubire patrieĭ de paguba ce i aŭ pricinuit resvrătirea acésta, şi cu ce mijloc.

» 10-lea. Ce datorie aŭ avut vecinele puterĭ la acéstă primejdie a patrieĭ.

» 11-lea. O mirare a scriitoruluĭ pentru cele din noŭ născocirĭ ale nóstre Românilor spre maĭ multă derăpănare.

» 12-lea. O desnădăjduită şi hotărîtóre, cea maĭ de pe urmă jalnică sfătuire din partea patrieĭ către buniĭ eĭ fiĭ, pecetluită cu plinirea datorieĭ scriitoruluĭ.

Cetiţĭ însă maĭ de multe orĭ, şi cu băgare de seamă, ca nu aşa fite-cum să mĕ osândiţĭ pentru prostimea cuvintelor, că nu m'am ostenit a alcătui frumos, ci cu adevĕr precât mi-aŭ fost puterea. Şi apoĭ după ce veţĭ pricepe bine, atuncĭ îndată câţĭ vĕ veţĭ cunóşte Ninevitenĭ pocăiţi-vĕ, ca să nu ajungem în osînda Sodomo-Gomorenilor, carea după izvodirile şi lucrările ce aud şi vĕd iarăşĭ, urméză a ne sosi cât maĭ îngrab negreşit. Oh.... Vaĭ !......

Al vostru frate patriot.

Am pus înaintea cântăriĭ aicĭ, aceste maĭ jos stihurĭ de laudă la obrazele, ce într'aceste înfricoşate şi vrednice de pomenit întâmplărĭ, s'au arătat maĭ cu osebire mântuitorĭ patrieĭ (1)

Intrarea în voróvele din cântare.— Obrazele ce vorovesc : **Zilot...** *fiul Patrieĭ,* **Muma luĭ...** *Patria.—Pre scurt înţelegerea pesnelor cântăriĭ*

Fiul dorind de maĭcă dor, cu dor de foc iar vine
La dulce măĭculiţa luĭ din clefete străine,
Dar când vĕḑu pe maĭcă-sa l'aşa jalnică stare
Şi ea, iar pr'al sĕŭ dorit fiŭ uscat de 'nstrăinare
Remaseră încremeniţĭ doar numaĭ c'o vedere,

(1) Aci urméză stihurile XL, XLI şi XLII publicate în acéstă Revistă, V p. 344 şi 345.

Şi se 'ndoia orĭ eĭ vor fi? saŭ că le e părere.
Iar după ce din puţin graiŭ, şi din lanţul de sânge,
Se cunoscură amândoĭ, atuncĭ, unde pot plânge?
De cât doar varsă lacreme, şi aburĭ din sudóre,
Şi abia şoptind un altu a, arată unde'ĭ dóre.
Apoĭ muma pre fiŭ pupând cu buze înfocate,
Iĭ spune tótă pricina acestor rănĭ de mórte,
Iĭ arată şi care sunt erburĭ de lecuire,
Şi alte sfaturĭ părinteştĭ tóte spre mântuire.
Iar fiul de grabă înplinind a maĭcă-siĭ povaţă,
Insă vĕdênd iarăşĭ din noŭ lucrărĭ pân' la viaţă,
Se'ntórce desnădăjduit la mumă-sa de'ĭ spune,
Iar ea sermana hotărînd amară semne iĭ pune,
Căcĭ dacă fraţiĭ luĭ ceĭ reĭ încă merg spre pierdare,
Iel să se ducă de la ea, căcĭ ia atuncea móre.

Jalnica cântare a luĭ Zilot.—Pésna 1-iŭ, al căreia fieşĭ-ce tropar cuprinde slomnirĭ 63.

Cap. 1-iŭ
Zilot către sine luând partea fraţilor săĭ românĭ patrioţĭ băjĕnariţĭ din pricina revuluţieĭ şi a intrăriĭ luĭ Ypsilant cu céta luĭ într'aceste două ţĕrĭ.

«Aĭ înţeles o Zilote, reaoa nemernicie? vĕdutaĭ cum staĭ osebit ca pasărea străină? Strigă dar Zilote cât poţĭ, cu lacrămĭ mulţămeşte luĭ Dumnedeu, că iarăşĭ te-aĭ întors la dulce măiculiţa ta.

«Aĭ priceput o Zilote, că nu aveaĭ cu tine, de cât păcatele purtând? Şi judecător straşnic pre cuget de apururea? Decĭ părăseşte-te Zilote acum, când iarăşĭ te-aĭ întors la prea dorita maica ta.

«Aĭ cunoscut o Zilote, Dumnedeésca palmă? Că îndoit te pedepséaĭ pentru ale tale fapte? Străin eraĭ şi de pămênt departe sta vecinul şi aprópele. Mulţumeşte-te dar că iar venişĭ la maică-ta.

«Gândeşte Zilote, şi stăĭ l'a ta făgăduinţă, când te aflaĭ nemernicind şi o pădeşte bine că iată s'aŭ milostivit Domnul, 'ţĭ aŭ plinit pohta. Gândeşte că şi maĭ rĕŭ veĭ pătimi de veĭ maĭ greşi maĭcă-tiĭ.

Cap. 2-lea
Tot Zilot asemenea.

«Dator eştĭ Zilote ânteiŭ (precum scrie în lege), pre Dumnedeu ca să iubeştĭ, şi al doilea pre mă-ta, şi atuncĭ iubeştĭ pre Dumnedeu, când veĭ iubi pre mă-ta, pre carea fiind-că o aĭ câştigat, iubeşti-o după Dumnedeŭ.

Pésna a 2-a, al căriea fieşĭ-care rînd de tropar cuprind slomnirĭ 15.

Cap. 3-lea
Iar Zilot.

«Păşit-am paşĭ de uriaş, când am plecat la maica,
«Că o dorém cu mare dor, pre peptu-ĭ să mĕ rézăm,
Din lapte-ĭ sĕ mĕ'ndestulez, şi ea sĕ mĕ mînghâe,
«Şi ca o maĭcă dornică sĕ mĕ şi cerceteze,
«La ranele ce mĭ-aŭ deschis şi négra' străinare.

«Dulcea mea maică, dulcea mea, ce'ĭ acésta măicuţă?
«Pre braţul tĕŭ mĕ vĕz sosit, din graiŭ te-aşĭ înţelege,
«Dar starea în carĭ aĭ ajuns m'aduce la 'ndoială,
«Şi nu ştiŭ, orĭ de lacrăme nu pot desluşi bine?
«Saŭ de eştĭ tu adevĕrat, mĕ îngrozesc de tine.

«O maîca mea (dacă eştĭ tu) unde 'ţĭ este podóba?
«Unde 'ţĭ sunt frumuseţele? Nu eştĭ chip, ci o iazmă.
«Imĭ este frică sĕ mĕ uit, fă-ţĭ milă de 'mĭ vorbeşte
«Maĭ tăricel, că par'că eştĭ de bólă grea sfîrşită,
«Şi nu ştiŭ, sta-voĭ? saŭ să fug d'aşa ticăloşie.

«Am înţeles drăguţa mea, că tu eştĭ o vaĭ mie!
«Dar ce aĭ pățit măĭcuţa mea? Ce aĭ rĕmas aşa gólă?
«Gólă de haine, şi de pĕr, n'aĭ haină, n'aĭ cosiţă,
«Gólă de carne, os uscat, rănită şi sbîrcită,
«Gârbovă, şi n'aĭ nicĭ toiag sĕ-ţĭ sprijinĭ neputinţa.

«O groxăvie care vĕḑ! O sĕrmănuţă maĭcă!
«De multe orĭ ca finicul, murit-aĭ, înviat-aĭ,
«Dar cum acum veĭ maĭ viea cu atâţea norĭ drept sóre?
«Duhule drept fiĭ milostiv, suflă, goneşte noriĭ,
«Se încălḑéscă sórele, ca să vieze maĭca.

Pésna a III-a tot pe slomnirĭ 15 rîndul.

«Zilote, Zilote, doréĭ să viĭ la măĭculiţa,
«Şi acum te îngrozeştĭ de ea şi staĭ sĕ fugĭ de dînsa,
«Stăĭ vitejaşte Zilote, sĕ fugĭ nu este vreme,
«Ci ca să o îmbrăţişezĭ, că ia doar graiŭ ¦ maĭ are.

Cap. 4-lea Tot Zilot asemenea.

«Cum veĭ putea o Zilote, de la nemernicie,
«S'aducĭ mînghâerĭ maĭcă-teĭ? N'aĭ adus alt cu tine,
«De cât felurĭ de pătimirĭ, că toţĭ clătea cu capul,
«Dar fiĭ vitéz o Zilote, aĭbi-ţĭ la cer nădejdea.

«Iubitu-te-am o maĭca mea, cu dragoste întrégă,
«Că m'aĭ crescut cu mare drag, şi-am tótă datoria,
«Acum la neputinţa ta cu sufletul şi trupul
«Să daŭ năvală să te ajut; şi Dumneḑeu mult póte.

Zilot către músa

«O maĭcă dulce! maĭ ântêiŭ sprijine-te de mine,
«Şi te sileşte dréptă a sta, goneşte ghîrbovirea,
«Apoĭ cu ceste vechiturĭ ce se maĭ ţin pe mine,
«Acopere-ţĭ golul tĕŭ trup, acopere-ţĭ şi capul.

Zilot către băjenarĭ sfătuire.

«Apropiaţi-vă o fraţiĭ meĭ, iată măĭcuţa nóstră,
«Ia este, decĭ s'o mîngîiem, sĕ'ĭ dăm ce'ĭ trebueşte.
«Nu vĕ scîrbiţĭ, ci cu un glas toţĭ ḑiceţĭ: O maĭcă!
«Care cu ce vom maĭ putea, îţĭ vom face mînghîere.

Pésna a IV-a pe slomnirĭ 20 fieşĭ-ce rînd.

Zilot şi ca despre băjenarĭ.

O maĭcă dulce dorirea nóstră, din ponegrita străinătate!
Cunóştem bine că ca o mumă aĭ deschis braţul de primire,
Şi aĭ voinţă să ne puĭ masă, dar n'aĭ putinţă că eştĭ sfîrşită.
O dragă maĭcă lasă acuma, şi 'ntâiŭ ne spune ce e acésta?
Din coronată şi din hlamidă, par'că estĭ róbă însovonită?
(par'că le aĭ tóte cu chip momelnic făţarnic?)

Cap. 5-lea Muma către Zilot şi ca către băjenarĭ.

«Nu am putere drăguţiĭ mameĭ, că sunt topită de patimĭ multe,
«Nepomenite neîntâmplate la altă mumă aşa ca mine,
«Carea c'o ţîţă săturam fiiĭ, din alta volnicĭ sugeaŭ străiniĭ,
«Şi acum aceea o fiiĭ mameĭ, cariĭ maĭ lacomĭ îmĭ întindea ţîţa,
«Aceĭ obrasnicĭ sătuĭ de tóte, fără de veste mĕ potopiră.

«O dulciĭ mamiĭ! Vĕ vede maĭca, c'aţĭ dat năvală la măĭculiţa,
«Dar ia săraca nicĭ lacrămĭ are, încaĭ să plângă a vóstră stare,
«De cât cu jale abia şopteşte: «Fie-vĕ milă, fie-vĕ milă»
«Ia doar vĕ pupă cu buze uscate, şi căscând gura ajutor cere,
Fie-vĕ milă drăguţiĭ mamiĭ, iubiţĭ pre maĭca toţĭ cu unire».

Cap. 6-lea

«Doriţiĭ mamiĭ! Cătaţĭ d'aprópe! Ranele mele nu's d'un fel tóte,
«Ci acele adînce şi sângerate, sunt maĭ din próspăt tóte de mórte,
«Iar cele vinete ca cangrena, acestea aduse cele de mórte,
«Iar cele care sunt printr'acestea subţirĭ la cójă cu mâncărime,
«Sunt din lăuntru, şi născătóre acelor-lante ranelor tóte.

«Dulcĭ fiiĭ mameĭ! Eŭ pătimaşa ştiŭ rădăcina acestor rane,
«Neînfrăţirea şi urîciunea, şi cu trufia ce stăpâneşte.
«Ştiu iar şi lécul: sfînta unire, sfînta iubire, sfînta prostie.
«Cu cât acestea mĕ înfloreşte, cu atât acelea mĕ prăpădeşte.
«Decĭ ţineţĭ cestea, fugiţĭ d'acelea, şi mumă dulce iar va fi mama.

Pésna a V-ea pe slomnirĭ 22 fieşi-ce rînd.

Zilot şi ca despre băjenarĭ.

«Am înţeles, am înţeles, maĭcă dulce şi bună, că noĭ am fost pricina,
«De ţi s'aŭ stricat sîngele, şi 'ţĭ tot rĕsar în piele, bube cu mîncărime
«Şi acestea învechindu-se aŭ născut pe cangrenă, şi ea rane de mórte,
«Dar cum vom face să grăbim a ta tămăduire? Rugămu-te măĭcuţă,
«Maĭ desluşit să ne arăţĭ, căcĭ greŭ la fiĭ cu mumă, şi ea în bólă de
[mórte.

Muma către fiĭ.

«Chiemaţĭ dohtor pre dragoste, marĭ şi micĭ se unéscă ale trupuluĭ
[unelte,
Şi ea va rîndui gerah pre prea sfînta dreptate, ca ce'ĭ putred să tae,
Şi apoĭ la urmă plastore din erburĭ fórte bune: răbdarea şi zmerirea,
Şi pe deasupra a se lega cu cea la ceĭ nădejde, şi lécul este gata.
«Aşa dragiĭ meĭ fiĭ urmaţĭ, dacă iubiţĭ pre maĭca şi-a vóstră îndreptare,
[lecuire]

«Trebuĭ să ştiţĭ o fiilor, că sunt prea multe vécurĭ, de când cerc fel de
[rane,
«Pe trupul meŭ atâtea ghîlcĭ semne adevĕrate, şi tóte vindecate.
«Cu nimic alt s'aŭ vindecat, de cât cu dohtoria ce vĕ o spuse maĭca,
«Faceţĭ-o fеţiĭ meĭ şi acum, întîmpinaţi-mĭ bóla, ca să scăpaţĭ pe maica,
«Că şi eŭ puiĭ meĭ doresc, sĕ mi se umple pieptul, şi iar sĕ-l deschid
[voaĕ.

Iarăşĭ să ştiţĭ, o feţiĭ meĭ, că bólă grea c'acésta, nu maĭ ţiŭ minte alta,
«Că şi la suflet aŭ ajuns, lasă ticălos trupul, că e'nputţit de rane.
«O suflete, o suflete! Aĭ şi tu dohtorie pre sfînta pocăinţă.
«Decĭ alergaţĭ o dragiĭ meĭ, şi maĭ ântèiŭ de suflet grijiţĭ a vindecare,
«Şi atuncĭ şi trupul ia puterĭ, şi biruind pre bólă, aduce sănătate.

«Grăbiţĭ o fetiĭ meĭ, grăbiţĭ, grăbiţĭ a vindecare, ca iar se'nbrac hlamida,
«Coróna sě mi-o puĭ în cap, şi sŏ mě suiŭ pre scaun, dar fórte sprijiniţ-il,
«Că din nepăstru s'aŭ smintit. Unirea este meşter, chiemaţi-o ca să-l [drégă,
«Şi, atuncĭ cu slavă pociŭ a asta, ochĭ miloşĭ a deschide, sprincenele a'n- [tinde,
«Braţ a lăţi prea doritor ca de o dulce maică, pre voĭ sě'nbrăţişeze.

Pésna VI-ea pe slomnirĭ 20 fieşĭ-ce rînd.

«Zilote, Zilote! Aĭ priceput sfatul măĭcuţeĭ tale! Grăbeşte.
«Patima îndoit aŭ stăpânit şi sufletul şi trupul, alérgă.
«Că şi tu dór dragoste aĭ avut, iar nu şi pocăinţă, caută.
«Află şi de ticălos sufletul acéstă dohtorie, maĭcă-tiĭ.
«Invaţă şi pre frăţioriĭ tĕĭ se cate îndoite dohtoriĭ.

«Zilote! Tu d'aprópe cercetaşĭ ranele maĭciĭ tale, nu dormi.
«Cărnurĭ pe drumurĭ zăcând, altele spîndurate aĭ aflat,
«Mîncare câĭnilor şi ciórelor, aeruluĭ spurcare, gârlele,
«Pîraele, bălţile ruşind, puţurile-astupate şi fîntînĭ,
«Respîntiile chiar măcelăriĭ şi uliţele tóte 'nputite.

«Multe ale m mădulare s'aŭ şi hrăpit de hiară, fătul meŭ,
«La cuĭburile lor le-aŭ cărat. Oh... în hulă şi 'n putóre. Ah... ce foc.
7-lea Tot muma către Zilot «Nădejde de întórcere la loc atuncĭ se însemnéză de la cer
«Când se va ḑice hiarelor vĕrtos: «Mutaţi-vĕ d'aicea, aŭ sosit
«Vremea, ca sĕ borîţĭ ce aţĭ hrăpit cu grózá îndoită preste voĭ.»

«Maĭ am Zilote şi-alte mădulârĭ rupte şi rĕsipite, şi se ştiĭ,
«Că trupu-m cércă greutăţĭ, şi stă pre margine de grópă, că ar fi
«Acum sĕ vĕḑ maĭ bine, şi nu vĕḑ, s'alerg şi sunt ológă; şi maĭ foc.
«Că mădulările ce chip maĭ am, pornesc tot către grópă. Noroc că am,
«Supt limbă-mĭ ca un foc arḑînd ascuns: «Milueşte-mĕ, greşit'am, iar- [tă-mĕ.»

«Nu te zăbovi Zilote nimic pentru dragostea mătiĭ, ci te du
«Întêiŭ tu după dohtoriĭ, chiamă şi fraţiĭ teĭ cu tine dragul meŭ;
«Şi acel ascuns foc (milueşte-mĕ) aprindeţi-l maĭ mare, şi strigaţĭ
«Cu toţiĭ: «Greşit'am! Iată acum aducem ţie maĭcă cum aĭ ḑis
«Lécurĭ trupeştĭ şi sufleteştĭ.» Şi atuncĭ iar aveţĭ mumă negreşit.

Pésna VII pe slomnirĭ 21.

«Zilote aí înţeles câte maĭcăta ţi-aŭ spus. Dar încă să maĭ asculţĭ
«Să te ducĭ pe la vecinĭ, că acolo s'aŭ descărcat al meŭ aur şi argint,
«Pietre şi mărgăritare, şi alte scule Domneştĭ, ce din vécurĭ le păstram.
«Ca ḑestre de la părinţĭ se remîe la bunĭ fiĭ; iar ceĭ răĭ ca nişte dracĭ,
8-lea Tot muma către Zilot. «Făr' de veste le aŭ hrăpit. De aceea se cercetezĭ, se afliĭ, ca să le cer.
«Jalbă am dat luĭ Dumneḑeŭ, scrisă cu lacrămĭ de foc, şi aşa 'mĭ aŭ [dat rĕspuns:
«Furiĭ, gazdele un fel sunt vinovaţĭ, decĭ se cer şi el îmĭ va înplini,
«De aceea nu zăbovi, spune şi fraţilor teĭ, se cerceteze şi eĭ,
«Că nu maĭ pot suferi golătatea, dragiĭ meĭ, nicĭ pre ceĭ ce 'ĭ am hrănit»
«Furĭ şi gazde în vilég; ci dup'a luĭ Dumneḑeŭ hotărîre, cer al meŭ.

«Zilote iar să maĭ ştiĭ, că şi chiar din fiiĭ meĭ. fraţĭ aĭ teĭ, aŭ fost uniţĭ,
«Pentr' acestia mi s'aŭ d's, că aşa s'aŭ hotărît : «Câţĭ adică vor fi fost
«La cangrenă lucrătorĭ, printr'ascuns cu-aceĭ duşmanĭ, maĭ nainte d'acel [glas,
«Să nu maĭ fie între fiĭ, ci judecaţĭ de duşmanĭ, şi al lor ce va fi tot
«Ca şi al celor duşmanĭ, să se dea la dohtoriĭ ranele a'mĭ vindeca.

«Sĕ ştiĭ iarăşĭ fătul meŭ, şi pentru ceĭ mestecaţĭ la urmă dup'acel glas,
«Că aşa aŭ hotărît nemitarnicul Divan. «Acel de silă păcat,
«Nu este asemănat cu cel de voe lucrat, d'aceea e şi ertat.»
«Decĭ acestora sĕ spuĭ: că'ĭ chiamă maica cu dor căcĭ eĭ nu sunt vinovaţĭ
«L'e destul că s'aŭ căit, pentru căcĭ 'ĭ-aŭ amăgit fiiĭ negruluĭ tartar!

9-lea Iar muma către Zilot

«Zilote! sĕ mĕ ascultĭ, dute, fă cum te învĕţ, şi dacă s'o dovedi
«Adevĕrat dreptul meŭ, şi se va înpotrivi cineva̧şĭ a nu mi-l da,
«Vino maĭ degrab sĕ'mĭ spuĭ, ca să rĕcnesc către cer, şi atuncea veĭ vedea
«Trăsnet gróznic va cădea, scaune va rĕsturna. şi pre mine va 'ndrepta,
«Că Dumnedeŭ dă resboiŭ, cu ceĭ ce-aduce nevoĭ, celor proştĭ nevinovaţĭ

Pésna VIII-a pe slomnirĭ 15 rîndul.

Zilot către maicăsa patria luând şi obrazul fraţilor seĭ.

«Am cercetat măicuţa mea, în stînga şi în drépta,
«Şi multe s'aŭ descoperit din lucrurile tale,
«Şi-aşa cu toţiĭ ne-am ghîndit fiiĭ teĭ, dragă maică,
«Ca să aşternem catastih de câte sunt hrăpite,
«De cine. şi la cine sunt, cine e hoţ saŭ gazdă?

«Apoĭ se spunem, draga mea, celor ce 'ĭ ţin în braţe,
«Şi 'ĭ vĕd purtênd podóba ta şi tac cu 'npărtăşire,
«Sĕ ne 'nplinéscă de la eĭ dreptul pînă la una,
«Şi sĕ ni 'ĭ dea sĕ 'ĭ pedepsim aicĭ după dreptate,
«C'aşa supune pravila buna vecinătate.

10-lea Muma către Zilot

«Bine ştiŭ toţĭ drăguţul meŭ, cum pre-o vecinătate,
«O 'ndestulez cu dintr'al meŭ şi nicĭ o nedreptate
«Nu cugetez spre fiiĭ eĭ, ci-ĭ înbuc cu de tóte,
«Iar ia acum căcĭ mĕ vĕd̦ de totŭ slăbănogită,
«In loc de a mĕ sprijini, îmĭ dà brîncĭ tot spre grópă.

«Aceea-l-altă aŭ avut tocmită datorie,
«Pentru atîtea bunătăţĭ ce i se daŭ de mine,
«S'alerge la necazul meŭ fără de nicĭ o plată,
«Iar ea călcându-mĭ pravila, stricând şi legătura,
«După atîtea schidolirĭ, mĕ va şi sugrumată.

11-lea Zilot către măsa

«Drăguţă maĭcă, dulcea mea! Al'tale poruncĭ sfinte
«Am întocmit şi iată eŭ. Dar maĭcă, ce vĕz noŭ?
«Şoptesc de sugrumarea ta, că alt-fel léc nu are,
«De cât sĕ'ţĭ scóţă limba (d̦ic) şi-a unor fiĭ măsele.
«O mult mĕ mir! Dar cum va fi la urmă graiŭ şi hrană?

Pésna IX tot pe slomnirĭ 15 rîndul.

«O Zilote! se ţiĭ în gând tóte de la plecare-ţĭ,
«Şi pînă la întórcere-ţĭ în braţul maĭciĭ tale,
«Câte-aĭ vědut şi-aĭ audit, vedĭ şi audĭ şi-acuma,
«Şi-apoĭ aşa se hotărăştĭ, că, dacă dup'atîtea
«Bătăĭ cu foc şi 'nvěţăturĭ, nu va fi îndreptare,
«Sě fugĭ de la măĭcuţa ta, că ia atuncea móre.

«Ah... Zilote! tu bine vedĭ, că fraţiĭ teĭ n'ascultă,
«Căcĭ uniĭ cată dohtoriĭ pentru tămăduire,
«Alţiĭ 'npotrivă îndrăznesc ca sě mě şi sluţéscă.
«Apoĭ fără de limbă eŭ, şi fiiĭ făr-măsele,
«Cum voiŭ slăvi pre Dumnedeŭ? cum îşĭ vor hrăni trupul?
12-lea Zilot către măsa «Sě fugĭ atuncĭ drăguţul meŭ, sě fugĭ că măta móre.

«Cu tine fătul meŭ sě eĭ dorul măĭcuţeĭ tale,
«Şi cu lacrămĭ ce veĭ věrsa, sě plămădeştĭ boele,
«Şi-aşa curat sě'mĭ zugrăveştĭ chipul, iubitul maĭcăĭ,
«In cât şi tu şi-aceĭ-l-alţĭ toţĭ, câţĭ vor vedea sě crédă,
«Că muma móre negreşit, când fiiĭ eĭ n'o cată,
«Şi tituluş aşa sě 'mĭ puĭ: «mumă de fiĭ ucisă».

«Amar, amar, atuncĭ va fi, fără folos căire
«La toţĭ cariĭ din peptul meŭ sugea făr-osebire,
«Dar tu încă nădăjduind, nu face contenire,
«Cântă-ţĭ cântarea jalnică, doar va fi lecuire,
«Cântă 'n audul tuturor fraţilor şi veciniĭ,
«Pământul jos s'audă tot, s'audă şi sus cerul.

Zilot către sine
«Suflete al meŭ suflete! aĭ rîvnă, ia 'ndrăznélă,
«Rěcneşte suflete câţĭ poţĭ, doar va fi deşteptare,
«Incaĭ sě nu fiĭ osîndit, că aĭ ascuns talantul,
«Ci mult puţin ce ţi s'aŭ dat 'l aĭ împărţit şi la-altul.
«Aşa o sufleţelule, cântarea sevĕrşaşte;
«Şi rógă-te luĭ Dumnedeŭ pre toţĭ sě'ĭ luminede.

DARE DE SEAMĂ DESPRE CÂTE-VA CĂRȚĬ VECHĬ.

Ḑilele trecute mi-aŭ venit maĭ multe *vechiturĭ* vestejite de suflarea timpuluĭ, din care unele se ating de istoria țĕriĭ. Am observat treĭ broșurĭ, una tipărită la Lipsca, elinește și latinește, la 1781, sub titlu: *Orație panegirică către Prea înălțatul și de Dumneḑeŭ cinstitorul Domn al tóteĭ Ungrovlachieĭ Ioan Alexandru Ipsilant Voevod*, compusă de *Manasi Eliadi*; a doua, tipărită în Bucureștĭ, în limba eleuă la 1789 cuprinḑênd în versurĭ istoria *Domnuluĭ Valachieĭ Nicolae Mavrogheni*, compusă de *Marele Caminar Manolachi Persiani*; a treia, tipărită la Pisa, la 1816, grecește, latinește și italienește, de *Sevastian Ciampi*, profesor de literatura elină și latină în Academia Piseĭ, sub titlul : Visul luĭ Scipion Africanul de M. T. Cicero, și o carte tipărită la Viena la 1803, compusă de *Zinovie Pop*, despre prosodia și despre versificațiunea elină.

Étă o dare de sémă despre ele :

I.

Broșura întâĭ cuprinde 91 de pagine ; ea este scrisă grecește și latinește ; étă titlul eĭ :

Μανασσῆ τοῦ Ἡλιάδου λόγος Ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν Ὑψηλότατον καὶ θεοσεβέστατον Αὐθέντην Κύριον Κύριον Ἰωάννην Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην τὸν μεγαλοπρεπέστατον Ἡγεμόνα πάσης Οὐγγροβλαχίας. Ἐτέθη δὲ ἐν ἀρχῇ καὶ ἡ προσφωνιτικὴ Ἐπιστολή.

Manassis Eliadis Oratio panegyrica ad clarissimum ac Serenissimum Principem Dominum Dominum Ionanem Alexandrum Hypselantam Serenissimum Ducem totius Valachiae. Posita etiam est in principio Epistola dedicatoria. Lipsiae, Ex officina Breitkopfia CIↃIↃCCLXXXI.

Dar cine este acest Manasi Eliadi, care aŭ scris panegiricul luĭ Alexandru Ipsilant Voevodul Valahiei ?

Manasi Eliadi aŭ fost unul din bărbațiĭ ceĭ maĭ învĕțațĭ de pe la sfârșitul secol. XVIII; a fost *doctor în medicină și în filosofie* de la Universitățile de Padua și de Bonna, și trăia în Bucureștĭ în ḑilele luĭ Ale-

xandru Vodă Ipsilant, fiind protomedicul Curțeĭ și profesor la scóla domnéscă din Bucureștĭ.

La 1785 Manasi Eliadi aŭ fost trimis de Alexandru Ipsilant Voevod în Italia și în Germania se cumpere instrumentele necesare Academieĭ din Bucureștĭ pentru experiențele științifice (Erbiceanu, *Discurs rostit în Aula Universitățiĭ din Iașĭ*, pag. 23, Iașĭ, 1885).

Manasi Eliadi a lăsat un fiŭ *Teodosie Eliadi*, erudit ca și tatăl sĕŭ, care aŭ tradus din franțuzește, aŭ prelucrat și aŭ tipărit la Viena, la 1802, *Filosofia chimică* (Χημικὴ φιλοσοφία) a eruditului și vestitului doctor comite Ant. F. de Fourcroy, chimist și profesor de Chimie la Paris, deputat în Convențiune, membru consiliuluĭ de Cincĭ-Sute, și director general al Instrucțiuniĭ publice, născut la Paris la 1755, mort la 1809, care aŭ scris: *Système des connaissances chimiques et de leur application* (6 vol. în 4⁰), și *Philosophie chimique* (1 vol. în 8⁰.) Filosofia chimică a luĭ Fourcroy aŭ fost tradusă în multe limbĭ (1).

Stilul luĭ Manasi Eliadi din broșura despre care vorbesc, limba în care e scris acest panegiric, atât elinește cât și latinește, dovedesc că el era un bărbat cu cunoștințĭ întinse și un elenist și latinist adânc. Panegiricul e precedat de o epistolă dedicatorie către Vodă Ipsilant, scrisă elinește și latinește, subscrisă de autorul *Manasses Eliades, Philosophiae et Medicinae Doctor.* De asupra acesteĭ epistole stă vulturul Țĕriĭ-Româneștĭ cu crucea în cioc, sórele și luna, și de-asupra Coróna. După epistola dedicatorie urméḑă orația panegirică, scrisă tot latinește și elinește, de Manasi Eliadi, cu tótă eleganța și măestria unuĭ autor clasic. După un exordiu eloquent, Eliadi ne spune că Alexandru Ipsilant aŭ fost născut în Constantinopolĭ, că familia sa îșĭ socotea nobleța de secolĭ ; că Impĕratul Emanoil Comnen, când domnea în Trapezunta (înainte de 1143) aŭ dat pe fiica sa Eudoxia după unĭ Constantin Ipsilant, care avea demnitatea de *mare Domestic* (2); că, din acest *Constantin Ipsilant*, se trage familia Ipsilanților și Domnul Valachieĭ Alexandru Ipsilant, familie care, pe lângă propria strălucire, s'aŭ făcut și maĭ strălucită, legându-se prin căsătorie, cu familia Impărătéscă a Comnenilor. Eliadi arată documentele care dovedesc acéstă origină. Apoĭ, Eliadi ḑice, cum Alexandru Vodă Ipsilant s'aŭ făcut ilustru el însușĭ, căcĭ din copilărie s'aŭ dedat învĕțătureĭ cu tótă inima și cu tótă puterea inteligențeĭ sale, și că s'aŭ deosebit în studiul filosofieĭ, logiceĭ și a metafiziceĭ, și aŭ învĕțat cu mare

(1) Παπαδόπουλος Βρετός, Νεοελληνική φιλολογία, tom. II pag. 267. 123. — Lalanne, *Biographie Universelle*, pag. 586.—Vapereau, *Dictionnaire Universel des littératures*, pag. 819. Σαθας Μεσαιωνική βιβλιοθήκη, tom. III, pag. 544. Venet. 1872.

(2) Demnitatea de *mare Domestic* (Μέγας Δομέστικος, Magnus Domesticus) era de o potrivă cu acea de *mare Duce* (Magnus Dux, Μέγας Δουξ). Veḑĭ Curopalatae, *de Officialibus Palatii Constantinopolitani et officiis Magnae Ecclesiae*, pag. 11, Lugdun. 1588.

spor fisica, matematicele şi ştiinţele politice; că ast-fel devenind, tênărul Alexandru Ipsilant, unul din cei mai fruntaşi bărbaţi din ḑilele sale, aŭ luat de soţie o fată, nu numai de o frumuseţă rară, dar şi de neam mare, care de pe tată era din familia Muruz, ear de pe mamă din familia Mavrocordat, şi care, mai pre sus de tóte, avea o inimă nobilă, era bine crescută, învĕţată, bine-voitóre şi bine-făcătóre către săraci, în cât, când aŭ devenit Dómna Valachiei, éra iubită şi respectată de toţi. Eliadi descrie calităţile cele mari ale Dómnei Ipsilant. Alexandru Ipsilant (urméḑă Eliadi) n'aŭ făcut ca alţi, n'aŭ umblat îndată după domnie, ci aŭ început cariera sa cu funcţiuni mai mici, ca să înveţe, prin practică trebile cârmuirei; el intră în serviciul *Domnului Moldovei de pe atunci*, care avea mare renume în ştiinţa de a guverna; *el aŭ ajuns apoi să* ocupe funcţiile *cele mai înalte, după Domn, în Moldova, se fie sfetnicul* Domnului,—şi aşa, Alexandru Ipsilant, se făcu om însemnat, nu pentru că ocupa posturi înalte, dar pentru că devenise folositor ţĕrii, şi pentru că s'aŭ deosebit în acele dregătorii. Curênd, isbucnind un resbel între monarchiele cele mai mari ale Europei, — Ipsilant s'aŭ retras în viaţa privată şi s'aŭ dedat cu totul studielor. Dar ce se întêmplă? trebile Turciei mergeaŭ rĕŭ în resbel şi primejdii mari o împresura; Sultanul îl invită să priméscă demnitatea de mare Dragoman al Porţii, cea mai mare demnitate care se putea da unui creştin, şi care consista întru a întreţinea şi a îndrepta relaţiile Inaltei Porţi cu cele-l-alte Puteri. Acéstă demnitate, Alexandru Ipsilant a ocupat'o cu credinţă, cu înţelepciune şi isteţime, şi cu mare bărbăţie; pe lângă aceste calităţi, el *aŭ avut şi noroc*, cum ḑicea ambasadorii din Constantinopoli, căci el isbutea în tóte întreprinderile şi în planurile sale, şi încă se făcuse iubit de toţi, şi pe când totul era încurcat, tóte relaţiile rupte, resbelul ascuţit, Ipsilant isbuti se facă, ca pacea să fie nădĕjduită, şi într'adevĕr — pacea se încheiă; ear Sultanul, iscălind pacea dobândită prin înţelepciunea şi prin silinţele lui Ipsilant, iscăli, tot in acea ḑi, şi firmanul prin care domnia Valachiei se da marelui Dragoman Alexandru Ipsilant, pentru înalta sa înţelepciune şi vrednicie (1774).

Alexandru Ipsilant (urméḑă Manasi Eliadi) suindu-se pe tronul Valahiei în împrejurări grele, a domnit cu blândeţă şi cu înţelepciune; el n'aŭ vĕrsat sângele nimărui, şi purta sabia mai mult ca podóbă, de cât ca armă: întâi el decretă ca poporul să nu plătéscă dări un an: Domnul Ţĕrei 'i ertă dările pe un an întreg; apoi el era atât de blând, în cât toţi, câţi aŭ fost fugari din causa resbelului, s'aŭ întors în ţară, la casele şi moşiile lor; el a aşezat mai multe slobozii (colonii) în ţară, spre a o popula, a decretat o amnistie generală, şi a închiezeşluit viaţa şi averea fie-căruí; apoi el a rescumpărat din robie pe cei robiţi, şi i-aŭ făcut să reintre în ţara lor iubită. Oraşul Bucureşti, înainte de resbel,

era un oraş frumos şi populat, dar în timpul resboiuluĭ se împustiă ; decĭ Alexandru Ipsilant aŭ restaurat, aŭ reparat, aŭ înfrumuseţat, s'aŭ ocupat de scolĭ, aŭ făcut legĭ, aŭ făcut cu cheltuiala sa internate marĭ şi aŭ adus profesorĭ din tóte părţile... *scholas publicas magnis impensis constituit, et praeceptores undique convocat, et discentium unicuique certam pecuniam distribui facit, omnesque eis vivendi commoditatem praestare ablaborat, ut unice litterarum studio vacare possint, quarum omne genus, earum etiam, quibus antea locus non erat, in Gymnasia inducit....* In scóla Domnéscă din Bucureştĭ se învĕţa nu numaĭ literile şi filosofia, dar şi chimia şi matematicele şi alte ştiinţe.

Aşa se încheiă panegiricul luĭ Manasi Eliadi, pe care 'l scriea şi 'l rostea în Bucureştĭ. Stilul sĕŭ elegant şi învĕţat ne aminteşte frumuseţile clasicităţeĭ eline şi latine.

Ca om şi ca dascăl învĕţat, ca iubitor învĕţătureĭ maĭ pre sus de tóte Eliadi laudă maĭ ales pe Domnul sĕŭ, pentru înalta sa erudiţie şi pentru sprijinul şi avêntul ce da scólelor şi învĕţătureĭ în ţară, dicêndu-ĭ că aceste îl fac demn a fi numit nu numaĭ Domn şi *părintele Valahieĭ*, dar şi protector naţieĭ greceştĭ.... *ad illud enim summum mea pervenit oratio, quod non Valachiae tantum Principem, aut unius solum urbis ac Provinciae patrem et tutorem, Heroa nostrum ostendit: verum et totius nationis nostrae praesidem...*

Acésta este în scurt oraţia luĭ Manasi Eliadi. Nu este locul aicĭ să facem istoria Domnieĭ luĭ Alexandru Ipsilanti ; amintim numaĭ că A. Treb. Laurian aŭ dis despre acest Domn şi despre confratele sĕŭ din Moldova Grigorie Ghika Voevod, că: «amândoĭ aceştĭ domnĭ guvernară ţĕrile fórte înţelepţeşte, înfiinţară scolĭ, rădicară făbricĭ şi biseric', şi făcură reforme bune pentru administrarea Dreptăţeĭ»... (2).

Alexandru Ipsilant a domnit în Valachia de la 1774 până la 1782.

II.

A doua broşură în limba grecéscă tipărită în Bucureştĭ, la anul 1789 în tipografia de la *Cismeua luĭ Mavrogheni*, priveşte Domnia luĭ *Nicolae Mavrogheni* Voevod şi evenimentele atuncĭ petrecute în Valahia : este istoria acestuĭ Domn şi a acelor întîmplărĭ scrisă în versurĭ de Marele Caminar Manolachi Persiani.

Broşura cuprinde 47 de file. Titlul eĭ este : Συνοπτικὴ περίληψις τῶν Ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ Ὑψηλοτάτου, Εὐσεβεστάτου καὶ τροπαιούχου Αὐθέντου ἡμῶν καὶ Ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας, Κυρίου Κυρίου Ιω. Νικολάου

(1) A. Treb. Laurian, *Istor. Român.* tom. III, pag. 233. Iaşĭ 1853. Vedĭ şi Τουνουσλῆ, Ἱστορία τῆς Βλαχίας pag. 314—316. Viena 1806.

Πέτρου Μαυρογένη Βοεβόδα. Συντεθεῖσα παρὰ τοῦ 'Ευγενεστάτου καὶ Ελλογιμωτάτου Ἄρχοντος Μεγάλου Καμηνάρη Κυρίου Μανουλάκη τοῦ Περσιάνου, adică: «Povestire in scurt despre faptele eroice ale Pre-înălţatuluĭ, Binecredinciosuluĭ şi biruitoruluĭ Domnuluĭ nostru şi stăpânitor a tótă Ungrovlahia, Domn Domn Iω Nicolae Petru Mavrogheni Voevod. Compusă de nobilul şi eruditul boer marele Căminar Dumnéluĭ Manola hi Persiani».

Acéstă cărticică este tipărită în Bucureştĭ la 1789 în luna Februarie în tipografia de la Cişméua Mavrogheni, de fraţiĭ Nicolae şi Ioan Lazăr din Ianena şi este închinată de eĭ Domnuluĭ Mavrogheni.

In dosul titluluĭ este marca Ţĕriĭ-Româneştĭ şi a Moldoveĭ: Vulturul ţiind în cioc Crucea şi Bourul Moldoveĭ, de-asupra coróna peste sabia şi buzduganul; în drépta sfântul Nicolaĭ, în stânga sfântul Ioan Botezătorul; împrejur iniţialele greceştĭ: Iω Nκ πτ ΜΒ Β Α Η Π 8, adică *Io Nicolae Petru Mavrogheni Voevod Domn stăpânitor a tótă Ungrovlahia.*

Sub marcă şase versurĭ iambice prin care poetul se rógă luĭ Christos să fie într'ajutor luĭ Neculaĭ Vodă, ca să gonéscă pe duşmanĭ din pămêntul Dacieĭ şi din Moldova. Pe cea laltă pagină, opt versurĭ saphice, lăudând înţelepciunea Divanuluĭ Inalteĭ Porţĭ, apoĭ douesprezece versurĭ ambice, de laudă şi de urare luĭ Vodă Niculaĭ Mavrogheni. Ambele aceste poesiĭ sunt compuse de Dionisie Egumenul Monastireĭ Domneştĭ a Izvoruluĭ tămăduireĭ, Cişméua Mavrogheni. Ele dovedesc o adâncă cunoştinţă a limbeĭ elene, şi sunt presărate de greutăţĭ şi frumuseţĭ ce le întîmpinăm în poeţiĭ anticĭ.

Pagina următóre cuprinde 30 de versurĭ heroelegiace în limba modernă, în lauda luĭ Vodă Mavrogheni, numindu'l *Domn mare al Valahieĭ şi spaima şi frica Nemţilor.*

Κράντορα μέγαν τὸν τῆς Βλαχίας
Φρίκην καὶ θάμβος τῆς Γερμανίας . . .

Aceste versurĭ sunt compuse de Mateĭ Mitropolitul Mirelor, care pe atuncĭ se afla în Valahia, după învingerea şi risipirea Nemţilor, câştigată de Vodă Mavrogheni la Sinaia şi la Cozia, la 1788 (1).

Vine apoĭ o altă poezie în esametre moderne, compusă tot de Mitropolitul Mateĭ al Mirelor (Ματθαῖος Μυρέων) adresată către *Prea nobilul boer mare Caminar Dumnéluĭ Manolaki Persiani şi către cetitor.*

Prin aceste versurĭ, Mitropolitul Mireon laudă pe tênărul Manolaki Persiani şi 'l numeşte *exemplul celor tinerĭ şi coróna doctorilor*:

τό παράδειγμα τῶν νέων, 'Ιατρῶν τὴν κορωνὶν... El ḑice că pentru calităţile sale Vodă Mavrogheni îl are în mare cinste la Curtea sa, şi sfetnic a-l săŭ. Pe Vodă Mavrogheni, Mitropolitul Mireon îl numeşte prin acéstă poesie *Eroŭ rar* şi *Ares dacicŭ* Ἥρως μοναδικὸς, Ἄρης Δακικὸς.

(1) Laurian III. 239.—I. Heliade R. *Istor. Rom.* pag. 244.

Observ că acest Mitropolit Mateĭ Mireon nu trebue' confundat cu celalt tot cu acest nume de *Mitropolit Mateĭ Mireon*, care aŭ scris în versurĭ greceştĭ vitejiile luĭ Mihaĭ Viteazul, tipărite la Veneţia la 1683, şi maĭ nainte în Bucureştĭ, la 1667. Acesta este un alt Mateĭ Mitropolit tot al Mirelor, care la 1782, aflându-se în Iaşĭ, în ḑilele luĭ Gavriil Calimah Mitropolitul Moldoveĭ, aŭ făcut ipopsifiul luĭ Iacob Stamati la Episcopatul de Huşĭ, în Biserica Mitropolieĭ de Iaşĭ, împreună cu Leon Episcopul Romanuluĭ şi cu Amfilohie Episcopul Hotinuluĭ (1).

Vine apoĭ o prefaţă din partea autoruluĭ Manolachi Persiani, prin care ḑice că vitejiile luĭ Vodă Mavrogheni, admirate de tótă lumea, l'aŭ făcut să întreprindă povestirea despre acest mare Domn al Dacieĭ; că este maĭ drept a se numi pe Eroul sĕŭ: *Mavrogheni Dacicul* de cât s'aŭ numit odinióră pe unul din străbuniĭ sĕĭ din Veneţia *Peloponesicul*; căcĭ acesta, cucerind Peloponesul, s'aŭ făcut vrednic de acest pronume, ear Vodă Mavrogheni, care aŭ ajutat Marea Eghea, care aŭ bătut pe Manioţĭ, care aŭ scăpat Morea de turburarea Arnăuţilor, şi care aŭ eliberat Dacia cuprinsă de Nemţĭ, bătându-ĭ şi gonindu-ĭ din ţară, cum se nu fie numit *Dacic?*

Urméḑă apoĭ Istoria în versurĭ despre Domnia luĭ Vodă Mavrogheni şi despre vitejiile sale. In exordiu, Persiani ḑice că odinióră numele *Mavrocenilor*, *Mavroceni*, Μαυροκένη era vestit şi strălucit în Veneţia, pentru vitejia sa, că unul din Mavrocenĭ aŭ fost supranumit *Peloponesicul* pentru că aŭ cucerit Peloponesul, smulgându'l din robia Turcilor. Persiani presupune aicĭ, că familia *Mavrogheni*, este una şi aceiaşĭ şi se trage din familia luĭ *Francisco Morosini* căpitan general al Veneţieĭ, care la 1688 aŭ luat Peloponesul (Morea) de la Turcĭ, şi care pentru acest însemnat serviciŭ adus chreştinătăţeĭ şi Veneţieĭ, aŭ fost supranumit de Senatul Republiceĭ *Peloponesicul*, şi care apoĭ tot în acest an 1688, aŭ fost ales Doge al Veneţieĭ (2). Este cunoscut că aŭ existat o familie Mavroceni supranumită: *vitejiĭ Mavrocenĭ*, (Mauroceni) la Mantua (3), nu ştiŭ însă, dacă *Morosini* şi *Mavroceni* este una şi aceiaşĭ familie. Persiani ḑice că dacă acel Mavrogheni ar fi faţă ca să privéscă calităţile Domnuluĭ Valahieĭ Nicolae Mavroeni, activitatea sa, respectul către cele sfinte, credinţa sa, vitejia, devotamentul către Sultan şi mutuala iubire şi încredere a Sultanuluĭ către el, ar fi rupt epigramele şi laudele cu care Veneţianiĭ l'aŭ cinstit odinióră, căcĭ ar fi găsit maĭ pre sus de cât ale sale, calităţile acestuia.

Nicolae Mavrogheni, urméḑă autorul, atrăsese din frageda sa tinereţe privirile tuturora, pentru vitejia sa; la vrâsta de optsprezece anĭ el se

(1) Melhisedek, *Chronic. Huşilor*, part. II pag. 148—149.
(2). Léon Galibert, *Histoire de Venise*, pag. 4*8. Paris 1855.
(3) P. G. Molmenti, La vie privée à Venise, pag. 16 Venise, 1882.

bătea voinicește cu pirații, și mai târziu numit Mare Dragoman al flotei Otomane, s'aŭ făcut vestit în toată lumea, ear Vizirul Ghazi Hasan-pașa, vědând înțelepciunea, credința și vitejia sa, îl avea și 'l cinstea ca pe un fiŭ. Chiar Sultanul avea mare considerație pentru Nicolae Mavrogheni. Intr'un resbel precedent cu Rusia, mulți din grecĭ arătându-se ostilĭ Turcilor, mai ales ceĭ de la insula Psara, Sultanul, în mânia sa, decretase să se tae capetele tuturor acelora, proclamându-ĭ de *hainĭ*. Marele Dragoman Nicolae Mavrogheni, aflând despre hotărîrea Sultanuluĭ, se duse la el și arătându-ĭ cu cuvinte demne și înduplecătóre, că un Impěrat trebue să fie nu numaĭ drept, dar maĭ ales îndurător și milos, aŭ isbutit să obție o amnestie obștéscă pentru toțĭ, și firmanul de esterminarea chreștinilor s'aŭ revocat. Acéstă îndurare împěrătéscă aŭ făcut pe Nicolae Mavrogheni să fie recunoscător și personal devotat și credincios Sultanuluĭ, căcĭ nu puțină mulțumire sufletéscă, nu puțin bine, nu puțin renume între toțĭ ambasadoriĭ chreștinĭ, câștigase Mavrogheni prin acéstă îndurare a Sultanuluĭ, cu vitejasca sa intervenire, în împrejurărĭ în care își punea capul în primejdie. Pentru acéstă faptă, Mavrogheni căpătase numele de *părinte al creștinilor.* Dar Manioții refusa se plătéscă haraciul; Mavrogheni se pune în corespondență cu capiĭ lor, și-ĭ îndémnă la supunere, eĭ însă tot refusând, și Mavrogheni trebuind să dea Sultanuluĭ dovedĭ de credință, pléćă însușĭ contra lor, 'ĭ impresóră pe mare și pe uscat și începe a-ĭ bate. Manioțiĭ se supuseră. Mavrogheni se arată atuncĭ omenos către eĭ, s'aŭ coborît de pe corabie și aŭ mers să-ĭ viziteḑe cu cea maĭ mare încredere către niște vitejĭ. Prin stăruințele sale, Sultanul învoi Manioților să-șĭ alégă un Domn dintre eĭ (*Maniat-beĭ*) sub suzeranitatea Porțiĭ. Ast-fel Nicolae Mavrogheni se făcea vestit în tóte părțile, și toțĭ admiraŭ vitejia, mintea, istețimea și mărinimia sa. Dar însă și pismașiĭ săĭ se înmulțeaŭ, căcĭ mulțĭ îl invidiaŭ.

După acéstă izbândă Sultanul Hamit face pe Mavrogheni Domn Țěriĭ-Româneștĭ, nu numaĭ pentru a resplăti credincióseIe sale slujbĭ, dar și pentru a face o schimbare spre bine în administrația aceleĭ țěrĭ. Vodă Mavrogheni aŭ pus ordine, aŭ urmărit pe hoțĭ, aŭ ajutat pe asuprițiĭ săracĭ contra asupritorilor lor puternicĭ. Dar de o dată, în mijlocul liniștei și a seninuluĭ, un mare foc se aprinde. Rușiĭ și Nemțiĭ calcă Moldova și Țara-Românéscă. Pizmașiĭ luĭ dă Mavrogheni se bucura acum, că va pierde Domnia, se bucura de invasie. Insă Vodă-Mavrogheni se înarméză, adună óste și pléćă contra incălcătorilor. De odată s'aŭ vědut în Bucureștĭ târâțĭ în robie, soldațĭ și oficerĭ Nemțĭ: Mavrogheni 'ĭ bătuse la *Câmpu-Lung;* abia trecură puține ḑile, și alte trofee s'aŭ vědut la Bucureștĭ; Mavrogheni maĭ bătuse pe Nemțĭ la *Těrgoviște*; lumea se strîngea la Curtea Domnéscă, ca să privéscă pe prisonieriĭ Nemțĭ, și ograda Curțiĭ se umpluse de tunurĭ, puștĭ, drapele, chesóne și bagage luate de la Nemțĭ;

apoĭ Mavrogheni bate pe Nemţĭ la *Focşanĭ*, la *Vălenĭ*, la *Sinaia*, la *Câmpina* şi la *Cânenĭ*: orĭ unde mergea óstea luĭ Mavrogheni, biruinţa era cu dênsa, şi fie-care ḑi aducea la Bucureştĭ, veştĭ de risipirea Nemţilor, şi trofee. Óstea Ruşilor şi a Nemţilor credea că va intra fără opunere în Ţara-Românéscă, fiind că aŭ găsit intrarea în Iaşĭ, uşóră; dar Vodă Mavrogheni, n'o aştéptă să vie, ci plécă ca fulgerul contra eĭ, o respinge şi rêndueşte un caimacam în Iaşĭ, ca să cârmuiască Domnia Moldoveĭ, pênă când Sultanul aŭ numit Domn noŭ. Ast-fel, Vodă Mavrogheni s'aŭ făcut vestit, şi numele sĕŭ sbura cu fală pretutindene.

Tótă Rumelia, tot Orientul şi pênă la Bagdad, se minunaŭ de vitejiile şi de faptele luĭ Vodă Mavrogheni; el organisa, cheltuea, equipa, conducea óstele: el singur era capul tuturor acestora, căcĭ acest om era viteaz, avea minte multă, neobosită şi priveghea. Ghaziul Sahip Devlet aŭ venit în persónă cu o mică gardă de la Rusciuc la Bucureştĭ, ca să vaḑă organizaţia militară a luĭ Vodă Mavrogheni, şi vĕḑênd óstea sa s'aŭ minunat, repetând cu uĭmire despre Domnul Ţĕriĭ Româneştĭ: *Alláh perhudár cilegiè*... şi prin tóte aceste frământărĭ, lumea era liberă, şi fie-care 'şĭ căuta trebile în linişte. Oştirea nu era lipsită de nimic, şi era bine îmbrăcată.

Un hati-şerif veni de la Sultan, întărind luĭ Vodă Nicolae Mavrogheni Domnia Ţĕriĭ-Româneştĭ pe viaţă, şi în acel hati-şerif se ḑicea că din ḑilele luĭ Hazzet Suleiman, n'aŭ maĭ fost alt viléz ca Vodă Mavrogheni. Sultanul 'ĭ trimitea tot o dată o blană de mare preţ şi un hanger împodobit cu petre scumpe. Trimisul Sultanuluĭ, un paşă de frunte, era faţă la ceremonia citireĭ hati-şerifuluĭ şi a împodobireĭ luĭ Vodă Mavrogheni, şi aŭ distribuit din partea Sultanuluĭ monezĭ de aur ostaşilor, îmbrăcând cu caftane şi cu binişurĭ pe toţĭ boeriĭ carĭ înconjuraŭ pe Mavrogheni.

Aceste le-am scris eŭ în scurt, ḑice Persiani, ca alţiĭ să scrie pre larg, ca istoricĭ, faptele şi vitejiile luĭ Vodă Vodă Mavrogheni.

Étă în scurt poemul despre Mavrogheni. După acésta urméză o altă poesie în tetrastihurĭ, tot de Căminarul Manolachi Persiani.

După aceste, vine o alocuţie προσφώνημα în exametre, compusă de Episcopul de Râmnic Filaret, prin care laudă pe Vodă Mavrogheni, nu numaĭ pentru vitejiile sale, dar şi pentru buna sa administraţie în Valahia.

Urméḑă o poesie de o rară eleganţă, compusă de Alexandru Calfoglu, Mare Comis, prin care se enumeră faptele luĭ Vodă Mavrogheni, vitejia şi capacitatea sa, risipa armateĭ nemţescĭ şi întêmpinarea la Prut a ósteĭ Ruseştĭ, pe care aŭ făcut'o să se retragă.

Din sfirşitul acesteĭ poesiĭ se vede că aceste ovaţiĭ se făcea luĭ Vodă Mavrogheni, la 1788, în ḑiua sfântuluĭ Nicolae, patronul Domnuluĭ.

După poesia luĭ Calfoglu, vine o altă din partea luĭ *Ioan Zaneti*, *mare logofĕt*, descriind biruinţele Domnuluĭ Mavrogheni de la *Sinaia*, de la *Vălenĭ*, de la *Câmpu-Lung* şi de la *Cânenĭ* şi respingerea armateĭ Ruseştĭ

din Moldova şi din Valahia. Din acésta se vede că la festivitatea din acea ḑi era faţă Ghazi Hasan-paşa. Acest mare logofăt *Ioan Zaneti* (Ιωάννης Τζανέτης a fost un bărbat erudit. El a scris o carte elineşte şi franţuzeşte, şi aŭ tipărit'o la Viena, la 1787, fiind atuncĭ mare Clucer al luĭ Vodă Nicolae Mavrogheni, contra teorieĭ filosofuluĭ pitagoric Ocellus despre natura Universuluĭ, (Κατὰ ὠκέλλου), închinând acéstă carte Domnuluĭ sêŭ Nicolae Mavrogheni Voevod, şi o scrie e romantică *Bosporomahia*, «ouvrage rempli des beautés poétiques, sujet ingénieux et agréable», cum se exprimă eruditul Rizo Nerulos (1). Urméḑă cincĭ epigrame în versurĭ erohelegiace, compuse de *Teodor profesorul scóleĭ Domneştĭ din sfântul Sava*, la adresa luĭ Vodă Mavrogheni, la adresa părinţilor sĕĭ şi la adresa Dacieĭ, vorbind de biruinţele contra Nemţilor. Apoĭ urméḑă treĭ versurĭ carcinice, unul din partea Tĕriĭ ὡς ἀπὸ τῆς τζάρας, al doilea ca rĕspuns din partea Domnuluĭ către Ţara, ὡς ἀπὸ τοῦ Ἡγεμόνος πρὸς τὴν τζάραν şi al treilea din partea pieţeĭ adecă a comerciuluĭ din Bucureştĭ, ὡς ἀπ' τῆς ἀγορᾶς.

Ţara ḑice luĭ Mavrogheni :

Νῷ μὲ γῆν ἔσωσεν Ἡγεμὼν, adică «Domnul m'aŭ salvat prin înţelepciunea sa.»

Domnul rĕspunde ţĕriĭ:

Σοὶ ῥητῶς ἔγωγε σωτήριος, adică «într'adevĕr eŭ ţi-am fost mântuitor.»

Piaţa Bucureştĭ ḑice luĭ Vodă:

Σωτήρ ἄγ ὀγ' ἄναξ ἔλεξαν ἀγορᾶ ῥητῶς adică:

«Comerciul (piaţa) ḑice, că «acest Domn mi-a fost într'adevĕr mântuitor».

Urméḑă încă un acros'ih în versurĭ iambice pe numele luĭ Vodă Mavrogheni, Νικολαος; apoĭ o oraţie ἐγκώμιον compusă şi rostită de *profesorul scóleĭ Domneştĭ din Bucureştĭ, Dimitrie Zisu, către Preaînălţatul şi binecredinciosul Domnul nostru Ioan Nicolae Petru Mavrogheni Voevodul Dacieĭ.* Dimitrie Zisu laudă pe domn şi p'acéstă *vestită ţară* περίφημος τζάρα. Apoĭ un al doilea engomion, compus de Marele Postelnic Evstratie şi un al treilea, în versurĭ erohelegiace, compus în limba antică elenă, de Gheorghie Slătineanul, fiul mareluĭ Vornic Slătineanu. După Gheorghie Slătineanu, fratele sĕŭ Scarlat Slătineanu adreséză luĭ Vodă Mavrogheni un alt engomion în versurĭ moderne.

Cartea se încheie printr'o epistolă din partea mitropolituluĭ Mireon Mateĭ, către Căminarul Manolachi Persiani, şi printr'o poesie în versurĭ moderne, compusă de acelaşĭ mitropolit şi tot în lauda vitejiilor luĭ Mavrogheni, dorindu-ĭ fericire şi îndelungată domnie peste Dacia.

Ast-fel se încheie acéstă cărticică.

Nu este locul aicĭ să fac istoria domnieĭ luĭ Nicolae Mavrogheni ; dar el

(1) *Cours de littérature grecque-moderne*,—şi Vretos tom. II, pag. 81.

a fost un domn vrednic. Era însă un partit în Ţara Românéscă, partitul păceĭ şi al luĭ Alexandru Vodă Ipsilant, care-ĭ facea o oposiţie crâncenă ; în acest partit era capĭ : Nicolae şi Manoil Brâncoveanu, Constantin şi Scarlat Ghika, Dimitrie Racoviţă, Ioan Muruz şi Ioan Văcărescu, pe care Vodă Mavrogheni i-aŭ surgunit, cu firman Impĕrătesc, la insula Rodos, ear pe bĕtrânul Marele Ban Pană Filipescu, cu ceĭ doĭ fiĭ aĭ sĕĭ Nicolae şi Constantin, i-aŭ surgunit la Monastirea Meteora.

La 1787, deshizându-se resbelul din partea Rusieĭ şi Austrieĭ, aliate contra Turcilor, Vodă Mavrogheni, de- şi chreştin, -aŭ fost numit de către Sultan, Generalisim cu depline puterĭ peste tóte armatele turceştĭ din amêndouĕ ţĕrile române, şi osebit el a maĭ format şi a organisat o armată a Ţĕreĭ, din Românĭ, din Arnăuţĭ, din Sêrbĭ şi din Bulgarĭ, de peste una sută de miĭ de ómenĭ armaţĭ şi equipaţĭ de minune. Sultanul 'ĭ dăduse putere de viaţă şi de mórte asupra capilor armateĭ Turceştĭ : Agalele şi Paşalele tremura dinaintea luĭ, şi la Curtea din Bucureştĭ s'aŭ vĕdut paşale cu capetele tăiate din porunca luĭ Vodă Mavrogheni. Insuşĭ faimosul paşa Pasvanoglu era să-şĭ piardă capul, de nu mijlocea pentru el Rigas, prietenul luĭ Vodă-Mavrogheni, ispravnic şi apărător Craioveĭ.

Dar vizirul Iusuf paşa şi urmaşul acestuia vizirul Ţeţaerli Hassan Captan paşa, prieteniĭ luĭ vodă Mavrogheni, aŭ murit. Mavrogheni nu era partizan al păceĭ, el cugeta să urmeḑe o luptă de esterminare cu Rusia şi cu Austria. Veni noŭ vizir *Celebi-Hassan-paşa Rusciucli*; acesta era partizan al păceĭ, şi era, încă din dragomanat, pizmaş şi duşman al luĭ Nicolae Mavrogheni voevod. Acum inemiciĭ luĭ vodă Mavrogheni se uniră strîns, căpătară protecţia, la Constantinopoli, a luĭ Iusuf *Valide Kethudasi*, adică a intendentuluĭ Sultaneĭ—mume, şi protecţia luĭ Mahmud, *Lala* adică Guvernor al tênĕruluĭ Sultan Selim III, abia în vêrstă de 27 de anĭ, şi noul vizir, cumpărat de Austria, decapită mişeleşte pe vodă Nicolae Mavrogheni, fără ştirea Sultanuluĭ, la satul Pelina, aprópe de Siştov, în Iulie 1790. In momentul de a i se tăiă capul, nenorocitul vodă Mavrogheni striga : »Cine va maĭ servi cu credinţă pe Turcia, ca mine să paţă« !.. Aşa se sfârşi Nicolae Mavrogheni Domnul Valahieĭ (1).

Acest Nicolae Mavrogheni voevod aŭ zidit la porţile Bucureştilor *Biserica Mavrogheni* cu hramul Isvoruluĭ tămăduireĭ, cu case, cu cişmea şi cu chioşcurĭ frumóse: *Cişméua luĭ Mavrogheni.*

Nicolae Mavrogheni a domnit în Valahia de la 26 Martie 1786 până la Iulie 1790. Inainte de domnie, el aŭ fost ḑece anĭ mare dragoman al floteĭ Otomane (2).

La 5 Octombrie 1790 Ambasadorul Franciei din Constantinopoli Choiseul-

(1) I. Heliade R. *Istoria Românilor*, pag. 245. Φωτεινὸς Ἱστορία τῆς Δακίας, tom. II, pag. 360—362. Viena 1818.

(2) Σαθᾶς Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, tom. III, pag. 187. Veneţia 1872.

adică:

«*Visul luĭ Scipione tradus grecesce de Maxim Planude şi făcut în limba italiana de M. Zanobi da Strata, poet coronat Florentin. Pisa, la Ranieri Prosperi 1816.*»

Dar ce importanţă istorică póte avea pentru noĭ tălmăcirea în limba elină a visuluĭ luĭ Scipione Africanul, din Cartea VI a Republiceĭ luĭ Cicero?...

Étă importanţa:

In capul broşureĭ este portretul litografiat al mitropolituluĭ Ungrovlahieĭ Ignatie. Sub portret este inscripţiunea Ἰγνάτιος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας. Portretul este litografiat de Carolus Lasinius, şi de aceia în drépta este notat latineşte: *Carolus Lasinius sculp.*, ear în stânga, greceşte: Λασίνιος ἔγλυφ. In fruntea cărticele, este o epistolă dedicatorie, elineşte, către *Prea sfinţitul şi iubitorul de Muze Domnul Domn Ignatie mitropolitul Ungrovlahieĭ şi cavaler strălucit a maĭ multor ordine Ruseştĭ*, din partea luĭ Sevastian Kiampi, (*Sebastianus Ciampius*) profesor de literatura elină şi latină în Academia Pizeĭ.

Eruditul Kiampi saŭ Ciampi, adresându-se către mitropolitul Ungrovlahieĭ îĭ ḑice, că nimĕruĭ altuia de cât luĭ, nu se putea maĭ nimerit închina acéstă cărticică; căcĭ el este unul din aceĭ eruditĭ carĭ adună din tóte părţile scrierile acelora carĭ aŭ fugit prin Italia şi prin tótă lumea după spargerea imperiuluĭ Bizantin; că visul luĭ Scipio aŭ fost tradus elineşte de Maxim Planudi; că el mitropolitul Ungrovlahieĭ Ignatie, nu cruţă nicĭ banĭ, nicĭ grije, şi că îşĭ espune chiar viaţa, căutând, adunând şi tipărind cărţile acelor nenorocitĭ învĕţaţĭ, carĭ ş'aŭ perdut patria, umbrele cărora se roagă la bărbaţĭ ca Ignatief să nu lase să se pérdă scrierile lor, doar odată se vor întórce iarăşĭ în ţara lor iubită, eliberată... Profesorul Ciampi sfârşeşte, dorind tótă fericirea mitropolituluĭ Ungrovlahieĭ Ignatie, şi-ĭ aminteşte vorba luĭ Isocrat, că: *libertatea şi învĕţătura sunt cea maĭ mare fericire*..

τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν παιδείαν πάντων τῶν καλῶν ἀκροαμάτων εἶναι. . .

Urméḑă apoĭ visul luĭ Scipio, tradus în limba elină Σκιπίωνος ὄνειρος (pag. 1—17); apoĭ urméḑă textul latinesc al luĭ Cicero: *Somnium Scipionis ex libro sexto operis de Republica a M. T. Cicerone conscripti nunc vero deperditi* (pag. 17—33). Apoĭ vine traducerea în limba italiană scrisă de poetul *da Strata: Il Sogno di Scipione volgarizzato per M. Zanobi da Strata* (pag. 36 56).

La 1816, când Ciampi publica textul original latinesc, şi traducerea grecéscă a luĭ Planudes, a visuluĭ luĭ Scipion, scrierea luĭ Cicero *de re publica* era încă perdută, şi din acéstă frumósă şi importantă scriere, în şase cărţĭ, se cunoştea numaĭ acest fragment, graţie luĭ Planudi. La 1822

eruditul italian, Angelo Mai, conservator bibliotecei Ambrosiane din Milan și în urmă prefect bibliotecei din Vatican, avu fericirea să descopere într'un manuscris palimpsest, din secolul al VI, scrierea perdută a luĭ Cicero *de Republica*, pe care aŭ și tipărit'o, în aplausele lumiĭ întregĭ, la Roma, sud titlul: M. T. Ciceronis *de Republ'ca* quae supersunt. Rom e 1822 pentru care a fost înălțat de Papa la demnitatea de Cardinal (1).

Așa dar, când la 1816, Ciampi profesorul Academieĭ de la Piza, cu ajutorul bănesc al amiculuĭ sĕŭ Ignatie mitropolitul Ungrovlahiel, publica Visul luĭ Scipion, fragment important din cartea VI-a a Republiceĭ luĭ Cicero, atuncĭ perdută încă, dar pe care îl conservase eruditul Byzantin Planudi, Ciampi și Mitropolitul Ungrovlahieĭ Ignatie, aducea literelor un mare serviciŭ.

Să vorbim acum despre persónele din acéstă broșură:

1. *Maxim Planudi*, monah din Constantinopoli, aŭ fost unul din bărbațiĭ ceĭ maĭ erudițĭ din ḑilele sale. El trăia încă la 1353. Impăratul Andronic Paleolog îl trimisese la 1327, ambasador la Veneția, unde toțĭ s'aŭ minunat de înalta erudiție și de ghibăcia luĭ Planudi. El aŭ lăsat multe scrierĭ importante, originale și multe traducerĭ (2).

2. *Sevastiano Ciampi* născut la Pistoia (1769), mort la 1847, aŭ fost un mare erudit și critic italian. Sebastiano Ciampi aŭ fost profesor de literatura elenă și latină la Universitatea din Piza și la Universitatea din Varșovia. El a lăsat multe scrierĭ, și între altele *Bibliographia critica delle antiche reciproche corrispondenze dell'Italia colla Rusia, Polonia* etc. tipărită la Florența 1834—1843, în 3 vol. (3) lucrare fórte importantă și pentru Istoria Românilor.

3. *Ignatie mitropolitul Ungrovlahieĭ*, bărbat fórte erudit, aŭ cârmuit biserica Ungrovlahieĭ de la 5 Maiŭ 1810 până la 10 August 1812. Ètă ce scrie despre el Istoria nóstră bisericéscă: »Acesta a fost de neam grec, de la ostrovul Mitilineĭ, și mitropolit al Arteĭ; apoĭ din împrejurările cele silnice ale vremiĭ, năpustindu-șĭ păstoria aceĭ Eparhiĭ, aŭ năzuit la pravoslavnica împĕrătéscă curte a Rusiei, de unde s'aŭ orânduit mitropolit al Ungrovlahieĭ, depărtând atuncĭ (1810) pe Dositeĭ, fără de a da acesta paretisis; de aceia niciĭ în condica hirotoniilor nu este trecut Ignatie, pentru că alegere nu s'aŭ făcut în țară de mutarea sa în scaunul Ungrovlahieĭ. Dositeĭ însă după încheiarea păciĭ între împĕrăția Rosienéscă și Poarta Otomanicéscă, la anul 1812, și după depărtarea luĭ

(1) Alexis Pierron, *Histoire de la littérature Romaine*, pag. 266. Paris 1869.
Io. Victor Le Clerc *Introduction au XXXV-e volume des Œuvres de Cicéron*, pag. 6—10 Paris 1827. - Vapereau, *Dictionnaire Universel des littératures* pag. 1304.
(2) 'Ανθ. Γαζῆ, Ελληνικὴ βηβλιοθήκη, tom. II, pag. 294.
(3). Vapereau, *Dict. Univ. des littératures*, pag. 462.

Gouffier, raportă guvernuluĭ sĕŭ următórele: »On a exposé aujourd'hui à la Porte du Sérail la tête du Prince de Valachie Nicolas Mavroiéni. Il a été victime de la jalousie que le grand visir et les autres Pachas avaient conçue de ses premiers succès et de l'opiniâtreté de ses efforts pour la cause Ottomane. Ses ennemis ont obtenu d'abord *du Grand Seigneur qui l'estimait* l'ordre de son exil. La résistance qu'il a apportée à s'y soumettre a paru au Grand Visir un motif suffisant pour ordonner de son chef qu'il fut mis à mort. Il a fait rappeler les troupes que Mavroéni commandait; et, abandonné ainsi à ses propres moyens, il n'a pu éviter le coup que la haine lui a fait porter. L'armée parait avoir été mécontente de cette cruelle exécution, et on ne peut voir qu'avec douleur que le zèle le plus constant et les efforts les plus généreux de ce Prince infortuné aient été méconnus au point de lui avoir fait imputer à trahison les démarches qu'il faisait pour en obtenir la récompense, et l'aient fait condamner à perdre ignominieusement la vie» (1).

Nicolae Bălcescu scrie: «Vodă Mavrogheni se arătă un om cu totul original și fantastic; urând și disprețuind aristocrația, dar fiindu-ĭ milă de ceĭ micĭ și de ceĭ săracĭ; maltratând pe representanțiĭ puterilor streine, și pe Turcĭ, pe care 'ĭ oprea de a supăra pe locuitorĭ, și îșĭ ridea de legea lor, în cât aceștia dobândiseră mare frică de dênsul; și cu tóte acestea slujea Porțiĭ cu cea maĭ mare credință. Adesea îl vedea cineva, după cum spun bĕtrâniĭ noștriĭ, alergând călare pe ulițele Bucureștilor c'o suită prea puțin numerósă, purtând pe cap cuca Domnéscă, ear în colo prost învĕștmîntat, ba încă și cu piciórele desculțe în imineĭ. Adesea când vrea să pedepséscă pe câte un boer îl chema și îĭ spunea că a visat nóptea, că ĭ-aŭ făcut cutare pedépsă, saŭ că boierul 'ĭ dăruia o sumă de banĭ, și visul trebuia îndată a se realisa. Spre a-șĭ arăta și maĭ mult disprețul sĕŭ către acéstă aristocrație coruptă și egoistă, el adună într'o ḑi pe toțĭ boeriĭ, și înaintea lor îmbrăcă cu caftan pe calul sĕŭ de paradă numit *Talabași*, declarându'l boer și dându-ĭ titlul de Clucer mare» (2).

III.

A treia broșură este scrisă italienește, grecește și latinește. Étă titlul eĭ: *Il sogno di Scipione voltato in greco per Massimo Planude e fatto volgare per M. Zanobi da Strata coronato poeta Fiorentino. Pisa, presso Ranieri Prosperi* MDCCCXVI.

(1) Documente culese de A. I. Odobescu din Arhivul Ministeriuluĭ afacerilor streine din Paris, în *Colecțiunea Hurmuzaki* vol. II, suplim. I, pag. 77.

(2) *Magasin Istoric pentru Dacia,* tom. I, pag. 190—191.

Adecă:

«*Visul luĭ Scipion tradus grecește de Maxim Planude și făcut în limba Italiană de M. Zanobi da Strata, poet coronat Florentin. Pisa, la Ranieri Prosperi 1816.*»

Dar ce importanță istorică alta poate avea pentru noĭ tălmăcirea în limba Elenă a Visuluĭ luĭ Scipion Africanul din Cartea VI a Republiceĭ luĭ Cicero?

Eată importanța:

In capul broșureĭ este portretul litografiat al Mitropolituluĭ Ungrovlahieĭ Ignatie. Sub portret este inscripțiunea Ἰγνάτιος Μητροπολίτης Οὑγγροβλαχίας. Portretul este litografiat de Carolus Lasinius, și de aceia în dreapta este notat latinește: *Carolus Lasini Sculp*, iar în stânga, grecește: Λασίνιος ἔγλυφ. In fruntea cărticicăĭ este o epistolă dedicatorie, elinește către *Prea Sfințitul și iubitorul de Muze Domnul Domn Ignatie Mitropolitul Ungrovlahieĭ și Cavaler strălucit a maĭ multor ordine Rusești*, din partea luĭ Sevastian Kiampi (*Sebastianus Ciampius*) profesor de literatura Elina și Latina în Academia Pizeĭ.

Eruditul Kiampi, saŭ Ciampi, adresându-se către Mitropolitul Ungrovlahieĭ 'ĭ dice, că nimăruĭ altuia de cât luĭ, nu se putea maĭ nimerit închina această cărticică; căcĭ el este unul din aceĭ erudițĭ carĭ adună din toate părțile scrierile acelora, carĭ aŭ fugit prin Italia și prin toată lumea după spargerea Imperiuluĭ Bizantin; că visul luĭ Scipio aŭ fost tradus elinește de Maxim Planudi; că el, Mitropolitul Ungrovlahieĭ Ignatie, nu cruță nicĭ banĭ nicĭ grije, și că îșĭ espune chiar viața, căutând, adunând și tipărind cărțile acelor nenorocițĭ învățați carĭ ș'aŭ perdut patria, umbrele cărora se rógă la bărbațĭ ca Ignatie, să nu lase să se pérdă scrierile lor, doar o dată se vor întoarce earășĭ în țara lor iubită, eliberată... Profesorul Ciampi sfârșește dorind toată fericirea Mitropolituluĭ Ungrovlahieĭ Ignatie, și-ĭ amintește vorba luĭ Isocrat că: *libertatea și învățătura sunt cea maĭ mare fericire...* ἣν ἐλευθερίαν καὶ τὴν παιδείαν πάντων τῶν καλῶν ἀκουσμάτων εἶναι.

Urmeadă apoĭ Visul luĭ Scipio tradus în limba Elină, Σκιπίωνος ὄνειρος. (pag. 1—17); apoĭ urmeadă textul latinesc al luĭ Cicero: *Somnium Scipionis ex libro sexto operis de Republica* (*a M T. Cicerone conscripti nunc vero deperditi* (pag. 17—33). Apoĭ vine traducerea în limba italiană scrisă de poetul *da Strata*: *Il sogno di Scipione volgarizzato per M. Zanobi da Strata* (pag. 36—56).

Să vorbim acuma despre persoanele din această broșură:

1. *Maxim Planudi*, monah din Constantinopolĭ, aŭ fost unul din bărbațiĭ ceĭ maĭ erudițĭ din dilele sale. El trăia încă la 1353. Impăratul Andronic Paleolog îl trimisese la 1327 ambasador la Veneția, unde

toţĭ s'aŭ minunat de înalta erudiţie şi de dibăcia luĭ Planudĭ. El aŭ lăsat multe scrierĭ importante originale şi multe traducerĭ (1).

La 1816, când Ciampi publica textul original latinesc şi traducerea grecească a luĭ Planudes, a visuluĭ luĭ Scipion, scrierea luĭ Cicero *de republica* era încă perdută, şi din această frumoasă şi importantă scriere, în şase cărţĭ, se cunoştea numaĭ acest fragment, graţie luĭ Planudi. La 1822 eruditul italian Angelo Mai, conservator al bibliotecеĭ ambrosiane din Milan şi în urmă Prefect al Bibliotecеĭ din Vatican, avu fericirea să descopere într'un manuscris palimpsest, din secolul VI, scrierea perdută a luĭ *Cicero de Republica*, pe care aŭ şi tipărit'o în aplausele lumiĭ întregĭ la Roma sub titlu: M. T. Ciceronis *de Republica* quae supersunt. Romae 1822, pentru care aŭ fost înălţat de Papa la demnitatea de Cardinal (2).

2. *Sevastiano Ciampi*, născut la Pistoia (1769), mort la 1847, aŭ fost un mare erudit şi *critic Italian*. Sebastiano Ciampi, aŭ fost profesor de literatura Elenă şi Latină la Universitatea din Pisa şi la Universitatea din Varşovia. El aŭ lăsat multe scrierĭ şi între altele *Bibliographia critica delle antiche reciproche correspondente dell'Italia colla Russia, Polonia* etc. tipărită la Florenţa 1834—1843, în 3 vol. (3) lucrare foarte importantă şi pentru Istoria Românilor.

Aşa dar, când la 1816, Ciampi, profesorul Academieĭ de la Piza, cu ajutorul bănesc al amiculuĭ sĕŭ Ignatie Mitropolitul Ungrovlahieĭ, publica Visul luĭ Scipion, fragment important din Cartea a VI a *Republiceĭ* luĭ Cicero, atuncĭ perdută încă, dar pe care îl conservase eruditul Byzantin Planudi,—Ciampi şi Mitropolitul Ungrovlahieĭ Ignatie, aducea literelor un mare serviciŭ.

3. *Ignatie Mitropolitul Ungrovlahieĭ*, bărbat foarte erudit, aŭ cârmuit Biserica Ungrovlahieĭ de la 5 Maiŭ 1810 până la 10 August 1812. Iată ce scrie despre el Istoria noastră Bisericească: «Acesta aŭ fost de neam grec, de la ostrovul Mitilineĭ, şi Mitropolit al Arteĭ; apoĭ din împrejurările cele silnice ale vremiĭ, năpustindu-şĭ păstoria aceĭ Eparhiĭ, aŭ năzuit la pravoslavnica împărătească Curte a Rusieĭ, de unde s'aŭ orânduit Mitropolit al Ungrovlahieĭ, depărtând atuncĭ (1810) pe Dositeĭ, fără de a da acesta paretisis; de aceia nicĭ în condica hirotoniilor nu este trecut Ignatie, pentru că alegere nu s'aŭ făcut în ţară de mutarea sa în scaunul Ungrovlahieĭ. Dositeĭ însă, după încheerea păciĭ între Împărăţia Rosienească şi Poarta Otomanicéscă, la anul 1812, şi după depărtarea luĭ Ignatie, aŭ dat de bună voe paretisis, Domn fiind Ţériĭ Ioan Caragea voevod, precum se vede în condica hirotonielor cea vechie,

(1) Alexis Pierron, *Histoire de la littérature Romaine*, pag 266 Paris 1869.— Io. Victor Le Clerc *Introduction au XXXVe volume des livres de Cicéron*, pag. 6—10 edit Paris 1827. Vapereau, *Dictionnaire Universele de litttératures* pag. 1304.

(2) Ἀνθ Γαζῆ, ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη tom: II, pag. 294.

(3) Vapereau, *Dict. des litératures*, pag. 462.

de la fila 118 până la 125. Ér Ignatie, după depărtarea sa, s'aŭ dus la Viena, cârmuind biserica Ungrovlahieĭ de la anul 1810 Maiŭ în 5, şi până la anul 1812 August 10 ḑile» (1).

IV.

Cartea tipărită la Viena la 1803 despre prosodia şi versificaţiunea elină are următorul titlu: Ζηνοβίυ Κ. Πώπ Μετρικῆς βιβλία Β' adică: *Metrica, de Zinovie K. Pop; in două cărţi.* Metrica (Μετρικὴ) vra să ḑică: Arta de a măsura, de a scanda, de a face versurĭ. Cartea se compune din pagine 515. osebit de un supliment de 62 pagine, (format 8°). In frunte, după titlul de maĭ sus sunt două chipurĭ litografice, în formă de medalióne alăturate, înfăţoşând una pe zeiţa Poesieĭ pe tron, ear cea-l-alta pe Omir.

Acéstă carte este importantă pentru istoria scólelor româneştĭ. Autorul *Zinovie C. Pop*, de sigur român, închină cartea sa după cum urméḑă: «*Pré învĕţatuluĭ şi prea înţeleptuluĭ profesor al gimnaziuluĭ Domnesc din Bucureştĭ, domnuluĭ domn Lambru Fotiadi din Ianina, părinte, bine-făcător, închină cu supunere acéstă scriere despre Metrica, spre semn de recunoştinţă în toată viaţa, elevul sĕŭ recunoscător Zinovie Constantin Pop*».

Acéstă voluminósă carte este scrisă în limba elină clasică, într'un stil elegant şi savant, şi ea ne dovedeşte că Pop, elevul scóleĭ domneştĭ din Bucureştĭ, aŭ făcut aicĭ studiĭ strălucite, şi era mare erudit şi mare elenist. In dedicaţia sa, Pop adresându-se către dascălul sĕŭ Lambru Fotiadi, îl numeşte *binefăcător* şi *iubit părinte* Εὐεργέτα... φίλε πάτερ... pentru că i-aŭ fost profesor bun, şi iubitor, îndreptător şi luminator, îl laudă pentru că el a respândit învĕţătura, nu numaĭ la fiĭ de grecĭ, ci şi la fiĭ de alte naţiĭ; îl laudă, pentru că el aŭ dăruit cărţĭ, şi chiar banĭ de cheltuélă la băeţĭ săracĭ, şi că-ĭ îndemna să învețe, «ar trebui, ḑice Pop, ca să povestesc tóte bine-facerile tale, să am multe limbĭ, cum ḑic poeţiĭ», şi citéză următórele versurĭ latineştĭ:

»*Vatibus hic mos est; centum sibi poscere voces,*
Centum ora, et linguas optare, in carmina centum...»

Pop inchee dedicaţia sa scrisă în Viena, Martie 1803, implorênd pe zeiţa Eghea (Sănătatea) să ajute speranţele grecilor, şi să dea mult bine şi mulţĭ anĭ bine-făcătoruluĭ sĕŭ!

In prefaţa sa către cetitorĭ, Pop ḑice, că publică, în mare parte. ce aŭ învĕţat de la bine-făcătorul sĕŭ, face definiţia arteĭ Metrice, Μετρικὴ

(1) Paharnicul Alexandru Geanoglu Lesviodax, *Istoria bisericéscă*, pag. 408—409. Bucurescĭ 1845.

τέχνη, vorbeşte despre muzică, ca făcênd parte şi ea din Metrica, face istoria şi literatura Metriceĭ, vorbeşte despre picióre, despre mĕsură şi despre tóte regulele versificaţiei, citéză autoriĭ grecĭ, latinĭ şi alţĭ modernĭ, vorbeşte despre tot felul de poesiĭ şi despre arta dramatică, reproduce chiar prin litografie, busturile dramaturgilor,—într'un cuvênt, prefaţa sa către cetitorĭ, care se compune din CXXV pagine, dovedeşte o erudiţie minunată şi cunoştinţe întinse, dobândite în scóla domnéscă din Bucureştĭ. Acésta ne dă o idee despre ce era acea scólă. Prefaţa sa către cetitorí, Pop a scris'o şi o datéză în *Bucureştĭ, luna Martie 1802*.

Vin apoĭ cărţile sale (cartea I şi cartea II) în care Pop expune regulele versificaţieĭ la anticĭ, ia de a rêndul tot felul de poesiĭ şi de versurĭ, şi pe toţĭ poeţiĭ, scandând şi analisând versurile lor. Notele sale despre variante, notele limbistice, istorice, tehnice, critice, întovĕrăşite de citaţiunĭ din sute de autorĭ grecĭ şi latinĭ şi din modernĭ, englejĭ, francezĭ, italienĭ şi germanĭ, sunt maĭ presus de tótă lauda.

Ce să maĭ ḑic despre stilul sĕŭ, despre profunditatea cunoştinţelor limbelor elină şi latină?

Nu ştiŭ dacă sunt astă-ḑĭ mulţĭ care să cunóscă aceste două limbĭ cum se învĕţa pe atuncĭ, în scólele din Iaşĭ şi din Bucureştĭ... care să fie de pildă, elenist, latinist şi filolog, ca Zinovie Pop, ca marele vornic al Valahieĭ Grigorie Brâncoveanu Basarab, fiul mareluĭ Ban Manolachi Brâncoveanu Basarab, carĭ aŭ tradus din latineşte, în limba elină clasică *Elementele de logică* şi de *Filosofia morală*, şi *Istoria filosofieĭ*, ale ce-lebruluĭ jurisconsult şi rector al Academieĭ de la Halla Io. Gottlieb Heineccius, pe care le-aŭ tipărit la Viena, la 1808. Marele vornic Grigorie Brâncoveanu Basarab a fost şi el elev al scóleĭ domneştĭ din Bucureştĭ, şi chiar elev al luĭ Lambru Fotiadi.

Dar ce deveni acest erudit Zinovie Pop, elevul scóleĭ domneştĭ din Bucureştĭ? La 1803, el plecă în Austria şi publică la Viena cartea sa sus arătată. De acolo el nu s'aŭ maĭ întors în România. Baronul Simon Sina îl luă de guvernor fiilor sĕĭ, şi istoria literatureĭ moderne îl pomeneşte: *Zénobius Pop, le savant gouverneur du Baron Simon Sina* (1). Pop se îndeletnicea la Viena şi cu afacerĭ de comerciŭ (2).

Spre complectarea acesteĭ dărĭ de samă, trebue să ḑic ceva şi despre profesorul scóleĭ domneştĭ din Bucureştĭ Lambru Fotiadi.

Lambru Fotiadi s'aŭ născut in Ianina, unde aŭ şi făcut studiile sale enciclopedice (3). La 1795 mergând la Bucureştĭ ca profesor de limba

(1) A. R. Rangabé, *Histoire littéraire de la Grece moderne*, tom. I, pag. 97.
(2). Papadopoulo-Vretos, II, 324.
(3). In Ianina aŭ esistat o Academie vestită, pe care aŭ ilustrat'o dascaliĭ *Sugduri*, *Metodiŭ Antrakitis* şi *Balan*. Metodiŭ Antrakitis şi Balan aŭ fost profesorĭ vestiţĭ de matematice; *Gheorghie Sugduri*, maĭ înainte profesor la universitatea din Veneţia, ven

elină, fu numit de domnul Valachieĭ Alexandru Muruz Voevod, profesor şi director al scóleĭ domneştĭ din Bucureştĭ. O mulţime de tinerĭ din tóte părţile Orientuluĭ şi ale Valahieĭ îşĭ făcură aicĭ studiile, şi dascălul Lambru deveni vestit. El a fost dascăl şi director al scóleĭ domneştĭ din Bucureştĭ de la 1795 până la 1805, când se sevârşi din viaţă aicĭ în capitala Valahieĭ; el a scris şi a publicat maĭ multe cărţĭ, şi după mórtea sa, a fost înlocuit la profesoratul şi directoratul scóleĭ din Bucureştĭ, de elevul sĕŭ vestitul Neofit Duca (1). Eruditul doctor şi filolog N. Piccolos, care a esercitat medicina cu mare succes în Bucureştĭ pe la 1833, ear apoĭ aşeḑându-se la Paris, unde-şĭ făcuse studiile, s'aŭ dedat cu totul, filologieĭ, ḑice despre Lambru Fotiadi: »*Lambros Photiadès*, célèbre professeur de littérature héllénique, est mort en 1805, à Bukarest, où il enseigna avec un éclat inconnu avant lui. Des autographes de Lampros se trouvent à la bibliothèque impériale de Paris. Lampros composait en grec ancien avec une élégance et une facilité étonnantes (2).

Maĭ am şi alte *vechiturĭ*, d. e. *Logica scrisă de Evghenie Bulgaris* mare erudit în teologie, în matematice şi în limbele elină. latină, italiană, francesă, slavonă şi ebraică, elev al universităţeĭ de Padua, tipărită la Lipsca la 1766 şi dedicată luĭ Grigorie Alexandru Ghika voevod, domnul Moldoveĭ, în care găsesc un capitol despre studiul filosofieĭ şi despre profesoriĭ de filosofie din scóla domnéscă din Bucureştĭ, o carte cu fel de fel de storiĭ, între care fórte multe despre ţara nóstră, tipărită în versurĭ, la Viena, a. 1809, şi închinată de anonimul eĭ autor, *episcopuluĭ de Roman Gherasim*, şi o altă vechitură importantă, scrisă în versurĭ elenice şi tradusă de însuşĭ autorul eĭ în proză latină, de Dimitrie Caracas, doctor în medicină, medic al oraşuluĭ Bucureştĭ şi al spitaluluĭ sfântuluĭ Pantelimon: *Demetrii Karakasse Medicinae Doctoris Urbis Bukurestensis atque Nosocomii quod in eadem Sancti Panteleimonis nuncupatur Medici...* Această carte este tipărită la Viena, la 1795, şi se atinge nu numaĭ de medicină, dar ne dă relaţiĭ despre societatea bucureşténă de pe la 1790, şi despre multe persóne însemnate din ţară.

Alexandru Papadopul Calimah.

---

la scóla din Ianina şi aŭ fost profesor de filosofie şi de literatura latinéscă. Balan era în corespondenţă cu tóte academiile Europeĭ, şi le trimetea soluţiunĭ geometrice, după un sistem al seŭ prin care îndepărta Algebra şi punea înainte teoriele luĭ Euclides; Methodiŭ Anthrakiti era un filosof renumit; el a tradus din franţuzesce scrierile luĭ *Descartes* şi ale luĭ *Malesherbes*, pentru care a avut mare sfadă cu biserica din Constantinopol. (Rangabé. tom. 1. pag. 67, 71).

(1). Papadopulo-Vretos II, 347.- R. Rangabé, I, 97.

(2). N. Piccolos, *Supplément à l'Anthologie grecque*, pag. 35 et not. Paris 1853.

BISERICA SFANTUL GHEORGHE DIN ORAŞUL HARLĂU

zidită de

ŞTEFAN CEL MARE

In Oraşul Hărlăŭ se află la marginea luĭ în apropiere de apa Bahluiuluĭ biserica cu hramul Sf. Gheorghe, zidită de Ştefan cel Mare. Inscripţiunea slavonă, ce stă din afară de biserică în partea dreaptă a uşiĭ, ne arată pe cel ce a zidit'o.

Eată-o:

†Бл҃гочстивїи. и Христωлюбивіи. Іω. Сте фань Воевода. Бжїею Мл҃стїю гп҃дрь земли Мωлдавскωи. сн҃ъ Богдана воеводи. създа съи Храм въ имѣ ст҃го и славнаго велико мч҃ника и побѣдωносца геωргїа. иже и създати нача влтω ӡ҃ мсца маи а҃. и съвръшим въ тожде лѣто. мсца ωкт ки а г҃спа своего. влтω л҃ и шесто текъщее

Acésta se traduce aşa:

«Bine cinstitorul şi iubitorul de Hristos Jon Stefan voevod cu mila lui «Dumnezeŭ Domnitor ţereĭ Moldoviĭ, fiul luĭ Bogdan-Voevod, a zidit acest «templu în numele sfântuluĭ şi slăvituluĭ mareluĭ mucenic şi purtător de «biruinţă Gheorghie, carele a şi început a zidi în an. 7000 luna Maĭ 1, şi «l'a sevârşit în acelaş an luna Octomvrie 28, ear al domnieĭ sale anul «al 36-lea curgător.»

Pétra este bine conservată, are 68 centim. în lungime şi 63 centim. în lăţime; vr'o două slove de la începutul linieĭ a 5-a sunt puţin stricate,

Asupra zidiriĭ acesteĭ bisericĭ, Cronicarul Simion Dascălul ne spune următoarele (1): «In anul 6995 (1487) a descălecat Ştefan Vodă târgul Hârlăŭ, şi a zidit şi biserica cea domnească de pétră, şi curţile cele domneştĭ cu ziduri cu tot, care staŭ şi până astăzĭ.»

De şi cronicarul spune că Ştefan ar fi descălecat, adică întemeiat oraşul Hărlăŭ, espresiunea nu trebue luată adliteram, ci înţelésă numaĭ cât în sensul întemeereĭ uneĭ reşedinţĭ vremelnice a luĭ Stefan în Harlăŭ, de óre-ce dintr'un epitaf pus de Stefan cel mare pe mormîntul strămoşuluĭ sĕŭ Ióu Stefan vodă cel bătrîn, mort la 1390, se vede că acesta fusese ucis în Hărlăŭ, şi că decĭ oraşul esista încă pela sfârşitul veaculuĭ al XIV (2).

(1) Letop. T. I. pag. 135. în notă.
(2) Vedĭ inscripţia reprodusă de Episcopul Melhisedek în acéstă Rev. vol. II pag. 57

Arhitectura bisericiĭ e un model de frumuseţe, ţinênd sémă de timpul când a fost zidită. Pe la an. 1791, a fost reparată de spătarul Mihai Racoviţă, tencuind-o pe din afară şi făcându-ĭ din noŭ catapitézma, după cum m'aŭ încredinţat bătrâniĭ oraşuluĭ, că aşa aŭ apucat şi eĭ povestindu-se din vechime. Astăzĭ căzînd tencuéla în maĭ multe locurĭ, mâncată fiind de ploĭ, se vede că dintru început a fost zugrăvită pe din afară. Zidul este făcut din pétră şi cărămidă smălţuită de diferite culorĭ, şi este bine conservat, în cât biserica pare a fi zidită de curînd. De jur împrejur, aproape de acoperemînt, se vĕd ca ornamente treĭ rêndurĭ de teracote smălţuite, ca niste talgere de culóre galbenă, albastră şi cărămizie, avînd pe ele diferite chipurĭ: sórele cu raze, capul de boŭ, delfinĭ, scorpia etc., întocmaĭ după cum se vĕd şi la biserica sf. Niculai din Iaşĭ, sf. Ion din Pétra şi altele zidite de Stefan cel Mare.

Turnul bisericiĭ e înalt, avînd în partea din drépta lângă feréstră o ţevie, care nu se ştie pentru ce scop e aşezată acolo; am întrebat bătrîniĭ despre ea, şi eĭ 'mĭ-aŭ spus că nu aŭ nicĭ o ştiinţă.

In faţa bisericiĭ se află un pedestal de pétră cu ornamente în relief, care acuma serveşte pentru a se face aghiasmă; se zice a fi din timpul luĭ Stefan cel mare.

Clopotniţa e separată de biserică, clopotele aflate în ea sunt din timpurile noastre (1).

Pe dinăuntru, biserica e zugrăvită peste tot; toate inscripţiile de pe pereţĭ, precum şi numele sfinţilor sunt în limba slavonă; uitându-ne 'la toate aceste, la stilul şi la vechimea zugrăveliĭ, suntem induşĭ a crede că ea datează din timpul luĭ Stefan cel mare.

Din vechime biserica a avut un zid la mijloc, care forma douĕ despărţiturĭ, una pentru bărbaţĭ şi alta pentru femeĭ. Astăzĭ acel zid s'a dărâmat in parte, rĕmânând în formă de boltă, pentru a se lărgi biserica. Bătrîniĭ ne spun, că pe el era zugrăvit chipul luĭ Stefan cel Mare înconjurat de familia sa. Pe partea stîngă remasă din acel zid, faţă în faţă cu altarul, se povesteşte că a fost zugrăvit Stefan cel Mare, astăzĭ însă nu se maĭ cunoaşte nimic din causa murueliĭ ce acoperă zidul. Cu o dibăcie mare, şi cu o mână măéstră s'ar putea poate lua muruela ce 'l acopere, şi da la lumină chipul mareluĭ eroŭ, care zace acoperit sub tencuélă. De cealaltă parte a aceluiaş zid, se află zugrăvit în oleŭ figura uneĭ dómne: ea e îmbrăcată cu cămaşă cu altiţe cu coróna pe cap şi cu cerceĭ lungĭ în urechĭ. Désupra capuluĭ eĭ, d'abia se maĭ poate ceti următoarele cuvinte în limba slavonă, slovele fiind pe jumĕtate aurite şi jumătate scrise roşu cu oleĭ:

(1) Unul din clopote pórtă acéstă inscripţiune din 1794:
† АЧЄСЪТУ . КЛОПОТЪ . ЄСЪТИ . А СФЪНЪТУЛУИ . МАРИЛУ . МУЧЄНИКЪ . ГЄОРЪГЪЄ . ЛА БИСЄРИКА . ЅУГРЪВИТЪ . ѠТЪ ХЪРЛЪУ .АѰЧД.) Gr. G. T.

† ѠНИ ВЬСЕДРЖИ... ИСЪЖІТЕНИЧ

«a tot ţiitorul... şi convieţuitóre (adică soţie)» (1).

Răposatul Gheorghe Asaki, în Calindarul sĕŭ pe anul 1854, înfăţişéză în litografie forma acesteĭ bisericĭ, precum şi chipul soţieĭ luĭ Stefan descrise maĭ sus, şi vorbind despre dărâmarea ziduluĭ ce despărţea biserica în două, ne spune că: «Vrednic de tânguit este că aicĭ, ca la catedrala sf. Nicolai din Iaşĭ, după ce contimporaniĭ nu ştiŭ a zidi asemenea bisericĭ, apoĭ vroesc a maĭ îndrepta aceste vechĭ monumente. Precum aicĭ s'a întâmplat, că vroind a lărgi biserica, s'a luat păretele din mijloc, ce 'ĭ era de tărie, şi pe care se răzima bolta, când cu astă restaurare vandalică aŭ lipsit de pe acest părete portretul luĭ Stefan Voevod, înconjurat de tótă a sa familie şi de a luĭ de pe urmă soţie Dómna Margareta de Lozonţ, sora Domnitoruluĭ Transilvanieĭ. Astă Doamnă de religie catolică era zugrăvită în unghiul aceluĭ părete de mijloc, din care o bucată a remas, şi la cercetarea ce am făcut, ridicându-se cu anevoie pătura de muruélă, s'a readus la lumină jumĕtate de a eĭ figură, precum se înfăţişează în alăturata eĭ litografie.»

Nu ştim pe ce s'a întemeiat Gh. Asaki, când ne arată că cea de pe urmă soţie a luĭ Stefan Vodă a fost Margareta de Losonţ, de religiune catolică. Cercetând scriptele şi cronicele nóstre, nu am aflat alta, decât că pe la an. 1493, în Ardeal se găsea Voevod Vladislaŭ de Loşonţ; dar să fi avut acesta vre o soră care să fi devenit soţia luĭ Stefan cel Mare, nimic despre aceasta nu am aflat (2).

Din letopiseţile şi documentele noastre istorice, ştim că cea de pe urmă soţie a luĭ Stefan Vodă a fost Maria, fiica luĭ Radu Vodă, cu care s'a căsătorit în anul 1475, şi a trăit încă şase anĭ după mórtea Mareluĭ Stefan, când apoĭ în anul 1511, ea s'a săvârşit din viaţă şi s'a îngropat în mânăstirea Putna, unde se vede şi astăzĭ mormîntul eĭ. In inscripţia slavonă, ce se află pe el, se citeşte: «Maria fiica luĭ Radu Voevod».

Grigore Ureche ne spune ca· «Ear în anul 7019 (1511) Fevruarie, mercurĭ în septămâna albă, a murit Maria Dómna luĭ Stefan Vodă şi cu cinste o aŭ îngropat în mânăstirea Putna (3).»

Din acestea conchidem, că Stefan Vodă în anul 1492, cand a zidit biserica din Hărlăŭ, n'a putut să aibă altă soţie de cât pe Maria, fiica luĭ Radu Vodă; prin urmare cele ḑise de Gh. Asaki în privinţa Dómneĭ Margareta de Losonţ, sunt neîntemeete (4).

In anul 1882 acéstă biserică a fost prădată cu desevârşire; între odórele furate care eraŭ de mare preţ ca lucru şi ca vechime, însemnam:

(1) In copia noastra se citesce. † ѠI"НЬЕЬСЕ ДРЪЖИТ И СЪЖІТЕЛНИЦЯ ЕГО ІОНДЖИ Gr G. T.).

(2) Vezĭ Şincaĭ, Cronica românilor. Iaşĭ, 1853. tom. II. pag. 89 şi urm.

(3) Letop. t. I. pag. 151.

(4) Vezĭ şi Melhisedek, Episcopul Romanuluĭ, Notiţe istorice şi arheologice. Bucurescĭ 1885. pag. 291

două evanghelii ferecate cu argint, un sfânt chivot, vasele sfinte, două cădelniţe de argint poleite, tóte aceste din timpul lui Stefan cel Mare» după cum m'aŭ încredinţat preoţii bisericii şi mai mulţi târgoveţi bătrâni.

Din odórele vechi astăzi n'a mai rěmas nimica, afară decât numai un antemis de pânză roşie, pe care se vede scris : «acest antemis s'a dat la biserică ot Pârleşti, judeţul Sucéva. 1773. Mai 17.» Pomelnic vechiŭ nu am aflat, asemenea nici aer.

In mijlocul bisericii se află o pétră, care se deosibeşte prin mărimea şi forma sa de celelalte petre; sub ea, ca la un stat de om se zice că s'ar fi aflind o tainiţă cu două oblóne de fer şi cu lacăţi, unde staŭ ascunse multe avuţii şi comori cu bani.

Inăuntru bisericii în stânga sus, lângă feréstra despre altar, se vede o bucată de zid zugrăvit cu negru, acolo spun unii din târgoveţi că se află o tainiţă, în care stă ascuns un hrisov de la Stefan cel Mare, prin care li se acordă scutiri de mai multe dări.

Este adevěrat, că în zidul bisericii în locul arătat mai sus se află un hrisov, însă nu de la Stefan cel mare, ci de la Alexandru Constantin Moruz Vodă, din anul 1806 Febr. 15, după cum m'aŭ încredinţat mai mulţi bătrîni vrednici de credinţă. O copie de pe originalul acestui hrisov se află în archiva Primăriei Hărlăului, şi o alta în archiva spitalului sf. Spiridon în pachetul documentelor Hărlăului, adeverită de isprăvnicia acelui oraş în an. 1815 Septembre 4. Eată textul acelui hrisov:

«Cu mila lui Dumnezeŭ noi Alexandru Constantin Moruz voevod Domn ţerei Moldovei :

«De obştie cui să cuvine a sci tuturor să face ştire cu acest hrisov al domniei mele pentru lăcuitorii din Târgul Hărlăului, cari prin jalobele ce aŭ dat domniei mele, aŭ arătat că din vatra târgului, din mahalalii, de când s'aŭ lăcuit acest târg n'aŭ fost obiceiu a să lua vr'un venit de către cine va supt vr'un nume de adetiul moşiei, atât dintru început cât şi după ce s'aŭ făcut danii moşia Câmpul dupe împrejurul târgului la mănăstirea Precista din Roman de reposatul întru fericire Domnu Constantin Mihail Céhan Racoviţă Voevod. Ear la anii trecuţi 1783 făcând cumpărătorii moşiei de afară multă supărare şi târgoveţilor din vatra târgului ca să dee dejmuri din grădini şi alte adetiuri, aŭ venit aicea, şi după jaloba ce aŭ dat domnului Alexandru Constantin V. V. s'aŭ cercetat pricina şi unde ca să lipsească alte asemenea supărări de la târgoveţi şi ca sa nu rămâe şi mănăstirea făr de nici un folos, insuşi ei de voia lor aŭ afierosit mănăstirei ca să dee pe tot anul câte zece oca de ceara curată, fiind şi spre a lor pomenire; şi luând mănăstirea aceastá. ceară din vatra târgului, din mahalale, mai mult să nu fie supăraţi cu alte numiri de dări, cum pre larg arată zapisul de invoeală, ce s'aŭ dat la

«mâna târgoveților, și carte domnească de întărituri, după care de atunci și până acum nesmintit s'aŭ urmat. Ear acum de patru anĭ încóce de când monastirea prin îndemnare iarășĭ a unor din târgovețĭ vânzînd căsăpia cu anul a rămas ca un obiceiŭ, și afară că mănăst. după Zapisul și întăritura domnească n'aŭ avut nici o putere a face orândă în vatra târguluĭ, dar nu puțină supărare trage lăcuitoriĭ târgovețĭ și cu cumpărătoriĭ căsăpiiĭ, căcĭ căzând căsăpia în vânzare la boerĭ și la alțiĭ, maĭ de multe orĭ era lipsă de carne trebuincioasă și o plătea preț precum voea țiitoriĭ căsăpiiĭ, pentru care viind aŭ jăluit făcând cerere ca cu totul să se strice acéstă orîndă ce este înpotriva tocmeleĭ și a scrisoreĭ ce aŭ, și cercetându-se pricina de cătră d-lor boeriĭ epitropĭ iarășĭ ca să nu piardă monast. acel puțin venit, ce lua de patru anĭ încóce, aŭ stătut la învoeală, și însușĭ târgovețiĭ de bună voea lor (socotind că este și spre pomenirea lor a da ceva la mănăstire) aŭ primit să dee câte treĭ-ḑecĭ oca ceară pe an cu zece oca ce da maĭ înainte și să lipséscă căsăpie cu totul de a se maĭ vinde de către mănăstire, cum și orĭ-ce alt venit supt orĭ-ce nume să nu pótă mănăst. după vreme a maĭ deschide și a supăra pe târgovețĭ, adică adetio de case și de dughenĭ să nu ei, dejma din grădinĭ și din livezĭ, viĭ ce vor fi pe vatra târguluĭ să nu ei; oranda de vin saŭ de rachiŭ saŭ orĭ-ce fel de băutură să nu facă; căsăpiĭ, pităriĭ, bucătăriĭ, mungeriĭ, băcăliĭ, păcurăriĭ, sărăriĭ, tutungeriĭ, funăriĭ să nu aibă; aseminea și la vadra cu care să măsóră rachiu, la cotul cu care să măsóră vinul, la vătăjia de harabagiĭ să nu să amestice. Așijderea și de la carele ce vin în târg care deschid și vând la chilnă, cofe, óle, legumĭ saŭ orĭ-ce alta, mănăst. saŭ ispravniciĭ după vremĭ să nu pótă a scóte părcălăbia, supt care numĭ să eŭ câte șapte parale de tot carul, și cu acest puțin venit strică și embodisesc adunarea lăcuitorilor, și nicĭ o dată acest obiceiŭ să nu să facă la târgul acesta, cum și imaș cât va trebui să 'l pască târgovețiĭ cu drepte vite ce vor avea pentru hrana caselor lor, fără a se supăra de către mănăst. saŭ de către orânduitoriĭ ce vor fi după vremĭ; dar pe vitele ce vor avea maĭ mult și de neguțătoriĭ, să îndatoresc târgovețiĭ a'șĭ cumpăra loc pe cât vor avea trebuință, de la monast. saŭ de aiurea după cum să vor învoi, și eĭ vor urma pe tot anul a da la mănăst. acele câte treĭ-ḑecĭ oca ceară, carĭ de nu se vor da la vreme, să se împlinéscă cu om domnesc. Ear depe moșia de afară, pe care aŭ târgovețiĭ a 'șĭ face trebuinciósele arăturĭ și fânețurĭ, să 'șĭ ea monastirea obicinuita dejmă din ḑece una după ponturile visterie', și căsăpia de acum înainte să se ție de către casapiĭ târguluĭ, care să fie legațĭ prin zapis cu chezășiĭ la fruntașiĭ târgovețĭ și boeriĭ ce vor fi șăḑători acolo în târg saŭ împrejurașiĭ, cum și ispravniciĭ să nu poată a le face vr o supărare, saŭ să î silească a le da carne cu preț maĭ jos, ce fiește ca e să plătească cu prețul ce să vinde la obște, însă și casapiĭ să fie datorĭ a ține carne

«Indestulă şi bună şi să o vândă cu preţul ce să va vinde la târgul Botoşanĭ. Decĭ atât monast. cât şi locuitoriĭ târgoveţĭ, după ce aŭ facut această aşezare cu primirea despre amândouă părţile, şi spre a nu maĭ fi în supărare o parte despre alta, aŭ făcut cerere cu rugăminte către domnia mea, ca să se rânduiască un boer hotarnic la faţa loculuĭ, carele se aleagă vatra târguluĭ în stânjinĭ şi în semne, şi să o stâlpească şi cu pietra hotare din giur în pregiur de către moşia din afară a monast., şi să socotească şi imaş cât le va fi din destul pentru păşunarea vitelor, ce vor avea fieşte care târgoveţĭ pentru hrana caselor lor. Şi fiind rânduiţĭ la d-luĭ Vel Logofăt al ţěreĭ de jos, d-luĭ Vel Logofăt prin cartea Logofeţieĭ din 13 Septembre a anuluĭ trecut 1804 cu primirea despre amândouă părţile, le-aŭ rânduit pe credincios boerul domnieĭ mele d luĭ Vasile Balş biv vel caminar (fiind atuncĭ ispravniciĭ de ţinutu Hârlăuluĭ) care boer mergând la faţa loculuĭ, unde faţă fiind vechilul monast. şi toţĭ târgoveţiĭ, după cercetare ce au făcut pentru vatra târguluĭ şi pentru imaş, arată prin mărturia hotarnică ce aŭ dat în ce chip aŭ ales şi aŭ hotărât. stâlpind şi cu pietre hotară.

«Dară fiind că la ace botărătură a numituluĭ boer, remâind afară 28 de case a târgoveţilor, necuprinse în vatra târguluĭ, de isnóvă aŭ venit târgoveţiĭ aceia cu mare jalobă şi plângere la domnia mea, făcând cerere ca după cum sunt legaţĭ cu dare biruluĭ la un loc cu ceilalţĭ târgoveţĭ, şi precum şi ceara ce sunt aşezaţĭ de daŭ pe an la manast. pe tot anul aŭ dat-o şi o daŭ împreună cu toţiĭ, asemenea să fie şi eĭ cuprinşĭ în hotarul vetreĭ târguluĭ cu toate casele şi aşăzările lor; şi domnia mea ne trecând cu videre rugăminte lor, am poruncit d-lor ispravnicilor de Hârlăŭ, ca de isnóvă să hotărască şi să se cuprindă în vatra târguluĭ şi acele case remase afară, hotărênd ca să se maĭ sporească şi dare de céră pe an la monast. cu cincĭ oca maĭ mult de cât au dat până acum, adică câte treĭ-ḑecĭ şi cincĭ oca pe tot anul, iar cu alta maĭ mult să nu fie supăraţĭ, precum maĭ sus se arată, şi imaşul cât l'aŭ avut până acum pentru păşunarea vitelor drepte a lor de hrană, să'l aiba şi de acum înainte până la locul ce se numeşte Códa găşteĭ, cum să arată la mărturia hotarnică a d-sale Căminaruluĭ Balş, fără să fie volnicĭ a pune cârdurĭ de vite de negutătoriĭ, atât târgoveţiĭ cât şi orândatoriĭ moşieĭ. Ear de astăḑi înainte nimmea din târgoveţĭ sa nu fie volnicĭ a maĭ face case afară din vatra târguluĭ, ce s'aŭ hotărât acum, până ce nu vor face osebită aşezare cu monast. şi trimeţîndu-se harta, mărturie hotarnică a Ds. camin Vasile Balş la d-lor ispravniciĭ ţinutuluĭ li-s'aŭ scris poruncitóre carte domnieĭ mele în anul trecut 1805 la luna luĭ Maĭ, ca tóte pietrile hotără ce saŭ pus de d-luĭ Camin, să se scótă, afară numaĭ de pietrile ce sunt la capătul din sus aşeḑate, prin semne nestrămutate, adică móra din apa Bahluiuluĭ ce se numeşte a Pobrotiĭ, şi şanţul vechiŭ la acele semne să se lase pietrile precum sunt aşeḑate

Dar casele ce sunt de faţă făcute până astădĭ, afară din linia aceia, să se pomenească anume în mărturia hotarnică ce va da. Iar de acolo să se tragă linia dréptă cuprindând tóte casele innăuntru în vatra târguluĭ; însă nicĭ case din cele făcute până astă-dĭ afară din vatra târguluĭ să nu rămâe, dar nicĭ loc slobod să nu să cuprindă, şi măsurînd margine pre unde se va socoti şi trebuinţa va cere, să se pue şi pietre hotără despărţind vatra târguluĭ de ceia-laltă moşie a monastireĭ apoĭ, să se măsóre vatra târguluĭ în lung prin mijloc, din cap în cap, şi prin mijlocu de a curmedişul, şi să se facă alta aseminea hartă de stare loculuĭ, după înconjurarea ce să va face acum, însemnând cu picăturĭ şi la harta veche pe unde s'aŭ facut măsurile, ca să se pótă înţelege, şi să se facă şi mărturiă hotarnică, iarăşĭ în stanjenĭ, precum s'aŭ încunjurat şi s'aŭ măsurat acum Atât harta, cât şi mărturie hotarnică, iscălinduse, să se trimeţă la d-luĭ vel Logofătulu al ţăreĭ de jos, spre a li se face şi hrisovul domnieĭ mele de întăritură, trimeţând împreună şi harta şi mărturia d-sale Caminaruluĭ.

«După care poruncă a domnieĭ mele următorĭ fiind, arată d-lor prin mărturia hotarnică, ce aŭ dat în anul trecut 1805, Iunie 15, că începând a măsura din móra Pobrotiĭ, ce este în apa Bahluiuluĭ cu douazecĭ stânjenĭ până in mal deasupra şi de pe mal, cu patru-decĭ şi patru stânjenĭ, spre apus şi meadă nópte, alăturĭ pe din jos cu casa luĭ Simion Bulance butnar, şi până peste drumul ce merge la Pârcovaciĭ, din jos de casa luĭ Vasile morar la o piatră pusă de d-luĭ Caminar, de acolo intre răsărit şi miadă-nópte, la deal şi la vale peste o vâlcea, şi la deal cu nouă decĭ şi patru stânjinĭ, până în capul şanţuluĭ, la o piatră hotar pusă de d-luĭ Caminar. De acolo tot între răsărit şi miadă-nópte, alăture pe din jos cu casa luĭ Andreĭ Surdul, (care acest Surdul din preună cu Butnarul, morarul maĭ sus pomeniţĭ şi cu Andreĭ Rusul Căşăriul, cu Ştefan Timofti şi cu Gheorghie Coţescul, câte şase aceştia sunt şăzătorĭ cu casele lor tot pe locul târguluĭ, dar din sus de linia moriĭ şi a pietreĭ de peste drumul Pârcovacilor şi a şanţurilor, care după hotărârea domnieĭ mele n'aŭ să fie supăraţĭ cu altele, de cât împreună cu ceilanţĭ târgoveţĭ, după aşedare de acum la darea cereĭ, precum şi până acum aŭ dat) şi peste drumul Delenilor, cu două-sute-şaĭ-zecĭ şi nouă stânjenĭ, pană la o piatră hotar pusă iarăşĭ de d-luĭ Caminar în capul şanţuluĭ în viea luĭ Tudosie Buzinchi, şi de acolo la vale şĭ spre miadă-nópte, alăturea pe din jos cu o casă nouă a luĭ Buzinchi (care şi acesta este pe locul targuluĭ, şi asemenea n'are să se supere, căcĭ de s'ar fi cuprins în vatra târguluĭ, trebue orĭ piatra din capul şanţuluĭ să se scóţă, orĭ să se cuprindă mult loc sterp în vatră) şi peste fundul văi Micoleneĭ, din jos de o fântână cu piatră, cu una sută opt decĭ şi nouă stânjenĭ, unde s'aŭ

«pus două pietre hotară, şi de acolo la deal tot între răsărit şi miadă-nópte peste drumul cel mare cu două sute treĭ-decĭ şi cincĭ stânjenĭ, până din deal de crâşma comisuluĭ Ioniţă, unde s'aŭ pus piatra, şi de acolo drept la răsărit cu şapte decĭ şi şase stânjenĭ, pană în colţul vieĭ Morţunoai despre apus, s'aŭ pus piatră. De acolo la vale spre miadă-di cu şapte-decĭ stânjenĭ, s'aŭ pus piatră în grădina Morţunoai ; de acolo spre răsărit pe coslişe cu treĭ sute cincĭ-spre dece stânjenĭ, la două pietre hotare ce s'aŭ pus acum. De acolo drept la deal spre miadă nópte cu opt-spre-dece stânjenĭ până la o piatră ce s'aŭ pus în muche, şi de acolo tot spre miadă-nópte la vale cu una sută dece stânjenĭ, până la două petre ce s'aŭ pus în şir, şi de acolo pe şes pe la capul dealuluĭ, între răsărit şi a miadă-di, cu treĭ-sute patru-decĭ şi treĭ stânjenĭ, până în malul Bahluiuluĭ, unde s'aŭ pus două pietre hotar. Iar până în apa Bahluiuluĭ sunt două-decĭ stânjenĭ şi de acolo s'aŭ măsurat şi lungul despre Bahluĭ până în piatra din deal de drumul Pârcovacilor, şi aŭ eşit una mie patru-decĭ şi patru stânjenĭ, (căcĭ numaĭ pe acel loc aŭ fost maĭ la putinţă din pricina caselor,) şi măsurându-se şi mijlocul din peatra din deal de crâşma comisuluĭ Ioniţă la vale, alăturea cu biserica sf. Gheorghe, şi peste jarişte caselor domneştĭ, până în Bahluiŭ, aŭ eşit patru sute cincĭ decĭ şi nouă stânjenĭ, cum pe larg arată la aceiaşĭ mărturie hotarnică, asupra căria cerşind locuitoriĭ târgoveţĭ din numitul târg, ca să li să întărească şi de către domnia mea aşăzarea ce aŭ cu sfânta mânăstire pentru darea cereĭ pe tot anul, şi vatra târguluĭ împreună cu imaşul, precum mai sus s'aŭ arătat întru tóte semnile hotare. cuprinsă la marturia hotarnică, spre a râmâne în odihnă despre monast. şi nesupăraţĭ maĭ mult cu alte cererĭ supt orĭ-ce nume de dărĭ. Decĭ după ce ne-am încredinţat domnia mea de tóte aceste maĭ sus arătate că s'aŭ urmat întocma după hotărâre domnieĭ mele prin primirea despre amândouă părţile,

«Drept aceia prin al nostru domnesc Hrisov, întărim ca să aibă a sĕ urma întocma şi pe deplin despre amândouă părţile, după cum prin hrisovul acesta al domnieĭ mele maĭ sus se cuprinde, adică lăcuitoriĭ târgoveţĭ, pe tot anul dând la sf. monastire acele câte treĭ-zecĭ şi cincĭ oca ceară, ce prin buna primire s'aŭ aşezat. şi din partea monastireĭ să nu fie maĭ mult supăraţĭ cu altă dare supt orĭ-ce nume, cum nicĭ a se maĭ amesteca vre odată, atât monastirea cât şi vechiiĭ ce va avea rânduiţĭ asupra târguluĭ de afară, la acel maĭ puţin venit al vetreĭ târguluĭ Hârlăuluĭ. Şi Hrisovul acesta al domnieĭ mele să fie la amândouă părţile de întăritură statornică, neclintit şi neruşiit nicĭ o dinióră în vecĭ, care s'aŭ întărit şi cu a nóstră domnéscă iscălitură şi pecete.

«Scrisu-s'aŭ Hrisovul acesta la scaunul domnieĭ mele în oraşul Iaşĭ, în anul al patrulea a ceĭ de a doua domnie a nóstră la Moldova, şi s'a dat la aniĭ de la mântuitorul lumeĭ 180∞, Februari 15.

«Noĭ Alexandru Constantin Moruz V. V.

Locul pecetiĭ Domneştĭ	(semnat) Iordache Canta vel Logofet procitoh. Mateĭ Crupenski vtorilogof. procitelu».

Printre petrele mormintale, care sunt împrejurul bisericeĭ, se află numaĭ una cu inscripţie slavonă. Data şi slovele sunt în mare parte mâncate de ploĭ, abia se maĭ póte citi următórele cuvinte :

Сзи гров есть рака божи... Георгiи...
зȢграфа... пришелствова от страни трикалкiе
престависе къ вечномȢ......

adică «acest mormînt este al robuluĭ luĭ Dumnedeŭ... Gheorghie... zugrafu.. venind din părţile Trichalchieĭ... a rěposat la vecinicul»(1).

La o depărtare ca de 20 stînjenĭ de biserică în spre apa Bahluiuluĭ se află ruinele curţilor domneştĭ a luĭ Ştefan cel Mare, despre care am vězut maĭ sus că vorbeşte Simion Dascălul (2). Ele aŭ început a se zidî în anul 6994 (1486) Mart. 20 şi s'aŭ sevârşit în 15 Septembre acelaş an. Acéstă dată se vede din inscripţia slavonă, care se află pe o lespede de pétră şi pe care marele Stefan o pusese la curţile de acolo. Piatra a fost descoperită în anul 1871, cu ocasiunea săpăriĭ temelieĭ uneĭ prăvăliĭ a d-luĭ Strul sin Haim Cutan (3).

Astăzĭ aceste curţĭ nu sunt de cât nişte ruinĭ ; ele se aflaŭ încă în picióre în timpul domnieĭ luĭ Grigore Ghica Vodă din an. 7235 (1727). Alecsandru Amiras ne spune că cu ocasiunea logodneĭ luĭ Scarlat Bezede, fiul cel mare al luĭ Grigore Ghica Vodă, s'a pornit logodna domnéscă de la Delenĭ, «şi de acolo de la Delenĭ, a mers domnul şi a vězut şi târgul Hârlăuluĭ şi a intrat în ziditura caselor domneştĭ». (4)

Din curţile luĭ Stefan a maĭ remas un beciu, tot de peatră, bine conservat; coborându-mă în el am dat în fundul luĭ de o hrubă cu o intrare strîmptă; în acea hruba maĭ sunt încă alte două hrubĭ, una din ele are o intrare aşa de îngustă, încât abia poate încape trupul unuĭ om pe tărîşele, şi are o direcţiune spre apa Bahluiuluĭ; dupe spusa bătrînilor, trece pe sub apa Bahluiuluĭ la o depărtare foarte mare în spre cotuna Zagavia, comuna Badeni judeţul Jaşĭ, unde din vechime acel loc era acoperit cu pădurĭ dese; ceelaltă hrubă merge în partea nordică

(1) In copia şi pe estampagiul luat de noĭ se citess e: СЪȢ ГРОБЬ Є'С РАБА БЖIИ М МАИСТОРА ГЕОРГIИIА ЗВГРАФА ПРИТЕЛ'СТВОВА ОТ СТРАНИ ТРИКАЛКИЕ ИПРЕС|ТАВИСЕ КЬ ВЕЧНЕИ ЖИ| |ЗНИ ВЪ ДНЬ: БЛАГОЧ'ТИВ ////// ,/ |/ |/ ВЪ Л'ТО ,ЗЛ В МСЦА ГЕ. I, adecă· «acest morment este al robuluĭ luĭ Dumnedeŭ meşterul Georgie Zugravul venit din părţile Trikalkieĭ si a rěposat la vecinica viaţă în dilele pré piosuluĭ (Petru voevod) ; în anul 7038 luna ghenarie 10 . Gr. G. T.

(2) Let. t. 1. Pag. 1:5 în notă.

(3) Vezĭ acéstă Revistă An. I vol. I, pag. 187.

(4) Letop. tom.III pag. 166.

spre cotuna Macsut, comuna Delenĭ jud. Botoşanĭ, unde aseminea şi acel loc era acoperit cu pădurĭ dese.

Afară de acest beciu, maĭ este încă unul tot de peatra, care are un canal ce se zice că trece pe sub ruinele curţilor şi merge până sub altarul bisericeĭ, şi acolo ar sta în legătură cu hruba care merge spre cotuna Macsut, şi cu tainiţa care se află în mijlocul bisericiĭ.

Se maĭ află încă o ruină tótă de cărămidă şi pétră afundată in pământ, în formă octogenală, şi se numeşte «feredeul dómneĭ»; din acest feredeŭ ese un apăduc, care merge până la marginea apeĭ Bahluiuluĭ.

Teodor T. Burada.

O COLINDA DIN MOLDOVA

Spre ḑiua Crăciunuluĭ, pe unele locurĭ spre ḑiua anuluĭ noŭ, băeţiĭ séŭ şi ómeniĭ în vêrstă cântă pe la case cântece populare despre naşterea D m luĭ pen'ru care capătă câte un bacşiş de la gazdă. Cânt'cele acestea se numesc *Colinde*

Maĭ an-ţêrţ câţ'-va elvĭ de la seminarul din Roman, aŭ venit séra spre Crăc'un şi mi-aŭ cântat următórea colindă, învĕţată de la un elev din satul Străóni de sus, p'asa Zăbrăuţilor, judeţul Putneĭ :

Leruluĭ Domnuluĭ (1)
I-an sculaţi, boerĭ, sculaţi,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Că vĕ vin colindătorĭ,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Nóptea pe la cântătorĭ (2)
Leruluĭ Domnuluĭ.
Şi nu vĕ vin nicĭ c'un rĕŭ,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Ci v'aduc pre Dumneḑeŭ,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Un Dumneḑeŭ noŭ-născut,
Leruluĭ Domnuluĭ.
In scutice învăscut.
Leruluĭ Domnuluĭ.
Mititel şi 'nfăşeţel,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Faşă dalbă de mătasă,
Leruluĭ Domnuluĭ.
De la uşă pân' la masă,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Numaĭ légăn de mătasă,
Leruluĭ Domnuluĭ.
La puţul cu zalele,
Leruluĭ Domnuluĭ,
Este-un cal cam gălbior,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Şi nu-ĭ galbin din făptură,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Ci-ĭ galbin de-alergătură,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Aŭ alergat cât aŭ alergat,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Şi pe Dumneḑeŭ l'aŭ căutat,
Leruluĭ Domnuluĭ.
L'aŭ căutat şi l'aŭ aflat,
Leruluĭ Domnuluĭ.
La chilia cu tămâie,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Cu uşa de alămâie,
Leruluĭ Domnuluĭ.
Şi ferértra de chârtie,
Leruluĭ Domnuluĭ,
Este-o petră nestimată (3)
Leruluĭ Domnuluĭ,
Luminéză lumea tótă, (4)
Leruluĭ Domnuluĭ.
Şi raiul pe jumĕtate,
Leruluĭ Domnuluĭ,
La mulţĭ anĭ cu sănătate,
Leruluĭ Domnuluĭ,
Că-ĭ maĭ bună de cât tóte,
Leruluĭ Domnuluĭ.

Nota 1. Lerul Domnul. Ḑicerea *Leru* este astăḑĭ cu totul ne 'nţelésă în limba română, de aceea ea se şi schimonoseşce în diferite modurĭ, în diferite localităţĭ, unde s'aŭ păstrat imnul colindeĭ Aşa în colecţiunea de cântece de stea a luĭ Anton Panŭ, se ḑice : «O! Leroĭ Dómne,» séŭ: «O ! Leliŭ Leroĭ Dómne». (edit 1880. Bucur, p 93 95.

Alţiĭ l'aŭ tradus prin : «Aurel Dómne» şi presupun că ar fi o amintire de împĕratul Aurelian, carele a lăsat ţéra Românilor (Dacia) în prada Barbarilor. Dar nu este nicĭ o analogie între naşterea luĭ Christos şi devastarea Dacieĭ sub Aurelian. Copiiĭ de la Iaşĭ în Colindele lor, întrebuinţéză în loc de «Leruluĭ Domn» pre curiósele : «El lerim şi Vel-ler Dómne » Aceste forme ciudate, eşite din «Lerul Domn» dovedesc anticitatea espresiuneĭ care este aceeaşĭ în tóte deosebitele eĭ forme

In colinda, ce noĭ am reprodus, s'a păstrat maĭ bine tradiţiunea populară despre

«Lerul Domnului», precum i numele lui. Acest Lerul Domnului, căruia este adresată colinda, e te Larul séŭ g niul, Domnul ca ei Românului devenit chreştin, cu alte cuv nte Larul cas i chreştine este Iisus Christos fiul lui Dumneḑeu, a căruia naştere se serbează in ḑ ua Crăciunu ui. E te ştiut, că la Romani fie care casă avea Larul séŭ, carele se cin tea ca geniul tutelar, ca protectorul şi Domnul nevěḑut al ca ei Chipul lui se păstra in atrium, împreună cu al i penaţilor séŭ umbrelor (ch'pu-rile) moşilor şi s'ràmoş lor familiei

După ce Romanii aŭ primit chreşt'ismul, geniul séŭ zeul, Larul casei creştine a devenit Christos şi lui i s'a dat titlul de Lar séŭ Ler, zeŭ casnic, Domn nevěḑut al casei ş' al famil ei Se vede că cantecul colindei era Lerul la Romani şi sub idolatrie, în onórea larului ca ei Dupa chreştinare, Larul séŭ Lerul fiind Chris os, poeţii populari ,ŭ instalat pe Christos în locul larului păgânesc, şi aŭ continuat a 'l cânta şi în chreştinism, însă în persóna noului şi unicului Dumneḑeu chreşt'nesc, cel născut din Sfta Fecioră.

Forma El-lerim şi Vel-ler Dómne», de care am amintit mai sus, cea d'în têiŭ ebreizată, a doua slavonizată, ne dau aceeaşi idee, adică, că Christos este *Zeul Larilor* şi *Larul cel mare*, amandouě epitete date lui Iisus Chri tos. Chreştinismul, purces din Iudea, a dus cu sine Biblia şi Evangel' , forme din cultul mosaic, multe idei, cuvinte şi frase intregi ebraice, care aŭ devenit propr etate în limbele şi literaturele popórelor păgâne chreştinate. In evangelie şi biblie auḑim multe cuvinte şi chiar frase evre' scí, precum : Adonai, E hova, Sabaot, Osana, Amin, A iluia etc ; Eli, Eli, (séŭ : Eloi, eloi) l ma Savachtan, Tavita Kum' ; numiri de ómeni, ca David, Michail, Gavril, Ieze-kiil, Dan' l, etc etc. Nu este mirare, că şi poporul român a păstrat în vechia sa colindă *El lerim* : ḑeul Larilor, în asemĕnare cu evra'cul «el elim» : zeul zeilor, adica a eve atul ş s'ng rul Dumneḑeu.

Romanii chreşt n ţi aŭ conservat multe numiri de ale ḑeilor păgâni, d e. în numirile ḑilelor sěptămânei: Luni, (Luna) Marţi, Mars) Mercuri, (Mercurius) Joi (Jupiter jovis), Vinere, (Venus) D asem nea sěrbătórea chreştină numită Rusaliele (Rosalia), Floriele (Floralia) Chiar numirea fiinţei supreme este tot cea păgână : Zevs, Deus saŭ, combinată cu Dominus : *Dominus Deus*, Dumneḑ ŭ, spre a arăta, că zeul chreştinilor e mai mare, mai superior peste toţi ḑ ii păgânesci

Aşa dar nu este nimica estrava ant a conchide, că poporul român a păstrat şi pe Larul pă ân şi a titluit cu el pe Dumneḑ ul chreştinesc, puindu'şi casa şi familia sa sub protecţiunea lui, după ideele sale anterió e.

Formarea *Larului* în *Ler* este o consecinţă a legilor fonetice ale limbei romăce: *a* trece în *ă*, apoi în *e* D e. din *malum-mărŭ*, *n ere*. *Larul* a trebuit să t écă prin *Lărul*, ca să ajungă la *Lerul*

2. Imi aduc aminte din copilărie, ca colindătorii umblau pe la case despre ḑiuă, după miezul-nopţii, pe la cântăt ri, adică după ce incep cocoşii a cânta. Colindatorii cântaŭ şi din gură şi d n s ripcă.

(3). Epitetul *nestimată* este modern In cop'lăria mea se ḑicea : «pétră năstrăpată» Ḑicerea *năstrăpată* vine de la *năstrapa*, care în cărţile bisericesc însémna : vasul de aur, în care se păstraŭ făiticele din manna cu care se hrănise poporul israeltean în pustie. Năstrapa acea cu manna se păstra în Kivotul legei, împreuna cu tablele legei şi cu t égul lui Aaron K votul era aşeḑat în locul cel mai sfânt at templului, în sânta sântelor —In poesia b'ser céscă, Sfânta Fecióră înca se num s e năstrapă, ca una ce a purtat în launtrul séŭ manna cea duhovnicéscă, pe Iisus Chr stos, mantuitorul lumei. Aşa dar : *pétră năstrăpată*, în émnă o pétra preţiósă cons rvată în na trapă séu vas de aur.

(4) In colinda, ce am auḑit in copilăria mea se ḑicea. ca acea pé ră năstrăpată preţu a cât lum a totă, cat jumětate din Ţarigrad, şi cat a tr ia parte din Roma :

E te-o pétră nestrăpată,
Ce plă esce lumea tóta
Ţa adul jumĕta e
Şi Rimu a tr a parte.

Rim ul in ideea Romanului era mai mare de cat Ţar'gradul.

Ep. Melchisedec.